

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

**İSTANKÖY (KOS)'DE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE TÜRK DEVRİ
YAPILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

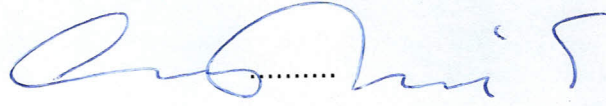
**Hazırlayan
Safiye ÖZATA**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL**

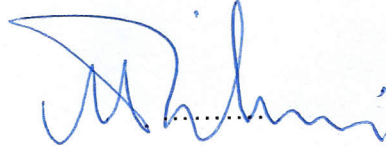
Ankara - 2010

ONAY

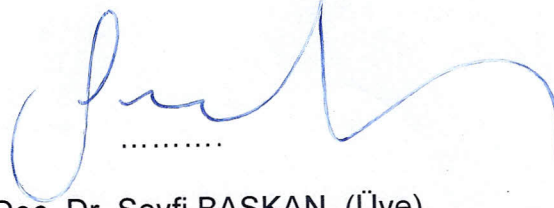
Safiye ÖZATA tarafından hazırlanan "**İstanköy (Kos)'de Arşiv Belgelerine Göre Türk Devri Yapıları**" başlıklı bu çalışma 20.09.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Adnan TEPECİK (Başkan)

Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Seyfi BAŞKAN (Üye)

ÖN SÖZ

Üç tarafı denizlerle çevrili ülkemizde Ege Denizi, binlerce yıldır ulusların varoluşlarına yön veren Akdeniz üzerindeki deniz ticaretinde, çok önemli bir köprü olmuştur. Bu köprünün adeta ayakları olan adalar ve onların hâkimiyeti konusu ise dün olduğu gibi bugün de sıcaklığını korumaya devam etmektedir.

Karadaki hâkimiyetini denizlerdeki hâkimiyetiyle de tamamlamak zorunda olan Osmanlı İmparatorluğu, öncelikle Anadolu kıyılarına yakın adaları alarak fetih hareketlerine başlamıştır. Zaman içerisinde Akdeniz’de büyük bir imparatorluk olarak ortaya çıkan Osmanlı giderek sınırları genişlemiş sayısız ada ve yüzlerce liman sahibi olup, denizlerde hem ticari hem de askeri ulaşımda söz sahibi olmuştur. 16. yüzyıla gelindiğinde denizlerdeki gücünün en büyük göstergesi Rodos’un fethi olmuştur. Yaklaşık 400 yıl Türk hâkimiyetinde kalan Rodos ve Oniki adalar jeopolitik ve stratejik konumlarıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin güvenliğini geçmişte olduğu gibi bugün de çok yakından ilgilendirmeye devam etmektedir.

Bu çalışmaya başlarken amacımız, Osmanlı’dan geriye, bugünkü sınırlarımız dışında kalmış olan kültürel mirasını tanımak ve kısmen de olsa tanıtmaktır. Bunun yanı sıra, söz konusu eserler vasıtasıyla bugün adalarda varlığını korumaya çalışan Türklerin durumlarını gözler önüne sermek amacını da taşımaktaydık.

İstanköy, Oniki Adalar ve Ege Denizi’ndeki diğer pek çok ada gibi hakkında çok fazla bilgiye sahip olamadığımız bir adadır. Bu kapsamda İstanköy’deki mevcut olan ve yok olan eserlerin bir bütün halinde, belli bir sitemle ele alıp ayrıntılı olarak incelendiği tam kapsamlı bir çalışma mevcut değildir.

Bu çalışmamız da İstanköy’de Osmanlı hâkimiyetinden günümüze ulaşabilmiş ve sayıları gün geçtikçe azalan mimari eserlerin envanteri verilmeye çalışılmıştır. Yapıların tespitinde, bizzat yerinde incelemeleri ve yerli halktan edinilen bilgileri Devlet Arşivlerindeki belgelerle tamamlamaya çalıştık.

Bu düşüncelerden hareketle söz konusu eksikliği giderebilmek amacı ile beni böyle bir çalışma yapmaya yönlendirerek, araştırmamızın her aşamasında büyük bir sabırla yardımlarını, ilgilerini eksik etmeyen, arşiv araştırmalarında yönlendirip fikir veren tez danışmanım Sn. Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL’e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tez sürecinde değerli görüşleriyle katkı sağlayan Sn. Nihat BOYDAŞ’a, kitabelerin transkripsiyonunda ve arşiv belgelerinin okunmasında bana yardımcı olan Sn. Mevlüt ÇAM’a, tezimin yazım aşamasında her türlü yardımını esirgemeyen arkadaşım Sn. Hacer SANCAKTAR’a, ölçüsü alınabilen yapıların çizimleri ve bu çizimlerin bilgisayara aktarılmasında emek harcayan Sn. Ammar İBRAHİMGİL’e, ayrıca araştırmamızın başından sonuna kadar maddi-manevi hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak bana destek veren ÖZATA ailesinin tüm bireylerine, özellikle de babama sonsuz minnetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. İSTANKÖY (KOS) ADASININ COĞRAFI KONUMU	4
1.1. EGE DENİZİ'NDE İSTANKÖY ADASI'NIN KONUMU	4
1.2. İSTANKÖYÜN FİZİKİ VE COĞRAFI KONUMU	6
2. İSTANKÖY'ÜN DEMOĞRAFİK, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI	7
2.1. DEMOĞRAFİK YAPISI	7
2.2. SOSYO-EKONOMİK YAPISI	11
2.3. İSTANKÖY'ÜN MEŞHUR KİŞİLER	14
3. İSTANKÖY'ÜN TARİHSEL GELİŞİMİ	16
3.1. İSTANKÖY'ÜN ADI	16
3.2. OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ DÖNEMİ	18
3.3. OSMANLI HÂKİMİYETİ VE SONRASI DÖNEMİ	22
İKİNCİ BÖLÜM	28
4. KATALOG	28
4. 1. KÜLLİYELER	28
4.1.1. CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA KÜLLİYESİ	28
4.1.1.1 Cami	28
4.1.1.2. Çeşme	43
4.1.1.3. Şadırvan	45
4.1.1.4. Hamam	46
4.1.1.5. Medrese / Mektep	50
4.1.1.6. Mezarlık /Hazine	50
4.1.1.6.1. Hacı Osman Paşa Mezarı	51
4.1.1.6.2. Mehmet Emin Bey Mezarı	52
4.1.6.3. Lonca Meydanını Mezarlığındaki Müştemilat Kalıntısı	53
4.1.2. YENİKAPI CAMİ KÜLLİYESİ	55
4.1.2.1. Cami	55
4.1.2.2. Çeşme	57
4.1.2.3. Hamam	58
4.1.2.4. Medrese/Mektep	58
4.2. GÜNÜMÜZDE AYAKTA OLAN YAPILAR	59
4.2.1. CAMİLER VE MESCİTLER	59

4.2.1.1. Andimahya Kalesi Sultan Süleyman Han Cami	59
4.2.1.2. Atik/Eski Cami	60
4.2.1.3. Defterdar Hacı İbrahim Cami ve Şadırvanı	65
4.2.1.4. Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami	76
4.2.1.5. Hilal-i Ahmer Mescidi	81
4.2.1.6. Kabapınar Köyü Mescidi	82
4.2.1.7. Kurşunlu Cami	84
4.2.1.8. Narince Kale Sultan Süleyman Han Cami/Mescit	85
4.2.1.9. Pili Kale Cami	87
4.2.1.10. Rıfat Efendi/Moruk Cami	88
4.2.2. MEDRESELER VE MEKTEPLER	91
4.2.2.1. Germe Köyü'ndeki Mektep Yapısı	91
4.2.2.2. İstanköy Şehir Merkezindeki Mektep Yapısı	92
4.2.3. TÜRBELER	93
4.2.3.1. Hacı Paşa Türbesi	93
4.2.3.2. Sırmalı Mehmet Efendi Türbesi	95
4.2.4. HAMAMLAR	96
4.2.4.1. Ahtubutelli Hamamı	96
4.2.4.2. Arnavut Hamamı	98
4.2.4.3. Pili Kalesi Hamam Yapısı	99
4.2.4.4. Anadolu Hamamı (Hacı Hanımın Hamamı)	100
4.2.5. ÇEŞMELER VE SEBİLLER	101
4.2.5.1. Atik (Eski) Cami Çeşmesi	101
4.2.5.2. Feyzullah Molla Gani-Zâde (Kasimiri) Çeşmesi	102
4.2.5.3. Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami Çeşmesi	103
4.2.5.4. Ketten Göl	105
4.2.5.5. Liman Çeşmesi (Riğa Fereu)	105
4.2.5.6. Narince Kale Cami Çeşmesi	107
4.2.5.7. Vakıf Bina Çeşmesi	108
4.2.5.8. Günümüzde Ayakta Olan Diğer Çeşmeler	109
4.2.5.8.1. Çeşme Yapısı	109
4.2.5.8.2. Çeşme Yapısı	110
4.2.5.8.3. Çeşme Yapısı	110
4.2.5.8.4. Çeşme Yapısı	111
4.2.5.8.5. Çeşme Yapısı	112
4.2.5.8.6. Çeşme Yapısı	112
4.2.6. KALELER	113
4.2.6.1. Andimahya Kalesi	113

4.2.6.2. Kefelos Kalesi	115
4.2.6.3. Narince Kalesi	118
4.2.6.4. Pili Kalesi	120
4.3. GÜNÜMÜZDE AYAKTA OLMAYAN YAPILAR	122
4.3.1. CAMİLER VE MESCİTLER	122
4.3.1.1. Abdullah-ı Belhi Tekkesi	122
4.3.1.2. Ali Ağa Mescidi	123
4.3.1.3. Bozok Mescidi	123
4.3.1.4. Dede Mescidi	123
4.3.1.5. Debbağhane (Tabakhane) Cami	123
4.3.1.6. Germe Ak Dede (Abdiveli) Cami	126
4.3.1.7. Germe Deveci Cami	126
4.3.1.8. Hacı Paşa Mescidi	127
4.3.1.9. Hamidiye (Reşadiye) Cami	127
4.3.1.10. İbrahim Mescidi	128
4.3.1.11. Kefalos Kale Cami	128
4.3.1.12. Pili Kalesi Güzelce Ali Paşa Cami	129
4.3.1.12. Sandal (Sandık) Mescidi	129
4.3.1.13. Şüca Mescidi	129
4.3.1.14. Tekke Mescidi	129
4.3.2. MEDRESELER ve MEKTEPLER	130
4.3.3. TÜRBELER	133
4.3.3.1. Akdede(Akbaba) Türbesi	133
4.3.3.2. Bahdiyarlar Türbesi	133
4.3.3.3. Çınarlı Dede Türbesi	134
4.3.3.4. Filibeli Dede Türbesi	134
4.3.3.5. Kara Ana Türbesi	134
4.3.3.6. Karabaş Dede Türbesi	134
4.3.3.7. Sarıklı Dede Türbesi	134
4.3.3.8. Sulak Dede Türbesi	135
4.3.3.9. Sütlü Nene Türbesi	135
4.3.3.10. Yakup Dede Türbesi	135
4.3.3.11. Yedi Efendiler Türbesi	135
4.3.3.12. Yobaz Dede Türbesi	136
4.3.3.13. Zincirli Dedeler Türbesi	136
4.3.4. HAMAMLAR	136
4.3.5. ÇEŞMELER VE SEBİLLER	137
4.3.5.1. Çeşme Kitabesi	137

4.3.5.2. Çeşme Kitabesi	137
4.3.6. KALELER	138
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	139
KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME	139
SONUÇ	148
KAYNAKÇA	150
EKLER LİSTESİ	
EKLER	
FOTOĞRAF LİSTESİ	
FOTOĞRAFLAR	
HARİTA VE ÇİZİM LİSTESİ	
HARİTALAR VE ÇİZİMLER	
ÖZET	
ABSTRACT	

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
A.MKT. MHM	Mektubi Muhimme Kalemi Evrakı
A.MKT. NZD	Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrak
bsk.	baskı
bkz.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
C	Cilt
C. AS.	Cevdet Tasnifi/ Askeriye
C. BLD.	Cevdet Tasnifi/Belediye
C.EV.	Cevdet Tasnifi/Evkaf
C.MF.	Cevdet Tasnifi/Maarif
çev.	Çeviren
DH. İD	Dâhiliye İdare Kısmı Evrakı
DH. MKT.	Dâhiliye Nezaret Mektubu Kalemi
Dos. No.	Dosya Numarası
Ed.	Editör
EV. d.	Evkaf Nezareti Defterleri
Fak.	Fakülte
H.	Hicri
İ.EV.	İradeler / /Evkaf
İ.DH.	İradeler / /Dahiliye
İ.HUS.	İradeler /İrade-i Hususi
İ.MBH.	İradeler /İrade Mabeyn-i Hümayun
İ. MVL.	İradeler / İrade-i Meclis-i Vala
İSAM	İslam Araştırma Merkezi
İSAR	İslam Tarih, Sanat Ve Kültürünü Araştırma Vakfı
İ.ŞD.	İradeler / İrade-i Şura-yı Devlet
m.	metre
M.	Miladi
MF. MKT.	Marif Nezareti Mektup Kalemi
No.	Numara
s	sayfa
S	Sayı

SAEMK	Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi
SAM	Stratejik Araştırmalar Merkezi
TADB	Tapu Arşivleri Dairesi Başkanlığı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
tr.	Tarih
TKGM	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
TTD	Tapu Tahrir Defteri
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
Ünv.	Üniversite
Ves. Num.	Vesika numarası
vb.	ve benzeri
Y.A.RES.	Yıldız Tasnifi/ Sadaret Resmi Maruzat Evrak
YKY	Yapı Kredi Yayınları
Y. PRK. BşK	Yıldız Tasnifi/ Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK. UM.	Yıldız Tasnifi/ Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı

GİRİŞ

İstanköy, Osmanlı'dan arda kalan mimariyi tanımak için çok sayıda yapı örneği olan zengin bir ada yerleşimidir. Araştırmamızın konusunu, 1523'de adaların fethiyle başlayıp bu adaların 1912 de İtalya'ya geçici koşuluyla terkiyle, yaklaşık 400 yıllık bir süreçte inşa edilen, çoğu Osmanlı dönemine ait Türk mimari eserleri teşkil etmektedir.

İstanköy'de günümüzde mevcut eserlerin büyük kısmı yapımından sonra var oldukları süreç içerisinde kendi içlerinde küçük ya da büyük değişimlere maruz kalmıştır. Bu değişimler, adada İtalyan ve nihayetinde Yunan hâkimiyeti boyunca da artarak devam etmiştir. Sonuçta yapılar günümüze ulaşabildiği kadarıyla gelebilmiştir. Yapıların halen dahi devam eden bir değişime maruz kaldığına bizzat bu çalışma sırasında şahit olunmuştur. Neticede, eserler mevcut şekilleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır.

Yunanistan'da yasa gereği 1830 tarihinden sonra yapılan yapıların tarihî eser olarak kabul edilmemesi birçok yapının varlığını tehlikeye sokmuştur. Osmanlı'nın bu tarihten sonra yaptığı konaklar, saat kuleleri, çeşmeler ve diğer yapılar tarihî eser statüsünde değerlendirilmediğinden adeta 'yok' sayılmıştır. Hâl böyle olunca da sağlıklı bir envanterin ortaya çıkarılması neredeyse imkânsız hâle gelmiştir.

Adada yürütmeye çalıştığımız alan çalışması sırasında çoğu yapının kapısı kilitli tutulduğu için içyapılarına ait fotoğrafları oluşturulamamıştır. Yapıların dış cephe fotoğraflarını dahi çekmenin zor olduğunu, fazla fotoğraf çekildiğinde ise birçok tehditle karşı karşıya kaldığımızı belirtmek isteriz.

Başbakanlık Devlet Arşivlerindeki ve Tapu Kadastro Arşiv Dairesinde tam kapsamlı araştırma yapılabilmesine rağmen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerindeki bir kısım belgeler özel firmaya okutulması için devredildiği için araştırma, belli noktalarında sınırlı kalmıştır. Bu duruma rağmen, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nden edinilen belgeler, yapıların tarihinin tespit edilmesinde oldukça kolaylık sağlamıştır.

İstanköy'deki Türk devri mimari örneklerini inceleyen tek bir yayından söz edilebilir. Sayın büyükelçimiz Zeki Çelikkol tarafından 1990 yılında hazırlanan "İstanköy'deki Türk Eserleri ve Tarihçe" yayını, mevcut eserlerin ve yok olan eserlerin sistemli olarak bir envanterini vermesi açısından yetersiz kalmaktadır. Ancak, İstanköy adasındaki Osmanlı mirasını tanıtmak açısından fikir verici ve yönlendirici niteliktedir. Bu yayın dışında İstanköy'deki eserlerin hepsini bir arada ele alan, derli toplu sistematik bir çalışma gerçekleştirilmemiştir.

"İstanköy(Kos)'de Arşiv Belgelerine Göre Türk Devri Yapıları" başlıklı çalışmada, İstanköy Adası'nın tamamındaki halen mevcut olan Türk Mimarisi eserlerin mümkün olabildiğince ayrıntılı bir şekilde tanıtılıp değerlendirilmesi ve Türk sanatındaki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ancak üzerinde başka bir tez daha yapılabilecek kapasitedeki sivil yapılardan; konutlar, kamu binaları, müstakil eserler ve mezarlıklar ve mezar taşları çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

Bu amaç doğrultusunda kütüphane ve arşiv araştırmalarına öncelik verilerek yayın, belge, tarafımızdan çok zor şartlarda ancak birkaç yapının ölçümü, dolayısıyla da çizimleri yapılabilmiştir. Ulaşılabilen eski fotoğraflar taranmış, konuyla ilgili bilgilerin, derlemesi yapılmıştır. 2008 ve 2009 yıllarında İstanköy'e gidilerek yapılar incelenmiş, şartlar dâhilinde bazı eserlerin çizimleri alınıp, fotoğraf yoluyla belgelenmesi yapılmıştır. Hemen hemen her eserin arşiv belgesi kayıtları ve sınırlı sayıdaki yayınlarda bahsedildiği kadarıyla, mevcut durumları da dikkate alınarak mimari tanıtımları yapılmıştır.

Bu çalışma, üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm; İstanköy'ün Coğrafi konumu, Ege Denizindeki yeri ve Osmanlıdan önceki ve sonraki dönemlerini içine alan tarihçesini kapsamaktadır. İkinci bölüm; Katalog bölümü olup; yapılar, mevcut olanlar ve olmayanlar olarak iki grupta incelenmiş; mevcut olan her yapı için gözlem fişi hazırlanmıştır. Mevcut olmayan yapılarda böyle bir sistem güdülmemiştir. Üçüncü bölüm ise; karşılaştırma ve değerlendirme bölümü olup; bu bölümde halen mevcut eserler esas alınarak plan tipleri, örtü sistemleri, cephe, malzeme ve süsleme

özellikleri itibariyle önce kendi içlerinde benzer ve farklı yanları belirlenmiş daha sonra diğer yapılarla karşılaştırılarak Türk mimarisi içerisindeki yerleri ortaya konulmuştur.

Sonuç bölümünde elde edilen bilgilere dayanılarak, eserlerin belirgin özellikleri, Osmanlı mimarisindeki yeri ve önemi ile ilgili genel bir yoruma gidilmiştir.

Bu çalışmada yararlanılan bütün kaynaklar ilgili yerlerde numaralandırılarak sayfa altlarındaki dipnotlarda gösterilmiş, tamamına ait liste ise yazar soyadları alfabetik sırasına göre “kaynakça” başlığı altında sunulmuştur. Mevcut eserlerin şehir planındaki yerlerini gösteren tek harita çalışması Sayın Çelebinin eserinden aynen aktarılmış, ayrıca İstanköy’ün bir adet fiziki haritası da eklenmiştir. Çalışmanın içerisinde kullanılan fotoğrafların neredeyse tamamı tarafımızdan yapılan alan çalışması sırasında çekilmiştir. Alıntı olan fotoğrafların altına, alındığı internet erişim ağının adresi yada söz konusu yayın adlarıyla adıyla verilmiştir.

Bu çalışmada “İstanköy’deki Türk Devri Mimari Eserleri” ilk defa derli toplu incelenip sanat tarihi açısından değerlendirilmiş olmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSTANKÖY (KOS) ADASININ COĞRAFI KONUMU

1.1. EGE DENİZİ'NDE İSTANKÖY ADASI'NIN KONUMU

Ege Denizi'nin, Anadolu Yarımadası ile Yunanistan Yarımadası arasında bulunan irili ufaklı 3000 kadar ada ve ada görünümündeki kara parçalarını içine alan yarı kapalı bir deniz olduğu bilinmektedir¹. Anadolu Yarımadası'nın batı kıyılarının çok fazla girintili ve çıkıntılı olması ve bu kıyılara yakın konumda çok sayıda ada bulunması, Ege Denizi'nin daha önce büyük bir kara parçası olduğunun göstergesidir.

Ege Denizi 214.000 km² bir alanı kapsamaktadır. Anadolu ve Yunanistan arasında bulunan 1.800 kadar ada, adacık ve kayalıklar da Ege Denizi içinde bulunmaktadır². Osmanlı'nın da Ege Denizi'ni "Adalar Denizi" olarak adlandırdığı bilgisini arşiv belgeleri ve dokümanlar da doğrulamaktadır³. Ege, adı ise daha çok Cumhuriyet Dönemi ile birlikte kullanılmaya başlamıştır⁴.

Ege Denizi'ndeki adalar, genel coğrafi konumları, jeolojik, jeomorfolojik ve jeofizik özellikleri, egemenlik devirlerinin tarihsel boyutları, egemenlik devirlerini düzenleyen uluslararası antlaşmalarda adaların düzenleniş biçimleri, jeopolitik ve stratejik önemleri birlikte dikkate alınarak; Boğazönü Adaları, Saruhan Adaları, Menteşe Adaları, Kuzey Sporad Adaları ve Kiklad Adaları şeklinde beş ayrı grupta tasnif edilebilmektedir⁵.

Osmanlıların Ege Denizi'ne açılarak adalarda fetihlere başlaması idari bazı değişiklikleri de zorunlu kılmıştır. Rodos ve İstanköy'ün alınmasıyla

¹ Cemalettin Taşkiran, **Oniki Ada**, 2. bsk., Babiali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 16

² Cevdet Küçük, **Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi**, Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi(SAEMK), Ankara, 2001, s.1

³ Şemseddin Sami, **Kâmûs'ul Âlâm** C.I, İstanbul 1306, s.125

⁴ Büyük Taarruzda Mustafa Kemal askerler İzmir'e yürüyüş için verdiği emirde "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emri "Adalar Denizi" isminin Akdeniz olarak kullanım yaygınlığından kaynaklanmaktadır.

⁵ Ali Kurumahmut, Sertaç Hami Başeren, **Ege'de Gri Bölgeler**, TTK Basımevi, Ankara, 2004, s.48

hâkimiyet sahası genişlemiş 1533’de Cezayir Beylerbeyliği kurulmuştur. Bu makam, hem Kuzey Afrika hem de Ege Adaları’nın idaresini içine almaktaydı. Buraların gelir kaynakları “Kaptan Paşa” sıfatı ile Hayrettin Paşa’ya bırakılmıştır. Zira Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin bir diğer adı da Kaptan Paşa Eyaletidir. Muhtemelen, kurulduğu ya da oluşturulduğu tarihlerde eyalet için daha çok kullanılan isim “Kaptan Paşa Eyaleti” idi. Cezayir-i Bahr-i Sefid tabiri daha sonra Tanzimat ile beraber daha sık kullanılmaya başlamıştır⁶. XVIII. yy. Osmanlı coğrafya eserlerinde Ege Adaları, Avrupa Adaları ve Asya Adaları olarak ikiye ayrılıp, Cezayir-i Bahr-i Sefid Adaları Asya Adaları olarak ifade edilmektedir⁷.

Adalara ilişkin başka bir gruplandırma da C. Taşkiran tarafından yapılmıştır⁸:

1. **Trakya Adaları:** Kuzey Ege Denizi’nde yer alan adalardır: Taşoz, Semadirek, Gökçeada, Bozcaada, Limni.
2. **Kiklat Adaları:** Yunanistan’ın Mora Yarımadası’nın doğusunda bulunan adalardır: Andros, Tinos, Siros, Mikanos, Maksos, Poros, Amorgos, Santorin, Anaafi, Milos, Sifnoz.
3. **Kuzey Sporad⁹ Adaları:** Yunanistan’ın orta bölümünün kıyıları önünde bulunan adalardır: Skiatos, Skopelos, Alonisos, Pelagos, Skiros, Eğriboz.
4. **Doğu Ege Adaları(Doğu Sporad Adaları=Doğu Sporadlar):** Ege Denizi’nin orta bölümünde, Anadolu kıyılarına yakın adalardır: Midilli, Sakız ve Sisam.
5. **Oniki Ada(Güney Sporad Adaları=Güney Sporadlar):** Batı Anadolu’nun güney ucunda yer alan adalardır: Rodos, Kasos(Kaşot/Çoban), Karpethos (Kerpe), Aliminya (Limoniye), Simi (Sömbeki), Tilos (İlyaki/İlkil), Nisiros (İncirli), Mandraki (Gyali/Yalı Adası) Kos (İstanköy),

⁶ Ayhan Afsin Ünal, “15 ve 16.yy.’larda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz-Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti”, **Erciyes Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:12, 2002, s.252; Ayhan Afsin Ünal, “XVI ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz- Ege Adaları ya da Kapudan Paşa Eyaleti)”, **Türkler**, C.9, Semih Ofset, Ankara, 2002, s.614

⁷ Ahmet Resmi Efendi **Coğrafya-yı Cedid**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Koleksiyonu, nr.268, varak 142 b, Örfi Efendi, **Coğrafya**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu nr.2045, vr 25 b

⁸ Taşkiran, **a.g.e.**, s.18

⁹ Azmi Aksoy, **Yunanca-Türkçe/ Türkçe-Yunanca Sözlük** I.bsk., Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2003, s.274: **Sporad/Sporadikos:** (Yunc. Dağınık, seyrek)

Astropalya (Stampalya/ Astypalea/İstanbulya/Koçbaba), Kalimnos (Kilimli/Kelemez), Levyos (Leros/İleriye), Lipos (Lipso/İlipsi), Chalke, Kharki (Herke/Hakli), Patmos (Batnaz), Meis (Kızılhisar) .

Bu sınıflandırmaya göre Oniki Ada ismi, Güney Ege kıyılarındaki irili ufaklı yirmiden fazla adayı ifade etmektedir.

1.2. İSTANKÖYÜN FİZİKİ VE COĞRAFİ KONUMU

İstanköy, 36° 50' kuzey enlemi ve 27° 10' doğu boylamları arasında yer almaktadır. 290 km² lik yüzölçümü olan dar ve uzun bir adadır. Bodrum'a yaklaşık 17 km. mesafededir. Bodrum'un batısındaki Akyarlar Köyü hizalarında ise bu mesafe 5km. ye kadar düşer¹⁰.

Binlerce yıllık yeryüzü şekillerinin oluşum sürecinde, önceleri sular altında olan İstanköy Adası, bu oluşumlar sonucunda yüzeye çıkmış bir adadır. Adanın en yüksek tepesi 846 m. yüksekliğindeki Dikaio (Christo veya Dikaos) Tepesi'dir¹¹. Bu dağın zirvelerinde yapılan yüzey araştırmalarında deniz kabuklarının bulunmuş olması, bu yüzey oluşumlarının en somut göstergesidir.

Dikaio Dağı, adayı boydan boya kat etmektedir. Bu dağın yamaçlarında bağ ve bahçeler bulunmaktadır. Adanın doğu bölümünü, Bodrum Burnu ve Kiriyo Burnu oluşturmaktadır. Kuzeyde ise bir fener, güneyinde de bir kale mevcuttur. Güney tarafı, dağlar ve pınarlarla kaplıdır. Dolayısıyla bu bölgede hayvancılık oldukça gelişme göstermiştir. Ada iki önemli göle sahiptir. Bunlar Alikis ve Linopoti gölleridir. Özellikle Alikis Gölü bir tuz üretim yeri olan tuzladır. Diğer gölden ise sulamada yararlanılmaktadır. Üç önemli körfez adaya hayat sağlamaktadır. Bunlar İstanköy Körfezi, Kuzey Kefaloz ve Güney Kefaloz Körfezleridir. Agios - Fokas, Embros ve Thermi adını taşıyan üç adet kaplıca adaya oldukça önem kazandırmıştır. Bu kaplıcaların romatizma ve deri hastalıklarına iyi geldiği söylenmektedir. Adanın güneyinde

¹⁰ Feridun Emecen, "İstanköy", **İslam Ansiklopedisi**, C.23, TDV Yayınları-İSAM, İstanbul,2001, s.308

¹¹ Mine Nart, **XVI. Yüzyılda İstanköy**, Ege Ün.v., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,İzmir, 1993, s.2.

Kefaloz bölgesinde, sönmüş yanardağlar mevcuttur. Ada deprem kuşağı içersinde yer alır. Eski çağlarda depremlerin adanın doğu bölgesine çok zarar verdiği bilinmektedir¹².

Deprem kuşağı üzerinde yer alan adada, tarih boyunca birçok deprem yaşanmıştır. Bunlardan MÖ 6. yüzyılda meydana gelen depremde şehir yerle bir olmuştur. 1481 ve 1493 depremlerinde kuraklık ve kıtlık olmuştur. 5/6 Ekim 1843'te gecesini yaşanan şiddetli depremden dolayı insanlar panik hâlinde sokaklara çıkmışlardır¹³. Diğer bir deprem de 17 Nisan 1863 tarihinde meydana gelmiştir. Bu depremde Aya Yorgi Manastırı ile 10 ev yıkılmış, 150 ev de harap olmuştur. Ancak bu depremde can kaybı olmamıştır¹⁴. 1933 yılında büyük bir deprem felaketi daha yaşanmıştır. Bu depremden sonra adadan göçler artmaya başlamıştır.

Şehrin kuzeybatısında (Asklepios'un yakınında) yer alan Lambi/Lampifia olarak adlandırılan gölün kışın taşan, yazın kuruyan bir göl olduğunu, hatta yaz aylarında kötü koku yaydığından, İstanköy'ü gezen bütün seyyahlar bahsetmektedirler¹⁵. Bu göl günümüzde bataklıktır.

2. İSTANKÖY'ÜN DEMOGRAFİK, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

2.1. DEMOGRAFİK YAPISI

Osmanlı Devleti, idaresi altına aldığı ülkelerde, bölgenin özelliklerine göre merkezîyetçilikten uzak, farklı bir idare tarzı uygulamıştır. Böylece, bölge halkını rahatlatmak ve devlete olan bağlılıklarını arttırmak amaçlanmaktaydı. Adaların eski halklarının bir kısmı fetihten sonra göç ettikleri için, başka yerlerden buralara göçü teşvik eden bir politika izlenmiştir. Buralara gelip yerleşecek olanlara, her türlü din ve mezhep serbestîsi yanında beş yıl süre ile vergi muafiyeti tanınmıştır. Ayrıca, halkın eskiden beri alışık olduğu

¹² Nart, a.g.e., s.2.

¹³ Elizabeth Zachariadou, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler**, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 28.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **Sadaret Evrakı Mektubu Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM)**, Dos. No:265, Göm. No:52

¹⁵ (Erişim) <http://www.istan koy.org/documents/51.html>, 3 Haziran 2010

mahallî idare sistemlerine de izin verilmiştir. “Demogerondia” denilen ve halkın seçtiği 12 kişilik üyeden oluşan “Mahallî Meclis” bir nevi belediye hizmetlerine bakmanın yanı sıra, değişik dönemlerde değişik yerlerde bulunan bu meclisler, cemaatin din ve eğitim gibi işleri ile uğraşmışlardır. Hareket sahaları son derece sınırlı olan bu meclislerin çalışmalarını, daha ekonomik ve daha pratik bulan Osmanlı yönetimi, bunları aynen korumakta bir sakınca görmemiştir¹⁶.

Cezayir-i Bahr-ı Sefid eyaletinin kuruluşu sırasındaki idari birimleri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak 1550 – 1551 tarihlerine ait bir listeden öğrendiğimize göre “Cezayir-i Bahr-ı Sefid ve Kapudan” adını taşıyan eyalet altı idari birime ayrılmakta idi¹⁷. Bunlar arasında İstanköy adı yer alamamaktadır.

Bununla birlikte, fetihten itibaren, bu adalarda uygulanan malî bir sistem mevcuttu. Adaların dağınıklığı ve gelir seviyelerinin düşüklüğü dikkate alınarak, her ada için yıllık bir vergi tahsis edilmekteydi. Bu toplam vergi de, belli taksitlere ayrılmaktaydı. Adaların nüfuzlu kişileri, “maktu” adı verilen bu vergileri toplayarak hükümet yetkililerine teslim etmekteydiler. Kanunlarla belirlenen bu vergiler dışında, halktan ek vergi alınmaması hususunda, devlet büyük bir hassasiyet göstermekteydi. Padişahlar, halkın bu gibi vergilerle ezilmesini önlemek için, ağır cezalar öngören “emirnameler” çıkarmaktaydılar. Ayrıca, Osmanlı Devleti’nin diğer birçok bölgesinde de, bu sistem uygulanmakta idi. Özellikle, haberleşme ve ulaşımın güç olduğu yörelerde, çoğu zaman valiler veya mahalli idareler, kendi inisiyatiflerini kullanarak, vergi tahsil ve tevzi edebilmekteydiler. Hiçbir zaman, muhtariyet anlamına gelmeyen bu uygulamalarda, kanun dışına çıkıldığı takdirde, merkez, derhal müdahale edebilirdi. Yörelere göre, değişim gösteren bu sistemin, o dönemde Avrupa’nın diğer devletlerince de uygulandığı bilinmekteydi. Adaların fethinden itibaren çıkarılan fermanlar titiz bir

¹⁶ Ali Kurumahmut, “Ege’de Teme Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar”, TTK Basımevi, Ankara, 1998, s. 5

¹⁷ Kurumahmut a.g.e., s.74

incelemeye tâbi tutulduğunda, Ege Adalarında ne kısmî ne de tam bir muhtariyetin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır¹⁸.

Cezayir-i Bahr- i Sefid Eyaleti 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne göre,1867 yılında “vilayet” haline dönüştürülmüştü. Yeni düzenleme ile Biga, Midilli, Sakiz, Rodos, Kıbrıs ve İstanköy Sancakları'ndan oluşan vilayetin merkezi bir süre Kale-i Sultaniye (Çanakkale) olmuş, daha sonra Biga, bu vilayetlerden ayrılmıştı. İstanköy yerine Limni sancak merkezi yapılmıştı. Vilayet merkezi Sakız ile Rodos arasında birkaç kez değiştikten sonra, 1876'dan itibaren Rodos vilayet merkezi olarak kabul edilmişti. Kıbrıs 1878'de geçici olarak İngiltere'nin yönetimine bırakılınca, sancak sayısı dörde inmiş olmaktaydı. Böylece, 4 sancak, 12 kaza, 21 nahiye ve 236 köy biriminden oluşan Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti, bazı küçük değişikliklere rağmen bu durumunu Lozan Anlaşması'na kadar korumaya devam etmiştir.

İstanköy, şövalyelerden alındıktan sonra Müslüman-Türk nüfusun ilk yerleştirildiği yer Narenç Kalesi olmuştur. Bu uygulama yerleşimin güvenliği nedeniyle yapılmıştır. Zaman içersinde yerleşimler, kalenin dışından başlayıp şehir merkezine doğru yaygınlaşmıştır. Evliya Çelebi de İstanköy ile ilgili notlarında, Narenç Kale içindeki yerleşimler hakkında, bağ ve bahçesiz toprak ve kireç örtülü üç yüz hane olduğundan, yirmi altı sokağının da kaldırım döşeli ve temiz olduğundan bahsetmektedir¹⁹. Kale içinde genellikle askeri personel, devlet çalışanları ve onların aileleri yaşamaktaydı. Kale dışı yerleşimlerde, hayvancılık, bağlık bahçelik yerlerde tarım ağırlıklı nüfus barındırılmıştır.

Fetihten sonra devam eden iskân süreçlerinde Mora'dan, Kerme (Datça ve Gökova Körfezi Bölgesi) ve Kuzey Ege Adalarından İstanköy'e yerleşimler olmaktaydı.

17.yüzyılda Konya'dan gelen 135 hanenin yarısı Pili Köyü'ne yerleştirilmesiyle Pili Köyü “Konyalı Köyü” anlamına gelen “koniario” olarak adlandırılmaya başlamıştır. Konya'dan gelenlerin diğer yarısı ise şehir

¹⁸ Kurumahmut, **a.g.e.**, s.76

¹⁹ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, 9.Kitap, Yapı Kredi Yayınları(YKY), İstanbul, 2005, s.115

merkezine yerleştirilmiştir. Kefalos bölgesine yerleşen Türkler ise Filibe bölgesinden gelen Gagavuz Türklerindendi.

Bugün Germe olarak bilinen bölge, şövalyeler döneminde “Geramoto” adıyla anılırken, Osmanlı döneminde, önce Datça’nın Germe bölgesinden isyan eden köylüler sürülmüştür. Daha sonra Müslüman halka af tanınarak o bölgedeki arazi ve evlerden verilmiştir. Yeni gelenler bu mevkie Gereme isminden esinlenerek “Germe” demeye başlamışlardır. Yine aynı dönemde Geramoto bölgesinin Oromedio yamacına, Antalya’nın Aspendos bölgesinde isyan eden Rum köylüleri getirilerek iskân edilmişlerdir²⁰. 18.yy’ın ortalarında, Germe; Deveci, Şuca Cami, Paşmakçı, Germe Kuyusu adını taşıyan dört mahalleden ibaret bir yerleşim yeri²¹.

Adaya yapılan iskânlarla ilgili olarak Evliya Çelebi de: Anadolu’dan yüzlerce Türkmen obasının develeri ile beraber buraları vatan tuttuğundan bahseder²².

İstanköy limanının çevresindeki Debbağhane/ Tabahna ve Rumeli Mahallerine yerleşimler 1850 Yunan İsyanı sırasında gerçekleşmiştir. Buralara, Tesellia, Larisa, Tri kale, Kalambaka, Lamia ve Makedonya Bölgesinden gelen Türkler yerleştirilmeye başlanmıştır²³.

19.yy.’ın ortalarında çıkan Girit isyanlarından dolayı, Müslüman muhacirlerin bir kısmı zorunlu olarak İstanköy’e yerleştirilmişlerdir. Muhacirlerin yerleştirildiği Hamidiye Mahallesinin adı II. Meşrutin ilanından sonra 1909 senesinde Meşrutiyet Mahallesi olarak değiştirildiği bilinmektedir²⁴.

İsyanlardan ve çeşitli sebeplerden dolayı bulundukları yerlerden kaçan Türkler için zorunlu bir sığınma yeri olan adalarda; 19. yy. da çoğalan nüfusun beslenebilmesi için buraların mahsulü yetersiz kalmaktaydı. Bu

²⁰ (Erişim) <http://www.istan koy.org/documents/39.html> 3 Haziran 2010

²¹ Emecen, **a.g.m.**, s.310.

²² Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.115

²³ (Erişim) <http://www.istan koy.org/documents/36.html> 3 Haziran 2010

²⁴ BOA, DH. MKT, Dos. No:2845, Göm. No:7

artışla birlikte ada sakinleri büyük guruplar halinde Anadolu topraklarına göçmeye başlamışlardı²⁵.

Adadaki sayım işlemleri her zaman düzenli olarak yapılmamıştır. İstanköy'de 1592'de yapılan tahrirden sonra ancak 1711 yılında yapılan tahrir de, İstanköy Adası'nın kale, varoş, kasaba ve köylerindeki vakıf, has ve zeametlerin tespiti için halkın talebi üzerine yapılmıştır²⁶.

1830'da Hacegandan Kemankeş Derviş Bey'in İstanköy adasında yaptığı nüfus sayımına göre Müslüman nüfus 1.356, Gayrimüslim nüfusunun 1.838 kişi olduğu bilinmektedir²⁷.

H.1302 (M.1885) tarihli salnamede İstanköy adasında 2366 Müslüman, 7679 Hristiyan vardır. Adanın İtalyan işgaline uğradığı 1912 tarihinde Müslüman sayısı 4700 iken; İtalyan hâkimiyeti yıllarında 1922'de, 4662; 1931'de, 2715; 1947'de ise 1816 kişidir. Bugün sadece Germe köyünde toplu olarak hayatlarını devam ettiren Türk nüfusun tamamı 850 kişi kadardır²⁸.

1895 sıralarında İstanköy'de 4662, 1920 de 4020 Türk nüfusu vardı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Oniki Adalardaki olaylar Türklerin bir kısmının anayurda göçmelerine sebep olmuştur²⁹.

2.2. SOSYO-EKONOMİK YAPISI

İstanköy ve Rodos Osmanlı hâkimiyetinde olduğu yıllar içersinde, iskân politikası sonucu yapılan yerleşimler haricinde, sürgün ve sürgünler yeri olarak da bilinmekteydi. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devlet ileri gelenlerini İstanbul'dan uzaklaştırmak için en çok tercih edilen yerler Rodos

²⁵ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cezayir-i Bahr-i Sefid", **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları- İSAM, C.7, İstanbul, 1993, s.500

²⁶ Ali Fuat Örenç, **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2006, s.230

²⁷ Yakup Ahbab, "Yakındönem Tarihimizde İstanköy Adası" İstanbul Üniv., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Haziran 2009, s.100

²⁸ Emecen, a.g.m., s.310; Zeki Çelikkol, **İstanköy'deki Türk Eserleri ve Tarihçe**, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, Ankara, 1990, s.3

²⁹ Cengiz Orhonlu, "Oniki Ada'da Türk Eserleri ve Türk Nüfusu" **Türk Kültürü**, S:24, Ankara, Ekim 1994, s.32

ve İstanköy olmaktaydı. Bu sebeptendir ki arşiv belgelerinde çok fazla hapisane kaydına ulaşılmıştır.

Adadaki nüfusun artışında belirli düzen gözlenememesinin birçok nedeni vardır. Akdeniz ticaretinde çok önemli bir nokta olan İstanköy ve adalar bir durak olarak, geçen süreçte olumlu veya olumsuz her durumdan etkilenmiştir. Zaman zaman salgın hastalıklar olmuş nüfus azalmış; kıtlık baş göstermiş nüfus azalmış, depremler olmuş adadan göçler yaşanmış, isyanlar çıkmış isyanın yerine göre nüfus artmış ya da azalmış, mahkûmlar veya sürgünler gönderilmiş adanın nüfusu etkilenmiştir.

Adalar ahalisinin bir kısmı da Anadolu içlerinden gelen tahıl vb. ziraat ürünlerinin Avrupa pazarlarına satılmasında aracılık yaparak zenginleşmişlerdir. Akdeniz ticaret tarihinde özel bir yer tutan esir ticareti bu adalarda oldukça canlı idi³⁰.

Adanın büyük kısmı düzlük olduğu için küçük nehirlerle sulanmaktaydı. Tarlalarda çok sayıda selvi ağacı, tepeler ve vadiler çınar ağaçları ile gölgelenmekteydi. Bu çınar ağaçlarının yere düşen çiçeklerinden beslenen ipek böceklerinden dolayı, ipek böceği yetiştiriciliği ve ipek dokumalarıyla tarih boyunca ününü korumaya devam etmiştir. Osmanlı Hâkimiyeti döneminde de ipek üretimi kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır³¹. Antik kaynaklar Kos kelimesinin etimolojik kökünün ince doku anlamına gelen ve Kos kadınlarınca dokunan ince kumaşı simgeleyen Cau olduğunu belirtirler. Tarihi kayıtlarda, pamuklu kumaşları ilk dokuyan kadının Kos'tan Plateous'un kızı Pamphili olduğu da geçmektedir. Romalılar döneminde ipek endüstrisi adanın en önemli gelir kaynaklarından birisi olmuştur.

Ada tarih boyunca özellikle şarapları, limon ve portakal ağaçlarıyla, incir, kavunlarıyla meşhurdur. Adaya gitmiş birçok yerli ve yabancı seyyah şaraplarının kalitesi ve tadından sıklıkla bahsetmektedirler. Yetişen üzümlerin çoğunun Mısır'a ihraç edildiği de bilinmektedir. Liman kenarları bağlık

³⁰ Şakiroğlu, **a.g.m.**, s.500

³¹ BOA, DH MKT. Dos. No: 1589, Göm. No:52

bahçelik yerlerdir. Su dolapları (bostan kuyusu) vardır. Adada, turunc limon ve birçok meyve yetiştirilebilmektedir³².

İstanköy'de yetişen ürünlerle ilgili olarak Evliya Çelebi: adanın öşür defterlerine bakarak 86 bin dönüm bağ olduğunu bu üzümlerden de Mısır'a ticaretinin yapıldığını belirtir. İnciri ve zeytini az olduğundan da bahseder. Ayrıca, yedi bin limon bahçesi olduğunu, limonlarının meşhur olduğunu limonla birlikte turuncu ve kebbatı ve ağaç kavunu çok olduğunu hatta limonun hünkâr helvacıları ve kilercilerin tarafından alındığından bahseder³³. Osmanlı arşiv belgelerinde de limon ağaçlarının zarar gömesi sonucu vergilerin azaltılması ya da ertelenmesi ile ilgili belgeler³⁴ mevcuttur. Ayrıca saray helvaları için İstanköy limonunun kullanıldığı³⁵, saraya karpuzun dahi bu adadan geldiği³⁶ bilgisi arşiv belgelerinde yer almaktadır.

Dukeos Dağı'nın eteklerinde Sofodine Nehrine akan birkaç kaynak ve pınar mevcuttur. Kuzeye bakan iki vadi arasında ve kalenin yakınında suyu bol olan Nikaste(Líkastos) ya da Apodimie (Apodomarvi) olarak bilinen bir pınar bulunmaktaydı. Bu kaynaktan gelen su kalenin etrafındaki birçok değirmeni çalıştırmakta kullanıldığı bilinmekteydi.

Kos'un doğusundaki Stomalimni köyünün yakınında Drepanon Burnu bulunur. Stomalimni deniz kıyısında bir göldür ve suları denize akar.

Bu kadar su kaynağının olduğu bir yerde değirmenlerin de oldukça çok sayıda olduğu bilinmektedir. Bugün de Pili Kalesi ve çevresinde birkaç değirmen yapısına ait kalıntılar mevcuttur.

Yunanlıların stron (ktiria-kitria) veya arangia/harranges dedikleri ekşi portakal ağcından adanın adını aldığı da söylenmektedir. Bu ağaçların adada mevcudiyetini koruduğu bilinmektedir.

Doğal kaynaklar ve yer altı zenginlikleri bakımından fakir sayılabilecek adada turizm ve tarım en önemli geçim kaynağıdır. Ada nüfusunun büyük çoğunluğu turizm sektöründe çalışırken geriye kalan çok az bir kısım da

³² Piri Reis, **Kitab'ı Bahriyye**, C.I, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1973, s.210

³³ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 115

³⁴ BOA, C. ML. DOs. No:582, Göm. No:23907; BOA, A.MKT. MVL., Dos No:36, Göm. No:17

³⁵ BOA, C.SM., Dos. No:8, Göm. No:354

³⁶ BOA, Y.PRK. SGE, Dos. No:4, Göm. No:46

tarım, hayvancılık ve sanayi mamulleri üretiminde çalışmaktadır. Tarım üretimi yetersiz olup ihraç edilen ürünleri vardır. Kamari Köyü'nün güneyinde bulunan Latra dağı eteklerinde maden ocakları mevcut olup çıkarılan maden Yunanistan'a gönderilmektedir. Adanın günümüzdeki ticareti turizme yönelik hediyelik eşya üzerine kuruludur. Sanayi işletmeleri genellikle küçük tezgâhlar, el sanatları ile uğraşan küçük işyerleridir. İstanköy şehrinde şarap fabrikası, Cardemena'da bir kiremit ve tuğla fabrikası, salça fabrikası, hazır giyim fabrikası ile el sanatları ile ilgili birkaç atölye ve birkaç zeytinyağı imalathanesi bulunmaktadır. Adada turizm yatırımlarına ağırlık verilmektedir.

İstanköy'de yaşamını sürdürmeye çalışan çok az sayıdaki Türk nüfus günümüzde de aynı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde bahsettiği gibi: *“gayet rencberdir ve gayet garip dost ve mün'im âdemleri vardır, daima mezkûr memduh olan çınar sayesinde oturup garibüd diyar olan kimseleri hanelerine davet edip ikram ederler³⁷”* sözlerine yakışır şekilde varlıklarını korumaya çalışmaktadırlar.

2.3. İSTANKÖY'ÜN MEŞHUR KİŞİLERİ

İstanköy adası ile birlikte anılan tıp, sanat, bilim vb. alanlarda dünya tarihinde yerini almış kişi adlarından evvel, bahsedilmesi gereken önemli bir varlık Lonca Meydanı'ndaki asırlık çınar ağacıdır. Zira, hemen hemen her seyahatnamede, adadaki yapılardan da önce ondan bahsedilmektedir. Çınar ağacı adeta İstanköy adıyla bütünleşmiş bir durumdadır. Lonca Meydanını geniş dalları ile kaplayan muazzam çınar ağacından ilk olarak, 15. asırdaki gezginlerin notlarında bahsedilmeye başlamıştır. Bu çınarın altında, Hipokrat'ın öğrencilerine ders verdiği inancı oldukça yaygındır. Bu çınardan bahseden, yakın dönem tarihimizden tanınan, devlet ve siyaset adamı, İstanköy doğumlu olan Şükrü Kaya'nın (1883–1959) “İstanköy'de Bir Çınar

³⁷ Evliya Çelebi, a.g.e., s.115

Ağacı” adlı şiir çalışması³⁸ da muazzam çınar ağacının, yazılı ve sözlü edebiyatımızda da yeri olduğunun güzel bir kanıtıdır.

Tıp ilmi ile İstanköy adası neredeyse her zaman beraber anılmıştır. Bunun iki önemli nedeni vardır. İlki, İstanköy’ün sağlık tanrısı olan Asklepios³⁹’tur. Asklepios adına İstanköy’de yapılmış olan tapınak günümüzde de, her yıl ziyaretçi akınına uğramaktadır⁴⁰. İstanköy’ü tıp ilmiyle özdeşleştiren diğer bir isim olan Hipokrat’ın tıp okulu da bu tapınak alanı içindedir. MÖ yaklaşık 460 da doğduğu bilinen Hipokrat⁴¹, bu adada 90 yıl yaşamış, tıp bilimine öncülük etmiş ve sayısız tıp öğrencisi yetiştirmiştir. Bu nedenle de tıp biliminin kurucusu kabul edilmiştir.

İstanköy’de Hipokrat ile gelen tıp ilmi geleneğini Osmanlı hâkimiyeti döneminde devam ettiren Hüseyin Hezârfenn’dir. İstanköy doğumlu olup, daha sonra İstanbul’a giderek ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır. Çok büyük bilgiler edinmiş, geniş bir kütüphane kurmuş ve H.1103/M.1691’de ölmüştür. Hazârfenn (bin fen bilen)’in önemli dil bilgilerine sahip olduğu ve İbranice ve Grekçe bildiği anlaşıyor. Tıp bilimi ile de çok uğraşmıştır. Kendisi batı eserlerinden yararlanarak Helas, Roma ve Bizans’tan bahseden ilk Osmanlı tarihçisidir. IV. Mehmet’in ana kanunları hakkında on üç bablık bir eser yazmıştır⁴². İstanköy’de tıp alanındaki çalışmalarıyla bilinen başka bir isim de Hekimbaşı Hacı-zade Abdülaziz Efendi (D.1736/37)’dir⁴³.

İstanköy adası ile ünlü başka bir isim de; Büyük İskender’in mahiyetinde ressamlık yapan Apelle’dir. Apelle, MÖ 360 yılında doğmuş ve ömrünün son yıllarını İstanköy’de geçirip, yine İstanköy’de vefat etmiştir. Apelle ile ilgili olarak anlatılan küçük hikâyeye göre: Apelle bir tablo yaptığı zaman, onu halka sergiler kendisi de bir perdenin arkasına gizlenerek, resimde düzeltilebilecek hatalar konusunda halkın söylediklerini dinlerdi. Bir gün bir ayakkabıcı resimdeki şahıslardan birinin ayakkabısını tenkit eder. Bu tenkiti

³⁸ Şükrü Elçin, “İstanköy’de Bir Çınar Ağacı”, **Türk Kültürü**, Sayı:237, Ankara, Ocak 1983, s.25

³⁹ Bedrettin Cömert, **Mitoloji ve İkonografi**, Ayraç Yayınları, Ankara, 1999, s.58

⁴⁰ Lawrence Durrell, **The Grek Islands**, Faber and Faber, London, 1978, s. 149–152

⁴¹ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, TÜBİTAK Yayınları, 12.bsk., Ankara, 2000, s.336

⁴² Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.151–253

⁴³ Celalettin Rodoslu, **Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihi Simalar**, Ankara 1945, s.79

haklı bulduğu için Apelle yapmış olduğu hatayı düzeltir. Ertesi gün, tenkidinin dikkate alınmasından gururlanan ayakkabıcı, bu defa bacağın şeklini tenkit eder. Buna sinirlenen ressam, tablonun arkasından çıkar; bir ayakkabıcının ayakkabının yukarısı için söyleyebileceği bir şeyin olamayacağını haykırır, işte bu hikâyeden ”*Ne Sutar Ultra Crepidam*” atasözünün geldiği söylenir⁴⁴. Bu söz Türk kültüründe hâlen “çizmeyi aşma, çizmeden yukarı çıkma” şeklinde kullanılmaktadır.

İstanköy Adası’nda günümüzde mevcut birçok yapının inşa veya tamir kitabelerinde adı sıklıkla geçen Cezayirli Gazi Hasan Paşa’dan bahsetmeden geçilemez. Cezayirli Gazi Hasan Paşa, “palabıyık” lakabı ile aslen Kafkasyalı olduğu tahmin edilen, denizde ve karada pek çok başarı elde etmiş, özellikle Rusya savaşlarındaki başarılarıyla tanınmış bir kaptandır⁴⁵. 30 Mart 1790’ da seksen yaşını geçtiğinde vefat ettiği, Şumnu da yaptırdığı Bektaşî tekkesine defnedildiği bilinmektedir⁴⁶.

3. İSTANKÖY’ÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1. İSTANKÖY’ÜN ADI

MÖ 3. bin yıllarında Anadolu’dan adalara, adalardan Yunanistan’a insan ve kültür akışının gerçekleştiğinin kanıtı, filolojik (dille ilgili) dayanaklara sahiptir. Bu göçler sonucunda, Yunan diliyle açıklanamayan ama Yunanistan’da çok sık görülen (ss), (tt), (nt) li yer adlarının, Anadolu’nun batı ve güneybatı bölgelerindeki (s), (ss) ve (nd) li yer adlarına karşılıktır. Yunanistan ile Anadolu arasında yer alan Ege Adaları’nda da bu adların Marpessa (Paros’ta bir dağ), Knossos (Girit’te bir şehir), Prepesintos (ada) şeklinde bulunması, hatta Parnassos⁴⁷ adına hem Anadolu’da

⁴⁴ Çelikkol, **a.g.e.** , s.12

⁴⁵ Mehmet Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.2, İstanbul, 1996, s.633

⁴⁶ Mahir Aydın, “Cezayirli Gazi Hasan Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, C.7, TDV Yayınları-İSAM, İstanbul, 1993, s.502

⁴⁷ Bilge Umar, **Türkiye’deki Tarihsel Yer Adları**, İnkılâp Yayınları, 2.bsk, İstanbul, 1993, s.640. Parnassos: Şereflikoçhisar’ın kuzeyindeki Parlasan köyüdür. Günümüzde Değirmen Yolu adını almıştır.

Kapadokya'da, hem de Yunanistan'da Fokis'te; Mikalessos'a hem Karya'da, hem de Boiotya'da rastlanması bu yer adlarının Yunanistan'a Anadolu'dan adalar üzerinden geçen kavimler tarafından getirilmiş olduğuna şüphe bırakmamaktadır⁴⁸.

İstanköy adının; Hellenlerce kullanılan adı Kos'tur. Latin yazımında "o" ile gösterilen ses, Helen yazımında, "uwa", sesine işaret eden omega ile yazılır. Adanın adı, İliada'da (XVI 225,XV 28) Koos (ikinci o omega ile) diye geçmektedir. Hellen dilinde anlamı yoktur. Fick Vorgriechische Ortsnamen adlı yapıtında "Hitit" dilinden geldiğini işaret etmektedir⁴⁹.

Tarihi kaynaklarda Kos, Cos, Stanco, Stanchio, Lango adlarıyla anılan İstanköy, Türkçe'de Eis tin Ko veya Stanchio'dan bozulmuş şeklidir⁵⁰. Benzer bir yoruma göre ise Rumca'nın eis tin Ko (Kos'a, Kos'da) deyişinin Türk ağzına uydurulmuş şeklidir⁵¹. Rumcada, Stanpolis = şehre doğru demektir. Adanın bir başka adı da "İstinko" veyahut "İstanköy"dür. Bu da Rumca "nereye gidiyorsun" sorusuna cevaben "İstin ko" yani Ko'ya sözünün Türkçeleşmesinden meydana gelmiş ve bu suretle Türkler de bunu İstanköy'e dönüştürmüşlerdir⁵².

Eski çağlarda adanın ismi ilk hükümdarı "Merops"a izafeten "Merope" idi. Bu hükümdarın kızı Koa'ya izafeten de daha sonraları "Kos" denilmiştir. Tarihçi Pilius'a göre bu ada "Ninfea" olarak da adlandırılmıştır. Fakat eski çağlarda en çok kullanılan isim "Kos" idi. Orta çağlarda ise "Lango" adı verilmiştir⁵³. Piri Reis de: "Kâfirler buraya Lanko derler, uzun anlamındadır. Gerçekten uzun olan adanın çevresi de 70 mil kadardır" diye belirtir⁵⁴. Lango ya da Lanko adı Latince kökenli olduğu için, İstanköy'ün İtalyanlar tarafından işgalinden sonraki kayıtlarda geçmektedir.

⁴⁸ Arif Müfid Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK Basımevi, 7.bsk., Ankara, 1999, s.18

⁴⁹ Umar, **a.g.e.**, s.470

⁵⁰ Emecen, **a.g.m.**, s.308

⁵¹ Umar, **a.g.e.**, s.350

⁵² Çelikkol, **a.g.e.**, s.9

⁵³ Çelikkol, **a.g.e.**, s.9

⁵⁴ Piri Reis, **a.g.e.**, s.209

Adaya uzun şeklinden dolayı Lango denilmiş Osmanlının eline geçince denizcilerin vermiş olduğu Stanchio ya da Stanthio ismi değiştirilerek İstence'ye çevrilmiştir.

3.2. OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ DÖNEMİ

Ege Denizi'ndeki adalar içersinde, bilinen ilk ada yerleşimi Girit'tedir. MÖ 3000'de oldukça zengin bir medeniyete sahip olan Girit'in Anadolu ile olan ticareti Akdeniz üzerinden gerçekleşmiştir. MÖ 3. binyılda Anadolu'dan Yunanistan'a göçler kıtaların ve kültürlerin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu göçlerin en somut göstergesi de Anadolu'ya özgü olan yer adlarının Girit'te yer adları olarak kullanılması gösterilebilir. Anadolu'nun batı ve güneybatı bölgelerinden gelen bu halklar, Yunan dilinde açıklanamayan (ss), (tt) ya da (nt)'li yer adlarını da beraberinde kıta Yunanistan'a getirmişlerdir⁵⁵.

MÖ 2000-1200'lerde Ege Adalarında, Kavimler göçü sonucu Aka'lar ve Dor'ların hâkimiyeti vardır. Akalar döneminde Rodos, önemli bir üs konumundadır. MÖ 12. yy' da Ege Göçleri sonucu, Akalar, Dorlar tarafından Yunanistan'dan uzaklaştırılır. Böylece Akalar Anadolu'ya göç etmeye başlarlar. Yunanistan karası da Dor yerleşimleri için yetmeyince, yerleşimler adalar yönünde ilerlemeye başlar⁵⁶. Bu süreçte de Dor Hexapolisini oluşturan altı kentten birisi de İstanköy'dür.(Halikarnasos, Lîndos, İalysos, Kameiros, Kos ve Knidos)⁵⁷. Dor yerleşimleri adalar üzerinden Batı Anadolu ve Anadolu'ya ilerler. MÖ.6. yy da Anadolu Pers istilasıyla karşı karşıyadır. İlerleyen Pers güçleri karşısında MÖ 431 de Attika Delos Birliği kurulur. Bu birliğin içinde Rodos ve İstanköy de vardır. 27 yıl süren Peleponnes Harbi'ni Persler kazanır. Oniki Ada ve Ege Adaları, Pers hâkimiyetine girer.

MÖ 334' de, İskender, Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu içlerine girer. Kuzey Anadolu içlerine ilerleyip Mısır' a kadar ulaşıp, Hindistan'a kadar gider.

⁵⁵ Mansel, **a.g.e.**, s.18

⁵⁶ Mansel, **a.g.e.**, s.96

⁵⁷ Herodotos, **Herodot Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, I,144; Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Yayınları, 5.bsk., İstanbul, 1995, s.406,408

Batı Anadolu kıyıları İskender'in hâkimiyetine girince, Pers egemenliği sarsılmıştır. Böylece İskender adalar üzerinde de hâkimiyet kurmuştur. Helenistik Dönem, adalar için bir istila değil, tersine bir serbesti dönemidir. İskender'in ölümünden sonra topraklar selefleri arasında paylaştırılır. İstanköy Mısır kralı Ptolome' nin idaresinde de bir süre kalmıştır.

MÖ 82'de yaklaşık 400 sene devam edecek bir Roma hâkimiyeti başlar. MS. 330'da Doğu Roma yani Bizans hâkimiyeti sırasında halka yüklenen ağır vergiler ve çeşitli zoraki alımlarla Oniki Ada tarihinin en karanlık günlerini yaşadı. Adalarda önceden gelişen fikir ve ilim hayatı yavaş yavaş sönmeye başlar. Bu baskılar sonucu adalardan göçler başlamıştır.

İslamiyet'in ortaya çıkması ve kısa bir sürede Suriye ve Mısır'a kadar genişleyerek, denizler ile irtibat kurması, deniz ötesi fetihlerin önünü açmıştır. Hz. Osman zamanında Şam Valisi bulunan Muaviye, kurmuş olduğu donanma ile Kıbrıs'ı fethetmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da İstanköy Adası 654 senesinde fetih edilmiştir. Rodos'un fethi kısa süreli olmuş ve Halife Yezid devrinde geri çekilmek durumunda kalınmıştır⁵⁸. 700'lü yılların başında Oniki Ada tekrar Bizans hâkimiyetine girer.

Bizans'ın 10. yüzyılda içinde bulunduğu bunalım, imparatorluğun her yerinde kendini hissettirmekteydi. Bizans'ın bu durumundan istifade eden Ceneviz, bölgeyi kendi kolonisi haline getirmiştir. Türklerin kısa sürede Anadolu'nun büyük çoğunluğunu hakîmiyetleri altına alarak, egemenliklerini Marmara'ya kadar genişletmeleri, Bizans İmparatorluğunu telaşa düşürmüştür. Bu tehlikeyi savuşturmak için İmparator Aleksi Komnenos Selçuklu Türklerinin Gemlik'te inşa etmekte oldukları tersaneyi ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bunun için, kendisi karadan saldırıya geçmiştir. Manuel Butumites kumandasındaki Bizans Donanması ise denizden hücum ederek gemi ve tezgâhları ateşe vermiştir(1088). Böylece Selçuklu Türklerinin, bu ilk denize açılma teşebbüsleri son bulmuştur.

Ege ve sahillerine hakîm olan Tanrıvermiş Oğulları ile İzmir ve civarı ile bazı adalarla hakîm olan Çaka Bey, bir deniz gücü oluşturmuşlardı. Çaka Bey,

⁵⁸ Cevdet Küçük, **Türk Hâkimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi**, SAEMK, Ankara, 2002, s.10.

İzmir ve çevresinde hakîmiyet kurmuş; ilk iş olarak bir donanma kurarak Midilli, Sakız, Sisam ve İstanköy gibi stratejik adaları fethetmiştir⁵⁹. Çaka Bey'in büyük uğraşlar neticesinde fethettiği adalar, ölümünden sonra (1096) tekrar Bizans hakîmiyetine girmiştir. Netice itibarıyla Türk denizciliği bir asır kadar akamete uğramıştır⁶⁰.

1204 senesinde Kudüs'ü kurtarmak için düzenlenen IV. Haçlı Seferi sırasında, İstanbul'a gelen Latinler Kudüs'e gitmeyip İstanbul'da kalarak bir Latin İmparatorluğu kurmuşlardır⁶¹. Latinler hakîmiyetlerini adalar üzerine de yaymaya çalışmış ve İstanköy Adası'nı işgal etmişlerdir⁶². 60 yıl kadar sürecek olan Latin hakîmiyeti 1258 yılında son bularak İstanköy Adası yeniden Bizans İmparatorluğuna bağlanmıştır.

1308'de Anadolu Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra, Aydınoğlu Umur Bey'in kurmuş olduğu beylik, Çaka Bey'den sonra Ege sahillerinde yeniden donanma meydana getirmesi açısından son derece önemlidir. Umur Bey, kurduğu donanma ile Bizans ve Ceneviz'e karşı mücadeleye girmiştir⁶³. Böylece, Türk donanması yeniden Ege sahillerindeki fetih hareketlerine başlamış oluyordu. Bu dönemde Menteşe Beyliği'nin Rodos'u kısa bir süreliğine de olsa hakîmiyet altına almıştır.

Kudüs'ün Müslümanların eline geçmesinden sonra Kudüs'te bulunan St. Jean şövalyelerinin yurt arayışları ve Bizans'tan Rodos talepleri olumsuz karşılanınca 15 Ağustos 1309 da önce İstanköy ve İncirli Adası'nı, sonra da Rodos'u ele geçiriyorlar. Böylece, Kanuni'nin 1522 de Rodos ve İstanköy'ü fethetmesine kadar geçecek olan 213 yıllık şövalyeler dönemi başlar. Yıldırım Beyazıt döneminde Anadolu birliğini sağlama çalışmaları devam eder. Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları beylikleri, dolayısıyla

⁵⁹ Küçük, a.g.e., s.12.

⁶⁰ Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)**, İstanbul 1985, s.4.

⁶¹ Işın Demirkent, "1082- 1302 Yılları Arasında Bizans- Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış" **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Fikret İşıltan Hatıra Sayısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2000, s.144

⁶² Donald M. Nicol, **Bizansın Son Yüzyılları**, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s.9.

⁶³ Halil İnalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri", **Türk Denizcilik Tarihi**, Ankara, 2002, s. 47-66; Kate Fleet, "Görülmeyen Osmanlı: Geç Ortaçağ ve Modern Dönemlerde Akdeniz Tarihinin Kayıp Devleti", **Türkler**, C. IX, Ankara, 2002, s. 60-65

donanma güçleri sınırlara dâhil olur. Adalara seferler düzenlenmeye başlanmış ve bunlardan birinde; donanma Eğriboz ve Sakız adasındaki korsanları bertaraf etmiş, daha sonra Limni, Midilli ve Rodos adalarına yönelmiştir. Bu deniz seferi sırasında Osmanlı donanması, İstanköy adasında Narence Kalesi kuşatılmış, Andimahya Kalesi de muhasara edilmiş ancak orduda çıkan salgın hastalıktan dolayı geri dönmüştür⁶⁴. Şövalyeler bu akınlar karşısında da İstanköy de kaleyi yenileyip, kuvvetlendirmişlerdir.

Osmanlıların Ege adalarıyla ilgilenmeye başladığı sıralarda bütün Ege adaları üç ayrı devletin egemenliği altında bulunuyordu. Çanakkale Boğazı civarında bulunan adalar Cenevizlilerin; Arnavutluk ve Mora sahilleri ve bu sahillere yakın adalarda Venedikliler hâkim olup, pek çok koloniler oluşturup, doğu ticaretini ellerinde tutmayı planlarken⁶⁵; Rodos ve Oniki ada ise diğer birkaç ada ile birlikte Rodos şövalyelerinin hâkimiyeti altındaydı.

Rodos'un, dolayısıyla İstanköy'ün fethiyle ilgili ilk önemli teşebbüs Fatih Sultan Mehmet dönemindedir. 1455'de Hamza Bey idaresindeki donanma İstanköy'e saldırarak Andimahya Kalesini kuşatıp tahrip etmiştir. Şövalyelerin Anadolu sahillerinde güçlü üslere sahip olması, Türkler aleyhine kurulan ittifaklara dâhil olmaları, Türk ticaret gemilerine zarar verip korsanlık faaliyetlerinde bunmaları Rodos'un fethini acil ve önemli kılmaktaydı. 1480 de Rodos'a Mesih Paşa komutasında yapılan saldırı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁶⁶. 1482'de Cem Sultan'ın Rodos şövalyelerine sığınması adanın fethinin gerekliliğini göstermesinin yanı sıra geciktirici sebebi de olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ı, Cem Sultan'ın oğlu şehzade Murat'ı taht varisi göstererek tehdit etmişlerdir. Devlet menfaatleri, Doğu Akdeniz'in güvenliği, Hristiyanlığın ileri karakolu durumundaki Rodos' un fethini Kanuni için zorunlu kılmıştır.

Yıldırım Beyazıt denizciliğe önem vererek Gelibolu' da bir deniz üssü oluşturdu. Fatih Sultan Mehmet ise Gelibolu'yu donanma merkezi haline

⁶⁴ Ahbab, **a.g.t.**, s.8

⁶⁵ Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri** C.I., Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s.43

⁶⁶ Arif Büyüktuğrul, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması**, C.I, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1982, s.212; Söz konusu eserde yazar, 1467 tarihindeki kuşatmanın başarısızlığına sebep olarak; Hamza beyin yaptığı başarısız seferin Rodos şövalyelerini askeri ve diplomatik eksikliklerini gidermek için bir fırsat olarak kullandığını belirtir.

getirdi. Gelibolu sancak beyi, aynı zamanda Kaptan-ı Derya idi. Limni, Midilli, İstanköy, Rodos ve Eğriboz gibi önemli adaların fethedilmeleri birtakım idari düzenlemeleri de gerektirdi. Ancak deniz gücüyle korunabilen bu adalar, erken dönemde uzun bir süre Gelibolu Sancak beyi olan derya beyleri eliyle yönetildiler. Barbaros Hayrettin Paşa'nın donanmanın başına getirilmesinden sonra bu adalar Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaleti adıyla birleştirildiler(1533)⁶⁷.

3.3. OSMANLI HÂKİMİYETİ VE SONRASI DÖNEMİ

Kanuni'nin Rodos Seferi'ne çıkış ve seferin bitimiyle birlikte, dönüş sürecini ve bu süreçte geçilen tüm menzillerin ayrıntılarıyla anlatıldığı en yetkin kaynak "Ziver Bey Tarihi"dir⁶⁸. Ziver Bey⁶⁹ sefere katılan asker sayısı, mühimmatlar ve destekler ve buna benzer pek çok ayrıntının yanı sıra, sefer tamamlanıncaya kadar geçen sürede yaşananlardan bahsetmektedir. Yazma ve basma birçok tarihi eserde Kanuni'nin Rodos Seferi, menzilleri, çok noksan bir kısmında ise tarihleri belirtilmeden dağınık bir vaziyette zikredilmiştir. Rodos seferine katılan Osmanlı donanmasındaki gemi sayısı hakkında yerli ve yabancı kaynaklarda verilen rakamlar birbirinden çok farklıdır. Genel olarak göze çarpan, Osmanlı kaynaklarında zikredilen rakamların daha büyük olduğu, batı kaynaklarında Türk donanmasının 250–300 gemiden müteşekkil olduğu kaydedildiği halde, yerli müelliflerimizin bu sayıyı 300'den başlayarak 700'e kadar çıkardıklarıdır. Mesela Kâtip Çelebi donanma mevcudunu "300 kadar kadirga ve kalita(galita, galiote) olarak kaydettiği halde, Bostan "dört-beş yüz pare" gemiden bahsetmekte, Solak-zâde ve ona dayanan birçok yazarlar, bu arada Esfâr-i Bahriye- i Osmaniye

⁶⁷ Kurumahmut, **a.g.e.**, s.73–74.

⁶⁸ Ziver Bey, **Rodos Tarihi**, Rodos, 1896.

⁶⁹ Ziver Bey: İstanköy'de bir dönem Maarif Müdürlüğü yapmıştır; Mehmet Süreyya, **Sicill-i Osmani**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.5, İstanbul, 1996, s.1715

müellifi Mehmet Şükrü ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise gemi sayısını 700 olarak kabul etmektedirler⁷⁰.

4 Haziran 1522⁷¹ de Mustafa Paşa'nın Osmanlı donanmasıyla İstanbul'dan Rodos'a hareketiyle başlayan ve 30 Ocak 1523 de tamamlanan sefer sürecinde; izlediği güzergâh ve konakladığı menziller ince ayrıntılarıyla gün gün ayrıntılarıyla anlatmaktadır⁷².

Rodos Adası'nın fethinden sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'a dönmek üzere Marmaris'e geri döndüğü 5 Ocak 1523'te⁷³ İstanköy adası, Bodrum ve Tahtakulu (Tahtalı) kaleleri de Türklere itaat ettiklerini bildirdiler⁷⁴. Rodos'un düşmesi Rodos'a bağlı sekiz adanın da; Leriüs(İleros), Kos(İstanköy), Kalimne(Gülmez), Nisiros(İncirli), Telos(İlaki), Halce(Halki), Lirnonia, Sima (Sömbeki) adalarının düşmesine yol açmıştır. Padişahın İstanköy'ün teslimi için adaya bir mektup gönderdiği ve bu mektupta halkına zarar verilmeyeceğine yüz seksen bin peygamber ve kutsal kitap üzerine yemin ettiği de bilinmektedir⁷⁵.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Akdeniz'de Türk hâkimiyetini kurmak için giriştiği büyük mücadelede Rodos Seferi ilk, Malta Seferi ise son dönemi ifade eder. Saltanatının ikinci yılında Rodos'u ve ona tabi adaları ele geçirmesi Doğu Akdeniz'de Türk egemenliğinin yerleşmesini sağladığı gibi, mücadelenin bundan böyle orta ve batı Akdeniz'e intikal ettirilmesi imkânını da yaratmıştır⁷⁶.

⁷⁰ Şerafettin Turan, **Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına**, TTK Basımevi (Kanuni Armağanı 1970'den Ayrı Basım), Ankara, 1970, s.57

⁷¹ Necati Avcı, "Kanuni'nin İkinci Büyük Seferi Olan (928-1522) İstanbul- Rodos- İstanbul Seferi Menzilleri ve Bu Arada Yapılan İşler", **Süleyman Demirel Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi** 1995, sayı:1, s.23-42. Sefer çıkış tarihi ile ilgili oldukça farklı tarihler söz konusu edilse de söz konusu makalede Sayın Avcı, Rodos seferine bizzat katılan Tabib Ramazan tarafından yazılmış yazmadan yola çıkmaktadır.

⁷² Avcı, **a.g.m.**, s.23-39.

⁷³ Taşkıran, **a.g.e.**, s.86. Diğer adaların hâkimiyet altına girmesi ile ilgili olarak Kâtip Çelebi'de 2 Ocak 1523 tarihi geçmektedir bkz. Kâtip Çelebi, **Tuhfetü'l- Kibar Fi Esfari'l- Bihar**, Haz. İdris Bostan, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Desen Ofset, Ankara, 2008, s.78

⁷⁴ Kâtip Çelebi, bu adalara Lindos'u da ekler. Bkz. Kâtip Çelebi, **a.g.e.**, s.78. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.II., 1983, s.315 eserinde, Bodrum, Tahtalı, Aydos Kaleleri, Sömbeki adasının da aynı tarihte ele geçtiğini belirtir.

⁷⁵ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Yay. Haz. Mümin Çevik, MMP Baskı Tesisleri, 2010, İstanbul, C.3, s.672.

⁷⁶ Turan, **Rodos'un**, s.47.

Adaların fetihten sonra serbest bırakılan birkaç şövalye ile birlikte Üstad- ı Azam ile Kanuni görüşmesinde, Kanuni'nin, onu, mağlubiyetinden dolayı teselliye çalıştığı bilinmektedir⁷⁷.

İstanköy alınır alınmaz kaleye topçu, tüfekçi ve zemberekçiler yerleştirildi. İstanköy'e hemen bir kadı tayin edildi. İstanköy adasının baş kalesi olan Narence Kalesi'nde savunma güçleri sıklaştırıldı. Kaleye yapılan yerleştirmelerde; adadaki idari personelin ve askerlerin aileleri ağırlıklı olarak seçilmiştir. Adanın genelinde Müslüman nüfusun azlığından dolayı buraya başka yerlerden nüfus nakli istendi. Yerleşimi özendirmek için beş sene boyunca ada halkı vergiden muaf tutuldu ve dini serbestlik tanındı. İsteyenlerin adayı terk edebileceği, kalanların da çocuklarının da devşirilmeyeceği kendilerine bildirildi. Ada kendisi teslim olduğu için yağma edilmemiş ve Gayrı Müslimlerin can ve mallarına dokunulmamıştır. Serbest bırakılan şövalyeler önce Kıbrıs'a sonrada Malta'ya geçmişlerdir. Daha sonra Malta'da Kanuni ile karşı karşıya kalacaklar ancak bu sefer Rodos kadar kısa süreli olmayacaktır.

Osmanlı idaresi altına girdikten hemen sonra yapılan tahrir göre Kal'a-ı Narence, Nefs-i Narence adlarıyla anılan kasaba tamamı varoş kesiminde bulunan on yedi mahalleden ibaretti. Bu mahallelerde oturan Hristiyanların toplam nüfusları 505 hane, seksen üç bive(dul kadın) olmak üzere yaklaşık 2500 kişiye ulaşıyordu. Fethin ardından buraya yerleştiği anlaşılan Türk nüfusu ise kale içinde ikamet ediyordu. Bunlar da yalnızca bir mahalle olarak deftere kaydedilmişti. Yetmiş dokuz haneden ibaret olan sivil Türk ahali "gönüllü" kaydıyla belirtilmiş ve kendi istekleriyle gelip yerleştiklerine işaret edilmişti. 1590'larda ise merkezde üç Türk Mahallesi yerleşimi görülmektedir. Bunlardan her biri birer mescidin etrafında teşekkül etmişti. Kale civarında ve varoş kısmında bulunan bu mahalleler İbrahim Mescidi(on iki hane), Ali Ağa Mescidi(on hane), Tabakhane Mescidi(on hane) adlarını taşıyordu⁷⁸.

İstanköy fethedildikten sonra ada, Kanuni Vakfı bünyesinde tahriri yapılmıştır. Ada tımar sistemi içine alınmış ve kayıtlar Anadolu Muhasebe

⁷⁷ Hammer, **a.g.e.**, s.672.

⁷⁸ Emecen, **a.g.m.**, s.309.

Kalemine gönderilmiştir. Adadaki sayım işlemleri her zaman düzenli olarak yapılmamıştır. İstanköy’de 1592’de yapılan tahrirden sonra ancak 1711 yılında yapılan tahrirde, İstanköy Adası’nın kale, varoş, kasaba ve köylerindeki vakıf, has ve zeametlerin tespiti için halkın talebi üzerine yapılmıştır⁷⁹.

Yaklaşık 120 yıllık bu ara sırasında herhangi bir sayım yapılmadığı için bu arada nüfusa ilişkin olarak Evliya Çelebi’nin 1671 yılındaki seyahatinde “varoş” diye adlandırdığı kale dışı yerleşimde, sekiz Hristiyan, yedi Müslüman mahallesi olduğunu belirtir⁸⁰. Ayrıca Çelebi 11 Müslüman Mahallesi, 6 cami, 4 mescit, 1 tekke, 9 sıbyan mektebi, olduğunu da tespit etmiştir.

H.1123 (M.1711) tarihli tahrir defterinde merkez kasabada dördü kalede, altısı varoшта toplam on mahallenin adı geçer. Narince kalesinde: Sandal / Sandık Mescidi, Şûca Mescidi, Sultan Süleyman, Cami, Hacı Paşa Mescidi’nin adları geçer. Varoştakiler ise Lonca Cami, Eski Cami, Yeni Cami, Medrese, Bozuk/Moruk, Tabakhane Camileridir⁸¹. 1883/84 yılında çıkarılan salnamede İstanköy de, 17 cami ve 2 tekke yapısı vardır⁸².

Onsekizinci yüzyılın ortalarında yerleşim görmeye başlayan Germe’deki nüfusun çoğunluğu “gönüllü” adıyla kayıtlıdır. O yıllarda Germe, Deveci, Şuca Cami, Paşmakçı, Germe Kuyusu adını taşıyan dört mahalleden ibaretti⁸³. 18. yüzyılda adaya yerleştirilen Türk nüfusunun artmasıyla, yapılan eserlerde fazlalaşmıştır.

Bu süreçler içerisinde Mora’dan, Kerme (Datça ve Gökova Körfezi Bölgesi) ve Kuzey Ege Adalarından İstanköy’e yerleşimler olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında çıkan Girit isyanlarından dolayı, Müslüman muhacirlerin bir kısmı zorunlu olarak İstanköy’e yerleştirilmiştir. Muhacirlerin

⁷⁹ Örenç, **a.g.e.**, s.230

⁸⁰ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.115.

⁸¹ Emecen, **a.g.m.**, s.310.

⁸² Orhonlu, **a.g.m.**, s.31.

⁸³ Emecen, **a.g.m.**, s.310.

yerleştirildiği Hamidiye Mahallesinin adı II. Meşrutin ilanından sonra 1909 senesinde Meşrutiyet Mahallesi olarak değiştirilmiştir⁸⁴.

İstanköy fetihten sonra da çeşitli saldırılara maruz kalsa da Osmanlı'nın Ege Adaları'ndaki hâkimiyeti 1820'li yıllara kadar tartışmasız sürdü. 1821 de başlayan Mora isyanında; Rodos, Sisam ve Sakız adaları Osmanlı yönetimine isyan etmiştir.

İngiltere Fransa ve Rusya 1828 Londra Protokolü ile Mora ve Kiklادlarla birlikte Rodos ve Oniki Adayı geçici olarak kendi himayelerine aldıklarının ilan ettiler⁸⁵. Ege Adalarının bir kısmı da Londra protokolü ile Yunanistan'a verilmişti.

1911'de İtalyanlar Trablusgarp'a saldırdı. Bu saldırının sonucu İtalya için başarısızlık olmasına rağmen büyük devletlerin desteklemesi ile İtalya lehine sonuçlanmış oldu. Trablusgarp savaşı esnasında İtalyan donanması Mayıs 1912'de Rodos'u, 20 Mayıs 1912'de de İstanköy'ü işgal etti⁸⁶. Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti'nin merkezi başta olmak üzere, Menteşe Adaları bölgesinde toplam on altı ada İtalyanların işgaline uğradı⁸⁷.

13 Temmuz 1912 de başlayan görüşmelerle Uşi Antlaşması uyarınca adalar yerli halka bazı garantileri verilmesi şartıyla İtalya'ya terk edilmiş ve muhtariyet kazandırılmıştır⁸⁸. Balkan Savaşı esnasında ise İtalyanların işgal etmediği diğer alanlar Yunan işgaline uğramıştı. 22 Ağustos 1915'de İtalya Uşi Antlaşması hükümlerini fes edip Oniki Ada'dan çekilmeyeceğini ilan eder. Sevr Anlaşması hazırlıkları sırasında da Yunanistan ile İtalya arasında antlaşma olsa da İtalya bu anlaşmayı 8 Ekim 1922'de fes edip, adaların İtalya'ya ait olduğunu yineler.

⁸⁴ BOA, DH. MKT, Dos. No:2845, Göm. No:7

⁸⁵ Şerafettin Turan, "Rodos ve Oniki Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", **Belleten**, C.29, S:113, Ankara, 1965, s.83

⁸⁶ Turan, **a.g.e.**, s.89-90.; Cengiz Orhonlu, "Oniki Ada Meselesi", **Türk Kültürü**, S:23,1964, Ankara, s.1-3. ; İsrail Kurtcephe, Rodos ve Oniki Ada'nın İtalyanlarca İşgali, **OTAM**, S:2, Ankara, 1991, s. 210-214

⁸⁷ İşgal edilen adalar: İstanpalya, Rodos, Kerpe, Karbot, İlyaki, İncirli, Kalimnoz, Batnoz, Lipsos, Sömbeki, İstanköy ve Rodos'a bağlı Şarki adasıKerpe'ye bağlı Sarya adası, İstanköy'e bağlı Kapari adası.

⁸⁸ Karamahmut, **a.g.e.**, s.40-41

1923’de Lozan Antlaşması hükmünce, Türkiye adalar üzerindeki bütün haklarından ve dayanaklarında, İtalya yararına vazgeçer. 10 Şubat 1947 Paris Barış Antlaşması’yla, İngiltere’nin önerisiyle Rodos ve Meis dâhil 13 adanın Yunanistan’a verilmesi kabul edilir. İtalyan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Rodos ve Oniki Adadaki İngiliz askeri idaresi 1 Nisan 1947’de yerini Yunan Askeri idaresine bıraktı. Antlaşmanın tasdik edilmesinden sonra da Yunanistan bu adalara “Oniki Ada”(Dodekanes) adını verdiği bir idari bölüm hâlinde kendi topraklarına kattı⁸⁹.

⁸⁹ Turan, **a.g.e.**, s.87

İKİNCİ BÖLÜM

4. KATALOG

4. 1. KÜLLİYELER

4.1.1. CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA KÜLLİYESİ

4.1.1.1. Cami

Yeri / Adresi: Yunanca Platea Platanu denilen Hipokrat Çınarı Meydanı'nda yer almaktadır. Arşiv belgelerinde ve çoğu seyahatnamede yapı, *Pazaryeri* diye bilinen meydandadır. Banisine atfen Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami olarak veya bulunduğu meydanın adına atfeden Lonca Camisi⁹⁰ adıyla da bilinmektedir.

Fotoğraf: 1–23

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008 - Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Cezayirli Gazi Hasan Paşa

Kullanımı/Statüsü: İstanköy'de bugün mevcut camiler arasında, yapı olarak en büyüğü olan cami, günümüzde ibadete kapalıdır. İki katlı olarak inşa edilen caminin alt katındaki dükkânlar, bugün de bağlı olduğu İstanköy'deki Müslüman Vakfı'na gelir getirmesi amacıyla varlıklarını sürdürmektedir. Bu dükkânlarda turistik eşyalar satılmaktadır.

Lonca Meydanı'nda yer alan cami, Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından; ilki 15 Eylül 1948 tarihinde daha sonraki ise 5 Ekim 2001 tarihinde

⁹⁰ Lonca Camisi'nin adını meydandan mı aldığı yada meydana mı adını verdiğine dair tapu kayıtlarından kesin bir bilgi elde edilememiştir. Ancak, Padişaha veya banisine atfedilme gibi önem arz eden durumlar hariç, İstanköy de yapılar, adlarını genellikle bulunduğu mahallelerden almıştır. Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi adında başka bir cami de Germe'de olduğu için Lonca meydanındaki bu caminin, bahsi geçen her bölümde *Lonca Camisi* adıyla bahsedilmesi uygun görülmüştür.

olmak üzere tescilleri yapılmıştır⁹¹. Böylece yapıya, kültür varlığı statüsü kazandırılmıştır.

Kitabesi: İnşa tarihine ilişkin bir kitabe, yapıda mevcut değildir. Yalnızca, mihrap alınlığı üzerine yerleştirilmiş tek satırlık bir mihrap kitabesi vardır. Yatay bir şemse benzeri bir çerçeve içerisine yerleştirilen yazının zemini yeşile; yazı hatları ve kenar bordürleri de sarı renge boyanmıştır. Yazı bordürü her iki yanında yoğun ince uçlu yapraklardan oluşan birer adet rozet bezek ile sınırlandırılmıştır. Mihrap üzerinde Kur'an-ı Kerim'den bir ayet olan: *"Küllemâ dehale aleyhâ zekeriyye'l-mihrâb"*⁹² yazmaktadır.

Arşiv Belgeleri:

Ek 1: BOA, İ.EV, Dos. No.29, Tarih: H.1319.Ş.27(M.08.12.1901)

Ek 2: BOA, EV. d., Göm. No.37314, Tarih: H.1320.Ş.25(M.26.11.1902)

Ek 3: BOA, EV d.,Göm. No.37318, Tarih: H.1320.Ş.27(M.28.11.1902)

Ek 4: VGMA, Defter No:184, Sıra No:980

İnşa Tarihi/Dönemi: H.1190 (M.1776/1777) yılında inşa ettirilmiştir⁹³.

Tarihlendirme: Evliya Çelebi, İstanköy'ü ziyaretinde (1671) Lonca Camisi'ne ilişkin olarak, *"Ve mezkûr cami, tûlen ve arzan altmış ayaktır. Ve içinde amelî altı sütun üzre tavandır, kubbe değildir. Ve bir taş minare-i mevzuhi vardır. Ve iki kapusu var, biri kıble kapusu ve biri kuyu dibinde yan kapudur"*⁹⁴ diye bahsetmektedir. Yapının varlığına ilişkin en erken tarihli bilgilerimiz Evliya Çelebi'nin notlarına dayanmaktadır. Ancak Çelikkol, söz konusu eserinde kaynak göstermeden H. 1190 (M.1776/1777)⁹⁵ tarihinde yapılmış olduğunu belirtmektedir⁹⁶.

⁹¹ Neval Konuk, **Midilli, Rodos, Sakız, İstanköy'de Osmanlı Mimarisi**, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Yayınları, Ankara, 2008, s.26

⁹² Âl-i İmrân Suresi 37. ayeti

⁹³ Caminin inşa tarihine ilişkin, incelememiz sırasında yapının hiçbir yerinde belirli bir tarih tespit edilememiştir. Sayın Z. Çelikkol'un eserinde bahsi geçen tarihin neye göre verildiği bilinmemektedir.

⁹⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.114

⁹⁵ Ersi Brouskarı, **Otoman Architecture in Greece**, Hellenistic Ministry of Culture, 2008, s.387, eserde yapının 1785/86 yıllarında yapılmış olduğu belirtilmektedir.

⁹⁶ Çelikkol, **a.g.e.**, s.14

Yapıya ilişkin arşiv belgelerinden biri 23 Mart 1788 tarihli vakfiye kayıdır⁹⁷. Başka bir vakıf kaydında Hasan Paşa Cami Vakfı tarafından 4 Aralık 1863 tarihinde ataması yapılan imamın ölmesi sonucu, 28 Şubat 1895 tarihinde yeni bir imam atanmasına ilişkin kayıttır⁹⁸. Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami Vakfına ait, 1790, 1819, 1866, 1869 tarihlerine ait muhasebe kayıtlarında⁹⁹ vakfın mülkleri ayrıntılı olarak işlenmiştir.

1902 yılında başlanıp, 1903 yılında da devam eden yenileme çalışmalarından bahseden belgelerde¹⁰⁰ minarenin, doğu ve kuzey cepheden örülen duvarları birleştiren bir unsur olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapının doğudan batıya biraz eğimli arazi üzerinde olmasından dolayı ilave edilen son cemaat yerinin batı duvarının doğu duvarına göre daha yüksek tutulduğu anlaşılmaktadır. Pencere sövelerinin kaç âdetinde mermer veya taş kullanıldığı ve bunların nerelerden getirildiği, yenilenen söveler, kapı kilitleri gibi bütün ayrıntılar bu belgede yer almaktadır. Mermer tozundan elde edilen sıvaların yapının nerelerinde kullanıldığı, çatının genişletilmesi ve kırık kiremitlerin yenilenmesi işlemleri, geçiş koridoru sayılabilecek son cemaat yerinin birinci katı ve caminin tüm avlusuna döşenen kezalik kakma taşına¹⁰¹ kadar yapılan bütün işlemler ayrıntılarıyla bahsedilmiştir. Her malzemenin temin edildiği yer, taşıma ücretleri, işçilik masrafları ayrı ayrı işlenmiştir¹⁰².

Günümüzde, tamiratına ilişkin belgelerde bahsedilen kademhanenin yerine ait bir iz görülmemektedir. Ancak arşiv belgelerinde kademhane ile ilgili olarak, zemine kadar yıkıldığı ve bu seviyeden itibaren, yıkılan benzeri gibi 2 tonoz üzerine fevkani 3 tonoz ve 5 göz olarak yeniden inşa edildiği belirtilmektedir.

⁹⁷ VGMA, 742 Numaralı Defterin 617. sayfası 249. sırasında kayıtlı İstanköy'de "Cezayirli Gazi Hasan Paşa Vakfı" na âit, 15 Cemâziye'l-Âhir 1202 tarihli vakfiye

⁹⁸ VGMA, Defter No:184, Sıra No:980

⁹⁹ BOA/C.EV, Göm. No.27003, tr.1204.ZA.29(M.10.08.1790); BOA/C.EV, Göm. No.20677, tr.1234.B.29(M.24.05.1819); BOA/EV. d, Göm. No.19802, tr.1282.L.25(M.13.03.1866); BOA/EV. d, Göm. No.20711, tr.1285.Za.19(M.04.03.1869)

¹⁰⁰ BOA, İ.EV., Dos. No.29, tr.1319.Ş.27(M.08.12.1901), BOA, EV. d., Göm. No.37314, tr.1320.Ş.25(M.26.11.1902), BOA, EV d., Göm. No. 37318, tr.1320.Ş.27(M.28.11.1902)

¹⁰¹ Kezalik kakma taş döşeme; yumurta biçimli taşların düzenli olarak döşenmesiyle yapılan uygulama özellikle Rodos'taki yapıların etrafında yaygındır. Ayrıca İzmir ve Bodrum civarındaki bazı yapıların avlularının ve havuzlarının döşenmesinde kullanılmıştır.

¹⁰² Ahbab, a.g.t., s.78-87

Yapı, 1996 yılında ahşap ve bazı yerlerindeki taş malzemedeki bozulmalar ve çatının yenilenmesi için bir dizi küçük çaplı yenileme çalışması geçirmiştir¹⁰³.

Bütün bu bilgiler doğrultusunda yapıyı görüp tasvir eden en erken kayıtlar, Evliya Çelebi'nin notlarında yer almaktadır¹⁰⁴. Yapım tarihine ilişkin arşiv belgeleri ise 18.yy.ın ikinci yarısına aittir. Yapıyı, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere dayanarak 17. yy.ın ikinci yarısına tarihleyebilmekteyiz¹⁰⁵.

Yapının Tanımı: İbadete kapalı olan caminin, dışarıdan sağlam görünmesine rağmen iç kısmı oldukça kötü bir durumdadır. Osmanlı Arşiv Belgelerine göre caminin; şadırvanı, hamamı, medresesi ve caminin yapımından daha sonra ilave edilen bir çeşmesinin (M.1785/86) olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, külliye şeklinde olan bu yapıdan günümüze sadece; hamamı, yedi köşeli şadırvanı, camisi ve camiden daha sonra yapılan çeşmesi ayakta kalabilmiştir¹⁰⁶.

Cami limana yakın bir bölgede ve ticarethanelerin yoğun olduğu Lonca Meydanı'nda yapıldığı için Lonca Camisi adıyla da bilinmektedir. Klasik Dönem Osmanlı Mimarisinde bir gelenek olan, avlu içerisinde toplanmış külliye halindeki yapılar geleneğinden kısmen uzakmış gibi görünse de cami; etrafında başka yapıların da olduğu büyük bir meydanın tam ortasında yer almaktadır.

Geniş düz bir arazi üzerinde yer alan caminin güneydoğusunda Bakrat Hamamı, kuzeyinde Türk amirallerinden Hacı Osman Paşa ve İstanköy'de kaymakamlık yapmış olan Mehmet Emin Bey'in mezarları vardır. Kuzey

¹⁰³ Brouskarı, **a.g.e.**, s.388

¹⁰⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.114

¹⁰⁵ Evliya Çelebi'nin de bahsettiği iki adet giriş kapısı ve bu girişlerin yönleri günümüzdeki mevcut giriş yönleri ile aynıdır.

¹⁰⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde İstanköy ile ilgili belgelerin transkripsiyonunda: Bakrat / Bokrat / Bukrat / Bakret / Burka t /Bafrad / Barkan/Bafran/Baksat gibi oldukça farklı transkripsiyonları ile karşımıza çıkan bu isimle bağlantılı olarak bir hamam ve bir de çeşmenin bahsi sıkça geçmektedir. Bunlar ya bir tamir belgesi, gelir-giderleriyle doğrudan yada dolaylı olan belgelerdir ve sayıları oldukça çoktur. Yaptığımız çalışmalar sonunda anlaşılmıştır ki Bakrat adı meydana adını veren Hipokrat adının halk ağzıyla şekillenip yerel bir biçime bürünmesiyle Bakrat halini almış şeklidir.

Bu savımızdan hareketle Bakrat Hamamı Lonca Camisinin güneydoğusunda yer alan bir yapı olup hamamlar bölümünde gereğince bahsedilecektir. Medreseye ilişkin ise de hiçbir yapı kalıntısına rastlanmamış, yapıdan yalnızca belgeler vesilesiyle haberdar olmaktadır. Bu bağlamda, Bakrat adıyla bahsi geçen her yapı Lonca meydanındaki bu külliyenin birer parçası olarak incelenmiştir.

batısında Narince Kalesi'ne geçişi sağlayan şövalyeler döneminden kalan köprü ve kale yer alırken batısında antik yerleşime ait kalıntılar yer almaktadır.

1945–1960 arasında İstanköy'deki Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami'nin minaresinin yıkılmak üzere olduğu iddiası ile yıktırıldığı ve adadaki Türk cemaatinin burayı tamir ettirmek için müracaatlarına bile izin verilmediği bilinmektedir¹⁰⁷. Yapı incelemeleri esnasında bölge halkından edinilen bilgiye göre, caminin minaresi Adnan Menderes tarafından yeniden yaptırılmıştır. Ancak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde, Cumhuriyet Dönemi ve sonrası kayıtları taranmasına rağmen, Lonca Camisi'nin o yıllarda yenilenen minaresi ile ilgili hiçbir belgeye ulaşılamamıştır.

İstanköy'e ait arşiv fotoğraflarında da caminin örtü sisteminin kırma çatılı ve tuğla ile örtülü olduğu görülmektedir. Örtü sistemi ile ilgili Evliya Çelebi de “*çınar altındaki caminin örtü sistemi kubbe değildir*” diye bahsetmektedir¹⁰⁸. Adada yaşanan birçok irili ufaklı depremler bazı camilerin örtü sisteminin kırma çatı olarak değiştirilmesine sebep olmuştur. Yapıda, bugün kırma çatıyı taşıyan ahşap konstrüksiyon, içerden, metal aksamlarla perçinlenmiştir.

Camide inşa malzemesi olarak, beden duvarları ve kemerler düzgün kesme taş, tavan, kapı, pencere, mahfil gibi unsurlarda ahşap malzeme kullanılmıştır. Dış cephede kullanılan taş malzemenin renginde farklılıklar olmakla birlikte, bu farklılık belirli bir düzen takip etmemektedir. Yapının yalnızca doğu cephesinde, üst kat pencerelerin başlangıç noktaları ile alt kat pencerelerin kemer bitiş noktalarının arasında düzgün bir hat takip edilmektedir. Özellikle, yatay ekseninde tek sıra devam eden koyu gri renkli kesme taşlar adeta bir şerit görünümündedir. Aynı vurgulamanın son cemaat yerine girildiğinde, orijinal olan kuzey dış cephede de devam ettiği gözlenmektedir.

Caminin minaresi, kuzey cephe ile doğu cephesinin kesiştiği köşeye yerleştirilmiştir. Kuzey cephe duvarı ile kaynaşmış olan minarenin ve merdivenlerin etrafını ören duvar bütünlüğü de kuzey cephede yer

¹⁰⁷ Taşkiran, a.g.e., s.128

¹⁰⁸ Evliya Çelebi, a.g.e., s.114

almaktadır. Kare bir kaidesi olan minarenin yaklaşık bir metre yükseklikten sonra, yalnızca iki köşesindeki pahlanmış yüzeylerinde mukarnas süsleme vardır.

Minarenin pabuç kısmı, minare gövdesine dik konumda yerleştirilen dikdörtgen plakalarla kaplanmıştır. Bu plakaların her birinin içi silmelerle verilmiş sivri kemerli sağır birer niş görünümündedir. Pabuç bölümü prizmatik üçgenlerle tamamlanmış olup gövdeye bir bilezikle geçiş sağlanmıştır. Minarenin şerefesi üç sıra mukarnaslı bir kuşak üzerine oturmaktadır. Bu mukarnaslar, kaidede görülen mukarnaslar ile aynıdır. Şerefe korkuluğu, ortasında beş kollu yıldız olan kare şeklindeki taş plakalarla çevrilmiştir. Minare, herhangi bir kaplama elamanı kullanılmadan taş külah ve bir âlem ile sonlandırılmıştır.

Kuzey cephedeki son cemaat yeri doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, iki katlı muhdes bir hacimdir. Alt kat, doğu cepheden batı cepheye ya da aksi yönlerde geçişleri sağlayan bir koridor veya geçit niteliğindedir. Bu koridora girişler, her iki cephede de ortada bir kare ayağın taşıdığı iki yuvarlak kemeri olan giriş açıklığı görünümündedir.

Kuzey cephe, iki sıra pencere açıklığına sahiptir. Alt sıradaki altı kemer açıklığından beşi pencereler için, altıncı kemer açıklığı da minareye çıkışı sağlayan merdivenlerin başlangıcı için ayrılmıştır. Son cemaat yerine çıkışı sağlayan merdivenlerin başladığı birinci kat seviyesinde, kemer içine tam olarak yerleştirilmiş iki kanatlı, demir kapı mevcuttur. Kuzey cephe duvarı ve minare arasındaki döner merdivenle son cemaat yeri kapısına çıkılmaktadır.

Minare gövdesine batı yönünde bitştirilmiş olan sundurma, alttan üç adet taş konsolla desteklenmektedir. Bu sundurma iki yönden, ortası yıldız biçimli oyulmuş taş plaka korkuluklarla çevrilmiştir. Sundurmaya açılan iki adet kapı vardır. Bunlardan bir tanesi revaktan sundurmaya, diğeri de sundurmadan minareye geçişi sağlamaktadır. Kaş kemerli açıklıklar içindeki her iki kapı da mermer görümü verilmiş ahşaptır. Minare ve merdiven bütünlüğünü çevreleyen duvar cephesinde yarım daire bir niş içersinde iki adet aslan kabartması yer almaktadır. Aynı duvarın minare kaidesi ile

birleştigi köşede de bir aslan başı dikkati çekmektedir. Kuzey cephe yüzeyinin tamamında, birbirinden farklı renklerde boya izleri mevcuttur.

Kuzey cephede, alt ve üst sırada beşer adet yuvarlak kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır. Alt sıradaki pencerelerde demir korkuluklar, üst sıradakilerde ise ahşap korkuluklar görülmektedir. Üst sıradaki pencerelerin dikdörtgen bir ahşap çerçeve üzerine sağır bırakılmış yuvarlak kemer nişlerinde boya ile yapılan iri su damlası benzeri bezemeler yer alırken alt sıradaki pencerelerin sağır kemerleri boş bırakılmıştır.

Batı cephedeki iki sıra pencerenin üst sırasındakiler; esas harim bölümüne ait olan altı adet pencere, yuvarlak kemerli açıklıklar olup petek görünüşlü alçı şebekelere sahiptir. Orijinalinde son cemaat yeri olarak kabul ettiğimiz bölüme ait iki adet pencere ise dikdörtgen çerçeve içerisinde ahşap pencere kanatları ve metal korkuluklara sahiptir. Yeni ilave edilen son cemaat yerinin batı cephe yönündeki üç pencere açıklığı ise dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilen kemerli açıklığın içinin tuğladan, küçük dairesel kafeslerle örülmüş bir şeklidir. Kahverengi taşlarla belirginleştirilen bu üç pencerenin dikdörtgen çerçevenin içindeki kemerin üst köşelerine de uçları dışa dönük birer ay yerleştirilmiştir. Harime ait olan altı adet pencerenin alçı şebekesi sadece üç pencerede kısmen de olsa korunmuş durumdadır. Böylece, üst sıradaki on bir adet pencerede birbirine benzetilmeye çalışılan üç ayrı pencere düzeni uygulanmıştır.

Batı cephede alt sıradaki pencerelerin her biri, dikdörtgen çerçeveler üzerindeki sağır birer kemerle sonlandırılmıştır. Kemerler beyaz ve kahverengi taşların ardışık olarak uygulandığı bir örgü sistemine sahiptir. Bu kemerlerin alınlıklarında herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Alt sıradaki her bir pencere açıklığında uçları sövelere saplanan demir çubuklarla basit birer şebeke yerleştirilmiştir. Yatay ve düşey konumlu demirlerle kare biçimli gözler oluşturan şebekelerde çubukların düğüm noktaları prizmatik lokmalarla bağlanmıştır. Birkaç pencerede görülen tel örgünün ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Son cemaat yerine açılmış olan üç pencerenin korkulukları ise ahşaptır. Alt sıradaki on bir adet pencere açıklığı; ardışık örgülü, renkli

kemerin altındaki dikdörtgen çerçeveleri birbiri ile aynı düzene sahiptir. Her iki sıradaki pencereler birbirlerinin aksındadırlar.

Batı cephede, son cemaat yeri bölümünde, üst katlardaki iki sıra pencerenin altında bulunan iki adet büyük kemer, geçiş koridoruna açılmaktadır. Bu koridora giriş dört basamakla sağlanmaktadır. Bu kemerlerin kilit taşları batı cephede küçük birer konsol şeklinde dışarıya taşırılmış kabartmalıdır. Burası alt kattaki dükkânlara girişi sağladığı gibi doğu cephesine geçişi sağlayan bir geçit vazifesi de görmektedir. Bu koridorun orta sırasında, girişteki kare ayakların paraleline yerleştirilmiş birbirine eşit mesafede beş adet mermer sütun sıralıdır. Bu sütunlar basit birer İyon başlığın üzerinde ahşap tavanı taşımaktadırlar.

Bu geçiş koridoruna batı cepheden girildiğinde sağ tarafta birbirinden bağımsız iki dükkânın giriş kapıları mevcuttur. Bu koridorda sağ taraftaki duvar boyunca cephe düzenini bozan başka bir yapı açıklığı yoktur. Sol tarafta ise beş adet kemerli pencere açıklığı mevcuttur.

Batı cephede, güneybatı köşeden itibaren, birinci ve üçüncü pencerelerin aksında, en alt katta, beden duvarına açılan iki adet yuvarlak kemerli açıklık söz konusudur. Yukarıdaki pencere kemerlerine göre biraz daha geniş olan bu kemerler birer kapı açıklığıdır. Kemerleri açık-koyu renkli taşlarla ardışık örülmüştür. Bu kapıların her ikisinin de sol taraflarında birer tane küçük pencere açıklığı mevcuttur. Kare pencere açıklıkları üstten kemerle sonlandırılmıştır. Bu kemerlerin içindeki taş malzemenin, üç yapraklı çiçeğe benzeyen bir oyması vardır. Benzer bir uygulama revağın altındaki iki ayrı dükkânın giriş açıklıklarının solunda da vardır.

Batı cepheden güney cepheye dönülen köşede birkaç basamaklı merdiven, yapının batıya eğimli bir arazi üzerine yapıldığını göstermektedir.

Güney cephede, üst ve alt sırada altışar pencere açıklığı mevcuttur. Aynı cephede zemin seviyesinden itibaren cephenin tam ortasında, mihrabın olduğu yer dışa taşırılmıştır. Bu çıkma içyapı ile neredeyse birebir örtüşür ölçülerdedir. Mihrap çıkıntısını vurgulayan duvar örgüsünde, yatay konumda kullanılmış olan on dokuz satırlık Yunanca bir yazıt yapıda devşirme malzemenin kullanımını göstermektedir.

Mihrap taşkınlığın her iki yanına eşit aralıklarla yerleştirilmiş üçer pencere altta ve üstte tekrarlanmıştır. Alt sıradaki pencere açıklığı dik konumdaki dikdörtgen çerçeveler üzerinde kemerli bir yapıya sahiptirler. Kemerin hiçbir derinliği yoktur. Renkli taşlarla ardışık olarak örülmüş sağır bir kemerin altındaki çerçeve açık kahverengi renktedir. Pencere alınlıklarında herhangi bir süsleme elemanı yoktur. Ahşap olan çerçeveler iki kanatlı olup, her bir kanat yatayda iki adet ahşap çitalarla üç eşit parçaya ayrılmıştır. Alt sıradaki her bir pencere açıklığında uçları sövelere saplanan demir çubuklarla basit birer şebeke yerleştirilmiştir. Yatay ve düşey konumlu demirlerle kare biçimli gözler oluşturan şebekelerde çubukların düğüm noktaları prizmatik lokmalarla bağlanmıştır.

Mihrap taşkınlığının bittiği seviyede daire biçiminde bir aydınlık açıklığı vardır. Kemerli olan pencere çerçeveleri ise açık kahve renkli taş kullanılarak vurgulanmıştır. Pencerelerin kemerli açıklıklarının içi alçı şebeke ile kaplıdır. Alçı şebekeli pencere yalnızca bir pencerede günümüze ulaşmıştır. Diğer beş pencerede hiçbir iz kalmamıştır. Pencere kemerinin ortalarına yakın yerde uçları ortaya yönlendirilmiş iki ay ve yıldız yanlarından altı yapraklı çiçek motifi ile sonlandırılmıştır. Pencere açıklıklarındaki bu uygulamanın alçılarla yapıldığı, dökülmüş bazı kısımlarına bakılarak anlaşılabilmektedir.

Yapının yalnızca güneydoğu köşesinde uygulanmış ve zeminden yaklaşık iki metre yüksekliğindeki köşe pahlaması dikkat çekmektedir. Bunun her köşede tekrarlanmamış olması caminin yapıldığı yıllarda bu köşeden dar bir sokağın geçtiğini akla getirirse de arşiv fotoğrafları bu düşüncüyü destekler nitelikte değildir.

Doğu cephede dikkati çeken en belirgin özellik caminin harimine girişi sağlayan merdivenli çıkışı olan sahanlık yapılandırmasıdır. Doğu cephesi de iki sıra pencereleri ve en altta beden duvarına açılan pencere kemerlerine göre daha büyük olan kemerli kapı açıklıkları ile üç katlı bir görünümündedir.

Üst sırada güney cepheye yakın olan ilk altı pencere iki renkteki taşlarla ardışık olarak örülmüş kemerli bir yapıya sahiptir. Kemerli pencere açıklığının iç kısmı alçıdan küçük dairesel kafeslerle verilmiştir. Alçı dairelerin üzerinde tıpkı güney cephenin üst sıra pencereleri gibi uçları içe dönük birer ay yıldız

ve altı yapraklı çiçek işçiliği dikkati çekmektedir. Altı yapraklı çiçek motifi yalnızca güney cepheye en yakın olan ilk pencerede görülmektedir. Diğer pencerelerde ise yalnızca uçları birbirine bakan iki ay ve ortasında iki yıldız motifi yer almaktadır. Yedi ve sekizinci açıklık ise caminin orijinalindeki son cemaat yerini vurguladığı düşünülerek; dikdörtgen çerçevesi içersinde ahşap pencere kanatları ve metal korkuluklarla yapılmıştır. İlave edilen son cemaat yerindeki üç pencere ise duvar örgüsüne lento ve söveleri yerleştirilerek açılmıştır. Bu dik konumdaki dikdörtgen çerçevelerin içi tuğla şebekelerle örülüdür.

Alt sıradaki pencereler de tıpkı batı cephesindeki gibi tekrar edilmiştir: Dik konumdaki dikdörtgen çerçevelerin ardışık örgülü kemerleri sağır nişlere sahiptir. Bu üç pencerenin korkulukları tıpkı batı cephedeki gibi ahşaptır.

Doğu cephesinde ikinci sırasındaki pencerelerle aynı hizada harim giriş kapısı açıklığı mevcuttur. Harim kapısında belirgin bir süsleme unsuru yoktur. Ahşap kapı kanatları, üst üste dört adet kare levha yerleştirilmiş bir düzene sahiptir. Alttan üçüncü levhada kapının halka aynasına ait muhtemel dairesel izler dikkat çekmektedir. Ahşap kapının üzerinde, tamamı ahşaptan olan sundurma bir çatı, olanca ihtişamı ile dikkati çekmektedir. Sundurmanın üzerindeki çatı örtüsünde sarı kırmızı ve yeşil renkler hâkimdir. Ahşap sundurma tavanın ortasında yine ahşaptan oyma yaprak motifinin yanında ay yıldız motifi görülmektedir. Ay ve yıldız motifi, pencere açıklıklarında, sahanlığa çıkışı sağlayan merdiven başındaki korkuluklarında da kullanılmıştır. Merdivenin basamakları, yan korkuluklar ve sundurma korkulukları mermerdir. Merdivenlerin başladığı nokta bir demir kapı ile sınırlandırılmıştır. Balkon şeklindeki sahanlık alttan yüksekçe bir kemerle desteklenmektedir ve bu kemerin biraz daha küçüğü basamakların altında da tekrarlanmıştır.

Doğu cephenin en alt sırası, güneydoğu köşeden itibaren; bir, üç ve beşinci pencerelerin düşeydeki eksenlerindeki kemerli açıklıklar, pencerelere kemerlerine göre daha da geniş tutulmuştur. Bu kemerli kapı açıklıkları, her biri birbirinden bağımsız dükkânlara açılmaktadır. Bu üç kapı arasında iki küçük pencere açıklığı vardır.

Doğu cephedeki alt kat revak geçişinde, batıdaki gibi iki adet büyük kemerli geçiş tekrarlanmıştır. Bu iki kemerin kilit taşlarında kabartma gül rozet bezekleri dikkat çekmektedir. Bu geçiş koridoruna doğu cepheden girildiğinde sağ taraftaki ilk açıklık harime çıkış merdivenlerine açılan demir kapıdır.

İki kanatlı, ahşap revak kapısında herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Revak kapısından içeriye girildiğinde lentonun tam üzerindeki bitkisel bezemelerde iki kıvrım dalların ortasında oluşturulmuş çelenk benzeri kabartma süsleme yer almaktadır. Süslemede zemin kırmızı, alçı kabartma olan bitkisel dallar ve beyaz çelenk, fiyonk ve yıldız gibi detaylar ise yeşil renk ile verilmiştir.

Ahşap tabanlı revak kısmı adeta bir çekme kat görünümünde olup tek katlı yüksekçe bir mekândır. Doğu ve batı cephelerinde iki sıra halinde üçer pencere açıklığı mevcuttur. Ahşap tavan ise gayet sade küçük kare kafesli dilimlerden oluşmaktadır.

Harim kapısının iki yanında, iki sıra halinde ikişer pencere vardır. Alt sıradakiler sağır kemerlerle sonlandırılırken, üst sıradakiler dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Her bir pencere açıklığında uçları sövelere saplanan demir çubuklarla basit birer şebeke yerleştirilmiştir. Yatay ve düşey konumlu demirlerle kare biçimli gözler oluşturan şebekelerde çubukların düğüm noktaları prizmatik lokmalarla bağlanmıştır. Harim kapısının her iki yanında alt sıradaki ikişerli pencere açıklığının ortalarında birer adet niş yer almaktadır. Bu nişlerden, doğu cephesine yakın olan nişin sağır kemerinin altında yer alan gül kabartması diğer taraftaki nişte tekrarlanmamıştır.

Harim kapısı, dikdörtgen bir çerçeve içine alınarak koyu ve açık renkli mermerlerden ardışık örülmüş bir kemerle vurgulanmıştır. Mermer kemer nişinin üst tarafındaki bitkisel kabartma bezeme kompozisyonu minberin aynalıklarındaki bezemelerle benzerlik göstermektedir. Yarım daire içinde kalan yazı ise her iki yanından birer adet küçük, sitle edilmiş hayat ağacı motifi ile sınırlandırılmıştır. Bordürde ise, *“Selâmün aleyküm tibtum fedhulûhâ hâlidin”* yazmaktadır. Bu hadisin anlamı, *“İçeriye Allahın selamıyla girdiğinizde ebedileşin (ölümsüzleşin)”* dir.

İki kanatlı, ahşap harim kapısının iki farklı renkli görünümünden öte herhangi bir süslemesi yoktur. Ardışık renkli kemerin uçlarından aşağıya inen sütunlar her iki yanda ortalarından birer küre şeklinde boğum oluşturarak devam etmektedir. Harime giriş kapısının, cami proporsiyonuna göre küçük ve dar olduğu söylenebilir. Bu uygulamaya sebep olarak, camideki her kapı açıklılığının pencere açıklığı sınırlarına uydurulma kaygısı gösterilebilir. Cephe düzenini bozmadan açıklıklar birbirini hep tekrarlamıştır. Caminin planının genelinde dikkat edilen nokta hep bu olmuş, kapı açıklıkları kemerli veya kemersiz pencere açıklıklarına oldukça yakın ölçülerde tutulmuş, böylece simetri kısmen korunmaya çalışılmıştır.

Harim kapısının iki yanından iki ayrı merdivenle mahfile çıkılmaktadır. Tamamı ahşap olan mahfil oldukça harap durumdadır. Mahfil, yarlarda geniş, orta bölümüne doğru ise bir kavisle daralan ve tam ortada yarım daire şeklinde bir çıkıntı yapmış bir görünüme sahiptir.

Harime giriş kapısının ekseninde, mermerden mihrap yer almaktadır. Mihrabın her iki yanındaki bordür sınırlarını, köşeli kaidelerle başlayıp giderek incelen ve en uç noktada mihrap duvarından ayrı küçük bir mimari aksamlar oluşturmaktadır. Mihrap nişi zeminden itibaren kavsaraya kadar olan bölümü dikeyde yedi bordüre ayrılmıştır. Ortadaki bölmenin üst sınırına yakın yerde iki minaresi ile kubbeli örtüsü olan bir cami, aşağıya doğru da karşılıklı perdelerin ortasından sarkıtılmış bir kandil kabartması oldukça ince işçiliği ile dikkat çekmektedir. Diğer altı bordürde yatay olarak yerleştirilmiş ağaç, dal, yaprak ve çiçek motifleri kullanılmıştır. Bu bölümden sonra kavsara bölümü bezemesi şu sırayı takip etmektedir: Geçiş sağlayan çizgisel yapraklardan oluşan silmeyi oluşturan dar bir sıra bezeme, üzerinde ise istiridye kabuğu ve sepet içersinde meyve kabartmalarının ardışık sıralandığı bir bordürü iyon kymationu dizisinin üzerindeki uçları boğumlu püsküllü perde motifi takip etmektedir. En üstte ise yarım daire şeklinde açılmış dilimli bir yelpaze ve bütün bu dizileri yarlardan sınırlandıran buğday başağı motiflerini taçlandıran bir hilal motifi kabartması vardır. Hilalin her iki yanında kalın yaprakların yoğun olduğu birer adet rozet kabartma vardır.

Mihrabın batısındaki mermer minber oldukça sade bir o kadar da dekoratif bir eserdir. Minber alınlığındaki; yazının karakteri, minberde kullanılan mermerin cinsi ve mermer yüzeydeki kabartma motifler ile harim kapısının üzerindeki uygulamalara malzeme işçilik ve motifler açısından oldukça benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla aynı ustanın elinden çıktığı anlaşılmaktadır.

Minberin, tek satırlık kitabe bordürü dikeyde iki bölüme ayrılmıştır. Minberdeki kitabede: “*La ilahe illallah, Muhammedün resulullah*” yazmaktadır. Mermer üzerindeki kabartma yazının hatları ve çerçevesi yeşil renk ile boyalıdır. Bu yazının üzerinde, mihrapta da bir benzerini görülen istiridye kabuğu kabartması dikkat çekmektedir. Küçük bir su damlasına benzetilebilecek bir motifle minber alınlığı sonlandırılmıştır. Minberin sağ ve sol aynalığının merkez motifleri farklıdır. Batı duvara bakan sol cephede çarkifelek motifi, diğer cephede ise bir çemberin içine alınmış altı kollu yıldız kabartması vardır. Bu ana motiflerin çevreleri her iki tarafta da bitkisel süslemelerle verilmiştir. Mermer minber, süsleme düzeniyle, ahşap bir minberi çağırıştırır.

Köşk bölümü üç yanda kemerli bir açıklığın kare düz bir zeminle birleştirilmesi ve konik bir külah kısmı ile sonlandırılmıştır. Minber külahı yerinde olmayıp, harime gelişi güzel bırakılmış bir şekilde yerdedir. Minber köşkünün yan kısımları süslemesiz olup, doğuya bakan yüzünde aynalıklardaki bezemeye benzer bitkisel kabartmalar vardır. Minberin taht altındaki geçit, yuvarlak kemerli bir açıklığa sahiptir. Geçit kemerinin üzerindeki alınlıkta da herhangi bir süsleme yoktur. Beş adet pabuçluğun yuvarlak kemerli açıklıkları olup süslemesi yoktur. Mihrabın ilk basamağına en yakın olan süpürgelik ise sağır bir açıklık şeklindedir.

Harim için Çelikkol, “sekiz işlemeli mermer sütun üzerine oturtulmuş olan düz tavanın örttüğü çekme katlı...” diye devam eden cümlesinden çalışmanın yapıldığı yıllarda ahşap tavanın yerinde olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁹. Çelikkol’un çalışmasındaki fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla tam ortada

¹⁰⁹ Çelikkol, a.g.e., s.14

güneş ışınlarına benzetilen dilimli çember şeklindeki tavan rozetinin etrafındaki çıtalar kareye yakın ölçülerde olan tavana paralel değil, çapraz şekilde –köşegen- örülmüştür. Tavan silmelerinde ise sarı ve yeşil renkler görülmektedir. Sarı renkler kalın birer bant şeklindedir. Asma tavan örtü sisteminin tam ortasına yerleştirilirken bu tavanın dışında kalan alanlar içinde bu kare tavanın dört köşesinden konsollarla ve kemerlerle düz olan ahşap tavan bölümlerine geçişler yapılmıştır. Böylece asma tavanın örtü sistemi içinde bütünlüğü sağlanmıştır.

Pencere açıklıkları, incelemenin yapıldığı tarihte, içeriden tamamen kapalı olduğu için pencerelerle ilgili yazımlar, Çelikkol'un eserinde kullandığı fotoğraflara dayanarak oluşturulabilmektedir. Pencerelerin iç korkulukları çok ince alçı işçiliklere sahiptir. Mihrap üzerindeki alçı kafesli süslemede cami minareleri, diğer bazı pencerelerde de hat yazılarının alçıyla işlenmiş şekli görülmektedir. Bu yazıların etrafına örülen küçük kafeslerin içlerine yerleştirilen vitraylar ise yapının süslemesindeki zenginliği vurgulamaktadır¹¹⁰.

Caminin esas ibadet mekânı olan harim bölümü hakkında Çelikkol bahsi geçen eserinde şunları belirtmektedir: “hariminin bütün pencereleri, daha ilk girildiğinde insanı etkileyen bir tarzda renkli camlarla süslenmiş ve bu camların üzerlerinde, her biri ayrı ayrı bir sanat eseri olan yazılar oyma şeklinde işlenmiştir. Bunlardan birisi de: “Radiyahü taâlâ anhü Hüseyin 1290” (1873), bir diğerinde ise: “Radiyahü taâlâ anhü Osman” yazılıdır. Üzerlerindeki tarihten bu vitrayların, caminin inşa edildiği tarihtekiler olmadığı, bunların yapının inşasından tam yüzyıl sonra yapıldığı anlaşılmaktadır¹¹¹.

Yapılan son çalışmalarda elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda yapının süslemeleri hakkında şunlar söylenebilir: Asma tavana, ortasında yoğun bir turuncu rengin uçlara doğru azaltılıp, inceltilmesiyle ışın biçimi verilen büyük bir rozet motifi hâkimdir. Rozeti, birbirine eşit kare ahşap kafeslerin içinde yeşil renk kullanılan, kare çerçeveler tamamlamıştır. Bu tavanı dört köşeden cephe duvarlarına bağlayan konsol bağlantı yüzeylerinin, merkeze bakan

¹¹⁰ Çelikkol, a.g.e. , s.51

¹¹¹ Çelikkol, a.g.e. , s.14–15

yönlerinde vazodan çıkan dallar arasındaki sümbüllerde yeşil ve kırmızı renkler kullanılmıştır.

Mahfil bölümü ve duvarları haricinde harimin geriye kalan duvarları, alt sıradaki pencerelerin bitiş seviyesine kadar mavi renk, üzerinde yeşil renkle tavan silmesine kadar devam ettirilmiştir. Beden duvarları boyaması da mermere benzetilmiştir.

Alt pencere sıraları boyunca kullanılan mavi renk üzerinde ve her pencerenin arasındaki boşluklarda mermer sütunların kare kaideleri mermer taklidi şeklinde, mavi-gri tonlarıyla boyanmıştır. Üst sıradaki pencere sıraları boyunca kullanılan yeşil rengin arasında her pencere arasındaki ince satırlı çizgilerle verilen sütun gövdeleri yine boya ile verilen sütun başlıkları ile sonlandırılmıştır. Mihrabın sol tarafında minberin paraleli sayılabilecek duvar yüzeyine boya ile verilmeye çalışılan ikinci bir mihrap daha göze çarpmaktadır. Öyle ki mihrap külâhı bile gerçeği ile aynı seviyede sonlandırılmıştır. Bu da yapının her yerinde görülebilen simetri uygulama kaygısını hatırlatmaktadır.

Harim kapısının her iki yanından çıkılan merdivenlerle ulaşılan mahfil doğu, batı ve kuzey duvarlara birleştirilmiş vaziyettir. Mahfil uçları doğu ve batı duvarlara saplanan kare kesitli bir ana giriş üzerinde taşınmaktadır. Mahfil genişliği doğu ve batı duvar diplerinde iki pencere açıklığını içine alacak genişlikte iken ortaya doğru bir kademeli daralma yapıp, ortada yarım daire şeklinde bir çıkıntıdan ibarettir. Korkuluk, yan yana sıralanmış ahşap ince silindirik çubukların yan yana dizilmesiyle doğu batı doğrultusunda devam etmektedir.

Oldukça harap bir görünümü olan ve tamamı ahşap olan mahfil doğu batı yönünde sıralanmış, sekiz ayak üzerinde taşınmaktadır. Bu bölümü kaplayan duvar cepheleri yeşil renk ile boyanmıştır. Mahfilin ortasındaki yarım daire çıkmanın tam ekseninde, kuzey cephe duvarına, boya ile bir pencere daha yapılmıştır. Böylece üst kattaki pencere sayısı beş gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

Yapıda dikkati çeken bütün süsleme unsurları Barok Dönem özelliği göstermektedir. Bu etki özellikle, boya ile yapılmış süslemelerde kendini hissettirmektedir.

4.1.1.2. Çeşme

Yeri / Adresi: Yunanca Platea Platanu denilen Hipokrat Çınarı Meydanı'nda yer almaktadır.

Fotoğraf: 24–25

Çizim: 1

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran(Banisi): Cezayirli Gazi Hasan Paşa

Kullanımı / Statüsü: Çeşme, bugün kullanılır durumdadır.

Kitabesi: Çeşme kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

Aktı çeşme, Bukrat'ı¹¹² eyledi ihya

Gazi Hasan Paşa yesserâllahü mâ-yeşâ" H.1200 (M.1785/1786)

Arşiv Belgeleri: Çeşme ile ilgili olarak, ulaşılan iki arşiv belgesi de H. 1274 (M.1858) tarihli olup, çeşme vakfı başkanının değişmesi sonucu, eski vakıf başkanının kendi tasarrufundan vakfa borç olarak verdiği paranın vakıf kasasından iadesine ilişkindir¹¹³.

Bakrat Çeşmesi Vakfına ait çeşitli mahallelerde dükkân, mağaza, kahvehane, fırın, değirmen gibi oldukça çok sayı ve çeşitteki mülkler, bağ ve bahçeler vâkıfa fazlaca gelir getirmekteydi. Öyle ki vakfın, M.1873/74 yıllarına ait bütçesi 112.482 kuruş 30 para'dır¹¹⁴. Bu miktar aynı yıllar içinde İstanköy'deki hiçbir vakıf bütçesinin sahip olmadığı, oldukça yüksek rakamlı bir bütçedir. Bu verilere ve çeşmenin bir gravürde görünen büyüklüğüne bakarak yapının, bir meydan çeşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak

¹¹² Lonca Meydanı'nda bulunan çınar ağacının altında Hipokrat'ın öğrencilerine ders verdiği söylencesinden esinle bu ağaç, "Hipokrat Çınarı" adıyla bilinmektedir. Arşiv belgelerinde de Hipokrat adının Bakrat / Bokrat / Bakret / Burkat / Bafrad / Barkan/Bafran/Baksat gibi oldukça farklı transkripsiyonları ile karşılaşılmaktadır.

¹¹³ BOA/A.MKT. DV. Dos. No.123, Göm. No.84 ve BOA/A.MKT. UM Dos.No.307, Göm. No.98

¹¹⁴ Ahbab, a.g.t. , s. 88

günümüze, yaklaşık aynı yerde olan daha küçük bir çeşme yapısına ulaşmıştır. Yapının bu şeklini ne zaman aldığı ise bilinmemektedir.

İnşa Tarihi: H.1200 (M.1785/1786)

Tarihlendirme: Vakıf gelirlerinin oldukça yüksek olması ve çeşmenin bir gravürde görünen büyüklüğüne bakarak yapının ilk halinin bir meydan çeşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, günümüze, sözkonusu gravürdeki ile yaklaşık aynı yerde olan, daha küçük bir çeşme yapısı ulaşmıştır. Günümüzdeki mevcut şeklini ne zaman aldığı tam olarak bilinmese de yapıyı, kitabesindeki H.1200'e (M.1785/1786) tarihleyebilmekteyiz.

Yapının Tanımı: Çeşme, yaklaşık olarak kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanmış dikdörtgen planlı, düz saçaklı bir yapıdır. Yapının, cephesi mermerden, tekne bölümü ise taş malzemedir. Tekne bölümünün ortası çok az derinleştirilmiştir.

Caminin doğu cephesinde yer alan çeşmenin, arka cephesi tarihi çınar ağacına dönük olup, ön cephesi ise kale kapısına bakar vaziyettedir. Çınar ağacının etrafını saran çember şeklindeki duvar örgüsü bütünlüğünün, kaleye girişi sağlayan köprü yönünde açılarak, içe doğru her iki uçtan C kıvrımla oluşturulmuş açıklığa çeşme konumlandırılmıştır.

Çeşmenin ön cephesinin ortasındaki iki satırlık, mermer, kitabe levhası aynı zamanda ayna taşıdır. İki satır halindeki kitabenin alt-ortasına sonradan bir açıklık yapılmış ve bir musluk takılmıştır. Kitabeyi her iki yandan sınırlayan enine dikdörtgen panolar da barok süslemeyi çağrıştıran mermer yüzey kabartma bitkisel motiflerle bezenmiştir. Çeşme cephesini her iki yanda da tekne seviyesinden başlayan sütünceler sınırlanmaktadır. Düz saçak ise yassı iri taşların yatay döşenmesiyle elde edilmiş iki sıra silmeli bordürle sonlandırılır. Sütünceler; çeşmeyi her iki yandan duvar örgüsü ile sınırlanmaktadır.

Çeşmenin alt kısmına zeminden yüksekte taştan bir tekne yerleştirilmiştir. Enlemesine dikdörtgen kesitli taşların yine yatay olarak döşenmesiyle tekne bölümü oluşturulmuştur.

4.1.1.3. Şadırvan

Yeri / Adresi: Yunanca Platea Platanu denilen Hipokrat Çınarı Meydanı'nda yer almaktadır. Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin doğusundadır.

Fotoğraf: 26–27

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008 - Ağustos 2009

Yaptıran(Banisi): Evliya Çelebi'ye göre¹¹⁵; Hüsam Oğlu Kapudan Ali Paşa'dır.

Kullanımı / Statüsü: Basamaklı bir taş platform üzerine yerleştirilen şadırvan kullanılır durumda değildir.

Kitabesi: Kitabesi yoktur.

Arşiv Belgeleri: Şadırvan ile ilgili hiçbir arşiv belgesi mevcut değildir.

İnşa Tarihi: _

Tarihlendirme: Kesin olan bir tarihten söz etmek mümkün değildir. Ancak, iki seyahatnamede yapıdan bahsedilmektedir: Evliya Çelebi seyahatnamesinde İstanköy'deki çınar ağacını anlattıktan sonra: “ *bu çınarın altında üç kahvehane sofası, Hüsam oğlu Kapudan Ali Paşa'nın yaptırdığı bir abdest havuzu ve bu havuzun her köşesinde birer çeşmesi vardır*” diye bahsetmektedir¹¹⁶. Barsky, “...çınarın sağ tarafında tahtadan yapılmış, üzeri de iki sütunla desteklenmiş korumalı bir pınar var. Su, on iki çeşmeden akıyor ve yerli halk buradan su alırken; Müslümanlar da namaz öncesi camiye girmeden abdest alıyorlar...”¹¹⁷ diye vurgulamaktadır.

Evliya Çelebi'nin İstanköy ziyareti sırasındaki (1671) notlarına dayanarak şadırvanın söz konusu yıllarda mevcut olduğu söylenebilir. Günümüzde mevcut olan şadırvan çeşitli yapım ve onarım çalışmaları geçirmiş olmalıdır. Maalesef, bu konu ile ilgili arşiv kaynakları yetersizdir.

¹¹⁵ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.114

¹¹⁶ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.114

¹¹⁷ V. G. Barsky, “1723'ten 1747'ye Doğunun Kutsal Yerlerinde Gezi” St. Petersburg, 1885–1887

Dolayısıyla şadırvanın orijinal ilk halinin 17.yy.'ın ikinci yarısına tarihlemek mümkündür. Günümüzdeki şeklini ne zaman aldığı ise bilinmemektedir.

Yapının Tanımı: Şadırvan kuruluş itibarıyla baldaken biçimindedir. Merkezdeki onikigen bir havuzu çevreleyen yedi adet kısa ve bodur denilebilecek mermer sütun ve sütun başlıkları üzerinden yuvarlak kemerlerle oturtulmuş, içten ve dıştan kubbe ile örtülü yedigen bir plana sahiptir.

İnşa malzemesi olarak mermer ve taş kullanılmıştır. Bodur sütunlar, kaideleri ve başlıkları devşirme mermer malzemedir. Kemerlerin kesiştiği noktalar ile kubbe kısmına geçişin olduğu her yedi köşenin, dışında görülen, meşale benzeri kabartma dikkati çekmektedir. Yedigen kasnağın bitiş silmelerinde, renkli taşlar ardışık yerleştirilerek tamamlanmıştır. Bu unsurların dışında şadırvan, kubbesinde ve kubbenin içinde herhangi bir süs unsuru taşımamaktadır.

Şadırvanın ortasındaki havuz kaidesi onikigendir. Bu kaidenin üzerinde onikigen planlı, üzeri açık havuz (su haznesi) bulunmaktadır. Havuz beyaz mermer malzemeden yapılmıştır. Havuzun her kenarında, boyuna dikdörtgen biçiminde yerleştirilmiş levhalar kullanılmıştır. Bu levhaların dışarıdan görünen cephelerine hayat ağacı motifleri ve bu ağaçların kök kısımlarına da birer adet musluk deliği açılmıştır. Bu motifler, her bir plakada aynen tekrarlanmıştır. Havuzun merkezine, mermerden oyularak yapılmış, yarım küre şeklinde kaideli bir fıskiye çanağı, yüksekçe bir konumda yerleştirilmiştir. Çanağın kaidesi düz bir sütun gibi olup, çanağa yakın bir noktada bir bilezikle sınırlandırılmıştır.

4.1.1.4. Hamam

Yeri /Adresi: Lonca Camisi'nin güneydoğu ekseninde olup, limana oldukça yakın bir yapıdır. Günümüzde, kaymakamlık binasının karşısında yer almaktadır.

Fotoğraf: 28–30

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): _

Kullanımı /Statüsü: Museviler Hamamı ya da Büyük Yalı Hamamı olarak da bilinmektedir¹¹⁸. Günümüzde, kaymakamlık binasının tam karşısında olan hamamı, ilk zamanlar devlet adamları kullanmıştır. Hamamın, soyunmalık bölümü 1933 yılında yıkılmış ve İtalyanlar tarafından yeniden yaptırılmıştır. Hamamı son dönemde işleyenler, Musevi olduğu için Musevi Hamamı olarak da bilinmektedir. Yapı 1948'e kadar da tuz deposu olarak kullanılmıştır. 2009 yılında restorasyonu tamamlanmıştır.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri:

Ek 5: BOA, A.MKT. NZD, Dos. No:200, Vesika No:66, Tarih: H.1273.Ra.17 (M.16.12.1856)

Ek 6: BOA, A.MKT. NZD, Dos. No:217, Vesika No:25, Tarih: H.1273.B.19 (M.16.03.1857)

Ek 7: BOA, A.MKT. MHM, Dos. No:408, Göm. No:31, Tarih: H.1285.M.30 (M.23.5.1868)

Ek 8: BOA, İ.ŞD, Dos. No:7, Göm. No:370, Tarih: H.1285.Ra.23 (M.14.07.1868)

Ek 9: BOA, İ. ŞD, Dos. No:44, Göm. No:2365, Tarih: H.1296.Ra.03 (M.24.02.1879)

İnşa Tarihi: Yapıya ait herhangi bir kitabe yoktur.

Tarihlendirme: Kitabesi bulunmayan bu yapı hakkında Evliya Çelebi 1671 yılındaki İstanköy ziyareti notlarında, hamam ile ilgili olarak; şehrin iki kapısından biri olan doğudaki liman kapısından girince hamamın geldiğini, çifte bir hamam olmadığını ve öğleden sonra avratların girdiğinden bahseder¹¹⁹.

Esas planı hakkında tam olarak bir bilgi edinilemese de bugünkü durumuna, adadaki İtalyan hâkim dönemde yapılan onarımlarla gelebilmiştir. Soyunmalık 1933 de depremde yıkılan yapı aynı dönemde şehir planına

¹¹⁸ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/109.html> 13.Haziran 2010

¹¹⁹ Evliya Çelebi, a.g.e., s.114

uydurabilmek için esas planından bazı değişikliklere gidilmiştir¹²⁰. 1948'e kadar hamam olarak işletilmiş, 1990'a kadar da tuz deposu olarak kullanılmıştır. 2009'da tamamlanan restorasyonundan sonra yapı, kapalı vaziyettedir.

Yapıdan bahseden BOA'nde Bakrat Hamamı adının geçtiği oldukça fazla belge mevcuttur. Bu belgelerin çoğunluğu hamamın eskiyen kazanı ve kazanın yenilenmesi ile ilgilidir. Kazanın tamiratına ilişkin ilk gurup belgeler H.1272–1273 yılları arasındaki, tamiratın gerekliliği ve bunun için ayrılan bütçeden bahseden yazışmaları kapsamaktadır¹²¹. H.1285 tarihli bir belgede ise tamirata tamamlanan hamamın kiraya verileceğinden bahsedilmektedir¹²². H.1296 ve H.1325 yıllarına ait, hamamda yapılan başka bir tamirattan bahseden yazışmalara ilişkin belgeler de mevcuttur¹²³. H.1285 yılına ait bir adet ve H.1306 yılına ait dört adet belgede Hamamın adının geçtiği başka bir gurup yazışmalar söz konusudur¹²⁴. Bu belgelerde Bakrat Hamamının gelirlerinden İstanköy'de açılacak çocuk mektebinin ve diğer mekteplerin masrafları için ayrılacağı bildirilmektedir.

Bu belgelerdeki en erken tarih H.1272(M.1856)'dir. Bu tarihten daha erken tarihli başka bir arşiv belgesi mevcut değildir. Evliya Çelebinin notlarına dayanarak yapıyı 17. yy sonlarına tarihlemek mümkündür. Yapı, özgün planından çok şey kaybetmesine rağmen malzeme ve teknik özelliklerine göre 17.yy özellikleri taşımaktadır.

Yapının Tanımı: Hamamın cepheleri, genel görünüş bakımından ortak özellikler yansıtmakla birlikte, bir soyunmalık kütesi ve diğer mekânları barındıran ikinci bir kütle olmak üzere birbirine bitişik iki ayrı yapı şeklinde algılanmaktadır. Hamamın soyunmalık bölümü diğer bölümlerine nazaran daha yüksek, batı yanında uzanan sıcaklık ve halvet bölümleri ise basık bir

¹²⁰ Brouskarı, **a.g.e.**, s.391

¹²¹ BOA, İ. MVL. Dos.No.354, tr.1272.Ş. 29, BOA, İ. MVL. Dos No.363, tr.1273.R.08, BOA, A.MKT.NZD. Dos.No.200, tr.1273.RA.17, BOA, MKT. NZD. Dos.No.217, tr.1273.B.19

¹²² BOA, İ.ŞD. Dos. No.7, tr.1285.Ra.23

¹²³ BOA, İ. ŞD., Dos. No.44, tr.1296.Ra.03 ve BOA, İ. ML, Dos. No.77, tr.1325.Ca.24

¹²⁴ BOA, A.MKT. MH, Dos. No.408, tr.1285.M.30, BOA, MF. MKT, Dos.No.106, tr.1306.C.02, BOA,DH. MKT, Dos.No.1588, tr.1306.CA.26, BOA,DH. MKT., Dos.No.1620, tr.1306.Ş.28, BOA, DH. MKT, Dos.No.1641, tr.1306.Za.24

görünüş sergilemektedir. Bu görünümde, soyunmalık kütlesinin beden duvarlarının iki kademeli ve yüksekçe oluşunun da etkisi vardır. İlk kademe duvarların üzerini dar bir şerit şeklinde alaturka kiremitle kaplanmıştır. Cephe duvarlarının daraltılmasıyla içeri çekilen ikinci kademe duvarlarının örtü sistemi ise düz tavandır. Soyunmalık kütlesi tamamen betonarme olup dikdörtgen plana sahiptir. İçyapısında da cephelerdeki iki kademeli yapılanma vurgulanmıştır. İkinci kademedede, daraltılarak devam eden cephe yüzeylerine açılan pencere açıklıkları yerleştirilmiştir. Kuzey cephesi hariç üç cehdede oturma sekileri vardır. Ortada küçük bir şadırvan yer almaktadır.

Cephe yüzeyleri dış cephesi tamamen sıvanıp boyandığı için duvar örgüsü görülmemekle birlikte, içyapıdan, moloz taşlarla inşa edildiği ve köşe bağlantılarında düzgün kesme taşlar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hamamın tek giriş kapısı, kuzeybatıdaki köşeye diyagonal konumla hazırlanmış basık kemerli bir açıklık şeklindedir.

Plan itibarıyla mekânlar soyunmalık bölümünden sonra kuzey cephe boyunca uzanmış, ılıklik bölümleri sıralanmıştır. Bu bölümler doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen planlarda, kubbe örtülü küçük hücreler şeklinde sıralanmışlardır. Bu eksenindeki hücrelerden ortadaki çocuklar için yapılmış olduğu düşünülen bir havuz ve havuzun dışında bir kurna vardır¹²⁵. Bu bölümlerden sıcaklığa geçişi sağlayan alçak kemerli geçişler vardır. Sıcaklık, cephe aksında yer almaktadır. Sıcaklık kare bir çerçeve içerisinde merkezi bir konumda olup doğu ve batısında birer eyvanı mevcuttur. Sıcaklık mekânının güney cephesi boyunca uzanan ve girişleri sıcaklıktan yapılan iki adet halvet hücresi vardır. Kare planlı bu halvet hücrelerinden bir tanesi 3.13X3.33cm. diğeri 3.13X3.56cm. ölçülerindedir¹²⁶. Merkezdeki sıcaklık mekânı ve halvet hücreleri birer kubbe, eyvanlar ise aynalı tonozlu örtü sistemine sahiptir. Bu mekânlarda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Sıvaları dökülmüş oldukça harap vaziyettedir. Sıcaklık bölümünde merkezi kubbe ve ılıklik bölümlerindeki kubbelerin hepsi sekizgen

¹²⁵ Bu küçük havuz yapılanmasının, Yahudilerin kullanımında olduğu yıllarda, evlenecek kızların yıkanmaları için ayrılan özel bir havuz olduğu bilgisi, İstaköylü Mazlum Payzanoğlu'ndan edinilmiştir.

¹²⁶ Brouskarı, a.g.e., s.391

kasnaklara oturmuş vaziyettedir. Su deposu, batı cephede, sıcaklık bölümünün batı kenarına boydan boya bitişerek dikdörtgen planla, düz tavan örtülü olarak uzanmaktadır. Depo, külhan kısmına bitişik bir vaziyettedir.

4.1.1.5. Medrese / Mektep

Günümüzde mevcut olmayan bu yapı hakkındaki bilgilerimiz yalnızca arşiv belgelerinde yer almaktadır. İstanköy'deki bu medrese, belgelerde Lonca Cami Mahallesi'nde diye belirtildiği için Lonca Külliyesi'ne dâhil edilmiştir. Belge, H. 1199.L.03 (M.09.08.1785) tarihli olup, Lonca Cami Mahallesi'nde Mehmet Kapudan b. Ebubekir ve Esseyid Mustafa b. Ahmet hayır sahiplerince yaptırılan medreseye görevli atamasından bahsedilmektedir¹²⁷. Bu belgede adı geçen Mehmet Kapudan adına, VGMA'ndeki belgelerde de rastlanmıştır. Bu belgelerden ilki 184 numaralı defterde sayfa 0066 da; H.25.06.1232(M.12 Mayıs 1817) tarihli olup, diğeri de aynı defterin 0154 numaralı sayfasında; H.20.04.1177(M.28 Ekim 1763) tarihli el-hac Mehmet Reis Medresesine ait kayıtlardır¹²⁸.

Lonca adıyla birlikte geçen mektep yapısından bahseden iki adet belge mevcuttur¹²⁹. Bu iki belgede yapının yeri ve planları hakkında hiçbir bilgi yoktur. Her iki belgede de İstanköy'deki mekteplerin Merkez Mekteb-i İptidaisi'nde birleştirilmesinden bahsedilmektedir. Bu belgelerin dışında Lonca Medrese veya Mektepleri hakkında hiçbir bilginiz yoktur.

4.1.1.6. Mezarlık/Hazire

Lonca Cami haziresinde günümüzde mevcut olmayan ancak varlığından Zeki Çelikkol'un çalışması vasıtasıyla haberdar olduğumuz bir mezar taşı söz konusudur. Günümüzde mevcut olmayan bu mezarın taşında: *"Merhume ve mağfure Kara Mustafa Paşa'nın kızı Hatice Hanım ruhu için el Fatiha 1110*

¹²⁷ BOA, CMF, Dos. No. 6960 tr. 1199L03

¹²⁸ VGMA, Defter No.184, Sayfa: 0066, Sıra: 0518 ve Defter No.184, Sayfa: 0154, Sıra:1217

¹²⁹ BOA, MF. MKT. Dos.No.353,tr.1314.L.25 ve BOA, MF. MKT. Dos. No.365,tr.1315.Ra.11

(M.1689)” yazdığı belirtilmektedir¹³⁰. Bu bilgilere istinaden de Mezarlığın Lonca Camisi yapılmadan önce orada olduğunu, caminin daha sonra yapıldığı vurgulanmaktadır.

Günümüzde, Lonca Meydanı’nda, Loca Camisi’nin kuzeyinde yer alan mermerden, iki adet sandukalı mezar mevcuttur.

4.1.1.6.1. Hacı Osman Paşa Mezarı

Yeri /Adresi: Loca Camisi’nin kuzeyindeki hazire içerisinde yer almaktadır.

Fotoğraf: 31–32

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): _

Kullanımı /Statüsü: Türbe diye adlandırılan yapının güneydoğu köşesine yakın olan bu sandukanın yazı olan baş taşı parçalanmış ikiye ayrılmıştır. Ama sonra özensizce de olsa bir birleştirmesi yapılmıştır. Sanduka bütünlüğü demir parmaklıklarla koruma altına alınmıştır. Baş taşının üzerindeki kavuk ise düşmüş, yerlerdedir.

Kitabesi: Mezar taşındaki kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir:

Hüve'l-hayyi'l-bâkî

Ta nazar kılan mezarımın taşına

Anlamaz benim ahvalim tâ gelmeyince başına

Merhum el-Hac İbrahim Paşa-zâde

Merhum el- Hac Osman paşa da

Kırk yedi yıl olmuştu ümera deryâda

Keşti-i Nuh eyleyen gezerken gazada

Kodu menzili itmam-ı âhır İstanköy’de

Ziyarete gelen ihvan okuya bir fatiha da

Filrederken tarihi nâzmin anın

Tarhet ranın yüz elli yıl tarihi anın

¹³⁰ Çelikkol, a.g.e., s.20

Osman Paşa Ruhuna Fatiha sene 17 Recep 1158¹³¹

Arşiv Belgeleri: _

İnşa Tarihi: . Mezarın baş taşında H. 17 Recep 1158(M. 15 Ağustos 1745) tarihi yer almaktadır.

Tarihlendirme: Sandukadaki süsleme özellikleri de göz önüne alındığında mezarın ve sandukasının Osman Paşa'nın ölüm tarihi olan H. 17 Recep 1158 (M. 15 Ağustos 1745) tarihinden sonra yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Yapının Tanımı: Dikdörtgen planlı mezarın sandukası mermerdir. Mezar sandukasının her iki yanında üçer adet, baş ve ayak cephelerinde de birer adet olmak üzere, büyük rozet bezekleri vardır.

Hacı Osman Paşa'nın kimliği hakkında yalnızca, Türk amirallerinden biri olduğu bilinmektedir.

4.1.1.6.2. Mehmet Emin Bey Mezarı

Yeri /Adresi: Loca Camisi'nin kuzeyindeki hazire içinde yer almaktadır.

Fotoğraf: 33–35

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): _

Kullanımı /Statüsü: Mezar taşı ve sandukası kırılmış, etrafı demir korkuluklarla koruma altına alınmıştır.

Kitabesi: Mezar taşındaki kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir:

İzmir müşahir Çandanından

Süleyman Beyin mahdumu

Mükerremi istablı âmire

Müdürlüğü naiyelerinden-----

İstanköy kaymakamı es- Seyyid

¹³¹ Çelikkol'un söz konusu eserinde vermiş olduğu çeviriden farklı olarak tercüme edilen bölümler: Nuh ile- **Nuh eyleyen**, yüz- **yüzeli** olarak düzeltilmiş, yine onun tercümesinde eksik olan: **ranın**, **-ı âhır**, ve **sene** bölümleri de ilave edilmiştir.

Mehmet Emin beyi merhumun

Ruhuna Fatiha sene 1274

Arşiv Belgeleri: _

İnşa Tarihi: Mezarın baş taşındaki kitabesinde, H. 1274(M. 1857/58) tarihi yer almaktadır. Mezarın, Mehmet Emin Bey'in vefatından sonra burada yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme: Mezar taşında yer alan H. 1274(M. 1857/58) tarihi, yapım tarihi kabul edilmektedir.

Yapının Tanımı: Kare planlı mezar demir parmaklıklar içine alınmıştır. Oldukça güzel bir sandukasının olduğunu, yine, bir kısmı korkuluklar içinde kalan kırık parçalarından anlıyoruz. Bu süslemelerde forsa benzeyen rozet bezekler, vazoda çiçekler ile bitkisel motifler ağır basmaktadır. Baş taşında fes şeklinde başlığı vardır. Kitabenin olduğu baş taşı kırıldığı için iki parça haldedir.

Mehmet Emin Bey'in bir zamanlar İstanköy'de kaymakamlık görevinde bulunduğu bilinmektedir.

Bu iki sandukanın dışında Çelikkol'un eserinde belirttiği H.1110 (M.1698/99) tarihli diğer bir mezar taşı daha vardır¹³². Günümüzde mevcut olmayan bu mezarın baş taşında: "*merhume ve mağfure Kara Mustafa Paşa'nın kızı Hatice Hanım ruhu için el Fatiha 1110*" yazdığını belirtmektedir. Bu yazıya istinaden de bu mezarlığın Lonca Cami yapılmadan çok önce orada olduğunu, caminin daha sonra yapıldığı anlaşılmaktadır.

4.1.1.6.3. Lonca Meydan Mezarlığındaki Müştemilat Kalıntısı

Yeri /Adresi: Loca Camisi'nin kuzeyindeki hazire içinde yer almaktadır.

Fotoğraf: 36–37

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Agustus 2009

Yaptıran (Banisi): _

¹³² Çelikkol, a.g.e. , s.20

Kullanımı /Statüsü: Yapı, oldukça harap vaziyettedir.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: _

İnşa Tarihi: Yapının inşa tarihi hakkında hiçbir bilgi edinilememiştir.

Tarihlendirme: Yapının inşa tarihi hakkında hiçbir bilgi edinilememiştir. Ancak, bu yapının güneyinde ve doğusunda iki adet sandukalı mezarlardan da anlaşılacağı gibi Lonca Camisi etrafında bir zamanlar küçük de olsa bir hazireden söz edilebilir.

Kendisi de bir İstanköylü olan Adnan Mehmet Demirci tarafından hazırlanmış <http://www.istan koy.org/documents/78.html> adresinden, bu yapı ile ilgili olarak şu bilgilere ulaşılmıştır¹³³ : “*Osmanlı döneminde bu küçük odacıklarda fakirler yaşarmış. Mezarlık civarında 20 kadar varmış. 1933 depreminden sonra İtalyanlar tarafından tahrip edilmiş*”.

Bu bilgiler yapıyı tarihlemek için yetersiz kalsa da bu hazire içinde yer alan mezar taşlarındaki tarihlere dayanarak 17.yy sonunda veya 18.yy içersinde yapılmış olma olasılığı üzerinde durulmaktadır.

Yapının Tanımı: Lonca Camisi’nin kuzeyinde, kare planlı bir yapıdır. Örtü sistemi, kubbeli tonozdur. Yuvarlak kemerli, eyvanlı bir giriş bölümü vardır. Yapının giriş kapısı doğu cephesine açılmıştır. Kapının sol tarafında ise küçük bir pencere açıklığı vardır. Cephe duvarlarında, düzgün kesme taş, kubbe ve pendentiflerde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. Dört cephe yuvarlak kemerler üzerinde yükselip, kubbeye pendentifle geçilmiştir.

Batı cephenin neredeyse tamamı çökmüş durumdadır. Kuzey ve güney cepheler ise sağlamdır. İçyapıdaki boyaları kısmen korunmuştur. Yapıya ait herhangi bir süsleme unsuru mevcut değildir.

Doğu cephedeki pencere ve kapı açıklığı bugün kafesli tel örgülerle kapanmıştır. Güney cephede bir adet küçük kare pencere açıklığı vardır.

Doğu cephedeki girişin sol tarafında, yapıya ait kemerli giriş bölümüne benzeyen, ancak ondan daha alçak bir kemeri olan, küçük, başka bir

¹³³ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/78.html> 13 Haziran 2010

yapılanma daha vardır. Kemerli açıklığın yüzeyinde çeşme yapısı olduğunu düşündüren izler mevcuttur.

4.1.2. YENİKAPI CAMİ KÜLLİYESİ

4.1.2.1. Cami

Yeri /Adresi: Odos Kolokotroni ve Platea Diagoras caddelerinin kesiştiği mevkide bulunmaktadır.

Fotoğraf: 38–40

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Agustus 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmemektedir.

Kullanımı /Statüsü: Yunanistan Kültür Bakanlığının 5 Mart 1999 tarihli kararıyla minare tescil edilmiştir¹³⁴.

Kitabesi: Camiye ait bir kitabeye ulaşılamamıştır.

Arşiv Belgeleri: BOA VE TKGM TADB VE VGMA'ndeki araştırmalarda Yenikapı Camisi adının geçtiği bir arşiv belgesine ulaşılamamıştır.

İnşa Tarihi: Yapıya ait bir kitabe günümüze ulaşamamıştır. Minare kaidesinin cephesindeki çeşmenin kitabesinde yer alan H.1190 (M.1776/77) tarihine göre de tarihleme yapmanın yanıltıcı olacağı düşünülmektedir. Ancak, Caminin bu çeşmeden daha önceki bir tarihte yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Yapıdan arda kalan duvarlardan malzeme ve teknik analizi yoluyla da tarihleme yapmak oldukça zordur.

Tarihlendirme: Kendisi de bir İstanköylü olan Adnan Mehmet Demirci tarafından hazırlanmış <http://www.istan koy.org/documents/78.html> adreste, Yenikapı Camisi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır¹³⁵: “*Hacı Mustafa Ağa adında bir zat tarafından H.995 yılında (1586) yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Bu varsayımımız doğru ise, bunun Türklerin İstanköy’ü*

¹³⁴ Konuk, a.g.e. ,s.78

¹³⁵ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/78.html> 13 Haziran 2010

fethettikleri Ocak 1523 tarihinden sonra ilk yapılan cami olması ihtimali güç kazanacaktır". Ancak, bütün bu bilgileri destekleyecek bir arşiv belgesine ulaşamamıştır.

Yapının planına ilişkin hiçbir arşiv belgesi ve fotoğraf mevcut olmadığı için, her ne kadar çeşme kitabesindeki tarih olası görünse de bu tarihe göre yapıyı tarihlemek yanıltıcı olacaktır. Bu yüzden H.1190 (M.1776/77) tarihi yapı inşa tarihi olarak tespit etmek doğru değildir.

Yapının Tanımı: Günümüzde yalnızca minaresi ve muhtemelen kuzey cephe duvarı olduğu düşünülen, çok az bir cephe duvar kalıntısı mevcuttur. Minare gövdesinde kullanılan malzemenin oldukça değişiklik göstermesi, farklı zamanlarda yenileme çalışmaları geçirdiğini göstermektedir.

Eski Cami veya Tabutlu Cami diye adlandırılan cami esasen Yenikapı Camisi'dir. 1920 yılından sonra cami tabut saklamak için kullanıldığı için bu ismi almıştır¹³⁶.

Yenikapı Cami tarihinde iki defa tamir görmüştür. Birinci defa yanmış, ikinci defa 1895 yılında tamirat yapılmış ve 1933 depreminde de tamamen yıkılmıştır¹³⁷.

Orijinal minare kaidesi, çok düzgün, iri, kesme taşlardan örülmüş yaklaşık 1–1,5 m. yüksekliğindedir. Bu seviyeden itibaren yer yer düzgün taş, yer yer almaşık düzende örülü kaidesi devam etmektedir. Pabuç bölümü, sekizgen köşelerin içeriye çekilip daraltılmasıyla, bitiminde de sekizgen bir bilezikle sonlandırılmaktadır. Daraltılan pabuç bölümünün bir cephesine açılmış dik bir dikdörtgen açıklık mevcuttur. Bu açıklıktan gövde içindeki döner merdiven görülmektedir. Benzer bir açıklık da daha aşağı bir seviyede, köşeli kaide yüzeyinde vardır. Bu açıklık da bugün yıkılmış olan caminin, içinden minareye geçişi sağlayan açıklık olup, olası kuzey cephe kalıntılarına dayanmaktadır.

Minarenin kaide ve pabuç bölümünden sonraki gövdesi yıkıldığı için, şerefe ve külah kısmı daha yeni bir uygulamadır. Kullanılan malzemesi de aşağıda kullanılan malzemedan daha açık renkli oluşuyla belirgindir.

¹³⁶ Konuk, a.g.e., s.78

¹³⁷ Erişim: <http://www.istanlkoy.org/documents/78.html> 13 Haziran 2010

Şerefeye geçiş, silindirik konik bir şekilde, düzgün kesme taşlarla örülüdür. Kısa olan petek bölümünde ise kaş kemerli bir açıklık dikkat çekmektedir. Şerefesi olmayan minare, malzemesi taş olan külah bölümü ile sonlandırılmıştır.

Çeşmenin olduğu cepheden devam ettirilen kuzey cephe duvarı moloz taş duvar örgüsüne sahiptir. Çok kısa olan bu duvar örgüsüne bakılarak yapının planının tespit edilmesine imkân yoktur.

4.1.2.2. Çeşme

Yeri /Adresi: Odos Kolokotroni ve Platea Diagoras caddelerinin kesiştiği noktada, Yenikapı Camisi'nin beden duvarlarına yaslanmış vaziyettedir.

Fotoğraf: 41–42

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): El Hacı Mustafa Ağa ve Zevcesi Fatıma

Kullanımı/Statüsü: Çeşme günümüzde kullanılabilir durumda değildir. Yunanistan Kültür Bakanlığının 5 Mart 1999 tarihli kararıyla çeşmeyi de içine alan minare tescil edilmiştir.

Kitabesi: Mermer dört satırlık kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

H.1190(M.1776/77)

“Minelmâ-ı küllü şey'in hayyun efelâ yu'minûn”

Sahibü'l-hayrât Murâbıt Elhâcî Mustafa Ağa

ve Zevcesi Fâtıma Kadın ruhlarına fâtiha”

Arşiv Belgeleri: _

İnşa Tarihi: H.1190 (M.1776/77)

Tarihlendirme: Kitabesinde yer alan tarih yapım yılı olarak kabul edilebilir.

Yapının Tanımı: Yuvarlak, tek kemerli çeşme, caminin olası kuzey cephe duvarına yaslandırılmıştır. Yuvarlak kemerin uçları, yanlardaki iki sütun ayağına dayandırılmıştır. Kemerin üzerinde iki boğumlu taştan bir alem vardır. Ayna taşı, dik konumda yerleştirilmiş, yüzeyinde sivri kemer kabartması olan dikdörtgen bir taştır. Başka bir süs unsuru barındırmayan

ayna taşının aşağı-ortasına yakın bir yerde tek musluk için yapılmış açıklığı vardır, ancak musluk yoktur. Uçları sütun ayaklara dayandırılan ve mevcut zeminden çok azda olsa yüksek kalabilmiş küçük bir teknesi vardır.

4.1.2.3. Hamam

Yenikapı Cami külliyesine ait olabilecek bir hamam yapısına ilişkin mimari bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak Yenikapı Camisi'nin arkasında kalan ve bugün *Hamam Restoran'a* dönüştürülen Hacı Mustafa Bey¹³⁸ evinin bahçesinde küçük tek kubbeli bir hamam vardır(Fotoğraf-43) Bu hamamın ne zaman yapıldığı, büyük bir yapıdan arta kalan bir yapı mı olduğu bilinmemektedir. Bu konuda yöre halkından da bir bilgi edinilememiştir. Ancak Yenikapı Cami külliyesine ait olabilecek hamama ilişkin bir arşiv belgesi de yoktur. Yenikapı Camisi'ne en yakın hamam kalıntısı bu caminin alt sokağındaki Nisyriou Caddesinde yer alan Arnavut Hamamı'na aittir.

4.1.2.4. Medrese / Mektep

Yenikapı Medrese bugün, *Hamam Restoran'a* dönüştürülen Hacı Mustafa Bey evinin yanında olduğu ancak yapıya ilişkin mimari kalıntıların günümüze ulaşmadığı gözlenmiştir. BOA'nde ise medrese adının geçtiği tek bir belge mevcuttur¹³⁹. H.1234.C.16 tarihli belgede, yalnızca İstanköy'deki Yenikapı Medresesine müderris tayini bilgisi yer almaktadır.(Ek: 10)

¹³⁸ Hacı Mustafa Bey adı Yenikapı Camisi'nin beden duvarlarına yaslanmış vaziyette olan çeşme kitabesinde de geçmektedir.

¹³⁹ BOA. CMF, Dos.No.101,tr.1234.C.16

4.2. GÜNÜMÜZDE AYAKTA OLAN YAPILAR

4.2.1. CAMİLER VE MESCİTLER

4.2.1.1. Andimahya Kalesi Sultan Süleyman Han Cami

Yeri/Adresi: Andimahya Kalesi'nde, kale kapısının iç yüzünde yer almaktadır.

Fotoğraf: 44–45

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Günümüze, yapı duvarlarından çok az bir bölümü ve çok az da olsa belirginliğini koruyan minare kaidesi kalabilmiştir.

Kitabesi: Yapının kitabesine ulaşamamıştır.

Arşiv Belgeleri: Yapı ile ilgili olarak BOA, VGMA ve TKGM ADB TTD'de bir belgeye ulaşamamıştır.

İnşa Tarihi: Yapıya ait bir kitabeye ulaşamamıştır.

Tarihlendirme: Caminin cephe duvarlarında kullanılan malzeme ve teknik kale duvarlarında da kullanılmıştır. Kalenin İslambol'u inşa eden Yanko İbn Madyan tarafından yapıldığı bilinmektedir¹⁴⁰. Bu bilgiye dayanarak kalenin, İstanbul'un inşasından sonra, 16.yy sonlarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kale Cenevizliler döneminde yapılmış olduğu için, bu yapının da bir kilise yapısından camiye döndürülmüş olma ihtimali yüksektir. Ancak kesin bir bilgimiz yoktur.

Yapının Tanımı: Kale kapısının iç yüzünde yarım minareli bir küçük camidir. Önceden kilise iken, Sultan Süleyman Han tarafından camiye çevrilmiştir. Cami ile ilgili en fazla bilgi de Seyahatname'de yer almaktadır. "Kale kapısı, garba bakan iki katlı demir bir kapıdır, başka da kapısı yoktur. Kale kapısının

¹⁴⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., s.116

iç yüzünde yarım minareli bir küçük cami vardır” diye ifade edilmiştir¹⁴¹. Bu bilgilere ve minare kaidesine ait olan çok az izlere bakılarak yapı hakkında şunlar söylenebilir: Dikdörtgen planlı küçük bir camidir. Yapının inşaa malzemesi moloz taştır. Taş yüzeylerinin çok ince sıva ile kaplanmasıyla belirginlik kazanmıştır. Günümüzde çok az belirginliğini koruyan minare kaidesi, gövde duvarı üzerinde yükselmektedir. İstanköy’ün fethinden sonra 17. yy boyunca cami olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Yapı ve duvarları oldukça tahrip olduğu için, planından yola çıkılarak da bir yorum getirilememektedir.

Minareye geçişin olduğu, köşeli kaide, oldukça harap durumdaki yapının cami olduğunu göstermektedir. Giriş cephesi tespit edilememiştir. Yapıya ait yalnızca on dükkân olduğu, kalede camiye bağlı başka bir yapının olmadığı bilinmektedir.

4.2.1.2. Atik (Eski) Cami

Yeri / Adresi: Platea Makariu ve Odos Kolokotroni caddelerinin kesiştiği yerdedir.

Fotoğraf: 46–54

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Banisi bilinmiyor. Yalnızca H.1310 yılında padişah tarafından yaptırılan tamiratına ilişkin kitabesinden, tamiratın Hacı Hasan Rıza tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kullanımı / Statüsü: İstanköy şehir merkezine yakın olan yapı günümüzde bir fotoğraf stüdyosu olarak kullanılmaktadır. Caminin mülkiyeti İstanköy’deki Müslüman Vakfı’na aittir. Cami 398 sayılı senet ile evkaf malları arasında sayılıdır¹⁴².

Kitabesi: Cami’nin bahçe kapısının yukarısına yerleştirilmiş, yan yana iki sıra halinde, üç satırlık, mermer bir kitabesi mevcuttur.

¹⁴¹ Evliya Çelebi, a.g.e., s.117

¹⁴² Çelikkol, a.g.e., s.16

*Atik cami' ki olmuştu tuyûra lâle-i âbâd / Anın ihya vü inşasın şehinşâh eyledi
kıran*

*İbadethane-i ra'nâ yapıldı tarz-ı nev üzre / Niçe i'dâd u emsalin müyesser
eyleye Mennân*

*İki fazıl gelüp etmâminin tarihini yazdı / Müberrât ma'denî 'Abdülhamid'i kıldı
ol Sübhân*

Es-Seyyid Elhâc Hasan Rızâ / H.1310(M.1892/1893)

Arşiv Belgeleri:

Ek 11: VGMA, H.22 Şevval 1148 (M.6 Mart 1736) tarihli hurufat kaydı

Ek 12: VGMA, Defter No:184, Sıra No:1105, Atik Cami Vakfı

Ek 13: BOA, CMF, Dos. No.50, tr.1183.Ş.14(13.12.1769)

Ek 14: BOA, CMF, Dos. No.139, tr.1191.Ş.25(28.09.1777)

Ek 15: BOA, Y.PRK. BŞK, Dos No.26, tr.1309.ZA.11

Ek 16: BOA, Y.A.RES, Dos No.68, tr.1311.C.05

Ek 17: BOA, İ.HUS, Dos.No.19, tr.1311.C.12

Ek 18: BOA, Y.A.HUS, Dos. No.287, tr.1311.C.19;

Ek 19: BOA, Y.A.RES, Dos No.75, tr.1312.Z.17

Ek 20: BOA, İ.EV, Dos. No. 24, tr.1317.Z.22

Ek 21: TKGM TADB TTD 00044–00065

İnşa Tarihi / Dönemi: Kitabesinde yer alan H.1310(M.1892/1893) tarihinden başka kesin bir tarihten söz edilemez.

Tarihlendirme: Yapının adının geçtiği en erken tarihli belge, VGMA'ndeki H.22 Şevval 1148 (M. 6 Mart 1736) tarihli hurufat defteri kayıdır. Belge, İstanköy'de, Cami-i Atik'te imam olarak görev yapan Abdullah adlı kişinin, görevinden kendi hüsnü rızasıyla feragat ettiğini ve bu göreve öz oğlu Mehmed'in getirildiğini bildirilir¹⁴³.

Bu belgeye ve “Atik” ismine dayanarak; İstanköy'de kale dışındaki yerleşimlerde yapılan ilk camilerden birisi olduğu düşünülmektedir. Evliya

¹⁴³ VGMA, H.22 Şevval 1148 (M.6 Mart 1736) tarihli hurufat kaydı

Çelebi'nin¹⁴⁴, 1671 yılı, İstanköy notlarında, “varoş” denilen kale dışındaki yerleşim yerinde Eski Cami diye bahsettiği yapı bu cami olmalıdır.

Yapıya ait ikinci grup belge de BOA'nde H.1183.Ş.14 (M.13.12.1769) tarihli Atik Camisi'ne müderris ve vaiz atamasından bahseder¹⁴⁵. BOA'ndeki 1191.Ş.25 (M.28.09.1777) tarihli başka bir belge ise¹⁴⁶; Atik Camisi'nde ders verilmek üzere ada ahalisinden Hacı Mustafa'nın vakfettiği bütçenin, Yusuf Efendi'ye aktarılması ile ilgilidir.

BOA'ndeki geçirdiği tamirata ilişkin belgelerde¹⁴⁷, bahsi geçen üç caminin de (Atik, Debbağhane, Moruk) Padişah tarafından yaptırıldığı, camilere ait vakıfların gelirlerinin yeterliliğinin sorgulandığı, camilere yapılacak imam, müezzin, hitabet, kayyum tayinleri ve bu görevlilerin maaşlarının vakıf bütçelerinden karşılanacağı gibi bilgiler yer almaktadır.

TKGM TADB¹⁴⁸ de İstanköy'ün varoşundaki beş mahalleden birisinin adı Atik Cami Mahallesi olarak kaydedilmiştir.

VGMA defterlerde, Atik Cami Vakfı'nın kaydı¹⁴⁹ mevcuttur.

Atik camisinin 1873–1874 yılına ait vakıf kayıtlarında nakit bütçesi 12.019 kuruştur¹⁵⁰.

Sonuç olarak; 1736 yılına ait bir arşiv belgesi, 1671 yılında Çelebi'nin İstanköy notları, yapıda kullanılan inşa malzemesi ve tekniğine göre yapıyı 17. yy sonu, 18.yy başına tarihleyebilmekteyiz.

Yapının Tanımı: Cami kuzey-güney doğrultusunda, son cemaat yeri hariç, kare planla uzanmaktadır. Minaresi harimin batı cephesinde, beden duvarı ile kaynaşmış bir kaide üzerinde yükselmektedir. Etrafı duvarlarla çevrili camide; avlu kapısı, son cemaat yeri kapısı, harim kapısı ve mihrap aynı aks üzerinde yer almaktadır.

¹⁴⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.115

¹⁴⁵ BOA, CMF, Dos. No.50, tr.1183.Ş.14(13.12.1769)

¹⁴⁶ BOA, CMF, Dos. No.139, tr.1191.Ş.25(28.09.1777)

¹⁴⁷ BOA, Y.A.HUS, Dos. No.287, tr.1311.C.19; BOA, İ.HUS, Dos.No.19, tr.1311.C.12; BOA,Y.A.RES, Dos No.75, tr.1312.Z.17, BOA,Y.PRK.BŞK, Dos No.26, tr.1309.ZA.11, BOA,Y.A.RES, Dos No.68, tr.1311.C.05, BOA,İ.EV, Dos. No. 24, tr.1317.Z.22

¹⁴⁸ TKGM TADB TTD 00044–00065

¹⁴⁹ VGMA Defter 184 Sıra 1105. ve 22 Şevval 1148 hicri tarihli hurufat kayıdır

¹⁵⁰ Ahbab, **a.g.t.**, s.88,89,96

Yapı, beden duvarları ve kırma çatısı olmak üzere iki kademeli bir kuruluşa sahiptir. Çatı uzantısından ibaret saçaklar dört yönde de alt kademeyi sınırlandırmaktadır.

Caminin tüm cepheleri, masif, sıvalı ve beyaz badanalıdır. İnşa malzemesi, sıvasından dolayı tam olarak görülmesi de subasman seviyesindeki sıvasız yüzeylerde düzgün kesme taş sıraları görülmektedir. Evliya Çelebi de cami hakkında yalnızca minaresi için “kâgirdir” demekle yetinmiştir¹⁵¹. Minarenin gövdesi, 1933 yılındaki depremde yıkıldığı için kaidesi ancak bilezik seviyesine kadar korunmuştur.

Yapının doğu cephesini çevreleyen duvar yüzeyinde çeşmesi yer almaktadır. Doğü ve güney cephe boyunca devam eden avlu duvarları, güneydoğu köşede yer alan bir konuta yaslanmış vaziyettedir. Yapıyı çevreleyen kuzeydeki avlu duvarında, giriş kapısı yer almaktadır. Batı cephe yönündeki avlu duvarı ise minarenin kaidesine yaslanmış olarak kuzey cephe yönünde devam ettirilmiştir.

Batı cephedeki pencere düzeni, güneybatı köşeye yakınlaştırılmış olarak altta ve üstte ikişer adet, minarenin solunda ise yalnızca alt sırada bir adet pencere şeklindedir. Güney cephede, mihrap çıkıntısının her iki yanında alt sırada birer pencere, üst sırada da üç pencere açıklığı vardır. Doğü cephe, yalnızca alt sırada dört adet pencere açıklığına sahiptir. Kuzey cephede ise; son cemaat yerine giriş kapısının her iki yanında birer adet pencere, üst sırada da üç adet pencere açıklığı mevcuttur.

Kuzey-dış cephenin üst sırasında, tam ortada, iki konsolla desteklenmiş küçük bir balkon çıkması dikkati çekmektedir. Bu balkon çıkması da dâhil olmak üzere, cami giriş kapısı ile tüm pencere açıklıkları ahşaptır. Pencere ve kapılarda herhangi bir korkuluk sistemi yoktur. Çıkmaya ait kapı ve korkuluklar ve son cemaat yerine giriş kapısının diğer ahşap çerçevelere nazaran daha yeni olduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır.

Kuzey cephedeki camlı ahşap çerçeveler içerden tamamı ahşap olan iki kanatlı ahşap kapaklar korunmaktadır. Aynı uygulama batı cephede,

¹⁵¹ Evliya Çelebi “Sene 1082(1671/72) ibaresini atıp bahsettiği: İstanköy’ de Eski Cami, Yeni Cami, Tabakhane Cami çarşı-pazar içinde olup kargir minarelidir” diye belirtir.

minarenin sağında kalan alttaki iki pencerede ve güney cephedeki alt sıradaki iki pencerede de görülmektedir. Batı cephede minarenin solunda kalan, alt sıradaki tek pencere açıklığı yalnızca ahşap kapakları olan pencere açıklığı olarak bırakılmıştır.

Caminin güney cephesi ile kuzey cephesi arasındaki kot farkının sebebi, batı cephesi boyunca devam ettirilmiş olan yol genişletme çalışmalarıdır. Bu çalışmalar sırasında zemin oldukça yükseldiği için kuzey cephe alçakta kalmıştır. Bundan dolayı da avludan geçip ulaşılan, son cemaat yeri kapısına dört basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Bu kapıdan girildiğinde sol tarafta L şeklindeki merdivenlerle mahfile çıkış vardır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planla uzanan son cemaat yerinin doğu ve batı cephelerinde, birer adet pencere açıklığı vardır. Bu açıklıklar içerden iki kanatlı, ahşap kapaklıdır. Yapının bu bölümü her iki katta da ahşap tavanla örülmüştür.

Son cemaat yeri ve harimin tavanı doğu-batı doğrultusunda kalın dilme tahtalarla kaplıdır. Üst kat, mahfildeki harime bakan iki pencere kafes örgüsü ile kapatılmıştır. Bu iki pencerenin ortasında bir de kapı açıklığı vardır. Harim kapısının her iki yanındaki pencere açıklıkları basık kemerleridir. Bu açıklıklar, çerçeveli camları olmadan, yalnızca ahşap kapaklardan ibarettir.

Çok küçük bir harim içyapısı olan caminin, doğu cephesinde yalnızca alt sırada bulunan üç pencere açıklığı mevcuttur. Güney ve batı cephelerin alt sıralarındaki ikişer adet pencere açıklıkları, içerden basık kemerli ve ahşap koruma kapaklara sahipken, dış cepheden yuvarlak kemerlidirler. Her iki cephenin üst sıralarındaki pencereler, içten ve dıştan kemerli açıklıklardır. Bu iki cephede, üst sıradaki camlara, içeriye ışık girmesini engellemek için siyah bant çekilmiştir.

Mihrabın tam önünde, fotoğrafçıya ait olan perdeden dolayı mihrap görülememektedir. Bu sebeple biçimi hakkında yorum yapılamaz. Caminin içinde minbere ilişkin herhangi bir ize rastlanmamıştır.

Ahşap tavanın kalın dilmeleri beyaz-sarı yağlı boya ile boyanmıştır. Tavan oldukça kötü durumda olup her an göçme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Yapı, içinde hiçbir süsleme unsuru barındırmaz. Camideki mimari düzenlemelerin çoğunluğu güncel uygulamalardır.

Caminin bu kadar küçük boyutlara sahip olması ise bir mescidin biraz daha genişletilip cami şekline getirilmiş bir yapı olduğunu düşündürmektedir.

4.2.1.3. Defterdar Hacı İbrahim Efendi Cami ve Şadırvanı

Yeri / Adresi: Platea Elefterias ve Platea Kazulli Caddelerinin kesiştiği Çarşı Meydanı denilen yerdedir. Şehir meydanında yer alan cami, batısında bulunan müze ve belediye binalarıyla çevrelenmiştir. Caminin güneydoğu köşesi Maraş Kapı Anıtı'na bakmaktadır.

Fotoğraf: 55–68

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2009–Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Defterdar İbrahim Efendi tarafından inşa ettirilmiştir¹⁵².

Kullanımı /Statüsü: İstanköy şehir merkezindeki meydanda yer alan iki katlı cami sadece Cuma günleri açılmaktadır. Yapı, 2 Eylül 1993 tarihinde sabotaj sonucu tahrip edilmiş¹⁵³ olsa da ibadete açık olduğu için, bugün durumu diğer camilere göre daha iyidir. İnşa edilirken bağlı bulunduğu vâkfa gelir getirmesi amacıyla yapılan, caminin alt katındaki dükkânlar bugün kafe olarak hizmet vermektedir. İstanköy Müslüman Vakfı tasarrufunda olan bu yerler, aynı vakıf tarafından kiraya verilmiştir. Vakıf İdaresi'nin 575 senet numarası ile vakıf mülkleri arasındadır¹⁵⁴.

Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından ilk olarak 15 Eylül 1948 tarihinde, ikinci olarak da 5 Eylül 2001 tarihinde tescil edilmiştir¹⁵⁵.

Kitabesi: Yapıya ait kitabeye ulaşılamamıştır.

Arşiv Belgeleri: BOA' ndeki sekiz adet belge, Defterdar Cami Vakfı'na yapılan görevli atamaları ve vakfın muhasebe kayıtlarıyla ilgilidir¹⁵⁶.

¹⁵² Çelikkol, a.g.e., s.16

¹⁵³ Taşkiran, a.g.e., s.184

¹⁵⁴ Çelikkol, a.g.e., s.16

¹⁵⁵ Konuk, a.g.e., s.30

¹⁵⁶ BOA, C.EV, Dos. No.61, tr.1143.B.20; BOA, C. BLD Dos. No.141, tr.1176. Ra. 29; BOA, C.EV Dos. No.415, tr.1199.C.25; BOA, C.EV, Dos. No.133, tr.1200.L.11, BOA, C.EV Dos. No.542, tr.1233.Ra.29; BOA, EV. d Göm. No. 19802, tr.1282.L.25; BOA, EV. d Göm. No.20711, tr.1285.Za.19; BOA, EV. d Göm. No.22303, tr.1289.M.3

BCA'ndeki belge ise, 1933 yılındaki büyük depremde sonra yapılan yenileme ile ilgilidir¹⁵⁷.

Ek 22: BCA 8/8 1934 dosya 2268(1934 tarihli)

İnşa Tarihi / Dönemi: Çelikkol, yapının H.1137 (M.1724/1725) yılında inşa ettirildiğini belirtmektedir¹⁵⁸.

Tarihlendirme: İstanköy şehir meydanında yer alan caminin önceden Aiga Paraskevi' ye adanan bir kilise olduğu söylenmektedir¹⁵⁹. Ancak yapıya ait arşiv belgelerinin hiçbirinde böyle bir durumdan bahsedilmektedir.

Defterdar Cami Vakfı ile ilgili belgeler arasındaki erken tarihli bir belge, yapıyı tarihlememizde yardımcı olmaktadır. H.1143.B.20 (M.29.01.1731) "*İstanköy Ceziresi Defterdar İbrahim Efendi camiinde müezzın ve devirhanlık cihetine aid beratın culus münasebetiyle tecdiden tebdil edildiği*" belgeye göre yapının inşa tarihi Çelikkol'un verdiği tarihe çok yakındır. Yapının ilk hâli ve depremde sonra yapılan tamiratıyla beraber, 18. yy.ın ilk yarısında adalardaki Osmanlı mimarisi özelliklerini yansıtır.

1873–1874 yılı Defterdar Cami Şerif Vakfının nakit bütçesi 59.052 kuruş 30 para iken Lonca Cami şerif vakfının nakit bütçesi 14.344 kuruş 12 para'dır¹⁶⁰. Caminin vakfı, o dönemde İstanköy'deki cami vakıfları arasında en yüksek vakıf geliri olanıdır. Vakıf gelirleri yüksek olduğu için de devletten herhangi bir yardım almamış olmalı ki devlet arşivlerinde yapının geçirmiş olabileceği onarımlara ilişkin bir belge mevcut değildir. Camide 1933 yılına kadar yapılmış olan tamirat veya yenileme çalışmaları vakfın kendi bütçesinden karşılanmış olmalıdır. Buradan, caminin bir Merkez Cami veya Ulu Cami gibi kullanım gördüğü anlaşılmaktadır.

Depremde sonra geçirdiği kapsamlı tamirata ilişkin olarak, BCA'ndeki 1934 tarihli belgede: "*İstanköy'de 20 Nisan 1933'deki depremde caminin oldukça hasar görmesi nedeniyle; vakıf yetkilileri tarafından, alt kattaki*

¹⁵⁷ BCA, 8.8.1934, Dosya:2268, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No:191.308.7

¹⁵⁸ Caminin inşa tarihine ilişkin incelememiz sırasında yapının hiçbir yerinde belirli bir tarih tespit edilememiştir. Çelikkol, söz konusu eserinde bu tarihi vermesine rağmen nereden aldığı konusunda bir bilgi vermemiştir; Brouskarı, **a.g.e.**, s.389, söz konusu eserde de yapının Lonca Camisi ile aynı dönemde yapılmış olabileceği belirtilmektedir.

¹⁵⁹ Brouskarı, **a.g.e.**, s.389

¹⁶⁰ Ahbab, **a.g.t.**, s.88, 96

dükkânlara gelip gidenler ve etraftan geçenler için yapı, tehlike arz ettiği için tamirinin çok önemli olduğu ve acilen yapılması gerektiği dile getirilmiştir. Ancak vakfın bu taleplerine hükümet cevaben; üst katının kütüphane olarak, alt kattaki dükkânların (14 adet) da aynı vasıfla varlığını devam ettirebileceği koşuluyla yapılabileceğini bildirmiştir. Vakıf yetkilileri ve Müslüman cemaat tarafından da bunun kesinlikle kabul edilemeyeceği bildirilmiştir". Gerekli yazışmalar sonucunda hariciye vekili imzasıyla "Yüksek Başvekâlete" diye yazılan cevap şöyledir: *"Rodos Konsolosluğumuzun mezkûr camiin tamirine resmen nezaret etmesi, yarın memleketimizdeki İtalyan ve diğer ecnebi Konsoloslukların kilise vesaire tamiratında aynı suretle hareketini intaç edecek bir emsal teşkiline mahal verebileceğinden; böyle nahoş bir vaziyet tahaddüsüne yol vermiş olmamak için, Konsolosumuzun göstereceği emin bir zatın mütevellî tarafından tamirata tevkil kılınmasının ve bunu hesabat ve diğer hususatinın Konsolos tarafından gayrı resmi surette murakabe edilmesinin muvafık olacağı arz olunur".*

2004 ve 2005 yıllarında devam eden restorasyon çalışmalarında; minarenin bir bölümü yenilenmiş, çoğu ahşap malzeme değişmiş ve yapının çeşitli yerlerinde güçlendirme işlemleri yapılmıştır¹⁶¹.

Yapının Tanımı: Cami, kare planlı kübik gövdeye sahip harim ve kuzey yanındaki kapalı son cemaat yeri ile birlikte kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planla yerleşmiştir. Minaresi, batı cephede; harim bölümü ile son cemaat yerinin kesiştiği sınırdan, tamamı harim duvarı tarafında kalacak şekilde, beden duvarı ile kaynaşmış kare bir kaide üzerinde yükselmektedir.

Yapıda inşa malzemesi olarak düzgün kesme taş ve yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır.

Cepheler, son cemaat yerinin bulunduğu kuzeydeki hariç, kare planlı kübik gövdeli bir görünüme sahiptir. Yapının beden duvarlarının sonlanmasıyla yerleştirilmiş sekizgen kasnak bölümü vardır. Kubbe kasnağındaki küçük boyutlara sahip sivri kemerli pencereler, cephe akslarına göre ortalanarak doğu, batı, güney, kuzey olmak üzere dört yönde

¹⁶¹ Brouskarı, a.g.e., s.389

yerleştirilmiştir. Depremden sonraki yıllara ait fotoğraflarda sekizgen kasnak üzerindeki caminin harim kubbesi kurşun kaplı görünürken, günümüzde kırmızı renkli bir koruyucu ile kaplıdır. Kubbe, üç boğumlu bir âlem ile sonlandırılmıştır.

Son cemaat yeri doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, düz tavan ile örtülüdür. Harimin üç cephesini dolaşan saçak sistemi ile kuzey cephede son cemaat yeri saçak sistemi ile birebir aynı değildir. Kuzey cephe boyunca devam eden düz silmeli bir saçak, batı cephede minare gövdesine kadar devam etmektedir. Batı cephenin devam ettirilen saçak bölümleri, yassılatılmış taşların üçgen köşelerinin dış cepheye taşırılması düzeniyle yapılmış, üçgen formunda niş sırasına sahiptir. Bu bölümde kullanılan malzeme de oldukça harap durumdadır. Bu izlerden son cemaat yerinin bir onarımdan geçtiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Kuzey cephe duvarı; altta ve üstte üçer adet büyük, yuvarlak kemer açıklıklarının her birinin içine, boyuna yerleştirilmiş, dikdörtgen ikişer adet pencere açıklığı düzenine sahiptir. Üst kattaki bu pencerelerin alt sınır seviyesinde, doğu-batı doğrultusunda devam ettirilen yaklaşık 1 m. genişliğindeki ahşap sundurması vardır. Bu sundurma ve dükkânlara ait açılıp kapanabilen diğer gölgelikler sebebiyle cephe duvarının alt yarısı çok zor görülmemektedir. Duvar örgüsünde, belirgin malzeme ve işçilik farkı dikkat çekmektedir. Alt kat seviyesine kadar iri düzgün taşların arasındaki derzler de çok ince ve düzgün iken üst katta durum aynı değildir. Üst katta yer yer küçük boyutlu taş malzeme, yer yer iri taş malzeme alt sıraları vardır. Bu da yapının depremde yalnızca köşelerinin kısmen de olsa sağlam kalmış olduğunu göstermektedir. Zira üst katta, üç kemerin her bir açıklığında yer alan pencere sövelerinin arasındaki bölgeler ve kemer alınlığı denilebilecek bölümleri daha koyu renkli, küçük, düzgün kesme taşlarla ince derzli bir duvar ile örülmüştür. Buna karşın kenarlarda ve etrafındaki duvar örgüsü daha az önem gösterilmiş gibidir. Yer yer yaşanan sarsıntıların etkisiyle örgü sisteminin belli yerlerinde meydana gelen çatlamlar gayet özensiz bir şekilde ve taş rengiyle uyumsuz bir sıva ile kapatılmaya çalışılmıştır. Pencere sövelerinin yekpare olmasına rağmen deprem nedeniyle muhtelif yerlerinde

çatlamalar oluşmuştur. Bu çatlamalar yine beyaz renkli sıva ile özensizce kapatılmaya çalışılmıştır. Her bir pencere açıklığı demir uçları sövelere saplanan aynı tipte güncel şebeke sistemine sahiptir. Kuzey cephede; üst kattaki pencere kemerlerinin bitiş seviyesinden itibaren silme sınırlarıyla beden duvarları sonlanmıştır.

Kuzey cephedeki bir diğer unsur da; doğu cepheye ait olan ve ikinci kattaki son cemaat yerine çıkışı sağlayan merdivenin, dik bir üçgene benzeyen, kuzey cepheden görünen yan cephesine açılmış küçük bir dükkâna ait kepenklerdir.

Batı cephesinin beden duvarlarının alt yarısı, kafelere ait gölgelik şemsiyeler, sundurmalar, sandalye ve masalardan dolayı adeta görünmemektedir. Bu yüzden üst beden duvarlarında malzeme ve işçilik daha belirgin gözlemlenebilmektedir.

Minare, harimin batı cephesinde, beden duvarları ile kaynaşmış bir kaide üzerinde yükselmektedir. Minare kaidesi ve pabuç bölümlerinin yaklaşık yarısı beden duvarına gömülmüş vaziyettedir. Yalnızca iki köşesi açıkta kalan kare kaidenin yine bu iki köşesindeki birer adet prizmatik üçgenle pabuç kısmı tamamlanmıştır. Minarenin, beden duvarı ile bağlantısının bittiği noktada bir bilezikle silindirik gövdesi devam etmektedir. Gövdesi üzerinde iki adet bilezik vardır. Petek bölümü, bir sıra diş ve üç sıra mukarnasla çevrilidir. Mukarnasların bitiminde, koyu-açık renkli yassı taşların ardışık tanzim edilip birbirine geçirilmesiyle elde edilen bilezik görünümlü bir uygulama vardır. Korkulukların her biri, ince, uzun, ortası yıldız şeklinde oyulmuş, dikdörtgen plakalar olarak tanzim edilmiştir. Petek bölümünde bir bilezik daha olup yine bilezik şeklinde bir silmeyle külah kısmına geçilmektedir. Kurşun kaplı konik külah üç boğumlu âlem ile sonlandırılmaktadır.

Minareye çıkışı sağlayan merdivenler, kuzeybatı köşeden başlatılıp, batı cephe yüzeyine yaslandırılarak yerleştirilmiştir. Merdiven bütünlüğü bugün üçüncü basamak seviyesinde düz demir çubukları olan demir kapı ile sınırlandırılmıştır. Merdiven korkulukları, düz bir duvar şeklinde örülmüştür. Merdiven basamaklarında dikkat çeken ise; devşirme olan mermer

malzemedeki aşınmışlık seviyesidir. Doğu cephede yer alan son cemaat yerine giriş basmaklarına göre oldukça aşınmış olan basmaklar çok uzun süreli bir kullanımı göstermektedir. Merdiven basmaklarının bittiği noktanın tam karşısında minareye çıkış kapısı yer almaktadır. Sahanlık seviyesinde minareye çıkışı sağlayan kapının eşik seviyesi oldukça yüksektir. Kapısı ise ahşaptır. Kaş kemerli kapı açıklığı boyunca devam eden bordürün uç noktası bir hilal ile sonlandırılmıştır. Bu hilalin sağında ve solunda sık, yuvarlak yapraklı birer adet rozet kabartması vardır. Bu rozetler üstünde de şemse benzeri bir bordürle sınırlanmış iki ayrı yazı şeridi vardır. Minare kaidesindeki bu yazıtlardan, soldakinde : *"Lâ kuvvete illâ billâh"* yani *"Allahtan başka güç(ilah) yoktur"*, sağdakinde ise *"Maşallah"* yazılıdır.

Merdiven basamağının bittiği sahanlıkta ikinci bir kapı açıklığı daha mevcuttur. Son cemaat yerine batı cepheden girişi sağlayan ahşap kapı iki kanatlı olup, her bir kanat dört eşit kare bordüre bölünmüştür. Kapı lentosunun üzerinde düzgün kesme taşlardan örülen sağır kemeri vardır. Kapını solunda, kemerli bir açıklığın içine yerleştirilmiş iki kanatlı ve demir korkuluk sistemi olan bir pencere mevcuttur. Minareye çıkış kapısı, son cemaat yerine girişi sağlayan kapı ve pencerelerin tamamının ahşap çerçevesi yeni bir eleman olup hiçbir orijinal süsleme unsuru barındırmamaktadır.

Batı cephede, harimin beden duvarlarına açılmış, birbirine eşit uzaklıkta üç adet kemerli pencere mevcuttur. İkinci kat seviyesinde yer alan bu pencereler boyuna dikdörtgen çerçeveli olup yuvarlak kemerli açıklıkların içinde, ahşap çerçeveli ve iki kanatlıdır. Üç pencerenin alt kattaki aksında pencere kemerlerinden daha büyük üç adet kemerin içine yerleştirilmiş kapı açıklıkları mevcuttur. Bu kapılar bugün, orada bulunan kafelerin giriş kapılarıdır. Bu üç açıklığı ilaveten bu cephede açılmış merdiven ve minare kaidesi bütünlüğünün altında bir başka dükkân giriş açıklığı mevcuttur.

Pencerelere ait üç kemerin bitiş seviyesinden itibaren belirgin olan malzeme değişimi; taş boyutların alt seviyeden gelenlere göre daha da küçülmesi ve derzlerde görülen özensizlikle ayırt edilmektedir. Cami, bu seviyeden itibaren pek de düzenli olmayan bir tamirat geçirmiştir. Beden

duvarının bittiği üst seviye yassılatılmış küçük kare tuğlaların üçgen köşelerinin dışarıya adeta saçak gibi çıkartılması ile sonlandırılmıştır. Ancak bu uygulama güneybatı köşeden başlayıp minare gövdesine kadar devam etmektedir.

Caminin üç cephesine de hâkim olan ve iki katlılığı vurgulayan iki sıra halindeki pencere sistemi, güney cephede kısmen de olsa göz ardı edilmiş gibidir. Zira üst sırada dört adet pencere açıklığı, alt sırada cephenin tam ortasında, büyük kemerli bir kapı açıklığı mevcuttur. Taş malzeme düzenindeki sabitliğe bakılarak, caminin tamiratına sebep olan depremden en az hasar gören cephe olduğu anlaşılmaktadır. Üst sırada yer alan dört adet pencereden ortadaki iki âdeti, yanlardaki pencerelere göre biraz daha küçük tutulup, beden duvarının bitiş noktasına yaklaştırılarak daha da yükseğe yerleştirilmişlerdir. Pencerelerin tamamı, kemerli açıklıklar içinde, ahşap çerçevelidirler. Güney cephede, alt katta zemin seviyesinden itibaren cephe yüzeyinin tam ortasında açılmış, büyük, basık kemerli kapı açıklığı vardır. Günümüzde bu açıklık, kafe olarak çalıştırılan mekânın giriş kapıdır. Bu cephenin tamamında, beden duvarı yüksekliğinin yarı seviyesinden itibaren yerleştirilmiş modern bir sundurma mevcuttur. Güney cephede yer alan iki adet büyük ağaç ve kafeye ait masa ve sandalyeler, bu yöndeki cephe mimarisini tamamen görünmez kılmaktadır. Bu cephe düzeninde aslını bozacak herhangi bir mimari düzeltmeye gidilmediği anlaşılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, yapılan yenilemeler sadece derzlerde pekiştirme ile sınırlı kalmıştır.

Doğu cephesinde, beden duvarlarından örtü sistemine kadar batı cephesinde uygulanan sistem ile benzer bir yapılandırma söz konusudur. Bu cephede bulunan üç adet pencerenin kemerlerinin bitiş seviyelerine kadar devam eden düzgün, kesme taş malzeme bu seviyeden itibaren değişim gösterip; daha küçük boyutlu taşlar, daha kalın derzlerle örülü olarak devam etmiştir. Beden duvarının bittiği seviyede yassılatılmış tuğlalarla sıralı üçgen köşeli saçak sırası devam etmektedir.

Birbirine eşit mesafede olan bu üç pencere açıklıklarına; uçları sövelere saplanan demir çubuklarla basit birer şebeke yerleştirilmiştir. Yatay ve düşey

konumlu demirlerle kare biçimli gözler oluşturan şebekelerde çubukların düğüm noktaları prizmatik lokmalarla bağlanmıştır. Üç adet kemerli pencere dik konumda yerleştirilen dikdörtgen çerçevelerinin üzerinde küçük kesme taşlarla örülü kemerli yapıları olan açıklıklardır. Bu üç kemer açıklığının her birinin alt katındaki aksında pencere kemerlerinden daha büyük olan kemerli açıklıklar, sağır nişli birer alınlıklara sahiptir. Bugün bu açıklıklardan dükkânlara girilmektedir. Alt katta üç pencerenin aksında yer alan üç açıklığa ilaveten dördüncü bir kemerli açıklık vardır. Dördüncü kemerin üst sıradaki aksında bir pencere açıklığı yoktur. Üstte olması muhtemel dördüncü pencere açıklığını anımsatan yapılandırma içyapıda kendini göstermektedir: Bugün ahşap dolap kapakları ile kapalı durumdaki bölümün kullanım amacıyla ilgili bilgi elde edilememiştir. Ancak bu kapağın sonradan da yapılmış olabileceği düşünülebilir. Batı cephede ise kapaklı dolap uygulaması yoktur. Batıdaki paraleli düz bir duvar örgüsüdür.

Doğu cephedeki merdivenin, her iki yanındaki duvar örgüsü korkuluk sınırlarını oluşturmaktadır. Merdiven bütünlüğü alttan iki adet ayakla desteklenmiş ve doğu cephesine dayandırılmış ve üzeri kubbe ile örtülü bir sundurma ile sonlandırmıştır. Üç yönden kemerli bir yapılandırma üzerindeki kubbesi bir âlem ile sonlandırılmaktadır. Dilimli kubbe dıştan ve içten kırmızı boyalıdır. Merdivenin bittiği son basmaktan sonra doğu -batı doğrultusunda uzanan son cemaat yerine girilmektedir. Kapı iki kanatlı olup her bir kanadında kare, kabartılmış düz plakalar vardır.

Son cemaat yeri hem doğu hem batı cepheden iki girişlidir. Batı cepheden girildiğinde bu cephenin iç yüzeyine, modern bir abdest alma yeri yapılmıştır. Fayans kaplı bu alan yeni bir unsurdur. Son cemaat yeri tamamı ince silmelerle örülmüş ahşap, düz bir tavana sahiptir.

Harim kapısı bina aksına yerleştirilerek son cemaat yerine açılmıştır. Harime giriş kapısının her iki yanında ikişer adet pencere açıklığı mevcuttur. Kapının yanındaki iki pencerenin söveleri uzatılarak kapı yüksekliği seviyesine yaklaştırılmıştır. Harimin kuzey cephesindeki açıklıklar, yekpare üçer taşın tanzimiyle, dört pencere ve bir kapıdan oluşmuş açıklıklardır. Her bir pencere açıklığı ve harimin kapı açıklığı üzerinde, kemerli içi ahşap

çıtalarla, dikeyde üç parçaya ayrılmış çerçeveler mevcuttur. Pencereleere, uçları sövelere saplanan demir çubuklarla basit birer şebeke yerleştirilmiştir. Yatay ve düşey konumlu demirlerle kare biçimli gözler oluşturan şebekelerde çubukların düğüm noktaları prizmatik lokmalarla bağlanmıştır.

Harim giriş kapısına ait söveler, diğer sövelerden farklı olarak köşeli ve silmeli bir kaide üzerinde yer almaktadır. Harim kapısı iki kanatlı olup, çerçeveler ve diğer birçok ahşap yapı elemanı gibi yeni bir unsurdur.

Harim bölümü kare planlıdır. Duvarlarında herhangi bir süsleme unsuru bulunmayan yapı, sıvalı ve beyaz badanalı oldukça sade bir içyapıya sahiptir. Kubbeli tavan açık mavi renkli olup, altın yaldız renginde bir bant kuşağı ve açık yeşil renkli kalın bir şeritten sonra geriye kalan bütün bölümler, beyaz boyalıdır. Harim, güney cephesi hariç üç yönden revaklarla kuşatılmıştır. Revaklar, her üç cephede üçer adet göz oluşturan yuvarlak kemerlerlidir. Kemerleri taşıyan sekiz adet mermer sütun, birbirinin aynısı gövde ve başlıklara sahiptir.

Güney cephe duvarının kenarlarındaki iki pencere içeriden açılıp kapanabilen kapaklarla kapatılmış durumdadır. Ortadaki iki pencerede, kapak uygulaması yoktur. Doğu cephede, güneydoğu köşeden devam eden, üç pencere açıklığını takiben yapılan kapaklı bir alan dikkat çekmektedir. Bu da doğu cephede, bir zamanlar dört pencere açıklığı olduğu ve minarenin batı cepheye yaslandırılmasıyla batıdaki dördüncü açıklığın kapanması sebebiyle doğudaki açıklığında da kapatıldığı olasılığını kuvvetlendirmektedir. Her noktasında mümkün olduğunca korunmaya çalışılan simetri kaygısıyla yapılan bir uygulama olmalıdır.

Harim kapısının tam aksındaki mihrap, turkuaz renkli yağlı boya ile kaplı olup oldukça sadedir. Süslemesi neredeyse hiç yoktur. Sivri kemerli bir niş içerisine alınan mihrabın niş derinliği tamamen boyalıdır. Sivri kemer hatları altın renginde boyalı, burgu bordürü ile sınırlandırılmış ve bir hilal ile sonlandırılmıştır. Bu bordürü küçük çiftli prizmatik üçgenlerin oluşturduğu ikinci bir bordür sırası takip etmektedir. Yüzeyde yaklaşık 10cm'lik düz bir silmeli açıklıktan sonra yine prizmatik üçgenlerin yer aldığı üçüncü bordür

sırası yer almaktadır. İki bordür arasındaki düz silmeli alanda belirli aralıklarla yerleştirilen küçük ampuller vardır.

Mihrabın batısındaki mermer minber oldukça sadedir. Her iki yöndeki aynalıkları da aynı şekilde düz sayılabilecek bir yapılandırmaya sahiptir. Aynalık cephelerini, her iki cephede korkuluk seviyesinde birbirine eşit mesafede taş oymuş üçer adet sekizgen açıklık süslemektedir. Mihrabın kaş kemerli bir geçit açıklığı vardır. Aynı şekilde kaş kemerli iki adet niş şeklindeki süpürgelik açıklığı da mevcuttur. Korkuluk seviyeleri silmeli bordürlerle sonlandırılmıştır. Köşk bölümü ise iki adet, mermer burmalı sütunla oluşturulan, üç yönde dişli kemer açıklığının düz bir silme ile sonlandığı sınırlara sahiptir. Konik külâhı ise bir âlem ile sonlandırılmıştır.

Minber alınlığının bir çerçeve içine alınan iki bölümlü yazı kuşağının zemini yeşil, yazı hatları da altın yıldız rengindedir. Yazının sağdaki ilk bölümünde “La ilahe illallah” diğesinde “Muhammedu’r- Resûlullah” yazmaktadır. Bordürün üst sıranın ortasından yukarıya doğru çıkan küçük bir hilal motifi dikkat çekmektedir. Hilalin ulaştığı nokta yine hilal şeklindeki çentik sırasının olduğu kemer alınlığı ile sonlandırılmaktadır. Sivri kemerli minber alınlığının yüzeyi tamamen sarmaşık bitkisel motiflerle bezelidir.

Harim kapısından girince, doğu-batı doğrultusundaki kemerlerle oluşturulan revak bölümü, zeminden her iki yanda 10-15cm. yükseltilmiştir. İki yandaki bu alanlar yine iki yandan perdelerle kapatılarak bir nevi mahfil oluşturulmaya çalışılmıştır. Harim kapısının iki yanında yer alan bu bölümler yalnızca doğu-batı doğrultusundaki yönlerinde olmak üzere 30-40cm. yüksekliğinde ahşap, parmak korkuluklara sahiptir.

Harimde on bir adet çember, iki adet de kare şeklindeki levhalarda hat sanatının zengin örnekleri yer almaktadır. Bunlar, harimin çeşitli yerlerinde asılı durmaktadır.

Şadırvan:

Yeri /Adresi: Platea Elefterias ve Platea Kazulli'nde, Çarşı Meydanı olarak bilinen yerdedir. Caminin batı cephesinde, güneybatı köşeye daha yakın bir konumdadır.

Fotoğraf: 69–70

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008 / Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Defterdar İbrahim Efendi tarafından inşa ettirilmiştir¹⁶².

Kullanım / Statü: Altıgen havuzun yalnızca bir cephesindeki yeni bir musluk kullanımdadır.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: _

İnşa Tarihi: Kesin bir tarihe ilişkin bir kitabe bulunmamasına rağmen cami ile aynı tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir.

Yapının Tanımı: Şadırvan, iki basamaklı daire şeklinde bir podyum üzerinde yükselir. Üç âdeti mermer, üç âdeti taş olan sütunların ardışık olarak tanzim edildiği ayaklar üzerinde yükselen sivri kemerli bir yapılandırmadır.

Kuruluş itibarıyla baldaken biçiminde olan şadırvan sivri kemerleri sayesinde oldukça yüksek bir görünümündedir. Şadırvanın merkezinde altıgen bir havuz yer almaktadır. Havuzu çevreleyen altı adet kısa sütun sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Şadırvan, sıvalı, kırmızı boyalı olup, bir alem ile sonlanmaktadır.

İnşa malzemesi olarak mermer ve taş kullanılmıştır. Bodur sütunların mermer kaideleri ve başlıkları devşirme malzemedir. Kemerlerin kesiştiği noktalar ile kubbe kısmına geçişin olduğu her yedi köşenin cepheden görünen sütunceleri dikkati çekmektedir. Altıgen kasnak iki kademeli düz silmeli bir geçişe sahiptir. Şadırvanın kubbesinde ve içinde başka herhangi bir süs unsuru yoktur.

¹⁶² Çelikkol, a.g.e., s.16

Su haznesi de altıgen bir havuz yapısına sahiptir. Bu havuzun etrafını çevreleyen, dik konumda yerleştirilmiş düz, dikdörtgen plakaların her birinin alt seviyelerinde musluk yerlerine dair izler vardır. Günümüzde bu plakaların yalnızca bir âdetindeki güncel bir musluk dikkat çekmektedir. Altıgen havuz şeklindeki su haznesi, ahşap kafes örgülü korkuluklarla çevrelenmiştir.

4.2.1.4. Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami

Yeri / Adresi: Germe (Platani) Köyü merkezinde yer alır.

Fotoğraf: 71–78

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Banisi bilinmemekle birlikte, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede, Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından tamir ettirildiği belirtilmektedir.

Kullanımı / Statüsü: İstanköy’de günümüzde ibadete açık durumdaki iki camiden birisidir. Bütün namaz vakitlerinde açık tutulan cami, yaz aylarında çocuklara Kur’an-ı Kerim öğretmek amacıyla muhtelif zamanlarda da açıktır.

Yunanistan Kültür Bakanlığı’nca ilk olarak 15 Eylül 1948 tarihinde daha sonra 5 Ekim 2001 tarihinde tescil edilmiştir¹⁶³. Böylece yapı, kültür varlığı statüsüne alınmıştır.

Kitabesi: Yapının, sülüs hatlı, dört satırlık kitabesi, iki yanından küçük birer hayat ağacıyla sınırlanmıştır. Yatay dikdörtgen biçimli mermer kitabe, kahverengi boyalı bir çerçeve içine alınıp, kitabenin harfleri de siyah yağlı boya ile belirgin hâle getirilmiştir. Kuzey cephedeki revak kapısı üzerindeki kitabede:

“İki derya kapûdânı Vezir Gazi Hasan Paşa

Hulûsile bu Germede idüp mescid-i şerif ihya

Muvaffak oldu dünyada gazâ-yı ekber etdi hep

¹⁶³ Konuk, a.g.e., s.28

Bu mescid-i fi-sebillillah ki, ukbasın kılup ihyâ. Sene H.1199 (M.1784/85)” yazılıdır.

Kur'an-ı Kerim'den bir ayet olan mihrap üzerindeki yazı ise şöyledir: *“Küllemâ de hale aleyhâ zekeriyye'l-mihrâb H.1327(M.1909/1910)”*¹⁶⁴. Minberde: *“La ilahe illallah, Muhammedün Resûllallah H.1217 (M.1802/03)”* yazmaktadır.

Arşiv Belgeleri:

Ek: 23: BOA, İEV, Dos. No.47, tr.1326.S.25(M. 8 Mart 1908)

İnşa Tarihi/Dönemi: Giriş kapısı üzerindeki kitabede H.1199 (M.1784/85) tarihi yer almaktadır.

Tarihlendirme: İstanköy'deki Kos(İstanköy) Müslüman Kardeşlik Dayanışma Kültür Derneği Başkanı M.Payzanoğlu'dan alınan bilgiye göre: yapının ilk adı Başduran ya da Vaki Başmakçı Camisi'dir¹⁶⁵. Her ne kadar 1784 deki tamirat kitabesinde Hasan Paşa'nın adı geçse de 1873/74 yıllarına cami vakfına ait kayıtlarda caminin adı Vaki Başmakçı olarak yer almaktadır¹⁶⁶.

Minber alınlığındaki kitabesinde, H.1217(M.1802/1803) tarihi okunmaktadır. Bu tarihe dayanarak söz konusu tarihte de bir tamirat ya da yenileme geçirdiği düşünülmektedir.

Camide yapılan tamirlatlara yönelik tek belge BOA'nde H.21Muharrem 1326 (M. 8 Mart 1908) tarihli belgedir. Belgede, yapının genişletilme çalışmalarının Evkaf Bakanlığı tarafından yapılacağı; oluşturulacak bir komisyon tarafından keşfinin yapılması ve bununla ilgili olarak bakanlığın bilgilendirilmesi istemine ek olarak bakanlığın tespit ettiği miktarın vakıf bütçesinden karşılayacağı bilgisine yer verilmiştir. Yapılacak olan çalışmanın yeri ve boyutlarından bahsedilmemiştir.¹⁶⁷ Bu tarihte yapılan tamiratın başka bir göstergesi de mihraptaki kitabede, H.1327(M.1909/1910) yazısıdır.

¹⁶⁴ Âl-i İmrân suresi 37. ayeti

¹⁶⁵ Germe'de yaşayan Mazlum Payzanoğlu İstanköy'ün kültür tarihi üzerine yaptığı başarılı çalışmalarıyla bilinmektedir. Sayın Payzanoğlu'dan elde edilen bu bilgiye göre Germe deki bu cami Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa adını almadan, Vaki Başmakçı ya da Başduran camisi olarak bilinmekteydi.

¹⁶⁶ Ahabab, a.g.t., s.92

¹⁶⁷ BOA, İEV, Dos. No.47, tr.1326.S.25

Sonuç olarak, yapı ile ilgili kesin tarih kitabesindeki 1784/85 olarak görünse de yapı, Osmanlı arşiv belgelerinde Vaki Başmakçı/Başduran adıyla kayıtlıdır. Bu bilgi ve yerel halktan edinilen, yapının önceki adına ilişkin bilgiler örtüşmektedir. Dolayısıyla, söz konusu kitabedeki tarihten evvel de yapının mevcut olduğu açıktır. Yapı orijinal halinden çok şey kaybetmiş olsa da bu bilgiler doğrultusunda yapıyı, 18. yy ilk yarısına tarihlenebilmektedir.

Yapının Tanımı: Yapı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, düz bir dam örtüsüne sahip tek kademeli bir yapıdır. Minare kaidesi ve gövdesi hariç dış cephenin tamamı iç cephe gibi sıvalı ve beyaz badana ile kaplı olduğu için duvar örgüsü ve malzemesi görünmemektedir.

Silindirik gövde ve kâgir malzemeye sahip minare, caminin kuzeydoğu köşesinde bulunur. Minare, caminin beden duvarı ile kaynaşmış altıgen, iki kademeli bir kaide üzerinde yükselmektedir. Altıgen köşeli kaide üzerinde yine altıgen olarak yükseltelen, ikinci bölümünden oluşmaktadır. İkinci kademe uygulaması, her köşesinde taş yüzey üzerinde silmelerle verilen sivri kemerlerli sağır birer niş görünümündedir. Prizmatik üçgenlerle pabuç bölümü tamamlanıp gövdeye bir bilezikle geçilmiştir. Kısa olan minare gövdesinin orta bölümlerinde bir bilezik daha yer almaktadır. Minare şerefesi dört sıra mukarnaslı bir kuşağın üzerine oturmaktadır. Korkuluklarda dik konumda yerleştirilmiş dikdörtgen plakalar olup bunlardan yalnızca bir âdetinde geometrik süslemeler çok az da olsa korunabilmiştir. Taş plakaların orijinal malzeme olmasına karşı oldukça yıpranmış olduğu dikkat çekicidir. Petek bölümü onarımlar sırasında kullanılan taş malzeme ile örülüdür. Yeni olan bu taş malzeme sırası iki bilezikle sınırlandırılıp tekrar iki sıra eski taş malzeme ile petek devam ettirilmiştir. Petekten külah bölümüne geçiş de bir bilezikle yapılmıştır. Kırmızı boyalı taş bir külah ve bir âlemle minare sona ermektedir.

Yapının etrafını saran bir duvar bütünlüğü yoktur. Ancak kuzeybatı köşesinden kuzeye doğru devam eden yola paralel kısa bir duvarı ve avlu kapısı açıklığı mevcuttur. Caminin kuzeyinde yer alan avlu ünitesi küçük bir

alanı kaplamaktadır¹⁶⁸. Cami aksı dikkate alındığında avlu, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan kabaca dik yamuk planla konumlandırılmıştır.

Kuzey cephenin tam ortasında zemin seviyesinden açılmış olan revak kapısını, cephe yüzeyinden taşırılmış, yuvarlak kemeri ve köşeli kemer ayakları sınırlandırmaktadır. Cephenin tamamı beyaz badanalı olup kapının kemerli çerçevesi sarı renge boyanmıştır. Kuzey ve batı cephedeki zeminin dolması sonucu oldukça alçakta kalan su basman seviyesi de sarı renkli boya ile vurgulanmıştır. Bu seviye cephe yüzeyinden taşırılarak kaba bir sıva şeklinde verilmiştir. Son cemaat yerine açılan iki kanatlı ahşap kapının yuvarlak kemerinin içi çubuk çıtalarla dilimli bir çerçevedir. Kuzey cephede ikinci kat seviyesindeki yuvarlak kemerli pencere açıklığı ve kapı arasında kalan bölümde yapıya ilişkin bilgileri edinmemizi sağlayan mermer kitabe yer almaktadır.

Deprem sonrasında çekilmiş Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisine ait fotoğrafta kuzey cephede üst sırada üç adet pencere olmasına rağmen, geçirdiği tamirattan sonra bu pencereler kapatılmıştır.

Caminin batı cephesinde, iki sıra halinde üçer adet kemerli pencere açıklığı vardır ve bu pencereler güney cepheye daha yakın konumlandırılmış; son cemaat yerine, batı cepheden pencere açılmamıştır. Bu cephedeki altı adet pencerenin hepsi, yuvarlak kemerli açıklıklar olup altlı üstlü üçer adet, aynı aks üzerindedirler. Kemerli pencere hatları cephe yüzeyinden taşırıldığı için belirgindir. Alt sıradaki üç pencere açıklığının uzun demir çubuklarla yapılmış korkuluklar da yapıdaki ahşap aksamaların çoğu gibi yeni bir uygulamadır.

Güney cephesinde, cephe ortalanarak, üst sırada yuvarlak kemerli üç pencere, alt sırada yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı vardır. Bu iki pencere arasında da mihrap, dış cepheden taşırılarak vurgulanmıştır. Bu pencerelerin düz parmak çubuklarla örülü korkulukları vardır.

Doğu cephesinde sadece üst sırada yuvarlak kemerli üç adet pencere açıklığı mevcut olup bu pencereler güney cepheye yaklaştırılarak açılmıştır.

¹⁶⁸ Çelikkol'un, söz konusu 1990 tarihli yayınındaki fotoğraflarda caminin duvar yapılandırması yoktur. Yapı meydan camisi görünümündedir.

Alt kat pencere açıklıklarının orijinalinde var olduğu ama sonradan kapatılmış olma olasılığı yüksektir.

Kuzey cephe ortasına açılmış olan revak kapısından girildiğinde sol taraftan L planlı merdivenle mahfile çıkış vardır. Merdivenin ilk sahanlığında, doğu cephe yüzeyine açılmış minareye geçişi sağlayan kapısı vardır. Sağ tarafta ise kuzey cephe duvarının iç yönüne açılmış abdest alma muslukları sıralanmıştır¹⁶⁹. Bu bölüm düz, ahşap tavana sahiptir. Bu ahşap tavan mahfili taşımaktadır.

Harime giriş kapısının her iki yanına birer adet pencere açıklığı yapılmıştır. Bu iki pencerenin dikdörtgen çerçeveleri olup harimden bakıldığında, bu dikdörtgen çerçevenin yassı kemerle vurgulandığı bir uygulama şeklidir. Kapı kanatları, yapıdaki diğer ahşap malzemeler gibi güncel uygulamalardır.

Son cemaat yeri kapısı ile aynı aks üzerindeki harim kapısından girildiğinde iç mekân duvarlarının tamamı beyaz badanalıdır. Yakın dönemlerde duvarların alt kısmı, zeminden yaklaşık 80cm. yüksekliğe kadar lambri ile kaplanmıştır. Harim kapısının her iki yanında, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve yaklaşık 50 cm yüksekliğindeki düz ince silindirik korkuluklara sahip, harimden ayrı son cemaat yeri vardır. Aynı korkuluklu sınırlandırma uygulaması güney cephede mihrabın her iki yanında da görülmektedir.

İçyapıda pencere açıklıkları dış görünüşe paralel olarak yuvarlak kemerli yapılarını korumaktadır. Camide, sekiz adet daire şeklindeki levhalarda hat sanatının zengin örnekli görülmektedir. Bu levhaların bazılarında 1911 ibaresi okunmaktadır. Yapının yazı levhalarıyla birlikte, mihrap ve minberdeki kitabeleri hariç hiçbir süsleme unsuru barındırmadığı söylenebilir.

Mihrap, güney duvar aksına yerleştirilmiş oldukça sade bir niş biçimindedir. İki adet köşeli ayağın cephe yüzeyinden taşırılması ve bu iki

¹⁶⁹ Yapının birçok yerinde belirgin olarak dikkat çeken yeni yapılanma, son cemaat yeri zemininde ve bu zeminden ve yaklaşık 1,5m. yüksekliğe kadar revakta, tüm iç cephe yüzeylerinin fayans kaplanması olarak kendini göstermektedir.

ayak üzerine yatay olarak yerleştirilmiş lentonun kademeli silmelerle tamamlandığı mihrap adeta çerçeve içine alınmış şekildedir. Bu çerçeve sınırları sarımsı bir renkle, hiçbir süslemesi olmayan mihrap derinliği de tamamen yeşil renge boyanmış durumdadır. Lentonun üzerinde adeta tutturulmuş gibi duran kitabede: H.1327(M.1909/1910) tarihi okunmaktadır.

Ahşap minberi, harimin güneybatı köşesinde yer almaktadır. Köşk bölümü yeşile boyanmış bir ahşap olan minberin geri kalan bölümleri harçla sıvalı ve beyaz badanalıdır. Doğu cepheye bakan aynalık cephesine açılmış geçit açıklığını hatırlatan yüksekçe kapaklı bir dolap uygulaması vardır. Köşk kısmında doğu ve batı cepheler basit birer dekoratif kemer şeklinde açılmıştır. Bu kemerlerin içi ise, kafes örgülerle kapalı vaziyettedir. Köşk bölümü gövde yüksekli kadar kuzey cephesine, kafes örgülü iki kanatlı bir kapısı vardır. Köşeli bir kaide üzerinde yükselen piramidal külah bir âlemle sonlanmaktadır. Minber kapısı olmayıp söveler üzerindeki basık kaş kemeri vardır. Bunun yukarısında üzerinde C ve S kıvrımları olan alınlığın ortasına sonradan eklendiği belli olan bir mermer yazı levhası mevcuttur. Bu yazıda da H. 1217(M.1802/1803) tarihi okunmaktadır.

Mihrap ve minberde adeta iliştirilmiş gibi duran kitabeler yapının orijinalinden ne kadar çok şey kaybettiğinin göstergesidir. Yapı çeşitli dönemde meydana gelen depremler ve bilinçli olarak yapılan kundaklamalarda aldığı zararlar yüzünden oldukça çok yenileme çalışması geçirmiştir. En son tahribatı, 1998 yılındaki kundaklama sırasında görmüştür.

Kadınlar mahfili doğu batı ve kuzey duvarlara birleştirilerek doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planla uzanmaktadır. İnce silindirik çubukların düzenli aralıklarla yerleştirildiği orijinal olmayan bir korkuluk sistemi vardır.

Bugün camide muhafaza edilen Süleyman Bin Mahmudu El Behesni H.1141 tarihli el yazması bir Kur an-ı Kerim mevcuttur. Kutsal bir emanet olan sakal-ı şerif de bu camide koruma altındadır.

4.2.1.5. Hilal-i Ahmer Mescidi

Yeri /Adresi: Helvacılar sokağında yer almaktadır.

Fotoğraf: 79

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmemektedir.

Kullanımı /Statüsü: Günümüzde turistik ürünler satan bir mağaza olarak kullanılmaktadır.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: Hilal-i Ahmer Mescidi ile ilgili arşiv bilgilerine ulaşılamamıştır.

İnşa Tarihi: _

Tarihlendirme: _

Yapının Tanımı: Günümüzde, İstanköy'de varlığını devam ettiren iki mescitten birisidir. Yapı tespit çalışmaları sırasında yapıya ulaşamadığı için fotoğrafları söz konusu adresten temin edilebilmiştir¹⁷⁰. Bu nedenle yapının planı ve malzeme özellikleri hakkında bir şey söylemek oldukça güçtür.

4.2.1.6. Kabapınar Köyü Mescidi

Yeri /Adresi: Platia Kako Pınarı (Kabapınar Meydanı)

Fotoğraf: 80–82

Çizim: 2

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmemektedir.

Kullanımı /Statüsü: Günümüzde yapı, İstanköy Müslüman Vakfı tasarrufunda olup, kapısı kilitli durumdadır.

Kitabesi: Kitabesine ulaşılamamıştır.

¹⁷⁰ Erişim: <http://www.istanlkoy.org/documents/107.html> 13 Haziran 2010

Arşiv Belgeleri: BOA'ndeki kayıtlarda Kabapeyker Mescid-i Şerif Vakfı'nın 1873/1874yılı nakit bütçesi 7.440 kuruş'tur¹⁷¹.

İnşa Tarihi/Dönemi: Yapılış tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir.

Tarihlendirme: İstanköy' de ilk yerleşimlerin, ilk mahallelerin genellikle mescitler etrafında oluştuğu bilinmektedir. Kabapınar mahallesine yerleşimler 1615 yıllarında İskeçe'den göç eden Alevi Bektaşî toplumlarıyla olmuştur. Bu bilgiye dayanarak da bu yapıyı 17.yy ilk yarısına tarihleyebilmekteyiz. İçyapıda bir inceleme yapılamadığı için içyapı hakkında bir bilğimiz yoktur. Yapı ile ilgili herhangi bir arşiv belgesi de yoktur. Yalnızca Kabapınar adıyla bir mektebe ilişkin arşiv belgeleri mevcuttur.

Yapının Tanımı: Kare planlı mescit yapısının kubbeli tavanı 1933 depremi sırasında yıkılmıştır¹⁷². Günümüzde saçak ile örtülü vaziyettedir. İbadethane ve yanında meşk edilen bir binadan(meşk evi) müteşekkildir.

Yapı malzemesi olarak, moloz taş ve yer yer düzgün taş malzeme kullanılmıştır. Sıvalı cephe yüzeyleri beyaz badanalıdır.

Halk arasında, Bektaşî Salkım Söğüt Mescidi ya da Minaresiz Mescit olarak bilinmektedir.

Mescit olarak adlandırılan yapının giriş cephesi kuzeydendir. İki basamaktan oluşan bir merdiveni vardır. Kuzey cephe ortalanarak açılan bir kapı açıklığının her iki yanına birer adet açılmış dikdörtgen pencere açıklıklarına sahiptir. Ancak bilinmeyen bir tarihte doğu cephe yönündeki pencere açıklığı kapatılmıştır. Doğru ve batı cephelerinin her ikisine de açılmış ikişer adet pencere vardır. Ancak bunlardan da, doğu cephedeki, kuzey cepheye yakın olan, batı cephede ise güney cepheye yakın olan açıklık, bilinmeyen bir tarihte kapatılmıştır. Pencere açıklıkları tamamı ahşap olan çerçevelerle kapatılmıştır. Giriş kapısı da dâhil, ahşap malzemelerin hiçbirisi orijinal değildir. Kapısı kilitli olan yapı, depo olarak kullanılmaktadır.

Mescit yapısının kuzeyinde yer alan, meşk odası denilen diğer bir yapı ise dikdörtgen planlıdır. Düzensiz bir duvar örgüsü ve oldukça kaba bir duvar sıvasına sahiptir. Yapının hem güney, hem de kuzey cephesinden açılmış

¹⁷¹ Ahbab, a.g.t., s.95

¹⁷² Erişim: <http://www.istanlkoy.org/documents/107.html> 13 Haziran 2010

kapı açıklıkları vardır. Bu iki kapının varlığı, oldukça farklı zamanlarda yapılmış, düzenleme izlerini göstermektedir. Yapının güney, dış cephesine açılan kapının sağ tarafında, duvar yüzeyinde, abdest almak için yapılmış çeşmeye ait izler görülmektedir. Kuzey cephede ise cephenin ortasına açılmış bir kapı ve bunu her iki yanına açılmış birer adet pencere açıklığı söz konusudur. Batı cephede kuzey cepheye yaklaştırılmış bir pencere açıklığı vardır.

Meşk odası olarak adlandırdığımız bu yapı, 2008 yılındaki durumu depo olarak kullanımı tespit edildikten sonra, 2009 yılındaki bir kundaklama sonucu yıkılmıştır. Bulunduğu alan küçük bir park olarak, İstanköy belediyesi tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Günümüzde, yalnızca, mescit olarak adlandırdığımız yapı varlığını koruyabilmektedir.

4.2.1.7. Kurşunlu Cami

Yeri /Adresi: Nisyriou Caddesi'nde yer almaktadır.

Fotoğraf: 83–85

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmemektedir.

Kullanımı /Statüsü: Yapı, 1933 yılına kadar sağlam bir şekilde ayakta idi¹⁷³. Ancak günümüze, minareye çıkılan merdiven basamakları ve beden duvarlarının çok az bir bölümü kalmıştır.

Kitabesi: Yapıya ait bir kitabeye ulaşılammıştır.

Arşiv Belgeleri:

Ek 24: BOA, Y.PRK. UM, Dos. No.21, tr.1308.Ş.11

Ek 25: BOA, Y.PRK. UM, Dos.No.24, tr.1309.N.17

İnşa Tarihi: Kitabesine ulaşamadığı için belirli bir tarihten söz edilemez

¹⁷³ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/78.html> 13 Haziran 2010

Tarihlendirme: Yapıdan arda kalan duvarlardan anlaşıldığı kadarıyla; bir apsis yapılandırması söz konudur. Kilise yapısının kesin olarak hangi padişah tarafından camiye dönüştürüldüğü bilinemese de padişah II. Abdülhamit tarafından tamirinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yetersiz arşiv belgeleri ve yapının bugün mevcut olmamasından dolayı yerinde incelenememesi tarihlemeyi zorlaştırmaktadır. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen yapının 19. yy. yapısı olduğu söylenebilir.

Yapının Tanımı: Yeni Kapı Camisi'nin alt sokağında bulunan yapı, dört küçük, bir büyük kubbesinin tamamıyla kurşun kaplı olmasından dolayı "Kurşunlu Camii" adıyla anılmaktaydı¹⁷⁴. Günümüze yalnızca minareye çıkan mermer merdivenlerden birkaç basamak kalabilmiştir. Yapı ile ilgili olarak BOA'nda iki adet belgeye ulaşılmıştır. Bu belgelerden ilki H. 1308.Ş.11 (M.1891) tarihli olup, tamiratına başlanan yapıdan ve Hazine-i Hassa'dan gelen yardımdan¹⁷⁵, H. 1309.N.17(M.1892) tarihli diğer belgede de padişahın ihsanı ile tamiratın bitmesiyle yapılacak olan açılış merasiminden bahsedilmektedir¹⁷⁶. Bu belgelerde yapının planı, inşa tarihi gibi bilgiler yer almamaktadır. Arşiv fotoğrafı da olmadığı için yapı hakkındaki tüm bilgilerimiz bunlarla sınırlı kalmaktadır.

4.2.1.8. Narince Kale Sultan Süleyman Han Cami/Mescit

Yeri / Adresi: Narince Kalesi kapısından girdikten sonra devam eden koridorun bitiminde, sağ taraftadır.

Fotoğraf: 86–88

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008 – Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Kanuni Sultan Süleyman

¹⁷⁴ Erişim: <http://www.istanikoy.org/documents/78.html>. 02.06.2010

¹⁷⁵ BOA, Y.PRK. UM, Dos. No.21, tr.1308.Ş.11

¹⁷⁶ BOA, Y.PRK. UM, Dos.No.24, tr.1309.N.17

Kullanımı / Statüsü: Günümüzde caminin yalnızca mihrap yeri belirginliğini korumaktadır. Yapıya ilişkin başka izlere rastlanmamaktadır.

Kitabesi: Kitabesi bulunamamıştır.

Arşiv Belgeleri: Ek 21'e ilaveten,

Ek 26: BOA, CEV, Dos.Num. 513, trh. 1149.Za.29

Ek 27: BOA, CEV, Dos.Num.152, trh. 1204.B.05

Ek 28: BOA, CEV, DOs.Num. 119, trh.1204.N.14

Ek 29: BOA, CEV Dos. Num. 264, trh. 1208.B.29

İnşa Tarihi/Dönemi: Kesin olarak bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Tapu kayıtlarında; Narince Kalesindeki dört mahalleden birisi, bu caminin adı ile yer almaktadır. Cami tapu kayıtlarında yalnızca bu şekilde geçmektedir¹⁷⁷.

BOA kayıtlarında, Narince Kale Camisi ile bağlantılı olan imaretinden bahseden tek bir belge vardır¹⁷⁸. Bu belge, İstanköy Narince Kalesinde Sultan Süleyman Han'ın yaptırmış olduğu Cami ve imarete günlük beş akçe ücretle müezzin olan Ahmet Halife ve günlük üç akçe ile kayyım olan Ömer Hoca bin İbrahim'in boş kalan yerlerine bu görevleri her yönüyle yapmaya layık olan Mehmet bin Süleyman'ın atanması ve kendisine berat verilmesi hakkında Darussaade Ağasının padişahlık makamına yazdığı H.5 Recep 1204 (M.21 Mart 1790) tarihli arzıdır.

İstanköyde Narince Kalesi'nde Sultan Süleyman Camisine görevli atanmasıyla ilgili H.1204.N.14, H.1206.C.17 ve H.1208.B.29 tarihli kayıtlar da mevcuttur¹⁷⁹. H.1149.Za.29 tarihli başka bir atama belgesi de Babussaade ağası Ahmet imzasıyladır¹⁸⁰. Orijinali elimizde bulunmayan erken tarihli başka bir belgede daha mevcuttur. Camiye yapılan atama kayıtlarında en erken tarihli bu belgede H. 1117(M.1705) tarihi okunmaktadır¹⁸¹. Evliya Çelebi 1690 tarihli İstanköy notlarında yapının ne kadar harap halde olduğundan bahsetmektedir.

¹⁷⁷ TKGM ADB TTD / 00044-00065

¹⁷⁸ BOA, CEV, Dos.No.152, tr. 1204.B.05

¹⁷⁹ BOA, CEV, Dos.No. 119, tr.1204.N.14, BOA, CEV Dos. No. 264, tr. 1208.B.29; BOA, CEV, Dos. No.159,tr. 1206.C.17

¹⁸⁰ BOA, CEV, Dos.No. 513, tr. 1149.Za.29

¹⁸¹ BOA, CEV Dos. No.396, tr.1117.S.29

Bu bilgilere göre, caminin İstaköy'ün fethinden sonra yapılan ilk camilerden birisi olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak kesin bir tarih veren kitabesi yoktur. Yapıdan günümüze kalabilen inşa malzemesi, planı ve mevcut belgelerine dayanarak 17.yy sonu 18.yy başına tarihlenebilmektedir.

Yapının Tanımı: Mevcut durumuna göre yapı; kare planlı olup, güney cephesi, kale duvarlarına yaslanmış vaziyettedir. Kuzey, doğu ve batı yönlerinde birer adet iri yuvarlak kemerleri vardır. Bu kemerlerin içleri duvar örgüsünü olduğu tahmin edilse de cephe duvarlarından hiçbir iz günümüze ulaşamamıştır. Kale duvarlarına dayandırılan güney cephede, sivri kemerli mihrap nişi dikkat çekmektedir. Mihrabın solundaki açıklıkta mahzenlere inilen giriş yeri mevcuttur. Güney cephe duvarı düzgün, iri kesme taşlarla örülü olmakla birlikte, mihrapta yer yer tuğla malzeme kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde mevcut olmayan örtü sistemi ise kubbe olmalıdır.

Kuzeydoğu köşede, tamamen kuzey cepheye yaslanmış, minare kaidesi mevcuttur. Kaidenin tamamı ve yaklaşık bir metre yüksekliğinde korunmuş gövdesiyle ayaktaadır. Taş malzemesi, oldukça zarar görmüş durumdadır.

Evliya Çelebi yapı hakkında, “Kalenin büyük demir kapısı içinde Süleyman Han Cami, kiliseden dönüştürülmüştür. Minaresi yoktur. Fevkani caminin altında mahzenler vardır. Tamirata ihtiyacı vardır”¹⁸² diye belirtmektedir.

Mimarisi ile ilgili olarak hiçbir arşiv belgesi olamayan yapı oldukça küçüktür. Kale içinde bu caminin yakınlarında oldukça fazla sayıdaki mermer, hayat ağacı motifli, çeşme aynalıkları dikkat çekmektedir.

4.2.1.9. Pili Kale Cami

Yeri /Adresi: Pili Kalesi'nde yer almaktadır.

Fotoğraf: 89–94

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

¹⁸² Evliya Çelebi, a.g.e., s.112–113

Yaptıran (Banisi): İstanköy'deki Müslüman Vakıf İdaresi tarafından yaptırılmıştır.

Kullanımı /Statüsü: Yapı, bugün harap halde ve depo olarak kiradadır¹⁸³. Ancak yapının son durumunda, örtü sistemi olmadığı için depo olabilecek durumda olmadığı tespit edilmiştir.

Kitabesi: Kitabesine ulaşılamamıştır.

Arşiv Belgeleri: Yapı ile ilgili olarak BOA, VGMA ve TKGM ADB TTD'de bir belgeye ulaşılamamıştır.

İnşa Tarihi: 1880 yılında Vakıf İdaresi tarafından yaptırılmıştır¹⁸⁴.

Tarihlendirme: Yapı 1880 yılına tarihlendirilmektedir.

Yapının Tanımı: Kuzey-güney doğrultusunda, dikdörtgen planlı, kâgir malzemeden inşa edilmiş bir yapıdır. Doğu ve batı cephelerinde ikişer adet kemerli pencere açıklığı vardır. Örtü sistemi günümüze ulaşmamıştır.

Kuzey cephe ortalanarak açılmış olan son cemaat yerine giriş kapısı ve bu kapının her iki yanına açılmış birer adet, kare pencere açıklığı vardır. Son cemaat yerinin doğu ve batı cephelerinde pencere açıklığı yoktur.

Harim kapısı cephe ortalanarak açılmış ve doğu cephesine yakın olarak, kapının sol tarafına yalnızca bir adet kemerli pencere açılmıştır. Tüm dış cepheler sıvalı ve sağlam sayılabilecek durumdadır. Ancak içyapının sıvalarında oldukça fazla dökülmeler olmuştur. İçyapının sıva ve beyaz badanası çok az da olsa korunabilmiştir.

Harimin kuzey cephesinden itibaren ve son cemaat yerini de içine alan bölümün cephe duvarları daha da yükseltilmiştir. Uzun bir dikdörtgeni anımsatan yapının, yıkılmış olan örtü sistemi, kırma çatı olmalıdır. Arşiv belgeleri taramasında da bu yapıya ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Caminin kuzey cephe duvarının tam karşısında, kare planlı, oldukça harap durumda bir yapı daha vardır. Giriş kapısı, güney cephesinde, güneybatıya yaklaştırılarak, açılmış olup, bu kapının sağ tarafında bir tane pencere açıklığı vardır. Yapının örtü sisteminin inşa edildiği zamandaki durumu bilinmese de mevcut duvarlardan düz tavan olduğu düşünülmektedir.

¹⁸³ Çelikkol, a.g.e., s.18

¹⁸⁴ Çelikkol, a.g.e., s.18

Kuzey cephede kuzeybatıya yaklaştırılarak, bir pencere açıklığı mevcuttur. Doğu cephede kemerli pencere açıklığı vardır. Kâgir malzemeyle inşa edilen yapının sıvasına ait çok az iz kalmıştır.

Cami ve yanındaki bu yapı, aynı malzeme ve örgü tekniğine sahiptir. 1880 yılında, her iki yapıda, vakıf tarafından yapılmış olmalıdır. Günümüzde yapılar oldukça harap vaziyettedir.

4.2.1.10. Rifat Efendi (Moruk) Cami

Yeri /Adresi: Odos Ifestu(Helvacılar) Sokağı'nda yer almaktadır.

Fotoğraf: 95–99

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008 - Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Mora Yarımadasından gelen bir zengin olan Morukzade Efendi camiyi yaptırdığı için bu ismi almıştır¹⁸⁵. Halk arasında ise Rifat Efendi Camisi olarak bilinmektedir¹⁸⁶.

Kullanımı /Statüsü: İstanköy Müslüman vakfı himayesi ve tasarrufundadır. Söz konusu vakıf tarafından kiraya verilen yapının bugün alt katında turistik eşya satılmaktadır ve üst katı da depo olarak kullanılmaktadır. Yunanistan Kültür Bakanlığı'nca 15 Eylül 1948 tarihinde tescil edilmiştir¹⁸⁷.

Kitabesi: Yapının kuzeydoğu köşesine bitişik yapılmış yüksekçe bir demir kapı üzerinde yer alan kitabesi vardır. Kitabenin transkripsiyonu:

Moruk Camii harap olmuş idi hayli dem / Ferman-ı şah cihan kıldı anı münevver

Mâbed-i zîbâ-zih-ı şem'a-i lem'a-nisâr / Cennet-i firdevs emsâl oldu Riza musavver

Çıktı yedi er dedi cevher ile tarihin / Abdülhamid'i kılsın Cenâb-ı Hakk muzaffer

Nemika Es-Seyid El-Hac Hasan Rıza", Sene: H.1310 (M.1892/1893)

¹⁸⁵ Konuk, a.g.e., s.51

¹⁸⁶ Mehmet Bastıyalı, Rodos ve Oniki Adalar Tarihi, Arkadaş Matbaacılık, İzmir, 1999, s.162

¹⁸⁷ Konuk, a.g.e., s.51

Arşiv Belgeleri: Ek 15.16.17.18.19.20'ye ilaveten,

Ek 30: VGMA Defter 184, Sıra 1130, H.18.05.1327 (M.7 Haziran 1909)

İnşa Tarihi/Dönemi: Kitabesine göre H. 1310(M.1892/93) tarihinde inşa edilmiştir.

Tarihlendirme: BOA'ndeki altı adet belgenin tamamı padişah tarafından yapılan tamirat ile ilgilidir¹⁸⁸. Bahsi geçen üç caminin de (Atik, Debbağhane, Moruk) Padişah tarafından yaptırıldığı, camilere ait vakıfların gelirlerinin yeterliliğinin sorgulandığı, camilere yapılacak imam, müezzin, hitabet, kayyum tayinleri ve bu görevlilerin maaşlarının vakıf bütçelerinden karşılanacağı gibi bilgiler edinilmektedir.

Yapı ile ilgili arşiv belgelerinde, tamirat kitabesinde yer alan 1892/93 tarihinden daha eski tarihli bir belgeye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla yapımına ilişkin kesin bir tarih yoktur. Ancak Mora Yarımadasından gelen bir zengin olan Morukzade Efendi'nin Mora isyanından sonra adaya geldiği düşünülürse; yapının Morukzade Efendi tarafından 1821 yılı sonrasında yaptırıldığı ya da mevcut mescitlerden birinin yenilenmesi yoluyla tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Sınırlı arşiv bilgileri ve sınırlı fotoğraflardan dolayı yapının yeterince incelenememesi birçok soruyu cevapsız bırakmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen yapı, kabaca 19. yy ilk yarısına tarihlenebilir.

Yapının Tanımı: Kare planlı, kübik gövdeli, kubbe ile örtülü bir camidir. Oldukça yüksek olan harim beden duvarlarına sahiptir. Düz tavanı üzerine oturtulan, silmeli saçak korniş ile teşkil edilen onaltıgen planlı prizmal kasnak ve kubbesi yer almaktadır. Kubbe kasnağında küçük boyutlara sahip, yuvarlak kemerli sekiz adet pencere açıklığı vardır. Dış cepheleri sıvalı olduğu için yapı malzemesi hakkında bir bilgi edinilememektedir. Minaresinin yıktırıldığını bilinmektedir¹⁸⁹.

Günümüzde, güney cephesi bir konuta yaslanmış vaziyettedir. Kuzey cephedeki beş adet taş konsol üzerinde yükselen ve yeni bir uygulama olan balkon çıkması yapıya iki katlı bir görünüm vermektedir. Kuzey cephenin alt

¹⁸⁸ BOA, Y.A.HUS, Dos. No.287, tr.1311.C.19; BOA, İ.HUS, Dos.No.19, tr.1311.C.12; BOA, Y.A.RES, Dos No.75, tr.1312.Z.17; BOA, Y.PRK.BŞK, Dos No.26, tr.1309.ZA.11; BOA, Y.A.RES, Dos No.68, tr.1311.C.05; BOA, İ.EV, Dos. No. 24, tr.1317.Z.22

¹⁸⁹ Çelikkol, a.g.e., s.18

katı iki ayrı dükkâna ayrıldığı için; ortada iki adet kapı ve yanlarında birer adet pencere açıklığı vardır. Üst kat cephesi ortalanarak ahşap bir kapı açıklığı yapılmış ve bunun her iki yanına birer adet pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Üst kattaki bu uygulamaların yeni bir uygulama olduğu, arşiv fotolarından anlaşılmaktadır. Söz konusu fotoğrafta, kuzey cepheyi yatayda ikiye bölen sundurması görünmektedir. Bu sundurmanın altında da camiye giriş kapısı olmalıdır. Kuzey cephede, üst kattaki, mevcut ahşap kapı kanatlarının her biri yatay üç adet bölüme ayrılıp, her bölümün içine ince çıtaları çakma yöntemiyle sekizgenler yerleştirilmiştir. Pencere açıklıkları ise ahşap çerçeveli ve camla kaplı olup bu pencereler içerden tamamı ahşap olan kapaklarla örtülüdür. Günümüzde üst kata çıkışlar, kuzey cephe uzunluğuna eklenmiş avlu kapısındanadır.

Abdülhamit döneminde yenilenen üç camiden birisi olan bu yapının, diğer iki cami ile kitabeleri biçim ve içerik olarak oldukça benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte; diğer iki camide belirgin bir son cemaat yeri ilavesi durumu söz konusu iken bu yapıda böyle bir şey yapılmamıştır. Bu belki yer sorunundan kaynaklanmış olabilir. Anlaşıldığı kadarıyla, yapıdaki çalışmalar, yapının genelinde ve özellikle kuzey cephede belirgin bir sağlamlaştırma ile sınırlı kalmıştır. Yapının kuzeybatı köşesi de yaklaşık iki metre yüksekliğinde pahlanmıştır. Çelikkol, harim bölümünün birinci katta olduğunu belirtip, harime çıkan merdivenlerin de yıkıldığından bahsetmektedir¹⁹⁰. Buna göre de yapıda, Abdülhamit' in yaptırdığı yenileme çalışmasından sonra, çeşitli ilave ve değiştirme çalışmaları yapıldığı açıklık kazanmaktadır. Ancak bunları kıyaslayacak kadar fotoğraf ve inşaa belgesine ulaşamamıştır. Yapının iç düzenine ait hiçbir fotoğrafının olmaması bu yapıya dair bilinmeyenleri çoğaltmaktadır. Yapı günümüzde varlığını korumakla beraber hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır.

¹⁹⁰ Çelikkol, a.g.e., s.18

4.2.2. MEDRESELER VE MEKTEPLER

4.2.2.1. Germe Köyü'ndeki Mektep Yapısı

Yeri /Adresi: Germe Köyü'ndedir.

Fotoğraf: 100–101

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Okul öncesi eğitim için hizmet vermektedir¹⁹¹.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: BOA'nde iki belgede yapının adı geçmektedir. H.1310.RA.27.(M.18.10.1892) tarihli belgede mekteplerin gelirleri sorgulanmaktadır¹⁹². H.1313.B.27 (M.12.01.1896) tarihli diğer belgede ise Germe'deki mektebi iptidaiye muallim atanmasından bahsedilmektedir¹⁹³. Yapı ile ilgili başka bir arşiv kaydı yoktur.

Ek 31: BOA, MF. MKT, Dos. Num.151, trh.H.1310RA27(M.18.10.1892)

Ek 32: BOA, MF. MKT, Dos. Num.302 trh.1313.B.27(M.12.01.1896)

İnşa Tarihi: Kesin olarak bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Yapıya ait bir kitabe olmadığı için en erken tarihli arşiv belgesine göre yapı 19.yy yapısıdır denilebilir. Malzeme ve plan incelemesi yapılamamıştır.

Yapının Tanımı: İstanköy'deki eğitim kurumlarından günümüze ulaşabilen iki yapıdan birisidir. Bu okul günümüzde Türk Okulu olarak olmasa da okul öncesi eğitim için hizmet vermektedir. Yapı incelememiz sırasında içyapısına ait fotoğraf çekilememiştir. Dış cephesi tamamen sıvalı ve beyaz badanalıdır. Dolayısıyla inşa malzemesi bilinmemektedir. Okulun giriş cephesi batıya dönüktür. Kemerli, büyük bir giriş açıklığının sağında iki, solunda bir adet, kemerli pencere açıklıkları vardır.

¹⁹¹ Kendisi de bir İstanköy'lü olan Sayın Payzanoğlu'ndan edinilen bu bilgiye göre Bugün İstanköy' de anaokullarına yerel ağızla, “dede okulu” denilmektedir.

¹⁹² BOA, MF. MKT, Dos. No.151, tr. H.1310RA27(M.18.10.1892)

¹⁹³ BOA, MF. MKT, Dos. No.302, tr.1313.B.27(M.12.01.1896)

Avluya girişte sağ tarafta su deposu olan bir çeşme yapısı vardır. Ne bu çeşme yapısı, ne de mektebin yapım tarihi ile ilgili herhangi bir arşiv belgesi mevcut değildir.

4.2.2.2. İstanköy Şehir Merkezindeki Mektep Yapısı

Yeri /Adresi: İstanköy şehir merkezinde yer almaktadır.

Fotoğraf: 102–103

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Günümüzde yapı, Yunanlılar tarafından, Teknik Lise olarak kullanılmaktadır.

Kitabesi: Mevcut değildir.

Arşiv Belgeleri: İstanköy’de diğer mekteplerin merkezde tek bir mektep çatısı altında birleştirildiğinden ve bu mektebe diğer mekteplerden gelen görevlilerin yeni görevleri hakkındadır¹⁹⁴. Belge 33–34

Ek 33: BOA, MF. MKT, Dos. No:353, trh. H.1314.L.25(M.29.3.1897)

Ek 34: BOA. MF. MKT, Dos. No:365, trh. H.1315.Ra.11(M.10.8.1897)

İnşa Tarihi: Kesin olarak bilinmemekle birlikte 1897 tarihinde yapımının tamamlandığını arşiv belgelerinden anlamaktayız.

Tarihlendirme: Yapı hakkındaki arşiv belgelerine göre 19. yy sonuna tarihlendirilebilir.

Yapının Tanımı: Yapı, birbirinden bağımsız iki kare planlı yapının köşegen oluşturularak ortada apsidal bir girişle birleştirildiği bir plana sahiptir. Dış cephe yüzeylerinin muhtelif yerlerinde gül bezemeli kabartmalar hâkimdir. İçyapı incelemeleri yapılamadığı için ayrıntılı planı bilinmemektedir.

¹⁹⁴ BOA, MF. MKT, Dos. No:353, tr. H.1314.L.25(M.29.3.1897); BOA. MF. MKT, Dos. No:365, tr. H.1315.Ra.11(M.10.8.1897)

4.2.3. TÜRBELELER

4.2.3.1. Hacı Paşa Türbesi

Yeri /Adresi: Kuzey cephesi, Ipokratus Caddesi boyunca uzanır. Doğu cephesi, Türk Vakıf İdaresi binası ile birleşmiştir. Batı cephesi, Ipokratus Caddesini kesen sokak boyunda uzanır. Güney cephesi, vakıf binasını çevreleyen duvar bütünlüğü içinde kalmıştır. Türbeye giriş de bu cephe yüzeyine açılmış sivri kemerli bir açıklığa yerleştirilen kapıdandır.

Fotoğraf: 104–106

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmemektedir.

Kullanımı /Statüsü: Yapı, kapısı kilitli olup, varlığını korumaktadır.

Kitabesi: Sanduka taşında:

“Yâ Hû

Lâilahe illâllahu Muhammedü'r-Resulâllah Bünyad Halil Paşa fî H.1113(M.1701–1702) yazmaktadır.

Baş taşında ise:

“Okuyalar Fâtiha rahmeten li'l-âlemîn

Durağı fî makâm-ı cennet ola

Merhûm Şehîd Hacı Bâşe (Paşa)

Rûhuna el-fâtiha sene H.935(M.1528/29)” yazmaktadır.

Arşiv Belgeleri: _

İnşa Tarihi: Kesin olarak bilinmemektedir

Tarihlendirme: Sanduka taşında yer alan H.1113(M.1701–1702)tarihine dayanarak yapının bu tarihte yapıldığı düşünülmektedir.

Yapının Tanımı: Kare planlı türbe, düz silmeli saçak ile sonlanıp, kubbeli örtü sistemine sahiptir. Kubbesinde de bir âlem bulunmaktadır. Kuzeybatı köşesi pahlanmıştır. Düzgün sayılabilecek kesme taşlardan örülü cephe duvarlarına sahiptir. Batı ve kuzey cephedeki pencere açıklıklarının kare dilimli korkulukları vardır.

Türbenin içi tamamen sıvanmış olup, beyaz badanalıdır. Hiçbir süsleme unsuru barındırmaz. Süs unsuru olarak yalnızca türbenin içinde bir sütun olup sütunun yüzeyinde çiçek ve dalları motifleri vardır. Bu sütun ve kitabelerin olduğu yüzeyler gri renkle boyanmış durumdadır. Sandukanın güney cephesinde üç adet iri rozet bezeği plakanın arasına yerleştirilmiş vazoda çiçeklerin olduğu bitkisel motifli iki adet plaka tanzim edilmiştir. Bu plakalar sarımsı taş rengini muhafaza etmektedir.

Türbenin olduğu yerde, Osmanlı döneminde Abdullah Belhî tekkesi ve mezarlığı da bulunmaktaydı¹⁹⁵. Hacı Paşa'nın kimliği hakkında, yalnızca denizci olduğu bilinmektedir¹⁹⁶.

4.2.3.2. Sırmalı Mehmet Efendi Türbesi

Yeri /Adresi: Türbe, Germe Mezarlığı'nda bulunmaktadır.

Fotoğraf: 107–108

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi):

Kullanımı /Statüsü:

Kitabesi: Yalnızca baş taşı bulunan türbenin, bu baş taşındaki soldan sağa eğik olarak yazılı kitabesi şöyledir:

“Sır Molla

Hüve'l-Bâkî

Ulemâ-i kirâm ve meşâyih-i

Zü'l – ihtirâmdan

Germeli es-Şeyh

Mehmed Efendi

Hazretlerinin

Ruh-i şerifi için el fâtiha

Sene H.1287 (M.1870/71)”

¹⁹⁵ Konuk, a.g.e., s.88

¹⁹⁶ Çelikkol, a.g.e., s.21

Arşiv Belgeleri: _

İnşa Tarihi: _

Tarihlendirme: _

Yapının Tanımı: Kare planlı olan türbe, kubbe ile örtülüdür. Kubbe, bir âlem ile sonlandırılmıştır. Giriş kapısı güney cephesine açılmıştır. Güney ve doğu cephelerini içine alan alçak bir avlu duvarı örgüsü mevcuttur. Yalnızca batı ve doğu cephelerine birer adet küçük dikdörtgen pencere açılmıştır.

Türbenin iç mekânı kübik ve tek kubbe ile örtülü küçük bir hacimden ibarettir. İçyapıda duvarlarında hiçbir süsleme unsuru barındırmayan oldukça sade bir yapıdır.

Doğu cephede, avluda, iki adet mezar olup bunlar Softa Sakine ve Softa Halil adını taşımaktadırlar.

Sırmalı Mehmet Efendi geleceği gören biri olarak bulunduğu bazı kehanetlerle halk arasında “şeytani adam” olarak değerlendirilip toplumdan dışlanmış, hatta taşlanmış. Buna içerleyen evliya Germelilere beddua ederek onların sefil yaşamaları ve işlerinin rast gitmemesini dilemiştir. Nitekim Germeliler’in başına çok belalar gelmiş, sefil bir yaşam sürmüşler ve sonradan dedenin bedduasının tuttuğunu anlayarak türbesini inşa edip, mezarlığa da onun adını koymuşlardır. Takriben bundan yüz seksen beş yıl önce adayı saran veba hastalığı özellikle Germe’yi perişan etmiş ve çok sayıda Türk ölmüştür. Halen mezarlık taşlarında özel bir işaretle bu vebadan ölenler bilinebilmektedir¹⁹⁷.

Şeyh Mehmet Efendi 1874’ de buraya defin edilmiş ve türbesi de 2004’ de tamamen yenilenmiştir. Türbenin iç ve dış cephesi sıvalı ve beyaz badanalıdır.

¹⁹⁷ Bastıyalı, a.g.e., s.167

4.2.4. HAMAMLAR

4.2.4.1. Ahtubutelli Hamamı¹⁹⁸

Yeri /Adresi: Lonca Camisi'nin kuzeybatı ekseninde yer almaktadır.

Fotoğraf: 109–111

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Hamam, günümüzde bar olarak kullanılmaktadır.

Kitabesi: Kitabesi bulunmamaktadır.

Arşiv Belgeleri: Yapıya ait arşiv belgelerine ulaşılammıştır.

İnşa Tarihi: Kesin bir tarihten söz edilemez.

Tarihlendirme: Yapıda kullanılan malzeme ve mevcut planına göre 19. yüzyıla tarihleyebilmekteyiz. Osmanlının adaya hâkim olduğu yıllar içerisinde hamamın yakınlarında bir kışla olduğu için yapının Ordu Hamamı adıyla anıldığı bilinmektedir¹⁹⁹. Ancak yapım yılı hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.

Yapının Tanımı: Yapı, planı bakımından asıl halini büyük ölçüde korumakla birlikte bar olarak kullanımından kaynaklı küçük değişiklikler yapılmıştır. Mevcut plana göre soyunmalık kütlesi yoktur. Soğukluk ve ılıklik mekânları, doğu cephe boyunca uzanmaktadır. Bu bölüm kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu-batı duvar arasında örülen iki adet yuvarlak kemer açıklığı ile üç bölüme ayrılmış ve bu üç bölümün de aynalı tonoz ile örtülüdür.

Doğu cephe yüzeyi ortalananarak açılmış bir ana giriş kapısı açıklığı vardır. Diğer bir kapı da güney duvarda eksenden doğuya kaydırılarak açılmıştır. Ancak bu kapı güncel bir uygulamadır. Üçüncü bir güncel kapı uygulaması ise güney cephedeki eyvan hücresinin olduğu bölüme açılmıştır.

Sıcaklık, kare bir çerçeve içerisinde merkezi konumla yerleşik büyük bir sekizgenin etrafına haçvari şema ile yerleştirilmiş ana akslardaki dört eyvan

¹⁹⁸ Bastıyalı, a.g.e., s.166 Yapının adına ilişkin olarak Sayın Bastıyalı *Ahtubutelli* adını kullanırken, <http://www.istanbul.org/documents/108.html> (04.06.2010)adresinde yapının adı *Ahtubelli* olarak geçmektedir.

¹⁹⁹ Mazlum Payzanoğlu'ndan alınmış bir bilgidir.

ile köşelerde eş büyüklükte birer halvet hücrelerinden müteşekkil simetrik bir düzen sergilemektedir. Merkezi mekân ve halvet hücreleri birer kubbe, eyvanlar ise aynalı tonoz birer örtü sistemine sahiptir. Eyvanlar yuvarlak kemerli bir açıklıkla merkezi mekâna bağlanır. Dört adet büyük ana kemerin ayaklarının kesişim yerlerinde, hücreler giriş açıklıkları vardır.

Güney cephe eyvanın iç cephesinde muhtelif yerlerde sıcak su şebekesine ait izler görülür. Hamama ait olan, iki adet hayat ağacının ortasına açılmış musluk yeri olan ayna taşları da iç cephe yüzeylerinin muhtelif yerlerinde dekoratif amaçlı kullanılmıştır.

Yapı tek kademeli bir görünüme sahip olup tüm dış cephe yüzeyleri sıvalı ve beyaz badanalıdır. Yapı malzemesi moloz taş ve tuğladır. İç cephede yüzeyler yer yer sıvalı, yer yer sıvasızdır. Sıvalı yüzeylerin muhtelif yerlerine düzensiz parçalar hâlinde Antik Yunan dünyasından günlük yaşamı yansıtan resimler çizilmiştir. Aynı uygulamayı en belirgin şekilde sıcaklık mekânının kubbe eteklerinde, düzenli olarak seyreden ikişer atı koşan, sürücüsüyle savaş arabaları görülmektedir. Bu resimler güncel bir uygulamadır.

Su deposu, sıcaklığın batı kenarına boydan boya bitişerek dikdörtgen planla, kuzey-güney cephelerden biraz taşırılarak uzanmaktadır. Külhan bölümü ise su deposuna bitişik tonoz örtülü bir yapıdır.

4.2.4.2. Arnavut Hamamı

Yeri /Adresi: Nisyriou Caddesi'nde yer almaktadır²⁰⁰. Limanın üst yakasında Yokuşbaşı Sokağındadır²⁰¹

Fotoğraf: 112

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

²⁰⁰ Erişim: <http://www.istanbul.org/documents/78.html> 04.06.2010; Söz konusu adreste, Kurşunlu Camisi fotoğrafları yer almaktadır. Arazi çalışmalarımız sırasında aynı bütünlük içinde tespit ettiğimiz Arnavut Hamamı kalıntılarını da Kurşunlu Camisi ile aynı adreste vermekteyiz.

²⁰¹ Bastıyalı, a.g.e., s.163

Kullanımı /Statüsü: Yapı adeta yok olmuş durumdadır. Alan temizliği ve kazılarla açığa çıkarılabilir.

Kitabesi: Kitabesine ulaşılamamıştır.

Arşiv Belgeleri: Yapıdan bahseden arşiv belgeleri mevcut değildir.

İnşa Tarihi: Bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Yapı, Kurşunlu Camisi ile oldukça yakın konumdadır. Kurşunlu Camisi'nin padişah tarafından 1891 yılında yenilendiğine dair arşiv kayıtları mevcuttur. Camiden arta kalan duvar kalıntılarında apsis dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bir kilise yapısının Padişah tarafından camiye dönüştürüldüğü tahmin edilmektedir. Hamam yapısı için de şunlar söylenebilir: Bu hamam yapısının camiye yapılan müdahale ile aynı yıllarda yapılmış olduğu ya da yine bu alanda mevcut antik bir hamamın, Osmanlı hamamı şekline dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Bütün bu varsayımlarımızı destekleyecek ne bir kitabe ne de bir arşiv belgesi mevcuttur. Yapıdan arda kalanlardan da malzeme ve teknik analizi yapmak imkânsızdır.

Yapının Tanımı: Yapı, planı, örtü sistemi anlaşılamayacak şekilde günümüze ulaşabilmiştir. Mevcut kalıntılarda yalnızca çok az da olsa su künkleri görülebilmektedir.

4.2.4.3.Pili Kalesi Hamam Yapısı

Yeri /Adresi: Pili Kalesi sınırları içinde kalmaktadır.

Fotoğraf: 113–115

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Agustus 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Yapı, yıkılıp yok olmak üzeredir.

Kitabesi: Mevcut değildir.

Arşiv Belgeleri: Arşiv belgelerinde kaydına ulaşılamamıştır.

İnşa Tarihi: Kesin olarak bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Güzelce Ali Paşa'nın 1621'de öldüğü bilgisine²⁰² ilaveten Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki notlara da bakılarak yapıyı 17. yüzyılın başına tarihlemek mümkündür.

Yapının Tanımı: Mevcut kalıntılara bakılarak küçük, şahsa özel bir hamam olduğu görülmektedir. Evliya Çelebi Pili'deki yapıların çoğunluğunun Güzelce Ali Paşa tarafından yapıldığını bahseder²⁰³. Babası bir İstanköylü olan Ahmet Paşa'nın oğlu olan Ali Paşa'nın evinden ve havuz ve çeşmesinden bahseder. Günümüzde de bu havuz ve çeşmesi yan yana sıralı vaziyette kısmen de olsa varlıklarını korumaktadır.

Hamam yapısı bir büyük bir küçük kare planlı, kubbe örtülü iki mekândan oluşmaktadır. Moloz taş malzemeyle yapılmıştır. Kubbeye geçişlerde ve kubbeye tuğla malzeme kullanılmıştır. Çok az da olsa kubbelerinde boya izleri görülmektedir. Her iki kubbeli mekânın, iki cephesinde, ikişerli kemerli açıklıklarla musluk yerleri dikkat çekmektedir.

4.2.4.4. Anadolu Hamamı (Hacı Hanımın Hamamı)²⁰⁴

Yeri/Adresi: Defterdar Camisinin hemen yanında yer aldığı²⁰⁵ belirtilmektedir.

Fotoğraf: Yapı tarafımızdan tespit edilememiştir.

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Hamam yapısı geçirdiği restorasyondan sonra bar ve çeşitli salonlarıyla hizmet vermeye devam etmektedir²⁰⁶.

Kitabesi: Kitabesine ulaşamamıştır.

Arşiv Belgeleri: Arşiv araştırmalarında yapının adına rastlanmamıştır.

²⁰² Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları C.1, İstanbul, 1996, s.275

²⁰³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 116

²⁰⁴ Bastıyalı, *a.g.e.*, s.158 bu hamam yapısı hakkındaki bütün bilgiler sözkonusu bu eserden temin edilmiştir.

²⁰⁵ Bastıyalı, *a.g.e.*, s.158

²⁰⁶ Bastıyalı, *a.g.e.*, s.158 Bastıyalı söz konusu eserini yayınladığı 1999 yılındaki durumu için geçerlidir. Günümüzdeki durumu yapı tespiti yapılamadığı için bilinmemektedir.

İnşa Tarihi: Bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Yapı, İstanköy deki diğer pek çok Osmanlı yapısı gibi büyük yapısal değişikliklere maruz kaldığı için tespit edilememiştir. Belgeleme işlemi yapılamadığı içinde planı ve malzemesi bilinmemekte, dolayısıyla da tarihlmesi yapılamamaktadır.

Yapının Tanımı: Osmanlı Dönemi'nde İstanköy Paşası'nın malikânesine ait özel bir hamamdır. Varislerinin 1950 de İzmir'e göç etmelerinden sonra 1970 yılına kadar hamam olarak kısmi hizmet vermişken, son sahiplerinin restorasyonundan sonra kafe, bar ve çeşitli salonlarıyla hizmet vermektedir.

4.2.5. ÇEŞMELER VE SEBİLLER

4.2.5.1. Atik (Eski) Cami Çeşmesi

Yeri/Adresi: Passanikolaki Sokakta, Atik Camisi'ni çevreleyen avlu duvarının doğu cephesindedir.

Fotoğraf: 116–117

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008 – Ağustos 2009

Yaptıran(Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı / Statüsü: Çeşmenin yalak kısımları beton harçla doldurulmuş olduğu için çeşme bugün kullanılamaz durumdadır.

Kitabesi: Yan yana ikişerli ve üç sıra olan kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

“Ab olursa çeşme olur bu mevkide / Bina oldu evkafın ki akdamı

Ahmed Efendinin kevser-i ebdle sebîl / Gelub teşnigân için fermanı şükür

..... tarihi veli dendi itmam / Şu bin iki yüz doksana dahi bir var”

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi mevcut değildir.

İnşa Tarihi/Dönemi: H. 1289 (M. 1872/1873)

Tarihlendirme: Çeşme yapısı, cephe düzeni ve mimari özelliklerine dayanarak 19. yy sonuna tarihlendirilebilir.

Yapının Tanımı: Atik Camisi'nin doğu cephesi yönünde devam ettirilen avlu duvarı cephesindeki çeşme; yuvarlak iki kemerli bir yapıdır. Ön cephede, iki adet yuvarlak kemerin üzerine, ortalanarak yerleştirilmiş, yatay bir dikdörtgen şeklinde mermer bir kitabesi vardır. Çeşmenin olduğu cephe yüzeyi sıvanmış ve beyaz badanalı olduğu için inşa malzemesi hakkında yorum yapılamamaktadır.

Yuvarlak iki kemerin ortasında, başlıklı bir sütun yer almaktadır. Bu kemerlerin her ikisinin de yanları düz olarak bırakılmış, kemer uçları bir sütuna dayandırılmamıştır.

Kemerlerin dışında kalan cephe yüzeyinde kitabesi hariç hiçbir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Ancak, kaş kemerli nişlerde boyuna dikdörtgen olarak yerleştirilmiş mermer aynalıklarında bitkisel motifler görülmektedir. Güneye doğru olan aynalıkta, hayat ağacının her iki yanında, birer adet gül motifi yer almaktadır. Kuzeye doğru olan aynalıkta ise, bir hayat ağacı ve onun gövdesinin her iki yanında, birer adet gül motifi yer almaktadır. Çeşmenin tekneleri, ortadaki kemerin aksına gelen noktada dışa taşan, küçük bir apsis yapmaktadır. Mermer ayna taşlarındaki musluk açıklığı, yalnızca kuzeye yakın olan plakada çok az da olsa belirgindir.

4.2.5.2. Feyzullah Molla Gani-Zâde (Kasimiri) Çeşmesi

Yeri /Adresi: Elefteriu Venezeliu sokaktadır.

Fotoğraf: 118–119

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Feyzullah Molla Gani-Zâde

Kullanımı /Statüsü: İstanköy'ün, Yunanistan hâkimiyetine girmesinden sonra, 1948 yılında İstanköy Belediyesi tarafından tamiri gerçekleştirilmiş ve orijinal kitabesinin altına “Dimarxia Kos 1948” (İstanköy Belediyesi 1948) yazısı ilave edilmiştir. Çeşme, günümüzde kullanılabilir durumda değildir.

Kitabesi: Üç satırlık kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

“İndince Feyzullah Monla Gani-zâde hayratı eder hudaya

Gazi Mehmet Bey yaptı çeşme-i oldu onun asâr-ı 'îmarı

Avazı hakla Hasef dedi tarihini:"Se'i ile o buldu kamer Sene 1108(M.1696/97)"

Arşiv Belgeleri: Çeşme, Bab-ı Cedit Su Hazinesi (Kasimiri Çeşmesi) olarak bilinmektedir²⁰⁷. M.1873–74 tarihli İstanköy'deki vakıfların gelir-gider çizelgesinde, Bab-ı Cedit Kuyusu Vakfının nakit bütçesi 2.894 kuruş 4 para olarak görünmektedir²⁰⁸.

İnşa Tarihi/Dönemi: H. 1108 (M.1696/97)

Tarihlendirme: Yapının arkasında buluna su haznesinin varlığı 17.yüzyılda İstanköy çeşmelerinde oldukça yaygın bir yapım tekniğidir. Yapının arkasındaki su deposunun varlığına ve kitabesindeki tarihine dayanarak yapı, 17. yy sonuna tarihlendirilebilir.

Yapının Tanımı: Tek yüzlü, dikdörtgen planlı bir çeşmedir. Ön cephede, iki adet sivri kemerin üzerine ortalanarak yerleştirilmiş mermer bir kitabesi vardır. Zeminden yükseltilerek yapılan havuzların iki tarafında da ön cepheden çıkıntı yapan oturma yerleri mevcuttur.

Çeşmeye ait süsleme unsuru olarak, iki kemerin ortasındaki ayağın üzerinde, kabartma bir gül bezemesine ait izler dikkat çekmektedir. Gül bezemesi üzerine modern bir musluk takılmıştır. Ancak musluk kullanılabilecek durumda değildir. Gül bezemesinin altında lüleeye benzeyen, fakat belirginliğini kaybetmiş bir süsleme unsuru daha mevcuttur.

Taş malzemeden yapılan çeşmenin yüzeyi sıvasız ve beyaz badanalıdır. Çeşme arka cephesi uzatılmış, dikdörtgen planlı bir yapı görünümündedir. Çeşmenin arkasındaki bu yapı, üzeri kapalı durumdaki su haznesidir.

Çeşmeden bahseden yayınlarda, Gazi Mehmet Bey Çeşmesi olarak adlandırılan yapının tarafımızdan yapılan kitabe transkripsiyonunda, Gazi Mehmet Bey'in yapının banisi değil, yalnızca ustası olduğu

²⁰⁷ Konuk, a.g.e., s.196

²⁰⁸ Ahbab, a.g.e., s.90

anlaşılmaktadır²⁰⁹. Dolayısıyla yapı, tarafımızdan, banisinin adına dayanarak adlandırılmıştır.

4.2.5.3. Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami Çeşmesi

Yeri/Adresi: Germe (Platani) Köyünde, Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin batısında yer almaktadır. Camiye ait çeşme, bugün batı cephesinin önünden geçen yolun diğer tarafında kalmıştır.

Fotoğraf: 120–121

Çizim: 3

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Hasan Zühdi Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Kullanımı (Statüsü): Zemin dolguları yüzünden yalakları neredeyse dolmuş durumda olan çeşme kullanılır durumda değildir.

Kitabesi: Yedi satırlık mermer kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

“Eâzam-ı ...(kırık)... Fersane-i Âmire devlet-i Aliyye'den Rum İli(Rumeli) Beylerbeyi paye-i Celilesiyle

Belgrad daru'l-cihad muhafızlığı esnasında âhir-i nefiste kelime-i tayyibe-i müncesiyle

Mübarek-i Şehadet ile irtihal ve istikal etmiş olan cennet mekân

Firdevs-i âşîyân merhûm ve magfûr Çeşmeli Hasan Efendi

Paşanın ruh-i şerifi için mahdumu me'âli mevsümları dergâh-ı âli

Kapucu Başlarından halen İstanköy Kaymakamı İzzetli Ali Bey Efendinin

İnşa eyledikleri çeşme delil-i tesniyesidir ruhicun Fatiha sene 1272”.

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi/Dönemi: H.1272 (M.1855/56)'de Ali Bey inşa etmiştir.

Tarihlendirme: Çeşme yapısı, cephe düzeni ve mimari özelliklerine dayanarak 19. yy sonuna tarihlendirilebilir.

Yapının Tanımı: Çeşmenin ön cephesi, Germe'deki Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin batı cephesine bakar vaziyettedir. Bu iki yapının arasından

²⁰⁹ Çelikkol, a.g.e., s.20, Konuk, a.g.e., s.196. Söz konusu yayınlarda çeşme, onu yapan ustasının adıyla adlandırılmaktadır.

bugün yol geçmektedir.

İki cepheli, su haznesi olan, bir çeşme yapısıdır. Çeşmenin haznesini çevrelemek için olsa gerek, güney cephesinde de bir adet sivri kemerli açıklık vardır. Böylece çeşmeye, iki cepheli bir form kazandırılmıştır. Ön cephede beş adet sivri kemerli bir açıklığı mevcuttur. Her bir kemerin nişinde bezemeli ayna taşları vardır.

Çeşme kitabesi, ön cephedeki beş adet kemerden, sağdan ikinci kemerin üzerine yerleştirilmiştir. Kemer açıklıkları aynı fakat ayna taşlarındaki plakaların boyutları ve motifleri farklıdır. Bu plakalarda, bitkisel bezeme olarak hayat ağacı ve rozet bezeklerin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Ön cephe sınırının bitimi, soldaki iki kemeri içine alan bölümünde, farklı uygulanmıştır. Yan yana beş adet sıralanmış, uçları yukarıya dönük üçgenlerle, bir burç görünümü kazandırılmıştır.

Çeşme, ayna taşlarının farklı büyüklüklerde olması ve kitabenin adeta sonradan iliştirilmiş gibi durmasına bakılarak devşirme malzemeye geç bir dönemde, aynı yeri korunarak da olsa değiştirildiği ya da genişletildiği düşünülmektedir.

4.2.5.4. Keten Göl

Yeri /Adresi: Limni bölgesinde yer almaktadır.

Fotoğraf: 122

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yapılmıştır.

Kullanımı Statüsü: Yapı, yapım amacına uygun şekilde mevcudiyetini devam ettirmektedir.

Kitabesi: Araştırmamız sırasında yapının kitabesine ulaşılammıştır. Ancak K. Dürüst tarafından yapılmış olan bir yayında kitabesi verilmiştir. Kitabesinin transkripsiyonu şöyledir²¹⁰:

“Sahibü’l hayrat ve’l hasenât Gazi Hasan Paşa kaptan-ı Derya H.1196(M.1781/82)”.

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesine ulaşılammıştır.

İnşa Tarihi: Kitabesinde yer alan H.1196 tarihinde yapılmış olduğu bilinmektedir.

Tarihlendirme: Yapı kitabesindeki H.1196(M.1781/82) yılına tarihlendirilir.

Yapının Tanımı: Yapı, su tutmak amacıyla yapılmış olup günümüzde de bu şekilde varlığını devam ettirmektedir.

4.2.5.5. Liman Çeşmesi (Riğa Fereu)

Yeri /Adresi: Limanda bulunan Debbağhane/Tabakhane Camisi yıkılmadan önce, bu caminin avlusuna bakar bir konumda olduğu bilinmektedir²¹¹.

Fotoğraf: 123–124.

Çeşme yapısına, araştırmamız sırasında ulaşamadığı için yapının fotoğrafı söz konusu adresten²¹² alınmıştır. İstanköy mezarlığındaki kitabesine ulaşılmış ve kitabe fotoğraflarla belgelenmiş ve tarafımızdan transkripsiyonu yapılmıştır

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Hacı Şerif Kandalzade

Kullanımı /Statüsü: Çeşme günümüzde kullanılabilir durumda değildir.

Kitabesi: Germe mezarlığında bulunan çeşme kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

“Vâlî-i Bahr-i Sefîd-i pür-kerem / Nesl-i Ahmed’den Şerîf ibn Şerîf

Yapdı limâna bu zibâ çeşmeyi / Âbı a’lâ, tarhı vâlâ, pek zarîf

²¹⁰ Kamil Dürüst, **Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı**, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1995, s. 323

²¹¹ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/80.html> 13 Haziran 2010

²¹² Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/80.html> 13 Haziran 2010

Akdı bir tarih-i ra'nâ hâmeden / Gelsün içsün şengân-ı ma'-i latîf

H.1289 (M.1872/73)".

Arşiv Belgeleri: BOA' nde bu çeşmeden bahseden iki belge mevcuttur. Bunlardan ilki, inşa olunan çeşmeden dolayı ahalinin teşekkürlerinin bildiren bir belgedir²¹³(Ek 35). Diğeri ise, Cezayir-i Bahr-ı Sefid Valisi tarafından, halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere İstanköy'de yapıldığı, belirtilmektedir²¹⁴. (Ek 36). Belgelerde Liman Çeşme adı geçmese de çeşmenin kitabesindeki H.1289 tarihi ile belgelerin tarihleri örtüştüğü için bu iki belge Liman Çeşmesine aittir diyebilmekteyiz.

İnşa Tarihi / Dönemi: H. 1289 (M.1872/73)

Tarihlendirme: Çeşme yapısı, cephe düzeni ve mimari özelliklerine dayanarak 19. yy sonuna tarihlendirilebilir.

Yapının Tanımı: Tek yüzlü bir cephe çeşmesidir. Ön cephesinde, yuvarlak iki kemerli bir yapı olup bu kemerlerin içinde birer adet ayna taşı vardır. Çeşme cephesi boyalıdır. Tekneleri yol seviyesine kadar dolmuş durumdadır.

Çeşme, yaslandığı cephe duvarı ve ön cephesi arasındaki açıklıkta su haznesi mevcuttur.

4.2.5.6. Narince Kale Cami Çeşmesi

Yeri /Adresi: Narince Kale girişindeki caminin doğusundadır.

Fotoğraf: 125

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008 – Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmemektedir.

Kullanımı /Statüsü: Tek musluklu çeşme, günümüzde kullanılır durumdadır.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi: Bilinmemektedir.

²¹³ BOA, İ:DH, Dos.No.662, tr.1289.Z.4 M.2.2.1873

²¹⁴ BOA, A.MKT. MHM Dos. No.447, tr. 1289.Z.14 M.12 2.1873

Tarihlendirme: Yapı Evliya Çelebinin Seyahatnamesi'nde bahsi geçtiği için 17. yy.ın sonuna tarihlendirilir²¹⁵. Ancak mevcut şeklini günümüze yakın bir zamanda aldığı anlaşılmaktadır.

Yapının Tanımı: Çeşmenin ne zaman yapıldığı, yaptıranı, orijinal hâli bilinmemektedir. Böyle bir çeşmenin daha doğrusu bir kuyunun varlığından bahseden tek kaynak Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi' dir²¹⁶. *“Süleymân Hân'ın küçük câmi'i hareminin solunda bir âb-ı hayât kuyusu var, gâyet soğuktur. Cümle şehirli andan kifâflanırlar. Ve umku bir kulaçdır. Hikmet-i Hudâ bu kuyu deryâ içindedir, yine âb-ı zülâldir”*.

Bugün çeşmenin etrafında, antik dönem eserlerinin arasında kalmış, hayat ağacı motifli ayna taşlarının sayısına ve gül kabartmalı mermer bloklara bakılarak, yapının ilk halinin küçük sayılamayacak bir çeşme olduğu düşünülmektedir. Ancak mevcut çeşme, tek bir ayna taşının 2–3 metrelik mermer bir bloğa iliştilmesiyle kuruludur. Mermer yüzeyde sivri kemer kabartması ve küçük bir teknesi mevcuttur.

4.2.5.7. Vakıf Bina Çeşmesi

Yeri /Adresi: Odos İpokxratus Caddesi üzerinde yer alan çeşme, İstanköy, Müslüman Vakfı Binasının bitişiğinde, Hacı Paşa Türbesi yanındadır.

Fotoğraf: 126–127

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008- Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmemektedir.

Kullanımı /Statüsü: Günümüzde vakıf binasının cephesine yaslanmış olan çeşme, kullanılır durumda değildir.

Kitabesi: Kitabesi yerinde mevcut değildir.

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi/Dönemi: Bilinmemektedir.

²¹⁵ Evliya Çelebi, a.g.e., s.113

²¹⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s.113

Tarihlendirme: Yapının güncel bir uygulama olduğu ancak tam olarak kaç yılında yapıldığı bilinmemektedir.

Yapının Tanımı: Yapı, Hacı Paşa türbesinin yanındadır. Türbenin yanına yapılmış olan, vakıf başkanlığı binasının kuzey cephesine çeşme açıklığı yerleştirilmiştir. Çeşme ön cepheden, dik konumda yerleştirilmiş dik bir dikdörtgen üzerine yerleştirilmiş üçgen alınlıklı bir görünüme sahiptir.

Çeşme cephesinin alt bölümü ayna taşına ayrılmış, üst bölümü ise kitabe yeridir. Orijinal çeşme yapısında olduğu düşünülen kitabesi günümüzde mevcut değildir.

Ayna taşında kemer içinde bir adet hayat ağacı bulunmaktadır. Hayat ağacını üzerinde sağ tarafta ay, sol tarafta güneşe benzeyen yıldız motifi yerleştirilmiştir. Hayat ağacı gövdesinin alt bölümünde ise musluk açıklığı vardır. Çeşme, cephe yüzeyine zeminden yükseltilerek yerleştirilmiştir. Bu sebepten küçük olan su haznesi biraz yukarıda kalmıştır. Yapı, çeşme sınırlarını da içine alarak, zemin seviyesinden daha aşağıda, yarım ay biçimli bir açıklık ile çevrelenmiştir.

Ayna taşı, kendi renginde bırakılıp, kitabe yüzeyi beyaz boyanmıştır. Diğer tüm çeşme cepheleri, taş malzeme olup tamamı kahverengi ve tonlarında boyanmıştır. Çeşmenin orijinal olmadığı, bir zamanlar türbenin yanında ya da türbe cephesinde olması muhtemel bir çeşmenin varlığının devamı adına sonradan yapıldığı düşünülmektedir. Zira kullanılan taş malzeme, çeşmenin yüksekliği gibi unsurlar bu görüşü desteklemektedir.

4.2.5.8. Günümüzde Ayakta Olan Diğer Çeşmeler²¹⁷

4.2.5.8.1. Çeşme Yapısı:

Yeri /Adresi: Germe'deki Türk okulunun bahçesinde yer almaktadır.

Fotoğraf: 128

²¹⁷ İstanköy'de tespit edilen bu çeşme yapılarının adresleri ve isimleri tam olarak tespit edilemediği için yalnızca numaralandırılarak verilmiştir.

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Çeşme kullanılamaz durumdadır.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi: _

Tarihlendirme: Yapı malzeme ve teknik özelliklerine göre 18. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Yapının Tanımı: Germe'de bir dönem Türk okullarından birisi olarak hizmet veren okulun giriş kapısının sağ tarafındaki kalan köşesinde kendini gösteren dikdörtgen planlı bir su haznesi görülmektedir. Su haznesinin kırma bir çatıya benzeyen, taştan yapılmış bir örtü sistemi vardır. Bahçe duvarının yola bakan dış cephesinde, yuvarlak kemerli bir çeşme nişi mevcuttur. Zemin dolmasından dolayı bu nişin ancak üst yarısı görülebilmektedir. Yüzeyde, hayat ağacı ve onun iki yanında yüzeyi boş bırakılmış çember motifi vardır. Oldukça büyük bir su haznesi olan çeşmenin yalnızca bir adet çeşme nişi görünebilmektedir. Bu büyüklükte bir su haznesinin, daha çok çeşmesi olan, daha ihtişamlı bir çeşmesi olması muhtemeldir. Ancak görünebilen mevcut yapı bundan ibarettir.

4.2.5.8.2. Çeşme Yapısı:

Yeri /Adresi: Moruk Camisi ile aynı sokakta yer almaktadır.

Fotoğraf: 129

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı/Statüsü: Günümüzde, bugün bulunduğu sokaktaki kafeler tarafından dekoratif amaçlı kullanılmaktadır.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi: _

Tarihlendirme: Yapının Moruk Camisi'nin yapımından daha sonraki bir dönemde yapıldığı düşünülmektedir. Ancak özgün halinden çok şey kaybettiği açıktır. Çeşme yapısını, 19. yy. a tarihlemek mümkündür.

Yapının Tanımı: Çeşme bir tek yuvarlak kemere sahip olup köşe çeşmesi şeklinde konumlandırılmıştır. Kemer ayakları tüm çeşme cephesini sınırlandırmaktadır. Tüm yüzeyi sıvalı ve boyalı olduğu için orijinalinde olması muhtemel süslemelerini kaybetmiştir. Yarım çember biçiminde zeminden yükseltilmiş çeşme teknesi vardır. Çeşmenin arka cephesindeki bombeli yapılandırma su haznesi olmalıdır. Cephe ortasına açılmış bir adet musluğu vardır.

4.2.5.8.3. Çeşme Yapısı:

Yeri /Adresi: Adresi tespit edilememiştir.

Fotoğraf: 130

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Bugün kullanılır durumda değildir.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi: _

Tarihlendirme: Mimari plan ve cephe konumlanışı, Moruk Camisi ile aynı sokaktaki çeşme ile benzer özellikler göstermesine dayanarak bu çeşmeyi de 19 yüzyıla tarihleyebilmekteyiz.

Yapının Tanımı: Yuvarlak kemerli ana cepheyi zeminde yarım çember biçimli su teknesi sınırlamaktadır. Su teknesi yüksekliği seviyesinde her iki yanında devam ettirilen oturma yerleri vardır. Kemer yüksekliği ise her iki yanından kademeli olarak alçaltılmıştır. Çeşmenin arka cephesindeki bombeli yapılandırma su haznesidir. Ön cephesi düzgün kesme taştan yapılı olduğunu vurgular şekilde boyanmıştır. Kemer içindeki düz niş içerisinde

yalnızca küçük bir rozet bezemesi görülmektedir. Bu rozetin tam ortasına açılmış bir musluk yeri vardır. Su teknesi boşluğu açık durumda olup, yalnızca musluğu olmayan çeşme günümüzde kullanılır durumda değildir.

4.2.5.8.4. Çeşme Yapısı:

Yeri /Adresi: Adresi tespit edilememiştir.

Fotoğraf: 131

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Günümüzde kullanılmayan bir yapıdır. Bulunduğu sokakta çeşme, adeta bir oturma yeri gibi görünmektedir.

Kitabesi:

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi: _

Tarihlendirme: Mimari planı ve cephe konumlanışıyla 19.yüzyıla tarihlenebilmektedir.

Yapının Tanımı: İstanköy'de bir diğer çeşme de bugün modern yapılaşma arasında kalmış olan tek cepheli bir yapıdır. Çeşmenin yuvarlak kemerli üst sınırı kademeli olarak alçaltılmış ve cephe yüzeyi dikey olarak üç parçaya bölünmüş bir görünümündedir. Cephesinin ortasına açılmış ancak sonradan kapatılmış bir musluk yeri vardır. Çeşme teknesi ise bu kemerin bitiş uçları ile aynı sınırlar dâhilinde cephe yüzeyinden çıkıntı yapmış, yatay dikdörtgen planlıdır. Teknesinin üzeri metal bir kapakla kapatılmış ve her iki yanına oturma yerleri yapılmıştır. Yapının su haznesi yoktur.

4.2.5.8.5. Çeşme Yapısı:

Yeri /Adresi: Adresi tespit edilememiştir.

Fotoğraf: 132

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Çeşme kullanılır durumda değildir.

Kitabesi: _

Arşiv Belgeleri: Çeşmeden bahseden hiçbir arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi: _

Tarihlendirme: _

Yapının Tanımı: Oldukça yüksek ve yuvarlak kemerli bir yapıdır. Kemere ait kilit taşı belirginliğini korurken nişin içi tamamen sıva ile kaplanmıştır. Günümüzde bir mülkün dış cephesinde yalnızca bu izlerini muhafaza ederek varlığını devam ettirmektedir.

4.2.5.8.6. Çeşme Yapısı

Yeri /Adresi: Germe meydanındaki bir restoran sınırları içinde kalmıştır.

Fotoğraf: 133

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Çeşme teknesi ve cephe tanzimiyle oldukça yeni bir uygulamadır. Yalnızca kitabesi orijinaldir. Bugün kullanılabilir durumdadır.

Kitabesi: Üç satırlık çeşme kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

“Ma’rifet cümle duamız

En-nazır imâmeyn ileyhimâ

sene H.1134 (M.1721/22)” yazmaktadır.

Arşiv Belgeleri: Arşiv belgesi yoktur.

İnşa Tarihi: Kitabesindeki tarih geçerlidir. Ancak günümüzdeki yapı, orijinal yapısı değildir.

Tarihlendirme: Yalnızca kitabesi orijinal olan küçük ölçülerde güncel bir çeşme yapısıdır.

Yapının Tanımı: Enine dikdörtgen teknesi olan çeşme kullanılır durumdadır. Yapının tamamen yeni olduğu görünümünden anlaşılmaktadır. Kemersiz ve

su haznesi olmayan bir çeşme yapısı olması da yeni olan görünümünü desteklemektedir. Kitabenin, başka bir çeşmeye ait olma olasılığının yanı sıra aynı yerde bulunan orijinal çeşme yapısına da ait olabileceği düşünülmektedir.

4.2.6.KALELER

4.2.6.1. Andimahya Kalesi

Yeri /Adresi: İstanköy Adası'nın tam ortasında yer almaktadır.

Fotoğraf: 134–136

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): İstanbul'u bina eden Yanko ibn Madyan tarafından inşa edilmiştir²¹⁸.

Kullanımı /Statüsü: Kale, içindeki kiliselerle birlikte varlığını korumaktadır.

Kitabesi: Kitabesine ulaşamamıştır.

Arşiv Belgeleri: Kalede yapılan tamirata ilişkin, arşiv belgeleri arasındaki belge H. 1185.L.29 (M.04.02. 1772)²¹⁹ tarihli (Ek 37). Belgede hassa baş mimarı tarafından tamirat keşfinin yapılması ve tamiratına başlanmasından bahsedilmektedir. Kaledeki görevlilere ilişkin TKGM, TADB'nda kayıtlar mevcuttur²²⁰.(Ek 38)

İnşa Tarihi: Kesin olarak bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Kaleyi, İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'un inşasında görev aldığı bilinen Yanko ibn Madyan'ın yaptığı bilinmektedir. Buna göre kale yapısı 15.yy sonu 16.yy başına aittir diyebilmekteyiz.

²¹⁸ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 116

²¹⁹ BOA, CAS, Dos.No. 863, tr.1185 L 29

²²⁰ TKGM/TADB/TTD 00044–00073

Yapının Tanımı: Andimahya adına ilişkin olarak Çelebi kısaca şu bilgiyi vermektedir²²¹: “... Sultan Süleyman Han, Rodos’ta iken Kapudan Palak Mustafa Paşa iki yüz pare kadirga ile İstanköy canibinden karadan Rüstem Paşa’yı serdar edip (inşallah bir ayda kaleyi feth edin, and-ı mâh ettim, yoksa siz bilirsiniz, deyip) ferman buyurduğu için Andimahi Kalesi denmektedir”.

Andimahya köyü, adını Yunan mitolojisinde bahsi geçen, güreş tutan pehlivani sembolize eden Antimahos’ tan almıştır. Adanın tam ortasında olduğu için de Ortaköy olarak anılır²²².

Kalenin yapısı hakkında yine Çelebi’den öğrendiklerimiz şunlardır: “On minare yüksekliğindeki kaladan aşağı bakmağa âdem cüret edemeyup Akdeniz bir halîc- misâl görünür. Ve aşağı sahralarında dağı ve bağı ve bahçeleri nakş-ı bukelemun- misal zahirdir. Ve bu kale bir kat divar görünür. Amma kaya üzre aşağı divarlarının temelleri on beş adım enli rıhtım ve fil cüssesi kadar taşlar ile bünyad olunmuştur. Yunan tevarihi tahriri üzre İstanbul’u bina eden Yanko ibn Madyan’ın binasıdır, deyu tahrir etmişlerdir... Ve bu kal’a İstanköy cezîresinin tâ ortasında vâki’ olmak ile elzem-i levazımından kilidi’l-ber’dir. Hafızakallâhu ta’âlâ”²²³.

Osmanlı idaresi altına girdikten hemen sonra yapılan tahrir göre: Andimahya’da yedi mahalle, 268 hane, 65 bive, yirmi kale muhafızı mevcuttu. 1590’ lara kadar İstanköy’ ün nüfus ve fiziki yapısında önemli değişimler oldu. Özellikle merkezde üç Türk Mahallesi ortaya çıktı. Andimahya, 486 nefer, üç mahalle oldu²²⁴. 1912 İtalyan işgalinde İstanköy’de toplam 4700 Türk nüfusu vardı.1922 yılında İstanköy’de bulunan 4662 Türk’den 8 kişisi Andimahya’da yaşıyordu²²⁵. Yerleşimin yoğun olduğu yıllarda bir mezarlıkları olduğu bilinmektedir.

Kale kapısının içinde, önceden kilise olan Süleyman Han Camisi’nin günümüzde çok az kalıntısı mevcuttur. Bu küçük camisi ve on dükkânı

²²¹ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.116

²²² Bastıyalı, **a.g.e.**, s.170

²²³ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.116

²²⁴ Emecen, **a.g.m.**, s.309

²²⁵ Çelikkol, **a.g.e.**, s.3

olduğu bilinen kalenin arşiv belgelerine de dayanarak da başka yapıların olmadığı söylenebilir.

Kale doldurma olmayıp yerli kaya üzerine yapıldığı için, kale içinde yokuş yukarı ancak kayalar üzerinde gidilebilir. Bu kayalar üzerindeki yerleşim ise kargır küçük, kireç örtülü evlerdir.

4.2.6.2. Kefelos Kalesi

Yeri /Adresi: İstanköy Adası'nın güneyindedir.

Fotoğraf: 137–140

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Bilinmiyor.

Kullanımı /Statüsü: Neredeyse tamamen yok olmak üzere olan bir kaledir.

Kitabesi: Kitabesine ulaşılamamıştır.

Arşiv Belgeleri: Kalede yapılan tamiratla ilgili BOA'nde tek arşiv belgesi olup, belge H. 1185 L 29 (M.04.02. 1772)²²⁶ tarihlidir(Bkz. Ek: 37). Belgede, hassa baş mimarı tarafından diğer iki kale ile birlikte (Narince ve Andimahya) tamirat keşfinin yapılması ve kalenin tamiratına başlanmasından bahsedilmektedir. Kale görevlilerinden bahseden tapu kayıtları mevcuttur²²⁷(Ek:39).

İnşa Tarihi: Kesin olarak bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Kalenin yapım yılı ile ilgili kesin bir tarihten bahsedilmemektedir. Ancak şövalyeler döneminden beri, kale güveliği nedeniyle var olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla yapı 15.yy sonuna tarihlendirilebilir.

Yapının Tanımı: Kefalos Kale ile ilgili en fazla bilgiyi Çelebi'den öğrenmekteyiz: “Bu kale, İstanköy’ ün lodos canibinde bir burunda, yalçın bir kaya üzerinde küçük bir kaledir. Etrafında hendek yoktur. Müslüman ve keferelerin toplam 70 evdir ve bunlar da kireç örtülüdür” diye belirtmektedir.

²²⁶ BOA, CAS, Dos.No. 863, tr.1185 L 29

²²⁷ TKGM/TADB/TTD/00044_00075

Aşağı varoшта altı yedi dükkân olduğunu ama taşrada bağ ve bahçenin çok olduğunu belirtmektedir. “Kalenin 35 neferatı ve dizdarı vardır. Kırk pare hurda topları var ve han, hamam ve gayrı bina yoktur. Suları eşekler ile aşağıdan taşırılar, âlâ sarnıçları vardır”²²⁸.

Çelebi, kalede Osmanlı dönemindeki yapılardan bahsederken adını vermediği bir camiden bahseder²²⁹. Kefalos’da bu cami ile ilgili BOA’ndeki kayıtlarda da özel bir addan bahsedilmeyip Kefalos Camisi denilmektedir. Kefalos’daki cami ve mezarlık bugün mevcut değildir. Cami yıkılmış mezarlık da yok edilmiştir. Camii kalıntılarının üzerinde su deposu inşa edilmiştir²³⁰. Camii ve kabristan arsası vakıf malı olarak 0647 senet numarası ile kayıtlıdır²³¹. Kefalos Kalesi’nde mektep olduğuna dair arşiv belgeleri mevcuttur²³².

Osmanlı idaresi altına girdikten hemen sonra yapılan tahrir göre: Kefalos’da 4 mahalle, 216 hane, 4 bive, 16 muhafız mevcuttu. 1590’larda İstanköy’ün nüfus ve fiziki yapısında önemli değişimler oldu. Merkezde ve bazı kalelerde nüfus artışları görülürken Kefalos 282 nefer, üç mahalle olmuştur²³³. 1922 yılında ise İstanköy’deki 4462 Türk’ten 36 kişisi Kefalos’da yaşıyordu²³⁴.

Kefalos bölgesine yerleşen Türkler, Filibe bölgesinden gelen Gagavuz Türklerindendirler. 62 hane nüfusa sahiptiler. Kefalos’da İkinci Dünya Savaşı’na kadar yaşamakta olan önemli sayıdaki Filibeli Türk nüfusu genelde Nazillî’ye göç etti. Bu göçten sonra az sayıdaki Türk nüfusu Pili’de kalmaya devam etti. Ancak kalanlarda son yıllarda şehre göç ettiler²³⁵.

Günümüzde Kefalos’da yaşayan Türk yoktur. Bugün, hala özellikle Kuşadası’nda bazı Kefaloslu Türklere rastlamak mümkündür. Kefalos’taki Türkler, genellikle Türkçeyi pek iyi konuşmazlardı. Genel olarak orda

²²⁸ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.117

²²⁹ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.117

²³⁰ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/36.html>, 13 Haziran 2010 Söz konusu adreste yapının adı Aktepe olarak geçmektedir. Ancak, mevcut arşiv belgelerinde böyle bir ad yer almaz

²³¹ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/107.html> 3 Haziran 2010

²³² BOA, MF. MKT, Dos. No. 106, tr. 1306 C 02; BOA, MF MKT, Dos. No. 151, tr. 1310 R 8

²³³ Emecen, **a.g.m.**, s.309

²³⁴ Çelikkol, **a.g.e.**, s.3

²³⁵ Bastıyalı, **a.g.e.**, s.59

yaşayan Türkler olsun, Rumlar olsun şiveleri Kıbrıslıların şivelerini andırmaktadır. Kefaloslu Türklerin evleri genelde yüksek yamaçlara inşa edilmiş güzel evlerdi. Rumlar buraya hâla Türk Mahallesi manasına gelen “Turkomahala”derler. Bugün hâla yaşlıların anlattıklarına göre Kefalos’un Türk evleri cumbaları ile ilgi çeken hafızalarda yer eden türden evlerdi²³⁶.

İstanköy Adası’nın güneyinde yer alan kaleden ve kale duvarlarından çok azı günümüze kalabilmiştir. Kaledeki en belirgin yapılaşma ise önceden mevcut olan su sarnıçlarının yerini almış olan su deposu yapılarıdır. Kale ve çevresinde bir zamanlar İstanköy’de sayıları oldukça fazla olan değirmenlerden birkaçı hâla görülebilmektedir.

4.2.6.3. Narince Kalesi

Yeri /Adresi: İstanköy şehir merkezinde liman bölgesindedir.

Fotoğraf: 141–143

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Rodos Şövalyelerinin hâkimiyeti sırasında, Şövalyelerin başı ve Büyük Üstad Foulques de Villaret kaleyi, kare şeklinde dört kulesi olan bir kale ile tahkim etmiştir. Daha sonra gelen diğer şövalyeler de burayı ve mermerli piskoposluk binasını güzelleştirmişlerdir²³⁷.

Kullanımı /Statüsü: Kale, günümüzde turistlerin sıkça ziyaret ettiği yerler arasındadır.

Kitabesi: Kale ile ilgili olarak H. 1091(M.1680/1681)²³⁸ ve H.1237(M.1821)²³⁹ tarihli kitabelerden söz edilmektedir: Kalenin güneye bakan demir kapısı üzerinde, “*Lailâhe illallâh Muhammed ün Resûlullâh, amel-i bende Hüseyin Çavuş, sene 1091*” yazılı kitabesi²⁴⁰ (M.1680/1681) günümüzde yerinde

²³⁶ Bastıyalı, a.g.e., s.167

²³⁷ Erişim: <http://www.istankoy.org/documents/79.html> 2 Haziran 2010

²³⁸ Evliya Çelebi, a.g.e., s.113

²³⁹ Çelikkol, a.g.e., s.1

²⁴⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., s.113

mevcut değildir. Nerede olduğu da bilinmemektedir. Bahsi geçen bu tarihte bir tamirat geçirmiş olabileceği düşünülmektedir. Kalede yapılan tamiratlara ilişkin başka bir kitabede kale girişinde bulunan bir mermer üzerindeki “*Gazi Sultan Mahmut Kalei tarihi eyledi mamur H.1237(M.1821)*” yazısıdır. Ancak kitabe günümüzde bahsedilen yerde mevcut değildir²⁴¹. Nerede olduğu da bilinmemektedir. 1821’den önceki bir tarihte muhtemelen depremlerden hasar gören kale Sultan Mahmut zamanında bugünkü hâline getirilmiştir.

Arşiv Belgeleri: Kalede Sultan Mahmut tarafından yapılan H.1237(M.1821) tarihli tamiratına ilişkin kitabeyi tamamlayan bir arşiv belgesi mevcuttur. Sultan Mahmut tarafından yapılan ve tamamlanış tarihi olan kitabedeki tarihten yaklaşık bir yıl önceki tarihli bir belgedir. H. 1236 (M. 03.11. 1820)²⁴² tarihli belge amele yevmiyesine, top kundaklarına ve gerekli malzemeler ilişkindir. (Ek: 40) H.1263 (M.14.11.1847) tarihli başka bir belgede kalenin tamirâtı için mühimmat gönderilmesine dairdir. H. 1269 (M.23.11.1852) tarihli belge de kalede yapılan tamirata ilişkindir²⁴³(Ek:41, Ek:42).

İnşa Tarihi: Kesin olarak bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Kalede yapılan tamiratlarla ilgili, arşiv belgeleri arasındaki en erken tarihli belge H. 1185L29 (M.04.02. 1772)²⁴⁴ tarihli(Bkz.37). Belgede hassa baş mimarı tarafından tamirat keşfinin yapılması ve tamiratına başlanmasından bahsedilmektedir.

Yapının Tanımı: Yapı çeşitli dönemlerde yapılan sağlamlaştırma çalışmalarıyla günümüze oldukça iyi durumda ulaşabilmiştir. Kalenin adı XVIII. yüzyılda Osmanlı kaynaklarında “Narinçe” olarak geçmektedir. Osmanlılar bu kaleyi iyi bir şekilde teşkilatlandırmışlardır. Müstahfız, mehter, topçu, cebeci, azep, gönüllü cemaatlerini kaleye yerleştirmişlerdir. İç kalede eski komutanlık binası, Osmanlı döneminde kullanılan kışla ve hapisane olarak kullanılan bina ve kaleden çıkan antik eserlerin saklandığı çeşitli binalar mevcuttur.

²⁴¹ Çelikkol, a.g.e., s.1

²⁴² BOA, CAS, Dos. No. 833, tr.1236 M 26

²⁴³ BOA, İDH, Dos. No. 162, tr. 1263 Z 05; BOA, İ.MVL Dos. No. 253, tr. 1269 S 11

²⁴⁴ BOA, CAS, Dos.No. 863, tr.1185 L 29

Osmanlı idaresi altına girdikten sonraki tahrir kayıtlarına göre Kal'a-i Narence veya Nefs-i Narence adlarıyla anılan kaledeki yerleşimler hariç, İstanköy kasabası tamamı varoş kesimde bulunan on yedi mahalleden ibaretti. Bu mahallelerde oturan Hristiyanların toplam nüfusları 505 hane, seksen üç bîve(dul kadın) olmak üzere yaklaşık 2500 kişiye ulaşıyordu. Fethin ardından buraya öncelikle yerleştiği anlaşılan Türk nüfusu ise kale içinde ikamet ediyordu ve bunlar bir mahalle olarak deftere kaydedilmişti. Yetmiş dokuz haneden ibaret olan sivil Türk ahali "gönüllü" kaydıyla belirtilmiş ve kendi istekleriyle gelip yerleştiklerine işaret edilmişti. Kalede 297 muhafız vardı. Bu rakamlara göre Türk nüfus yaklaşık 1000 kişi dolayında idi²⁴⁵. Çelebi, adayı ziyareti sırasında kalede kaldırım döşeli yirmi altı temiz sokaktan, bu sokaklardaki avlusuz, bağısız, bahçesiz, toprak ve kireç örtülü üç yüz haneden bahseder²⁴⁶.

İstanköy Adasında Narince Kalesi'nde Yerleşimler²⁴⁷

a. Narince Kalesi Mustahfızanı	1. Kalede Sandık Mescidi Mahallesi
b. Kale Mühimmatı Cemaatı	2. Kalede Şuca Mescidi Mahallesi
c. Kale Topcu ve Cebecileri Cemaatı	3. Sultan Süleyman Camii Mahallesi
d. Kale Azbân Cemaatı	4. Hacı Paşa Mescidi Mahallesi
e. Kale varoşunda azban cemaatı	
f. cemaatı	
g. Narince Kalesi Enderunundaki Müslüman	

²⁴⁵ Emecen, **a.g.e.**, s. 309

²⁴⁶ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 112

²⁴⁷ TKGM/TADB/TTD/00044-00065

cemaati	
---------	--

Şehir ile kaleyi birbirine bağlayan (Leoforos Finikon) kemerin, çınara yakın olan tarafındaki bağlantı noktasında İtalyan hükümeti tarafından hediye edilen toplar vardır.

4.2.6.4. Pili/Bili Kalesi

Yeri /Adresi: İstanköy Adası'nın ortasında yer almaktadır.

Fotoğraf: 144–147

Çizim: _

İnceleme Tarihi: Temmuz 2008-Ağustos 2009

Yaptıran (Banisi): Kale “Biliyo” adlı bir gayri Müslim tarafından yapıldığı için bu adla anılmaktadır²⁴⁸.

Kullanımı /Statüsü: Kalede yerleşim neredeyse hiç kalmamıştır. Kalede kule ve kale duvarlarının çok az bir kısmı korunabilmiştir.

Kitabesi: Kitabesine ulaşılamamıştır.

Arşiv Belgeleri: Kaleden bahseden arşiv belgelerine ulaşılamamıştır.

İnşa Tarihi: Kesin olarak bilinmemektedir.

Tarihlendirme: Kale yapısı İstanköy'deki diğer kaleler gibi Şövalyeler tarafından yani Cenevizliler tarafından yapıldığı bilinmektedir.

Yapının Tanımı: Pili kalesinin güney ve doğu yamaçlarına kurulmuş olan Pili yerleşimi adeta üst üste bindirilmiş avlusuz, kargir yapılı daracık evlerden ibaretti.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Pili ile ilgili olarak: “*şahin yuvası misal bir yalçın kaya üzere sarp kaledir*” diye bahsetmektedir²⁴⁹. Kalenin şövalyeler döneminden kaldığı ve Osmanlı döneminde tamirat gördüğü bilinmesine rağmen arşiv araştırmalarında, kalede yapılan tamiratına ilişkin belge bulunamamıştır.

²⁴⁸ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.116

²⁴⁹ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.116

Evliya Çelebi'nin İstanköy'ü ziyaret ettiğinde Pili Kalesi'ndeki yapılar ile ilgili notları şöyledir: *“İki katlı tahta olan kale kapısı güneye dönüktür. Kalenin içinde kale görevlileri için yapılmış ve eskimiş olan yirmi ev, bir buğday ambarı ve minaresi olmayan Süleyman Han Mescidi vardır”*²⁵⁰. Kale içinde kayalar arasından çıkan bir kaynak suyunun soğukluğundan bahsedip Temmuz ayında içinden beş taş çıkarılamayacağından bahseder. Bu kalenin adeta sırf bu kaynak suyu için yapıldığını belirten Çelebi, sudan içen yöre insanının yüzlerinin tunç gibi kırmızı olmasının sebebinin bu su olduğunu vurgular. Kale kapısının eşiğinin dibinde Güzelce Ali Paşa'nın yaptırdığı kargır yapıları bir cami yine Ali Paşa hayratlarından olan bir çeşme, havuz ve yirmi dükkânın mevcut olduğu söyler. Pili Kalesinde bunların haricinde iki de mektep olduğu bilgisini de verir. Kalenin tamamında sekiz yüz kireç örtülü ev olduğunu bu evlerin en güzelinin Ali Paşa'ya ait olduğunu söyler.

Osmanlı idaresi altına girdikten hemen sonra yapılan tahrir göre: Pili kalesinde, sekiz mahalle, 466 hane, otuz iki bîve (dul kadın), otuz iki kale muhafızı mevcuttu. 1590'lara kadar İstanköy'ün nüfus ve fiziki yapısında değişimler olmuştur. Merkezde yeni mahalleler ortaya çıkarken, üç kalede de nispi nüfus artışları olmuştur(Pili' de 544 nefer, sekiz mahalle)²⁵¹. 17.yy'da Konya'dan gelen 135 hane Türk'ün yarısının Pili Kalesi'ne yerleştirilmiştir. Bu yüzden Pili köyü günümüzde Konyalı Köyü anlamına gelen “Koniario” olarak da adlandırılmaktadır. Pili'ye yerleşen Türkler çobanlıkla uğraşmışlardır. 1922 yılında İstanköy'de 4662 Türkten 126 kişisi Pili'de yaşıyordu. İstanköy'ün Konyalı köyünde 1969'lara kadar 350 civarında Türk nüfusu vardı ve kendi okulları da faaliyetliydi²⁵².

Günümüzde kalede 1880 yılında Vakıf İdaresi tarafından yaptırılan ve depo olarak kirada²⁵³ olduğu belirtilen cami yapısı mevcuttur. Bu caminin yanında küçük bir mescit olduğu düşünülen yapı ile bir de çeşme vardır.

²⁵⁰ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.116

²⁵¹ Emecen, **a.g.e.**, s. 309

²⁵² Bastıyalı, **a.g.e.**, s.159

²⁵³ Çelikkol, **a.g.e.**, s.18

4.3. GÜNÜMÜZDE AYAKTA OLMAYAN YAPILAR

4.3.1. CAMİLER VE MESCİTLER

4.3.1.1. Abdullah-ı Belhi Tekkesi

İstanköy'deki tekke yapısı gurubuna dâhil edilecek bilinen tek yapıdır. Hakkında yalnızca Çelebinin seyahatnamesinde²⁵⁴, bir halveti tekkesi olduğu bilgisi mevcuttur.

4.3.1.2. Ali Ağa Mescidi

1590'dan sonra İstanköy şehir merkezindeki beş ayrı mahalleden birine adını veren mescit günümüzde mevcut değildir²⁵⁵. Hakkında herhangi bir arşiv belgesi ya da fotoğraf da mevcut değildir.

4.3.1.3. Bozok Mescidi

Yapının yeri, mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, 1873/74 yıllarına ait adına kurulmuş olan vakfa ait kayıtlar mevcuttur²⁵⁶.

4.3.1.4. Dede Mescidi

Çelebi²⁵⁷ varoştaki beş mihraplı yapıdan birisi olduğunu, Pazar yerinde olduğunu belirtir. Hakkında başka bir bilgi mevcut değildir.

4.3.1.5. Debbağhane (Tabakhane) Cami

²⁵⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.115

²⁵⁵ Emecen, **a.g.m.**, s.309

²⁵⁶ Ahbab, **a.g.t.**, s.95

²⁵⁷ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.115

Tapu arşiv kayıtlarında Debbağhane Mahallesi olarak geçen mahalleden adını alan caminin, yıkılmadan önce bu mahallenin sınırları içinde olduğu bilinmektedir²⁵⁸.

Mora'dan (Patra) gelen bir paşanın yaptırdığı ve limanda bulunduğu bilinen cami, 1933 depreminde hasar gördüğü bahane edilerek İtalyanlar tarafından yıkılmıştır²⁵⁹. Günümüzde yapıya ait hiçbir iz kalmamıştır.

Germe mezarlığındaki Sultan Abdülhamit tuğralı kitabesinin transkripsiyonu ise şöyledir:

“Bi- hamdülilallahi şeriflendi zemân şehin şâhide / Nice yıl münhedim iken bu câmi’-i Debbağhane

O demdi tecdidine ferman buyurub bida olundukça / Müyesser oldu itmamı çok olsun ömrü şahane

İken er çıktı nûranı Rıza tarihini yazdı / “Eda kıyılıb namazını kıl dua Abdülhamit Hâna”

Nemka es- Seyyid el- Hasan Rıza / H. 1310(M.1892/93)”

İnşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte yapı ile ilgili kesin olan tek tarih, tamirat kitabesinde yer alan “1892” tarihidir.

Debbağhane Camisi’nin, Bodrum’daki Tepecik Camisi ile aynı tarihte yapıldığına dair bilgiler mevcuttur²⁶⁰. Söz konusu tarih 1735’dir²⁶¹ Ancak Evliya Çelebi, 1671 tarihli İstanköy ziyareti ile ilgili verdiği bilgilerde: *“İstanköy’ de Eski Cami, Yeni Cami, Tabakhane Cami çarşı-pazar içinde olup kâgir minarelidir”* diye bahsettiğine göre yapının inşa tarihi 1735’ten daha önceki bir tarih olmalıdır²⁶².

VGMA’ndeki bir belge camiye yapılan görevli atamaları ile ilgilidir. Söz konusu kayıta; Debbağhane Camisine²⁶³ H. 16 Safer 1262 (M.13 Şubat

²⁵⁸ TKGM/TADB/TTD/ 00044–00065

²⁵⁹ Bastıyalı, **a.g.e.**, s.162

²⁶⁰ Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/78.html> 3 Haziran 2010

²⁶¹ Erişim: http://www.luksbodrum.com/bodrum_camileri.asp 2 Mayıs 2010 Tepecik mahallesindeki bu cami Tersaneci Mustafa Paşa’nın Kâhyası Hasan Ağa tarafından 1735 yılında yaptırılmıştır. Bu cami Osmanlı mimarisinde örnekleri çok az olan Yalı Tipi Camiler grubundandır.

⁵ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.115

²⁶³ VGMA, Defter No:184, Sıra No:1093

1846) tarihli imam atamasının, H. 9 Rebiulahir 1327 (M.30 Nisan 1909) tarihinde, önceki tarihli atamada ismi geçen kişinin ölmesi üzerine, yeni bir atama yapıldığına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

BOA'ndeki altı adet belgenin tamamı padişah tarafından yapılan tamirat ile ilgilidir²⁶⁴. Bu belgelerden; bahsi geçen üç caminin de (Atik, Debbağhane, Moruk) padişah tarafından yaptırıldığı²⁶⁵, camilere ait vakıfların gelirlerinin yeterliliğinin sorgulandığı, camilere yapılacak imam, müezzin, hitabet, kayyum tayinleri ve bu görevlilerin maaşlarının vakıf bütçelerinden karşılanacağı gibi bilgiler edinilmektedir.

Yapı günümüzde mevcut olmadığı için yeterli incelemesi yapılamamıştır. Sınırlı arşiv fotoğraflarına ve az sayıdaki arşiv belgelerine dayanarak yapıyı, 17. yy sonu 18. yy başına tarihleyebilmekteyiz.

Yapıya ilişkin arşiv araştırmalarında Atik ve Moruk Camisi ile aynı olan (bkz.,Ek: 15, 16, 17, 18, 19, 20) arşiv belgelerine ek olarak VGMA'nde bir belgeye daha ulaşılmıştır. Bkz. Ek 43: VGMA, defter 184 sıra 1093 (H. 16. S.1262 (M.13 Şubat 1846) ve H.9.R.1327 (M.30 Nisan 1909) tarihli kayıdır.

1916 yılında yapının mevcut olduğu arşiv fotoğraflarından anlaşılmaktadır(Fotoğraf: 148–149). Yapının mimari özellikleri hakkındaki bilgiler yalnızca bu fotoğraflar sayesinde öğrenilebilmektedir. Cephelerin sıvalı olmasından dolayı yapı malzemesi bilinmemektedir. Minaresi, kuzeybatı köşede beden duvarı ile kaynaşmış kare bir kaide üzerinde yükselmektedir.

Cepheler, son cemaat yerinin bulunduğu, kuzey cephe hariç, kare planlı kübik gövdesi ile dört kademeli bir görünüme sahiptir. İlk kademedeki beden duvarları kuzey cephedeki doğu batı doğrultusunda uzanan son cemaat yeri ilavesi ile dikdörtgen planlı bir görünüm kazandırılmıştır. İkinci kademe, kare planlı harim cephelerinin biraz geriye çekilmesiyle devam ettirilmiştir. Bu kademede her bir cephe yüzeyine açılan büyük bir yuvarlak kemer içine

²⁶⁴ BOA, Y.A.HUS, Dos. No.287, tr.1311.C.19; BOA, İ.HUS, Dos.No19, tr.1311.C.12; BOA, Y.A.RES, Dos No.75, tr.1312.Z.17, BOA, Y.PRK. BŞK, Dos No.26, tr.1309.ZA.11, BOA,Y.A.RES, Dos No.68, tr.1311.C.05, BOA,İ.EV, Dos. No. 24, tr.1317.Z.22

²⁶⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşiv kayıtlarında bahsi geçen üç cami için “yeni” tanımı kullanılsa da bu, yapıların mevcut şekillerinin yenilenmiş olduğuna dair bir ibaredir..

yerleştirilen üçer adet pencere açıklıkları mevcuttur. Kübik kütlenin üst köşelerde pahlanmasıyla ortaya çıkan düz çatı yüzeylerinden üçüncü kademeye geçilmektedir. Bu kademeyi sekizgen planlı prizmal kasnak seviyesi oluşturmaktadır. Kasnağın sekiz cephesine açılmış pencereleri vardır. Dördüncü kademe ise, bir âlem ile sonlandırılan kubbe örtüsünden ibarettir. Bu plana göre de harim kapısı bina aksına yerleştirilerek son cemaat yerine açılmış olmalıdır.

İçyapısı, süslemesi gibi daha birçok konuda bilgimizin olmadığı bu cami ile ilgili bilgilerimiz birkaç arşiv fotoğrafı ile sınırlı kalmaktadır.

4.3.1.6. Germe Ak Dede (Abdiveli) Cami

Kendisi de bir İstanköylü olan Adnan Demirci tarafında hazırlanan iletişim adresinden²⁶⁶ alınan bilgilere göre: Milas'tan gelen Müslümanların yerleştirildiği bölgede inşa edilen cami, Germe meydanında yer almaktaydı. Bölge halkı tarafından oldukça farklı isimlerle bilinmekteydi. "Ak Dede" ya da "Ak Baba" adının yanı sıra küçük bir cami olmasından kaynaklı olarak da "Küçük Cami" olarak da adlandırılmıştır. Osmanlı Arşivlerindeki belgelerde yapının adı "İdeli" olarak geçmektedir.²⁶⁷

Yapı hakkında bilgi veren bir belge VGMA de bulunmaktadır. Bu belge, H.22 Şevval 1148 (6 Mart 1736) tarihli hurufat kaydıdır(Ek: 44). Belgede, İstanköy'e bağlı Germe Köyünde bulunan Abdiveli Camisi'nde İmam olarak görev yapan Ali'nin yerine Hüseyin Halife'nin atandığından, bahsedilmektedir²⁶⁸. Sınırlı arşiv fotoğraflarına ve az sayıdaki arşiv belgelerine dayanarak yapıyı, 17. yy sonu 18. yy başına tarihleyebilmekteyiz.

Yapı 1933 deki depremde hasar görerek yıkılmıştır. Tek bir arşiv fotoğrafına dayanarak, küçük bir minaresi olduğu söylenebilir(Fotoğraf:150). Bu fotoğraf yapının planı, malzemesi gibi birçok soruyu yanıtsız bırakacak ölçüde sınırlı ve yetersizdir.

²⁶⁶ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/106.html/> 31.05.2009

²⁶⁷ Ahbab, a.g.e., s.92

²⁶⁸ VGMA H.22 Şevval 1148 (6 Mart 1736) tarihli hurufat kaydı

4.3.1.7. Germe Deveci Cami

Yapının yeri, hakkında hiçbir bilgimiz olmamakla birlikte BOA'nde H.11 Şevval 1165(M.22.08.1752) tarihli Deveci Camisine yapılan imam atamasına ilişkin arşiv belgesi mevcuttur²⁶⁹. M.22.08.1752 tarihli olan bu belge İstanköy ve Germe'de yapılmış camiler arasında oldukça erken tarihli bir yapı olduğunu göstermektedir (Ek:45). Bu yapının uzun yıllar Germe'de mevcut olduğunu gösteren başka bir belge ise M. 13.02.1911 tarihini taşır²⁷⁰. H.1329.S.13 tarihli bu belge, Germe'deki Deveci, İdeli Cami Vakfı idaresine kaza müftüsünün müdahalesinin yasaklanmasına ilişkindir (Ek:46).

Yapının planı, ne zaman yapıldığı ve ne zaman yıkıldığına dair hiçbir bilgimiz yoktur. 1873/74 yıllarına ait Deveci Cami Vakfının 8.334 kuruş 6 para bütçesi göz önüne alındığında Germe'deki diğer iki camiden daha çok vakıf gelirine sahip olduğu anlaşılır²⁷¹. Uzun yıllar da yapının varlığını koruması, Germe için bir merkez camisi niteliğinde olduğunu göstermektedir.

4.3.1.8. Hacı Paşa Mescidi

Narince kalesindeki üç mescitten birisi olarak TKGMA²⁷² kaydı yer almaktadır(bkz. Ek:21). Tapu kayıtlarında Hacı Paşa Mahallesi adıyla yer alır. Kaledeki diğer iki mescit de adlarını birer mahalleye vermişlerdir. İstanköy'ün fethine katıldığı bilinen Hacı Paşa'nın 1527 yılında vefat edince İstanköy'e gömüldüğü ve adına bir türbe yapıldığı bilinmektedir. Hacı Paşa'nın ölüm tarihi göz önüne alındığında da bu yapının, adadaki erken tarihli, belki de ilk mescit yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu mescidin kale içinde tam olarak nerede olduğu konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁶⁹ BOA, CEV, Dos. No.550, trh.1165.L.11

²⁷⁰ BOA, DH. İD, Dos. No.33, trh.1329.S.13

²⁷¹ Ahbap, a.g.e., s.92

²⁷² TKGM/TADB/TTD/00044-00065

4.3.1.9. Hamidiye(Reşadiye) Cami

Kumburnu mevkiindeki Girit Mahallesinde Sultan Hamit tarafından inşa edilen Hamidiye Cami yapımı tamamlanamadan, adanın İtalyanlara geçmesi(Mayıs 1912) neticesinde yıktırılmıştır²⁷³.

Girit muhacirlerinin yerleşmelerine izin verilen Hamidiye Mahallesi'nin adı, II. Meşrutiyetin ilanından sonra, "Meşrutiyet Mahallesi" olarak değiştirilmiştir²⁷⁴. Mahallenin adı değiştikten sonra yazılmış olan iki adet arşiv belgesinde yapılara "Reşadiye" adını verileceği belirtilmiştir. Bu belgelerden ilki: *"Meşrutiyet mahallesinde yeni inşa edilmekte olan cami ile mektebin Reşadiye olarak isimlendirildiği ve bu yapıların inşaat masrafları için Hazine-i Hassa'dan elli lira ihsan buyrulduğuna"*²⁷⁵ dair 18 Şevval 1328 (M.22.10.1910) tarihli bir belgedir. Diğeri ise: *"İstanköy kasabasında Girit muhacirlerinin iskân ettiği Meşrutiyet Mahallesi'nde inşa edilmekte olan cami ve mektebin Reşadiye olarak tesmiyesine müsaade edilmesi ve Hazine-i Hassa'dan inşaat masrafı için para talebinin Mabeyn-i Hümayun Başkâtipliği'ne bildirildiğine"*²⁷⁶ ilişkin H.1328.L.22 (M.26.10.1910) tarihli belgedir(Ek:47).

VGMA, TKGMA'nde Hamidiye/Reşadiye Camisi adıyla hiçbir belgeye ulaşılamamıştır. Camiye ilişkin bir arşiv fotoğrafı da yoktur. Bu sebeple yapının planı, konumu ile ilgili bir şey bilinmemektedir.

4.3.1.10. İbrahim Mescidi

1590'dan sonra İstanköy şehir merkezindeki beş ayrı mahalleden birine adını veren mescit günümüzde mevcut değildir²⁷⁷. Hakkında herhangi bir arşiv belgesi ya da fotoğraf da mevcut değildir.

²⁷³ Bastıyalı, **a.g.e.**, s.163

²⁷⁴ BOA, DH. MKT Dos. No.2845, tr. 1327.Ca26

²⁷⁵ BOA, İ.MBH, Dos. No.4, 1328.L.18

²⁷⁶ BOA, DH. İD, Dos. No. 97-1, tr. 1328.L.22

²⁷⁷ Emecen, **a.g.m.** s.309

4.3.1.11. Kefalos Kale Cami

Kefalos, İstanköy Adası'nın güneyinde küçük bir kaledir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, kalede Osmanlı dönemindeki yapılardan bahsederken adını vermediği bir camiden bahseder²⁷⁸. Bu cami ile ilgili olarak BOA'ndeki kayıtlarda da özel bir addan bahsedilmeyip Kefalos Camisi denilmektedir²⁷⁹. Kefalos'daki cami ve mezarlık bugün mevcut değildir. Cami yıkılmış mezarlık da yok edilmiştir. Camii kalıntılarının üzerinde su deposu inşa edilmiştir²⁸⁰. Camii ve kabristan arsası vakıf malı olarak 0647 senet numarası ile kayıtlıdır²⁸¹.

4.3.1.12. Pili Kalesi Güzelce Ali Paşa Cami

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Güzelce Ali Paşa'nın yaptırmış olduğu ahşap caminin kale kapısının dibinde olduğu belirtilmektedir²⁸². Ancak bugün bu yapı mevcut değildir. Hakkında herhangi bir arşiv belgesine ya da fotoğrafa da ulaşılamamıştır.

4.3.1.13. Sandal (Sandık) Mescidi

Narince kalesindeki üç mescitten birisi olarak TKGMA²⁸³ kaydı yer almaktadır. Yapının yeri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır(Bkz. Ek:21).

4.3.1.14. Şüca Mescidi

²⁷⁸ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.117

²⁷⁹ Ahbab, **a.g.t.**, s.94

²⁸⁰ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/36.html>, 2 Mayıs 2010. Söz konusu adreste yapının adı Aktepe olarak geçmektedir. Ancak, mevcut arşiv belgelerinde böyle bir ad yer almaz

²⁸¹ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/107.html> 2Mayıs 2010

²⁸² Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.116

²⁸³ TKGM/TADB/TTD/00044-00065

Narince kalesindeki üç mescitten birisi olarak TKGMA²⁸⁴ kaydı yer almaktadır. Yapının yeri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır(Bkz. Ek:21)

4.3.1.15. Tekke Mescidi

İstanköy'de Tekke Mescidi yapısına ilişkin belgeye VGMA kayıtlarından ulaşılmıştır. H. 1177(M. 1763) tarihli belgede; Tekye(Tekke) Mescit yapısının Mehmet Paşa tarafından tamir ettirildiği ve Hacı Mehmet tarafından da minberinin konulduğu belirtilmektedir (Ek: 48). Aynı belgede, şeyhlik ve imamlik görevine atananlarında isimleri yer almıştır²⁸⁵. 1873/74 yıllarına ait tekke Mescidi adına kurulmuş olan vakfa ait kayıtları da mevcuttur²⁸⁶.

4.3.2. MEDRESELER VE MEKTEPLER

İstanköy adasını Türk hâkimiyetine geçmesinden sonra geçen sürede adada doğal felaketlerin yanı sıra, hâkimiyetlerin değişmesinden kaynaklı olarak, nüfus hareketlerinde belirli bir istikrar görülmez. Nüfustaki bu hareketlenmeler yerleşimleri, yerleşim biçimlerini ve oradaki kurumları doğrudan etkilemiştir. Adaların genelinde mübadeleden sonra nüfusun önemli bir kısmı göç ettiği için birçok yapı, kullanılmamaktan kaynaklı olarak kapatılmıştır. Devlete ait bu yapılar, başka amaçlar için kullanılmış ya da zamanla tahrip olmuştur.

1912 de İtalyanlar adaya çıkartma yapmışlar, İkinci dünya savaşının çıkmasıyla da Türk çocukları İtalyan okullarına alınmışlardır. 1948 yılında adadaki tüm Türk öğretmenleri Yunan Milli Eğitim İdaresi'ne geçirilmiştir. 1972 de Türk okulları kapatılıncaya kadar İstanköy şehrinde Azilo İlkokulu ile Germe İlkokulu hizmet vermekteydi. 1979'dan sonra ise okullar, Rumlarla beraber Türk çocuklarının da ders gördüğü kurumlar olmuştur. Konyalı

²⁸⁴ TKGM/TADB/TTD/ 00044-00065

²⁸⁵ VGMA, Defter No:184, Sıra No:1217-1218

²⁸⁶ Ahbab, a.g.t., s.89

köyünde 1969'lara kadar 350 civarında Türk nüfusu vardı ve kendi okulları da faaliyetteydi²⁸⁷. Göçlerden sonucu nüfus azalmış yerleşim bölgeleri kısmen de olsa terk edilmiş, çoğu okul da kapanmıştır.

Yunanistan'da yasa gereği 1830 tarihinden sonra yapılan yapıların tarihî eser olarak kabul edilmemesi; Osmanlı'nın bu tarihten sonra yaptığı konaklar, saat kuleleri, çeşmeler, mektepler diğer yapılar tarihî eserleri yok saymıştır. İstanköy'de mektep yapıları da bundan nasibini almıştır. Bu yasanın bir sonucu olarak da birçok yapının varlığını ancak kaynaklardan öğrenebiliyoruz. Günümüzde, Germe'deki, bir zamanlar Türk Okulu olarak hizmet veren bina hariç eğitim kurumlarına, ait hiçbir iz mevcut değildir.

Arşiv belgeleri incelemelerinden, İstanköy'de okullara özel bir ad verilmediği anlaşılmaktadır. Yalnızca, daha önceden adada mevcut olan İstanköy merkez rüştiyesine 1886 senesinde Sultanın adı verilerek "Hamidiye" adını almasına dair H. 1303.N.03 ve H. 1303.N.12 iki belgeden söz edilebilir²⁸⁸.

Adadaki eğitim yapıların yerleri, planlarına ait hiçbir bilgiye sahip değiliz. Yapılar hakkındaki tüm bilgilerimiz yalnızca varlıklarına dair bilgiler veren arşiv belgeleri ile sınırlıdır.

Adalarda 19.yy'a kadar yaygın olan medrese eğitimi 19. yy'dan sonra yerini Avrupa tarzı eğitime bırakmıştır. İstanköy'deki medreselerin varlığından bahseden yalnızca iki belgeden söz edilebilir. Bunlardan ilki, 1765/66 tarihli olup; Lonca Camii mahallesinde Mehmet Kapudan b. Ebubekir ve Esseyid Mustafa b. Ahmet hayır sahiplerince yaptırılan medresede müderrislik eden İsmail Efendi'ye berat verilmesi ile ilgilidir²⁸⁹. 1819 tarihli diğer belgede, Yeni kapı Medresesine yapılan müderris tayininden bahsedilir²⁹⁰.

²⁸⁷ Bastıyalı, **a.g.e.**, s. 158–172

²⁸⁸ BOA, İ.DH, Dos. No.993, tr.1303.N.03; BOA, MF. MKT, Dos. No.91, tr. 1303.N.12

²⁸⁹ BOA, CMF, Tas. N0. 6906; söz konusu medrese ile ilgili başka bir belge de: VGMA, Defter No. 184, Sayfa:66, H.25.06.1232(M. 12 Mayıs 1817)

²⁹⁰ BOA, CMF, Tasnif No.5013

Medrese dışında derslane diye bahsedilen başka bir yapıdan 1824 tarihli belgede, İstanköy'de Pirnadağacı kurbunda Ali ve Cafer beylerin bina eylediği dershaneye müderris ataması ile ilgilidir²⁹¹.

18. yüzyılın ilk yarısında İstanköy'deki eğitim kurumlarıyla ilgili arşiv kayıtları bunlardan ibarettir. Bugün bu yapıların yerleri bilinmemekte, arşivdeki bilgiler ve söylenceler doğrultusunda tahmin edilmektedir.

1868 yılında İstanköy'de, Germe, Pili ve Kefaloz Karyelerinde Müslüman çocuklara hem eğitim vermek hem de köylerde imamlık yapmak için yüzer kuruş maaşla hoca tayin edilmesi ve hocalara yapılacak ödemelere karşılık olarak da adada harap durumdaki Bakrat Hamamının tamir edildikten sonraki icarı gösterilmektedir. Bu belgeye cevaben de; çocukların gerçek eğitimleri için sıbyan ve rüştiye mekteplerine atanacak imamların hükümet tarafından denetlenmesi gerektiğinin önemi vurgulanarak rüştiye mektebi için bir yerin araştırılarak kısa zaman içinde bildirilmesi yer almaktadır²⁹². Aynı yıl adada Müslüman çocuklar için ibtidai sıbyan mektebi ve bir de rüştiye açılmıştır 1872 tarihli başka bir belge, rüştiye mektebi hocasının tayin talebinin tahkikine ilişkindir.

1896 yılında İstanköy, Rodos, Midilli, Sakız, Limni ve Bozcaada'ya vaizler gönderilerek din değiştirme vakalarının önüne geçmek için halkı dini konularda aydınlatmaya çalışmışlardı²⁹³.

1838'de temel eğitimde iptidai mekteplerinden sonra ikinci kademe olarak düşünülen rüştiyeler açılmaya başlanmıştır. İstanköy Adası'nda faaliyete geçen ilk rüştiye, merkez kasaba olan İstanköy'deki "Mahmut Bey Mektebi" dir. İlk aşamada mektebin yarısının rüştiye olarak kullanılmıştır. 1873 senesinde ve ilerleyen bir kaç yılda 15–20 öğrencili olduğundan sıbyan mektebi ile birleştirilmesi talep edilmiştir. 1884 yılına ait kayıtlardan anlaşıldığına göre rüştiyede eğitim gören öğrenci sayısı 48'e, 1886'da da 50 olmuştur.

²⁹¹ BOA, CMF, Tasnif No.4386

²⁹² BOA, A.MKT. MHM, Dos. No.408, tr.1285.M.30

²⁹³ Ahbab, a.g.t., s.108

1876 yılında adadaki, sıbyan mekteplerinde 101 Müslüman çocuk, 155 adet de Hristiyan çocuk kendilerine ait sıbyan mekteplerinde eğitim görmekteydiler. 1886 yılında ise sıbyan mekteplerinde öğrenim gören öğrenci sayısı 111 olmuşur²⁹⁴.

İstanköy’de H.1302 M.1884/1885 Hasan Paşa, Defterdar, Kabapınar ve Hamidiye Merkez İbtidai Mektebi olmak üzere dört adet ibtidai mektep mevcuttu. 1893 de İstanköy adasında 6 adet ibtidai mektep bulunmaktaydı. Bunlar: “Pili”, “Germe”, “Hüseyin Paşa”, “Kefelonya”, “Defterdar” ve “Kabapınar” mektepleridir.

Adada artan Müslüman nüfustan dolayı H.1306.C.(M.1888/1889) tarihinde kız ibtidai mektebi açılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır²⁹⁵. Bu ihtiyaç Pili ve Germe’de kız ibtidai mektebi açılarak giderilmiştir.

1897’de İstanköy kasabasındaki Hasan Paşa, Defterdar ve Kayapınar iptidai mekteplerinin kapatılıp, İstanköy merkezdeki yeni inşa edilen İbtidai mektebi ile birleştirilmesi, kapatılan mekteplerin muallimlerinin burada istihdam edilmesi ve durumları hakkında bilgi verilmesi istenmektedir²⁹⁶.

1903 İstanköy cezaresinde Rum çocukları için Mektebi Rüştü karşısındaki emlak üzerinde bir sıbyan mektebi inşasına izin verilmiştir²⁹⁷. 1904 senesinde bu mektepte 155 Rum erkek çocuk eğitim görmekteydi²⁹⁸. Adada bulunan az miktarda Yahudi cemaatinin ise 16 öğrencili bir Yahudi mektebi bulunmaktaydı²⁹⁹.

4.3.3. TÜRBELER

İstanköy’de günümüze ulaşamamış oldukça çok sayıda türbe olduğu bilinmektedir. Ancak bu yapılar hakkındaki bilgi ve belgelere ulaşmak mümkün değildir. İstanköy’ün yerli halkı tarafından bilinen bu yapıların

²⁹⁴ Ahbab, a.g.t., s.108

²⁹⁵ BOA, MF. MKT, Dos. No. 106/4.

²⁹⁶ BOA, MF. MKT, Dos. No.365, tr. H.1315.Ra.11; BOA, MF. MKT, Dos. No. 353, tr. H.1314.L.25

²⁹⁷ BOA, DH. MKT, Dos. No.632, tr.1320.L.13

²⁹⁸ Ahbab, a.g.t., s.111

²⁹⁹ Ahbab, a.g.t., s.111

çoğunluğu yok olmuş ya da yapıda çeşitli düzeltmeler yapılarak günlük hayata dâhil edilmişlerdir.

4.3.3.1. Ak Dede (Akbaba) Türbesi: 110 yaşında iken, 25 Mayıs 1912’de İstanköy adasını işgal için çıkan İtalyan askerlerine direndiği için şehit edilmiştir. Mezarı Lonca Camii yanında idi³⁰⁰.

4.3.3.2. Bahdiyarlar Türbesi: Türbenin Andimahya Kalesi içinde olduğu bilinmektedir. Korsanların Andimahya kalesine saldırması sırasında şehit olan 40 atlının mezarının civarında olduğu tahmin edilmektedir. Eskiden Andimahya’da söylenen bir hikâyeye göre, 40 atlıdan biri olan Uzun Hasan gençken bir Rum kızına sevdalanmış ve evlenmiş. Andimahya’da bir yokuş başında şehit edildiği için adına “Uzun Hasan Yokuş Şarkısı” söylenirmiş³⁰¹.

4.3.3.3. Çınarlı Dede Türbesi: İfestos sokağında, Moruk Camii karşısında bulunmaktaydı. Hikâyesi bilinmemektedir³⁰².

4.3.3.4. Filibeli Dede Türbesi: Türbe, Kefaloz Kalesi içinde bulunmaktaydı. Bulgaristan Filibe’den geldiği söylenmektedir³⁰³.

4.3.3.5. Kara Ana Türbesi: Üç Eylül meydanında olduğu söylenmektedir. Denizde bir fırtınadan kurtulduğu ve gözlerinin görmediği bilinmektedir. Gözleri görmese dahi ziyarete gelen kişilerin kim olduğunu, sıkıntılarını ve geleceklerini gördüğü söylenmektedir. Balıkçılar denize açılmadan Kara Ana’ya danışıp öyle çıkarlarmış. Tamamıyla siyahlar giyinirmiş. Türbesi 1933 yılı depreminde tahrip olmuş ve üzerine kahve – restaurant bulunduğu bir meydan yapılmıştır³⁰⁴.

³⁰⁰ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³⁰¹ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³⁰² Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³⁰³ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³⁰⁴ Erişim: <http://www.istan koy.org/documents/80.html> 07.06.2010

4.3.3.6. Karabaş Dede Türbesi: Kabapınarlı Bektaşî tarikatındandır. Kapapınar'da imiş. Karabaş Dede'nin İskeçe'den geldiği söylenmektedir. Kapapınar mescidinin yanında kalıntıları durmaktadır³⁰⁵.

4.3.3.7. Sarıklı Dede Türbesi: Türbesi eski Osmanlı Sarayı bahçesinde imiş. Şu anda Platia di Agora bölgesi (Roma dönemi antik alanı) içinde kalmıştır. Hakkında başka bilgi yoktur. Bekâr kızların türbesine adak için gittikleri söylenmektedir³⁰⁶.

4.3.3.8. Sulak Dede Türbesi: Türbe, Limanda Hipokrat heykelinin ve parkın bulunduğu (Aktimiauili) alanda imiş. Türbesinin yanından şifalı bir su akarmış. Bu suyun derideki doğuş lekesi olan Alaca hastalığına iyi geldiği bilindiğinden, eski Türkler yeni doğan çocuklarının bezlerini burada yıkarlarmış. Bu dede hakkında başka bilgi yoktur. Su halen akmaktadır. Bu bölgede bulunan antik havuzlardan dolayı bölge Liman Kaplıca havuzları bölgesi olarak adlandırılmaktadır³⁰⁷.

4.3.3.9. Sütlü Nene Türbesi: Riga Fereo sokağının başında, limana nazır durumda idi. Bir balıkçının hanımı imiş. Üç oğlunu da denizde kaybettikten sonra kendini hayır işlerine vermiş. Öldüğünden sonra çok kerameti görüldüğünden adına bir türbe yapılmış. Türbe, 1933 yılındaki depremden sonra ortadan kaldırılmıştır. Türbe iki adet kubbeli bölümden oluşmaktaydı. Bir odada türbe, diğer odada namaz kılınmaktaydı³⁰⁸.

4.3.3.10. Yakup Dede Türbesi: Sufi büyüklerinden olup, yine Osmanlı döneminden önce İstanköy adasına yerleşmiş. Müslümanlığa sonradan geçtiği söylenmektedir. Denizci imiş. Onun zamanında birçok Hristiyan Müslümanlığı seçmiş. Birçok kerameti görüldüğünden adına Kisteli (Makas

³⁰⁵ Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³⁰⁶ Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³⁰⁷ Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³⁰⁸ Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/80.html> 07.06.2010

Burnu, Yunanca ismi Psalidi) burnunda bir türbe yapılmıştı. Günümüzde burası Yakup Tepesi olarak adlandırılmaktadır³⁰⁹.

4.3.3.11. Yedi Efendiler Türbesi: Yedi adet sufi dedesi Müslümanlığı yaymak için adaya gelmişler (Osmanlı döneminden önce). Aş evleri ve yardım ocakları kurmuşlar. Biri doktormuş. Biri çok zenginmiş. Diğerleri de bilgili velilermiş. Türbe Kumburnu'nda imiş. 200 hektarlık bir mezarlık içinde imiş. Günümüzde Aya Pavlos Mahallesi içinde kalmıştır³¹⁰.

4.3.3.12. Yobaz Dede Türbesi: Pili köyünde (Koniario) Papaz iken, Yunanlıların din savaşları sırasında Müslüman olmuş. Çevresine de Müslümanlığı yaymış. Çevresine çok yardım etmiş. Öldükten sonra adına türbe inşa edilmiş. Günümüzde türbenin tam yeri bilinmemektedir³¹¹.

4.3.3.13. Zincirli Dedeler Türbesi: Zincirli Dedeler, Kefaluka (Akyarlar)'dan gelen (Osmanlı döneminden önce) üç balıkçı kardeşlermiş. Müslüman oldukları için Şövalye yönetiminden çok cefa görmelerine rağmen Müslümanlıklarını korumuşlar. Halk, zincirlenip işkence gördükleri için kendilerini Zincirli Dedeler olarak adlandırmışlar. Bir gün kardeşlerden biri balığa çıkıp geri dönmemiş. Kardeşleri sabahleyin ölüsünü şimdiki Kumburnu bölgesinde bulmuşlar. Balıkçılar, ölünün bulunduğu bölgede gece o bölgede ışıkların görüldüğünü söylemişler. Bulunduğu yere kardeşleri türbe yapmışlar. Daha sonra kardeşleri de vefat ettikleri zaman aynı türbeye gömülmüşler. Günümüzde bu türbenin sadece zemini bulunmaktadır. Konumu, Kumburnu fenerine gelmeden 500m. öncedir³¹².

Bu türbelerin haricinde; Akbeyli Türbesi, Helvacılar Sokağı'ndaki Kır Türbesi, Yokuşbaşı Mahallesinde Yassı Ana Türbesi, Kumburnu dışında çok güzel süsleme sanatı ve mermerlerle süslenmiş Dedeler Türbesi de

³⁰⁹ Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³¹⁰ Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³¹¹ Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/80.html> 07.06.2010

³¹² Erişim: <http://www.istanakoy.org/documents/80.html> 07.06.2010

mevcuttur. Dedeler Türbesi'nin diğerlerine kıyasla yerli halk tarafından sık sık ziyaret edilen, adaklar adanan bir türbe olduğu bilinmektedir³¹³.

4.3.4. HAMAMLAR

İstanköy'de arşiv belgelerine ve bölge halkından edinilen bilgilere göre günümüze ulaşmamış hamamların haricinde hamam yapısı yoktur.

4.3.5. ÇEŞMELER VE SEBİLLER

Bu yapıların yerleri hakkında bir bilğimiz yoktur. Ancak kitabelerinden varlıklarından haberdar olmaktadır. Yapılar günümüze ulaşmamıştır. Örneğin, Kefalos Kalesi'nde bir zamanlar var olan ve Evliya Çelebinin “*ala sarnıçlar*” olarak nitelediği sarnıçlar bugün mevcut değildir³¹⁴. Günümüzde kalede, bir zamanlar cami ve mezarlığın olduğu arsa üzerinde inşa edilen su depoları dikkat çekmektedir (Fotoğraf:151).

4.3.5.1. Çeşme Kitabesi

İstanköy şehir mezarlığında bulunan kitabede Süleyman Paşa'nın adı geçmektedir. Süleyman Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılan yapının yeri ya da planı hakkında bir bilğimiz bulunmamaktadır. Ancak arşiv belgelerine göre, Karabağlı Süleyman Paşa adına kurulmuş olan bir vakıftan söz etmek mümkündür. Bu belgelerde, vakfa ait mülkler olduğu ve 1873/74 yıllarına ait bütçesinin de 840 kuruş olduğu görülmektedir³¹⁵(Fotoğraf 152) .Yan yana ikişerli ve beş satırlık kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

“Sâhibü'l-hayr Kapudan Süleymân Paşa / Zâtîdîr bahr ata' bu eltâf-ı ...îm

³¹³ Bastıyalı, **a.g.e.**, s.166

³¹⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.117

³¹⁵ Ahbap

‘Ayn-ı ihsân ü kerem kulzüm bî ka’r-ı himem / Bermekiyyü’ş-şiyem ol dâver-i dânâ vü kerîm

Kapudân olalı bahrına o zât-ı Ekrem / Ki kılâ‘ eyledi inşâd gehî mâ’-i na‘îm
Göricek ana dahi menba‘-ı ihsânından / Etdi bu çeşmeyi icrâ‘ ile cûdîn ta‘mîm
Kevser-i lutf ü gınâ bahşla sîrâb itsün / Ânı da ‘âlem-i Ukbâ’da Hudâvend-i ‘alîm”

4.3.5.2. Çeşme Kitabesi

İstanköy’de şehir mezarlığındaki başka bir kitabenin de su yapısına ait olduğu anlaşılmasına rağmen, ait olduğu yapının yeri ve planı hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Tek satır olan kitabenin transkripsiyonu şöyledir(Fotoğraf:153).

“Ve ce’alnâ mine’l-mâ’i külle şey’in hayy H.1310” (1892–93)”

4.3.6. KALELER

İstanköy’de arşiv belgelerine ve bölge halkından edinilen bilgilere göre günümüzdeki mevcut kalelerin haricinde kale yapısı yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Kronolojik olarak bugünkü Yunanistan topraklarında Osmanlı egemenliğinin kurulması, Dimetoka'nın 1361 yılında alınmasıyla başlar ve 1461 senesinde Mora'nın fethiyle büyük ölçüde tamamlanır. Bu dönem tarihçiler tarafından “Proti Turkokratia” (Yunanistan'da ilk Osmanlı egemenliğinin kurulması) olarak adlandırılır³¹⁶.

İstanköy ise coğrafi konumu itibarıyla antik çağlardan günümüze kadar yerleşim görmüş bir Ege adasıdır. Ada, tıpkı Rodos gibi Akdeniz üzerinde gerçekleşen ticaretin önemli ayaklarından da birisi olmuştur. 1523'de Rodos ve Oniki Adalar'ın fethiyle bu adalarda ilk mimari faaliyetler başlamıştır. İstanköy'deki ilk yerleşimlerin, şehir merkezinde, günümüzde de İstanköy'ün en sağlam ve en büyük kalesi olan Narince Kalesi'nde başlamış olduğu anlaşılmaktadır. İstanköy'deki yapıların çoğunda, 19. yüzyılda yapılan tamiratlarına ilişkin arşiv belgeleri hariç, vakfiye ya da inşa kitabeleri mevcut değildir.

Gelişen süreçte, devletin üst kademelerinde görev alan devlet adamlarının veya komutanların hatta padişahın İstanköy'de kendi adlarını vererek yaptırdıkları yapılar şehrin imarına önemli katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti, siyasi, ticari ve mimari alanlarda büyük yatırımlarını öncelikle Rodos'a yapmıştır. İstanköy, Rodos'a çok yakın fakat hep Rodos'un gölgesinde kalmış gözüксе de küçümsenmeyecek derecede bir şehir gelişimi ortaya koymuştur. Ticarete yön veren küçük limanı, gemilerin uğrak yeri olmasını sağlamıştır. Rodos kadar önemi bir liman kenti olmasa da Rodos'a gelen birçok gezgin ve ticaret gemisi İstanköy'e uğramadan adaları terk etmemişlerdir.

Araştırmamızda, İstanköy'de Osmanlı hâkimiyetinin başlaması ve adaya İtalyan hâkimiyeti gelinceye kadar geçen sürede, çok sayıda eser inşa

³¹⁶ Levent Kayapınar, “Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması(1361–1461)”, *Türkler*, C.9, Semih Ofset, Ankara, 2002, s. 187

edildiği ancak büyük bir kısmının ne yazık ki günümüze ulaşmadığı belirlenmiştir. Halen mevcut eserlerin çoğunluğunda telafi edilmesi zor kayıplar olduğu görülmüştür. Bu kayıplar, yapılardan arda kalan, yalnızca minare kaidesi veya minareye çıkışı sağlayan basmaklar şeklinde kendini göstermektedir.

Yapı gruplandırması yapılırken cami ve mescit ayrımı kesin çizgilerle yapılamamıştır. Birçok caminin ilk yapıldığında mescit olarak kullanıldığı arşiv kayıtlarından da anlaşılmaktadır. Bu bakımdan cami ve mescit yapılarını aynı grup yapılar başlığı altında tespitini yapmaya çalıştık. Bu çalışma kapsamında, İstanköy’de günümüzde kısmen ya da tamamen mevcut 12 cami/mescit, 2 türbe, 2 mektep, 5 hamam, 2 şadırvan, 16 çeşme olmak üzere farklı türde toplam 39 yapı incelenmiş ve bunların bir kısmının asıl şeklini neredeyse tamamen yitirdiği, bir bölümün de yeniden inşa edildiği anlaşılmıştır. Eserlerin bu derece azalmasının ve hasar görmesinin ilk sebebi, insanların yol açtığı tahribat ve bilinçsizce yapılan müdahalelerdir. Bu duruma, yönetimlerin imar faaliyetleri kapsamında pek çok eseri ortadan kaldırma girişimleri de eklenebilir. Bunun en son örneği Kabapınar Mektebi’nde görülmüştür. Bu hasarların başka bir önemli sebebi de depremlerdir. İstanköy’ün bir ada yerleşimi olduğu için sayısız depreme maruz kaldığı bilinmektedir. Özellikle 1933 depremi, birçok Osmanlı yapısının tamamen yıkılmasına ya da çok hasar görmesi sonucu yıktırılmasına sebep olmuştur.

1920’den bu yana şu veya bu nedenle “imar planına denk geldi” veya “tehlikeli, yıkılması gerek” diyerek en azından bu eserleri kendi kaderlerine bırakan ihmalkâr bir tutumla birer birer yok edilmesine adeta göz yumulmuştur³¹⁷. Bu yaklaşım dün olduğu gibi bugünde devam etmektedir.

İstanköy’de mevcut eserler 16. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimine yayılmaktadır. Yapıların büyük çoğunluğunun kitabesine ulaşamamıştır. Biri tamamen yıkılmış dört cami/mescit yapısının tamirat kitabesi mevcuttur. Bu açıdan yapılar ancak plan ve mimari

³¹⁷ İsmail Bıçakçı, **Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri**, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.9

özelliklerine göre yaptığımız tarihlendirmeler çerçevesine oturtulmaya çalışılmıştır. İstanköy'deki yapı gurupları içinde şehirde yapılan ilk yapının Narince Kalesi'nde kiliseden çevrilen Kale Camisi olduğu düşünülmektedir. Zira Aynı durum Rodos içinde geçerlidir. Rodos'ta İbrahim Paşa Cami Kanuni Sultan Süleyman adına yazılı kitabesindeki 1530 tarihi ile Rodos'ta yapılan ilk cami yapısıdır³¹⁸.

Günümüzde mevcut olmayan camilerden, Pili Kalesi'nde Güzelce Ali Paşa Cami (17.yy. ikinci yarısı), Debbağhane/Tabakhane Cami (17.yy. ikinci yarısı), Germe'de Akdede(Akbaba) (17.yy. sonu, 18.yy. başı), Germe Deveci Cami (18.yy. ortası) şeklinde sıralanabilir.

Mevcut yapılardan kitabesi olmayanlar; Narenciye Kale Camisi (16.yy ikinci yarısı), Andimahya Kalesi Cami (17.yy.), Lonca Camisi(17.yy. ikinci yarısı), Yenikapı Cami (17.yy. ikinci yarısı), Defterdar Camisi(1724/25), Kabapınar Mescidi(18.yy.), Hilal-i Ahmer Mescidi (18.yy.), Pili Kalesi Camisi (1880), Kurşunlu Cami (19.yy. sonu) şeklinde sıralanabilir. Kitabesi olan yalnızca üç yapı vardır. Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi'nin kitabesinde 1784/85 tarihi, Atik Cami ve Rıfat Efendi/Moruk Camisi'nin her ikisinin tamirat kitabesinde de M.1892/93 tarihi yer almaktadır.

Mevcut çeşme yapıları ise; Feyzullah Molla Gani-Zade Çeşmesi(1696/97), Narince Kalesi'ndeki Çeşmenin ilk hali(17.yy. ikinci yarısı), Yenikapı Cami Çeşmesi (1776/77), Lonca Cami Çeşmesi (1785/86), Ketten Göl(1781/82), Atik Cami Çeşmesi(1872/73), Liman Çeşmesi(1872/73), Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami Çeşmesi (1855/56), Vakıf Bina Çeşmesi (20.yüzyıl), şeklinde bir sıralama yapılabilir.

Şadırvanların her ikisinin de kitabesi mevcut değildir. Ancak her iki şadırvanın da Lonca Cami Şadırvanı (17.yy. ikinci yarısı), Defterdar Camisi Şadırvanı (18.yy. ilk yarısı) camilerle birlikte ya da camilerden birkaç yıl sonra yapıldığı anlaşılmaktadır.

İstanköy'deki mevcut mektep yapılarından merkezdeki mektep (1897), Germe'deki mektep(19.yy.) yapısı şeklinde sıralanabilir.

³¹⁸ Zeki Çelikkol, **Rodos'ta Türk Eserleri ve Tarihçe**, TTK Basımevi, 2. bsk., Ankara, 1992, s.70-71; Oktay Aslanapa, Rodos'ta Türk Eserleri, **Türk Kültürü**, S:42, Ankara, Nisan 1966, s.534

Ada'daki hamam yapılarının hepsi tamamen ya da kısmen günümüze ulaşmış olup; Pili Kalesi'ndeki Güzelce Ali Paşa Hamamı (17. yy. ikinci yarısı), Bakrat Hamamı (17.yy. ikinci yarısı), Ahtubutelli Hamamı(19.yy), Arnavutoğlu Hamamı(19.yy.), Anadolu Hamamı (19.yy.) şeklinde sıralamak mümkündür.

Farklı türdeki eserlerin çoğu müstakil bina hâlinde inşa edilmeklerine rağmen Lonca Cami ve etrafındaki çeşmesi, şadırvanı, Bakrat Hamamı ve mezarlıktan dolayı külliye başlığı altında incelenmiştir. Yenikapı Camisi de minare gövdesine yaslanmış olan çeşmesi ve arşivlerde Yenikapı Medresesi ile ilgili kayıtların bulunmasından dolayı külliye başlığı altında değerlendirilmiştir.

Camiler, İstanköy'deki mimari eserler arasında oldukça önemli bir yapı grubudur. Örtü sistemi bakımından bu yapılar; ahşap çatılı, kârgîr kubbeli ve düz dam örtülü olmak üzere üç guruba ayrılmaktadır. Oniki adet camiden ikisi kârgîr kubbeli, ikisi ahşap çatılı, biri tek eğimli çatılı, ikisi düz damlı, beş adet cami ise çok az bölümü ayakta örtü sistemleri hakkında bir bilğimiz yoktur. Ahşap çatıyla örtülü camilerden, Atik Camisi kare planlı, Lonca Camisi dikdörtgen planlı olup her ikisi de kırma çatılıdır. Kubbeli yapılardan Rıfat Efendi/Moruk Cami kare planlı, Defterdar Camisi ise dikdörtgen planlıdır. Her iki kubbe de Rodos'taki kubbeli yapıların çoğunda görüldüğü gibi kör kubbeli olmayıp, kubbeler sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır³¹⁹. Kubbe, Rıfat Efendi/Moruk Camisi'nde kare planlı ve yalnızca harim bölümünden ibaret bir yapıyı örterken; Defterdar Camisi'nde dikdörtgen planlı bir yapının yalnızca harim mekânını örtmektedir. Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami düz dam örtülü, dikdörtgen planlı; Hilal-i Ahmer Mescidi kare planlı, düz dam örtülü; Kabapınar Mescidi modern, tek eğimli çatısı ile kare planlı yapılardır. Yenikapı Camisi'nin sadece minare kaidesi, Kurşunlu Camisi'nin minareye çıkılan basmak kaideleri ve duvarlarının alt beden sıraları, Pili, Narince ve Andimahya'daki camilerin beden duvarlarından çok az bölümleri kaldığı için örtü sistemleri hakkında bir şey söylemek oldukça güçtür. Yenikapı Cami'nin

³¹⁹ Hermes Balducci, **Rodos'ta Türk Mimarisi**, çev. Celalettin Rodoslu, TTK Basımevi, Ankara, 1987, s.136

planı anlaşılmamakla birlikte Narince Kale Cami kare planlı, Pili Kalesi'ndeki Cami dikdörtgen planlı, Andimahya Kale Camisi kare planlı, Kurşunlu Camisi ise dikdörtgen planlı olduğu anlaşılmaktadır. Kubbeli yapılardan olan hamam yapıları da dâhil bütün kubbeli yapılarda kubbeye geçiş genellikle tromplardır.

Lonca Camisi, Defterdar Camisi, Atik Camisi, Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi, Pili Kalesi'ndeki Camisi'nin son cemaat yerleri mevcuttur. Rıfat Efendi/Moruk Camisi'nin ise içyapı incelemesi yapılamamasına rağmen, son cemaat yeri olmadığı anlaşılmaktadır. Yenikapı, Narince Kale Cami, Kurşunlu Camisi'nden geriye kalan duvar kalıntılarından son cemaat yerlerinin olup olmadığı görülmüştür.

İstanköy minareleri mevcut olan Lonca, Defterdar ve Germe Cezayirli Hasan Paşa Camisi'nden anlaşıldığı kadarıyla tek şerefelidir. Rodos'ta ise iki şerefeli minare örneği Süleymaniye Camisi'nde görülmektedir³²⁰. Adanın deprem bölgesinde olması minare boylarını kısa tutulmasını zorunlu kılmıştır. İstanköy'de minareleri mevcut olan bu üç caminin minareleri, düzgün kesme taş malzemedir. Bu üç cami dışındaki Yenikapı Camisi'nin minaresi farklı taş malzeme düzeninden farklı dönemlerden yenileme izlerini taşımaktadır. Bu minarenin de pabuç bölümünden sonraki gövdesinin tamamı yıkıldığı için şerefesi ve konik külah bölümü daha sonradan yapılmıştır. Günümüzde minaresinin yalnızca kaide bölümü kalabilmiş başka bir cami de Atik Camisi'dir. İstanköy Cami minarelerin hepsi kare kaide üzerinde, silindirik gövde ile yükselmektedirler. Lonca ve Germe Cezayirli Hasan Paşa Camisi'nde kare kaide üzerinde poligonal köşeli kaide bölümleri devam etmektedir.

Lonca Cami ve Defterdar Cami iki katlı yapılar olup alt katlarında İstanköy Müslüman Vakfına gelir getiren dükkânlar vardır. Lonca Camisi kuzey cephedeki son cemaat yerine açılan kapısı ve doğu cephedeki harime açılan kapısı ile iki girişli; Defterdar Camisi son cemaat yerine hem doğu hem

³²⁰ Balducci, **a.g.e.**, s. 173; Yazar eserini yazdığında minare mevcutmuş, ancak 1987 de tehlike arz ettiği ileri sürülerek ve yeniden yapılacağı vaat edilerek yıkılmıştır. 2005 yılında caminin restorasyonu tamamlanmış iki şerefesi ile yapı tamamlanmış. bkz. Konuk, **a.g.e.**, s.68-69

batı cepheden iki girişi olan yapılardır. Mevcut diğer tüm camilerin tek girişli olup bu girişlerin geneli kuzey cepheleri ortalanarak açılmıştır.

Mahfil bölümleri; Rıfat Efendi/Moruk Camisi'nin içyapısı görülemediği için bilinmemektedir. Ancak, Lonca, Defterdar, Germe Cezayirli Hasan Paşa Camisi'nde, Atik Camisi'nde, belirgin şekilde mahfil bölümleri vardır. Mihraplar; Atik ve Rıfat Efendi/Moruk Camisi'ndeki mihraplar şartlardan dolayı incelenememiş, Germe Cezayirli Hasan Paşa Camisi'nde ve Defterdar Camisi'nde düz sıvanmış bir niş şeklinde, Pili Kale Camisi'nde yıkık vaziyette iken, Lonca Camisi'nde mermer mihrap yüzeyindeki cami, kandil ve barok etkili bitkisel süslemeler oldukça dikkat çekicidir.

Camilerdeki minberler; Lonca Camisi'nde mermer, Defterdar Camisi'nde taş, Germe Cezayirli Hasan Paşa Camisi'nde taş malzemeden yapılmıştır. Bu minberler arasında yalnızca Lonca Camisi minberinde bitkisel süslemeler vardır. Her üç minberin de köşk bölümleri ahşaptır. Lonca Camisi'nin minberi 20. yy.'daki yenileme sırasında yapılmıştır.

İstanköy'deki yapı türleri arasında sayı bakımından en çok çeşmeler dikkat çekmektedir. Günümüze ulaşmış çeşmelerin iki adeti (Narince Kalesi'ndeki Çeşme ve Vakıf Bina Çeşme) hariç, ismi belirlenmiş beş çeşme yapısının (Atik Cami Çeşmesi, Feyzullah Molla Gani-Zade Çeşmesi, Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami Çeşmesi, Keten Göl³²¹, Liman Çeşmesi) kitabesi çeşme cephelerinde yer almaktadır. Çeşmeler tekli ya da çoklu kemerli açıklıklar içine yerleştirilmiş hayat ağacı motifli ayna taşlarıyla süslenmiş vaziyettedir. Bu süsleme dışında yalnızca Lonca Camisi Çeşmesinde barok etkili bitkisel süsleme sırası dikkat çekmektedir. İsmi ve adresini belirleyemediğimiz altı çeşme yapısının da kitabeleri yoktur. İstanköy şehir mezarlığında iki adet çeşme kitabesine ulaşılmış ancak bu kitabelerin ait olduğu çeşme yapıları hakkında bir bilgi edinilememiştir. Bütün çeşme yapılarının malzemesinin kaba yontu taş malzeme olduğu tespit edilmiştir. Çeşme yapılarının cephe yüzeyleri sıvanmış, kireç ya da boya ile badanası yapılmış durumdadır. İsmi belirlenememiş altı adet çeşme yapısı, çeşme

³²¹ Dürüst, a.g.e., s.323

olarak kullanılır durumda değildir. Diğer mevcut çeşmelerden yalnızca Narince Kalesi'ndeki günümüze kadar oldukça değişerek gelebilmiş çeşme yapısı kullanılır durumdadır.

İstanköy'deki türbeler kare planlı üzeri kubbe örtülü yapılardır. Hacı Paşa Türbesi'nin yanına sonradan Vakıf binası yapılmıştır. Sır Molla Efendi Türbesi ise Germe Mezarlığı içinde yer almaktadır. Her iki türbenin de içindeki sandukalı mezarları orijinal olup dış yapıları güncel uygulamalardır.

İstanköy'deki hamam yapıları genel plan tiplerini kısmen de olsa hatırlatır örneklerdir. Türk hamam tipolojisi içinde esas itibarıyla *soyunmalık*, *ılıkılık*, *sıcaklık*, *su deposu* ve *külhan* gibi bölümlerden meydana gelmekle beraber büyük boyutlu eserlerde *aralık* şeklinde adlandırılan bir bölüm ile *helâ* ve *usturalık* mekânları da mevcuttur³²². Hamamlar, tipolojik bakımdan sıcaklık mekânlarının plan şeması dikkate alınarak başlıca altı grupta sınıflandırılmıştır³²³.

Araştırmamız esnasında İstanköy'de mevcut beş adet hamamdan, Arnavut Hamamı olarak bahsi geçen hamam günümüzde çok az bir bölümü kalmıştır. Ancak künkleri toprak altından görülebilmektedir. Dolayısıyla planı ve malzemesi hakkında bir şey söylenemez. Pili Kalesi'nde Güzelce Ali Paşa'nın konağının bitişiğinde yer alan özel hamamı ise iki kubbeli, tipolojik sınıflandırmanın dışında kalan, münferit olduğunu düşündüğümüz küçük ölçülere sahip bir ev hamamıdır. Moloz taş malzeme ile yapılmış olan hamam yıkılmak üzeredir. Anadolu Hamamı diye yayınlarda geçen hamam yapısının tarafımızdan tespiti yapılamadığı için planı ve malzemesi hakkında bir şey söylenemez.

Ahtubutelli Hamamı "haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip" sınıfına dâhil edilebilir. Malzeme olarak tıpkı Bakrat Hamamı'ndaki gibi duvarlarda moloz taş malzeme, kubbelere geçiş ve kubbelerde tuğla malzeme kullanılmıştır. Bakrat Hamamı ise geçirdiği değişimler sonucu bu haçvari plan özelliğini kısmen yitirmiş ve merkezi bir mekânın etrafındaki iki eyvan ve iki

³²² Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara, 1995, s.19-40

³²³ Semavi Eyice "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *Tarih Dergisi*, C.XI, S.15, İstanbul, 1960, s.99-120

halvet hücresi ile adeta yarım haçvari plan sergilemektedir. Soyunmalık bölümü Adaya İtalyanlar'ın hâkim olduğu dönemde yapılmıştır. Uzun süre tuz deposu olarak kullanılmıştır. 2009 yılında restorasyonu tamamlanmış bir yapıdır.

Ada'da mevcut, Andimahya, Kefalos, Narince, Pili kaleleri şövalyeler döneminde yapılmış yapılardır. Ancak Osmanlı Döneminde deprem vb. sebeplerle tamiratlar geçirdiğine ilişkin arşiv belgeleri mevcuttur.

İstanköy'de günümüze ulaşmış bütün yapılarda mimarlarına ilişkin bir bilgi yer almaz, yani mimarları bilinmemektedir. Yalnızca çeşme kitabelerinde ustalarının adı geçmektedir.

Malzeme ve teknik itibarıyla İstanköy'deki Osmanlı dönemi eserlerinin Anadolu'daki örneklerinden önemli bir farklılık sergilemediği gözlenmektedir. Araştırmamız neticesinde İstanköy'deki mimari eserlerin inşa malzemesi; düzgün kesme, kaba yonu ve moloz taşlar yanı sıra çok az tuğla, mermer, alçı, ahşap şeklinde belirirken taşın daha fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Yapıların beden duvarlarında esas itibarıyla düzgün kesme ve kaba yonu taşta yer verilirken, bazı eserlerde taşla birlikte alternatif sıralar hâlinde tuğlanın da kullanıldığı gözlenmiştir. Kubbe geçişlerinde ve saçaklarında da tuğla malzeme kullanılmıştır. Şadırvanların sütunları (Lonca ve Defterdar Cami Şadırvanları) ve harimdeki sütun sıralarında(Defterdar Camisinde), havuz/su haznelerinde mermer malzeme kullanılmıştır. Ahşap malzeme ise sundurmalarda (Lonca Camisi'nin doğu cephesinde harime giriş açıklığına açılan sundurma), minber köşklerinde kullanılmıştır. Alçı malzeme ise pencere şebekelerindeki korkuluklarda(Lonca Cami pencere açıklıklarında) kullanılmıştır.

Düzgün kesme taş malzeme Lonca Camisi'nde, Defterdar Camisi'nde; moloz taş malzeme Atik Camisi'nde; Pili Kale Camisi'nde, Andimahya Kale Camisi'nde ve Narince Kale Camisi'nde kullanılmıştır. Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camisi ve Rifat Efendi/Moruk Camisi'nin malzemeleri sıvalı cephe yüzeylerinden tespit edilememiştir. Adalardaki birçok yapıda olduğu gibi İstanköy'deki yapılarda da tuğla ve kerpiç yapı malzemesi olarak çok az kullanılmıştır.

Süsleme İstanköy yapılarında neredeyse hiç yoktur. Sıklıkla karşılaşılan süsleme, hamam ve çeşmelerin ayna taşlarında, şadırvan havuzlarını çevreleyen plakalarda, hamamlarda görülen hayat ağacı motifidir. Başka biri süsleme unsuru yoktur. Çini, kalem işi, taş mermer tuğla alçı süsleme vs. örnekleri yapıların hiçbirinde yoktur. Lonca Camisi'nin mermer mihrabındaki cami, kandil ve barok etkili bitkisel süslemeler vardır. Aynı barok süslemeyi minber aynalıklarında ve harime giriş kapısının üzerindeki sağır niş yüzeyinde de görülür. Lonca Camisi İstanköy'deki camiler arasında süslemesi olan tek camidir. Asma tavanı ve bu tavanı cephe duvarlarına bağlayan alçı kaplı ahşap konsol yüzeylerindeki bitkisel süslemelerde ve son cemaat yerine giriş kapısının iç cephesindeki bitkisel süslemelerin hepsinde barok etkisi hissedilmektedir.

Bir Anadolu geleneği olan ve özellikle de Bursa'da çok örneği görülen bir çınarın yanında cami veya bir ibadet mekânının yapılandırılması geleneği Trakya ve Makedonya' da da yaygındır. Çınar ağacı ölümle değil daha ziyade doğum gibi mutlu olaylar ile bağdaştırılmıştır. Rodos'ta Recep Paşa Camisini gölgeleyen çınar ağacı³²⁴ İstanköy'deki tarihi çınar ağacı da bu geleneğin adalardaki göstergesidir.

Rodostaki Osmanlı mimarisinde olduğu gibi İstanköy deki mimari eserlerdeki süslemelerde canlılara ait betimlemeler görülmez. Öyle ki kuş veya balık gibi figürleri dahi görmek çok zordur. Süslemede en baskın, hatta tek süsleme motifi hayat ağacıdır.

Yunanistan karasındaki tespit edilen yapı türlerinden³²⁵ bugün İstanköy'de bulunmayan yapılar; medrese(yapısı günümüze ulaşmamış), darülkurra, tekke-zaviye, imaret(yapısı günümüze ulaşmamış), han, saat kulesi, köprü, kervansaraylardır. Medrese yapıları ile ilgili kayıtlar Devlet Arşivleri ve Vakıf kayıtlarında yer almasına rağmen yapıları günümüze ulaşmamıştır. İmaret ile ilgili, yalnızca Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde, Narince Kale'sindeki cami bünyesinde var olduğundan bahsedilir.

³²⁴ Balducci, a.g.e., s.92; Heath W. Lowry, Osmanlıların Ayak İzlerinde, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 111

³²⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri IV**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 2000, s. 400

SONUÇ

İstanköy'deki Türk Devrine ait ilk yapılaşma hareketleri adanın fethinden sonra başlamıştır. İlk yerleşimler Narince Kalesi'nden başlayıp, giderek kale dışına yayılmaya başlamıştır.

İstanköy'de mevcut ve yok olmuş eserlerin tespiti amacıyla yapılan bu araştırmada; cami, mescid, türbe, hamam, şadırvan ve çeşme, mektep, kale gibi farklı işlevlere cevap veren yapı türleriyle zengin bir mimarî mirasa sahip bulunduğunu, fakat çoğunun deprem gibi afetlerin yanı sıra; ne yazık ki bilinçsiz onarımlar başta olmak üzere, insan eliyle yapılan tahribat ve ihmal izlerini taşımalarından dolayı asıl vasıflarını kaybettiklerini ortaya çıkarmıştır.

Eserlerin plân, dış kütle, iç görünüş ve malzeme bakımından ekseriyetle dönemlerine ait karakteristikler sergilediği anlaşılmıştır. Camiler, örtü sistemi itibariyle ahşap çatılı, kârgîr kubbeli ve düz damlı olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

Yapı türlerinden çeşmeler sayıca en fazla olanıdır. Çeşme yapılarının çoğunun kitabesi mevcut olsa da çeşmeler kullanılır durumda değildir.

Türbe yapılarının yerleri ve sandukaları orijinal olmasına rağmen dış cepheleri yenidir ve sanat değeri yoktur.

Mevcut hamamların özgün planlarından kayıplar yaşadığı anlaşılmıştır. Mevcut olan Bakrat ve Ahtubutelli hamamlarının başka amaçlar içinde kullanılıyor olması yapıların tamamen yok olmasını engellemiştir.

İstanköy'de mevcut dört adet kale de(Andimahya, Narince, Kefalos ve Pili) şövalyeler döneminden kalmıştır. Ancak bu yapılarda, fetihten sonra Osmanlı tarafından güçlendirilmiş, adada yaşanan depremlerden sonra da gördükleri hasarlar giderilmiştir.

Mektep/medrese yapılarının çoğunluğu kaybolmuş günümüze ulaşabilmiş iki yapı da 19. yüzyıl yapısı olarak kayıtlarda yer almaktadır.

Araştırmamız sonucu, İstanköy'ün çok sayıda ve farklı türdeki eserlerle zengin bir mimarî dokuya sahip bulunduğu; yapıların devrin ileri gelenleri tarafından Osmanlı mimarî geleneklerine bağlı kalınarak yaptırıldığı anlaşılmıştır. Ancak bazılarının çeşitli tahribat, bilinçsiz müdahaleler ve bir

takım ilavelerle aslî özelliklerini büyük ölçüde yitirdikleri, bazılarının da bakımsız vaziyette bırakıldıkları ortaya çıkmıştır. Beklentilerimiz İstanköy'deki restorasyon faaliyetlerinin önünün açılması ve yapıları özgün şekillerine kavuşturacak biçimde ve çağdaş koruma ilkeleri doğrultusunda restorasyonlarının gerçekleştirilmesine izin verilmesidir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri:

BCA, 8.8.1934, Dosya:2268, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No:191.308.7

B. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri:

A.MKT. MH, Dos. No.408

A.MKT. DV. Dos. No.123, Göm. No.84

A.MKT. MHM Dos. No.447

A. MKT. MHM, Dos. No:265, Göm. No:52

A.MKT. MVL. Dos No:36, Göm. No:17

A.MKT. NZD. Dos.No.200

A.MKT. UM, Dos.No.307, Göm. No.98

CAS, Dos.. No. 863

CAS, Dos. No. 833

C. BLD, Dos. No.141

CEV, Dos. No.550

CEV, Dos.No.152

CEV, Dos. No. 119

CEV Dos. No. 264

CEV, Dos. No.159

CEV, Dos. No. 513

CEV Dos. No.396

C.EV, Dos. No.61

C.EV Dos. No.415

C.EV, Dos. No.133

C.EV Dos. No.542

CMF, Tas. No. 6906

CMF, Tasnif No.5013

CMF, Tasnif No.4386

CMF, Dos.No.101

CMF, Dos. No. 6960

CMF, Dos. No.50

CMF, Dos. No.139

C. ML. Dos. No:582

C.SM., Dos. No:8, Göm. No:354

DH. İD, Dos. No.33
 DH. İD, Dos. No. 97–1
 DH. MKT Dos. No.2845, Göm. No:7
 DH MKT. Dos. No: 1589, Göm. No:52
 DH. MKT, Dos. No.632
 DH. MKT, Dos.No.1588
 DH. MKT., Dos.No.1620
 DH. MKT, Dos.No.1641
 EV. d Göm. No. 19802
 EV. d Göm. No.20711
 EV. d Göm. No.22303
 İ.MBH, Dos. No.4
 İ.EV, Dos. No. 24
 İEV, Dos. No.47
 İ:DH, Dos.No.662
 İ.HUS, Dos.No.19
 İDH, Dos. No. 162
 İ.MVL Dos. No. 253
 İ. MVL. Dos.No.354
 İ. MVL. Dos No.363
 İ. ML, Dos. No.77
 İ.DH, Dos. No.993
 İ.ŞD. Dos. No.7
 İ. ŞD. Dos. No.44
 MF. MKT, Dos. No. 106
 MF MKT, Dos. No. 151
 MF. MKT, Dos. No.91
 MF. MKT. Dos.No.353
 MF. MKT. Dos. No.365
 MF. MKT, Dos. No. 106/4
 Y.A.HUS, Dos. No.287
 MKT. NZD. Dos.No.217
 Y.A.RES, Dos No.68
 Y.A.RES, Dos No.75
 Y.PRK. BŞK, Dos No.26
 Y.PRK. UM, Dos. No.21
 Y.PRK. UM, Dos.No.24
 Y.PRK. SGE, Dos. No:4, Göm. No:46

C. Tapu Kadastro Arşivleri:

TKGM TADB TTD 00044–00065

TKGM/TADB/TTD/00044_00075

TKGM/TADB/TTD 00044–00073

D. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri:

Defter No.184, Sayfa: 0066, Sıra: 0518

Defter No.184, Sayfa: 0154, Sıra:1217

Defter 184 Sıra 1105. ve 22 Şevval 1148 hicri tarihli hurufat kaydıdır

H.22 Şevval 1148 (M.6 Mart 1736) tarihli hurufat kaydı

Defter No:184, Sıra No:1093

Defter No. 184, Sayfa:66, H.25.06.1232(M. 12 Mayıs 1817)

Defter No:184, Sıra No:1217–1218

II. YAYINLAR

AHBAB, Yakup, **Yakındönem Tarihimizde İstanköy Adası**, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Haziran 2009

AHMET RESMÎ EFENDİ, Cografya-yı Cedid, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Koleksiyonu, nr.268, varak 142 b,

AKSOY, Azmi, **Yunanca-Türkçe/ Türkçe-Yunanca Sözlük** 1.bsk., Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan 2003

AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Yayınları, 5.bsk., İstanbul, 1995

AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, TÜBİTAK(Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) Yayınları, 12.bsk., Ankara, 2000

ASLANAPA, Oktay, Rodos'ta Türk Eserleri, **Türk Kültürü**, S:42, Ankara, Nisan 1966

AVCI, Necati "Kanuni'nin İkinci Büyük Seferi Olan (928–1522) İstanbul- Rodos- İstanbul Seferi Menzilleri ve Bu Arada Yapılan İşler", **Süleyman Demirel Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi**, S:1, 1995

AYDIN, Mahir, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C:7, TDV Yayınları-İSAM (İslam Araştırma Merkezi), İstanbul, 1993

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri IV**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 2000

BABİNGER, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Prof. Dr. Çoşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982

BALDUCCI Hermes, **Rodos'ta Türk Mimarisi**, çev. Celalettin Rodoslu, TTK(Türk Tarih Kurumu) Basımevi, Ankara, 1987

BARSKY, V. G., **"1723'ten 1747'ye Doğunun Kutsal Yerlerinde Gezi"** St. Petersburg, 1885–1887

BIÇAKÇI İsmail, **Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri**, İSAR(İslam Tarih, Sanat Ve Kültürünü Araştırma Vakfı) Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003

BROUSKARI, Ersi **Otoman Architecture in Greece**, Hellenistic Ministry of Culture Directorate of Byzantine and Post-Byzantine Antiquities, 2008

BÜYÜKTUĞRUL, Arif, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması**, C:I, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1982

CÖMERT, Bedrettin, **Mitoloji ve İkonografi**, Ayraç Yayınları, Ankara, 1999

ÇELİKKOL, Zeki, **İstanköy'deki Türk Eserleri ve Tarihçe**, TTK(Türk Tarih Kurumu) Basımevi, Ankara, 1990

ÇELİKKOL, Zeki **Rodos'ta Türk Eserleri ve Tarihçe**, TTK(Türk Tarih Kurumu) Basımevi, 2. bsk., Ankara, 1992

DEMİRKENT, Işın "1082- 1302 Yılları Arasında Bizans- Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış" **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Fikret İşıltan Hatıra Sayısı, İTÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 2000

DURREL, Lawrence, **The Grek Islands**, Faber and Faber, London, 1978

DÜRÜST, M. Kamil, "İstanköy Adası'nda Osmanlı Dönemi Yapıları", **Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı**, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1995

ELÇİN, Şükrü, "İstanköy'de Bir Çınar Ağacı", **Türk Kültürü Dergisi**, S:237, Ankara, Ocak 1983

EMECEN, Feridun, "İstanköy", **İslam Ansiklopedisi**, C:23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM, İstanbul, 2001

EVLİYA ÇELEBİ, "**Seyahatnamesi**", 9. Kitap, YKY(Yapı Kredi Yayınları), İstanbul, 2005

EYİCE, Semavi "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", **Tarih Dergisi**, C:XI, S.15, İstanbul, 1960

FLEET, Kate Görülmeyen Osmanlı: Geç Ortaçağ ve Modern Dönemlerde Akdeniz Tarihinin Kayıp Devleti", **Türkler**, C:IX, Ankara, 2002

GENCER, Ali İhsan, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789–1867)**, İstanbul, 1985

HAMMER, Baron Joseph Von, Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Yay. Haz. Mümin Çevik, C:3, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul, 2010

HERODOTOS, **Herodot Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002

İNALCIK, Halil, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri", **Türk Denizcilik Tarihi**, Ankara, 2002

KÂTİP ÇELEBİ, **Tuhfetü'l- Kibâr Fî Esfâri'l- Bihâr**, Haz. İdris Bostan, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Desen Ofset, Ankara, 2008

KAYAPINAR, Levent "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması(1361–1461)", **Türkler**, C:9, Semih Ofset, Ankara, 2002

KONUK, Neval, **Midilli, Rodos, Sakız, İstanköy’de Osmanlı Mimarisi**, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Yayını, Ankara, 2008

KURTCEPHE, İsrail, Rodos ve Oniki Ada’nın İtalyanlarca İşgali, **OTAM**, S:2, Ankara, Ocak 1991

KURUMAHMUT Ali, **Ege’de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar**, TTK(Türk Tarih Kurumu) Basımevi, Ankara,1998

KURUMAHMUT, Ali, BAŞEREN, Sertaç, Hami; **Ege’de Gri Bölgeler**, TTK(Türk Tarih Kurumu) Basımevi, Ankara, 2004

KÜÇÜK, Cevdet(Ed.) **Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi**, Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi (SAEMK), Ankara, 2001

KÜÇÜK, Cevdet (Ed.), **Türk Hâkimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi**, Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi (SAEMK), Anlara, 2002

LOWRY, Heath W., Osmanlıların Ayak İzlerinde, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, Türkçesi: Hakan&Şebnem Girginer, İstanbul, 2009

MANSEL, Arif Müfid, **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK(Türk Tarih Kurumu) Basımevi, 7.bsk, Ankara, 1999

NART, Mine, **XVI. Yüzyılda İstanköy**, Ege Ün. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1993

NİCOL, Donald M., **Bizansın Son Yüzyılları**, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003

SAMİ, Şemseddin, **Kâmûs’ul Âlâm** C.I, İstanbul,1306

ORHONLU, Cengiz, “Oniki Ada Meselesi”, **Türk Kültürü**, S:23, Ankara, 1964

ORHONLU, Cengiz, “Oniki Adada Türk Eserleri ve Türk Nüfusu”, **Türk Kültürü**, Sayı:24, Ankara, Ekim 1964

ÖNGE, Yılmaz, **Anadolu’da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995

ÖRENÇ, Ali Fuat, **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2006

ÖRFİ EFENDİ, **Coğrafya**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu nr.2045, vr 25 b

ÖZGÜÇ, Adil, “Yunanistan’daki Türk Eserleri Üzerinde Oynanan Oyun”, **Türk Kültürü**, S: 119, Ankara, Eylül 1972

PİRİ REİS, **Kitab-ı Bahriye**, Tercüman–1001 Temel Eser 19, C: I, 1973

RODOSLU, Celalettin, **Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihi Simalar**, Ankara, 1945

SAMİ, Şemseddin, **Kâmûs’ul Âlâm** C.I, İstanbul 1306

SÜREYYA, Mehmet, **Sicill-i Osmanî**, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayer Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C:2, C:1, C:3, C:5, İstanbul, 1996

ŞAKİROĞLU, Mahmut H. “Cezayir-i Bahr-i Sefid”, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları- İSAM, C:7, İstanbul, 1993

TAŞKIRAN, Cemalettin, **ONİKİ ADA**, Babıali Kültür Yayıncılık, 2. bsk., İstanbul, 2007

TURAN, Şerafettin, Rodos ve Oniki adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı, **Belleten** S:113, C:29, Ankara, 1965

TURAN, Şerafettin, Rodos ve Oniki Ada’nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı, **Atatürk Konferansları II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970

TURAN, Şerafettin Turan, “Rodos’un Zaptından Malta Muhasarasına”, TTK yayınları (Kanuni Armağanı 1970’den ayrı basım), Ankara, 1970

TURAN, Şerafettin, **Türkiye-İtalya İlişkileri** C:I, Metis Yayınları, İstanbul, 1990

UMAR, Bilge, **Türkiye’deki Tarihsel Adlar**, İnkılap yayınlar, 2bsk., İstanbul, 1993

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C:II, İstanbul, 1983

ÜNAL, Ayhan Afşin, “15 ve 16.yy.larda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz-Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti”, **Erciyes Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:12, 2002

ÜNAL, Ayhan Afşin, “XVI ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz- Ege Adaları ya da Kapudan Paşa Eyaleti)”, **Türkler**, C:9, Semih Ofset, Ankara, 2002

ZACHARİADOU, Elizabeth, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler**, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001

ZİVER BEY, **Rodos Tarihi**: Cezirenin Ahval-i Sabıkasından Osmanlıların Tarih-i Zabtına Değın Vukuatti Musavverdir, Rodos, Vilayet Matbaası, H.1312(M.1896)

III. ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

Erişim <http://www.istankoy.org/documents/51.html> 3 Haziran 2010

Erişim <http://www.istankoy.org/documents/39.html> 3 Haziran 2010

Erişim <http://www.istankoy.org/documents/36.html> 3 Haziran 2010

Erişim: <http://www.istankoy.org/documents/109.html> 13.Haziran 2010

Erişim: <http://www.istankoy.org/documents/78.html> 13 Haziran 2010

Erişim: <http://www.istankoy.org/documents/107.html> 13 Haziran 2010

Erişim: <http://www.istankoy.org/documents/108.html> 4 Haziran 2010

Erişim: <http://www.istankoy.org/documents/80.html> 13 Haziran 2010

Erişim: http://www.luksbodrum.com/bodrum_camileri.asp 2 Mayıs 2010

Erişim: <http://www.istankoy.org/documents/79.html> 2 Haziran 2010

Erişim: <http://www.istankoy.org/documents/106.html/> 31.05.2009

EKLER

Ek 1a-

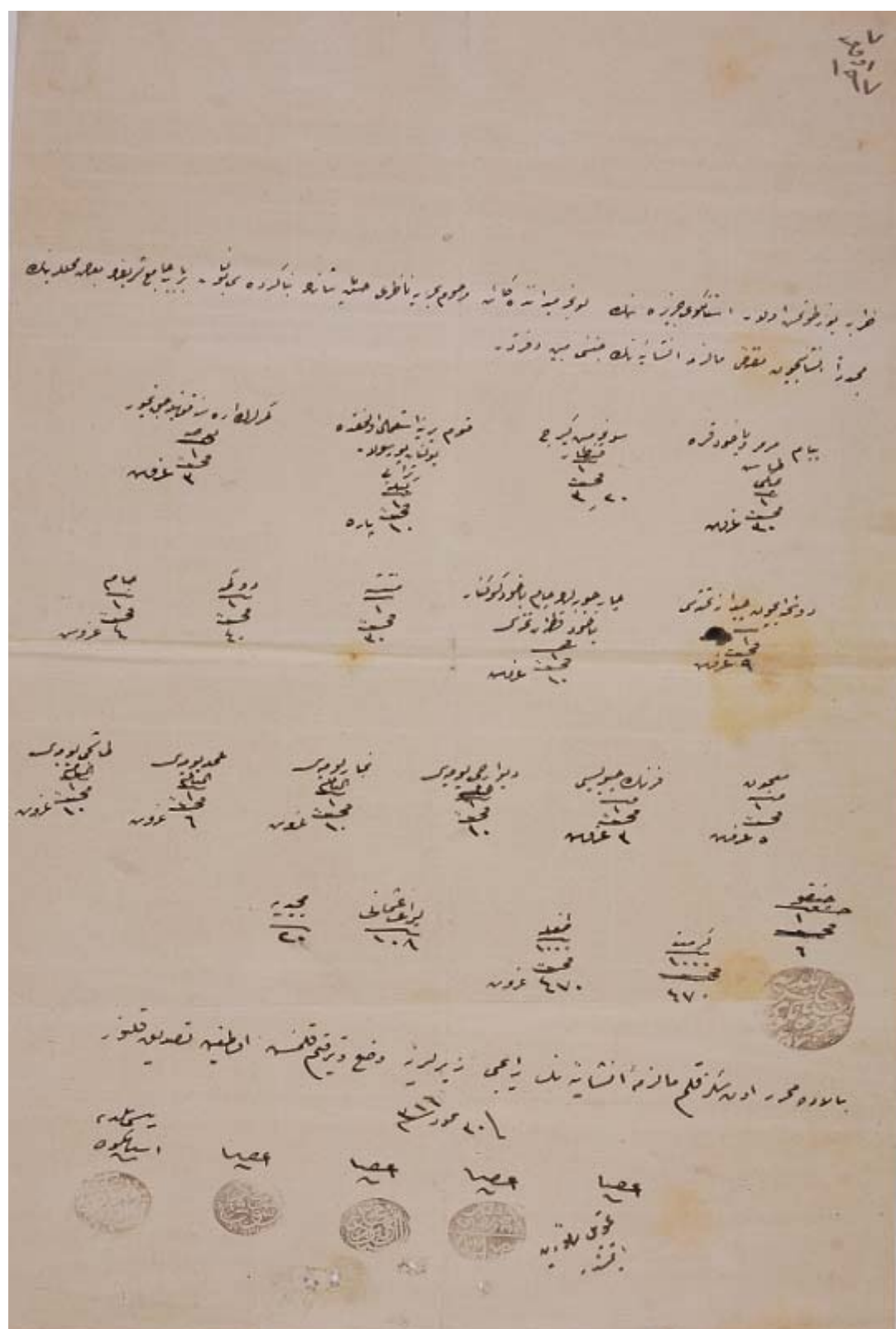
Tasnif: İ.EV. (İrade-i Evkaf) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H.1319.Ş.27 (M.08.12.1901), Dosya No:29, Vesika No:27

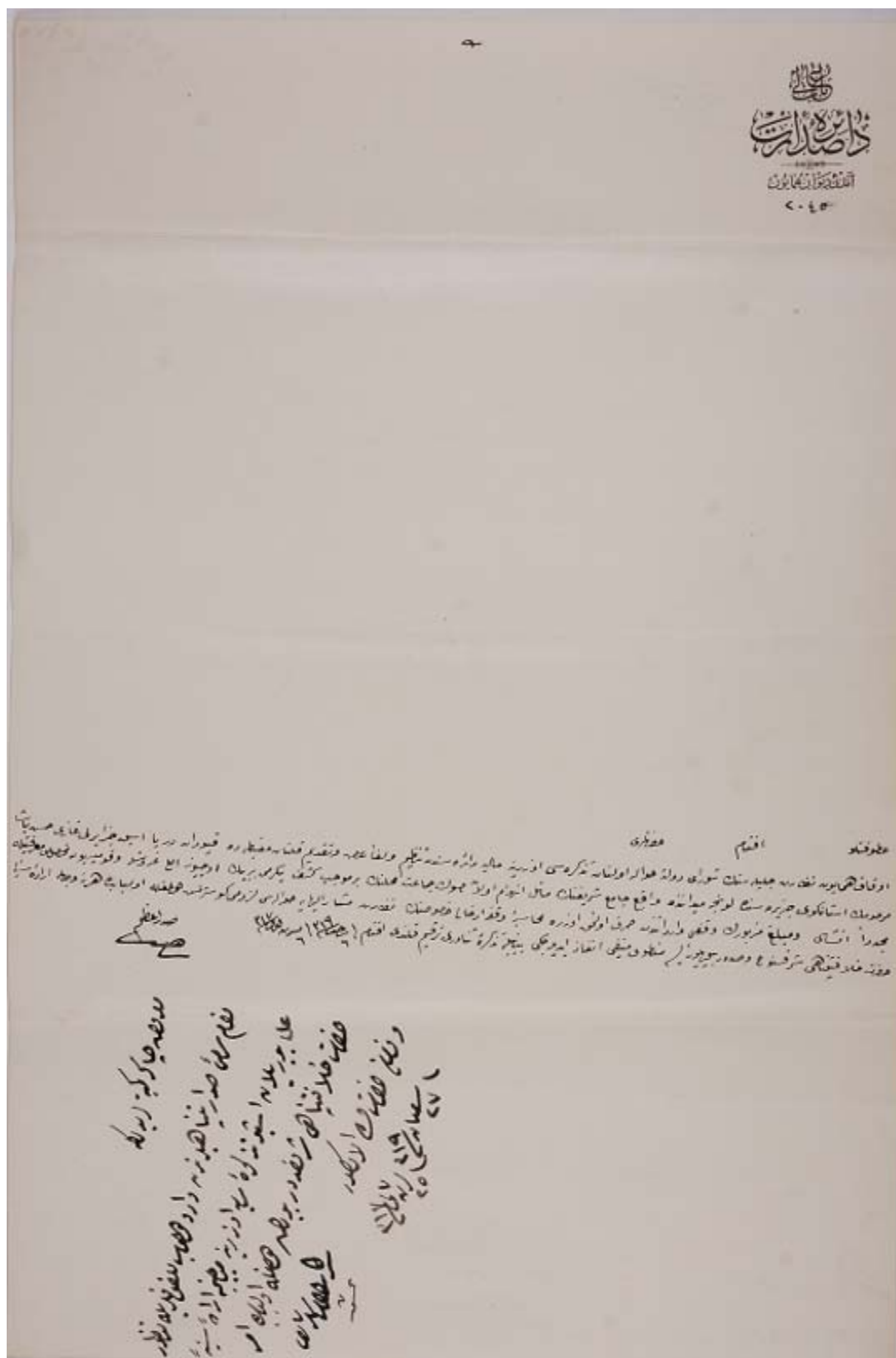
Konu: İstanköy’de, Lonca Meydanı’nda bulunan Hasan Paşa Camisi’nin son cemaat mahallinin yeniden inşa edilmesine dair Bâb-ı Ali Hazine Evrâkı’dır. Tamirinin keşfi, masraflar, malzemeler ve maliyet hakkında bilgiler içermektedir.

[illegible]

Ek 1c-

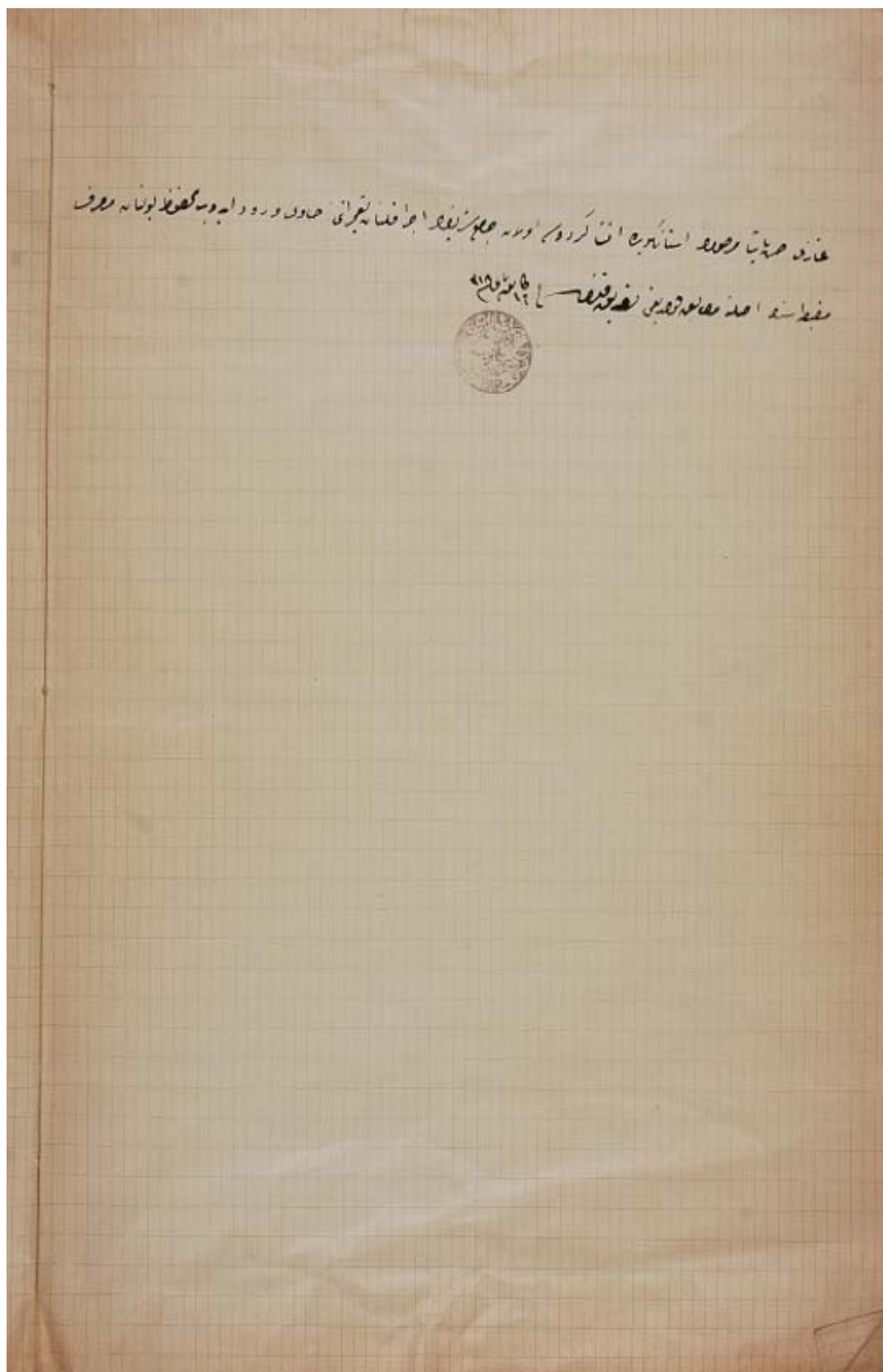
Ek 1g-

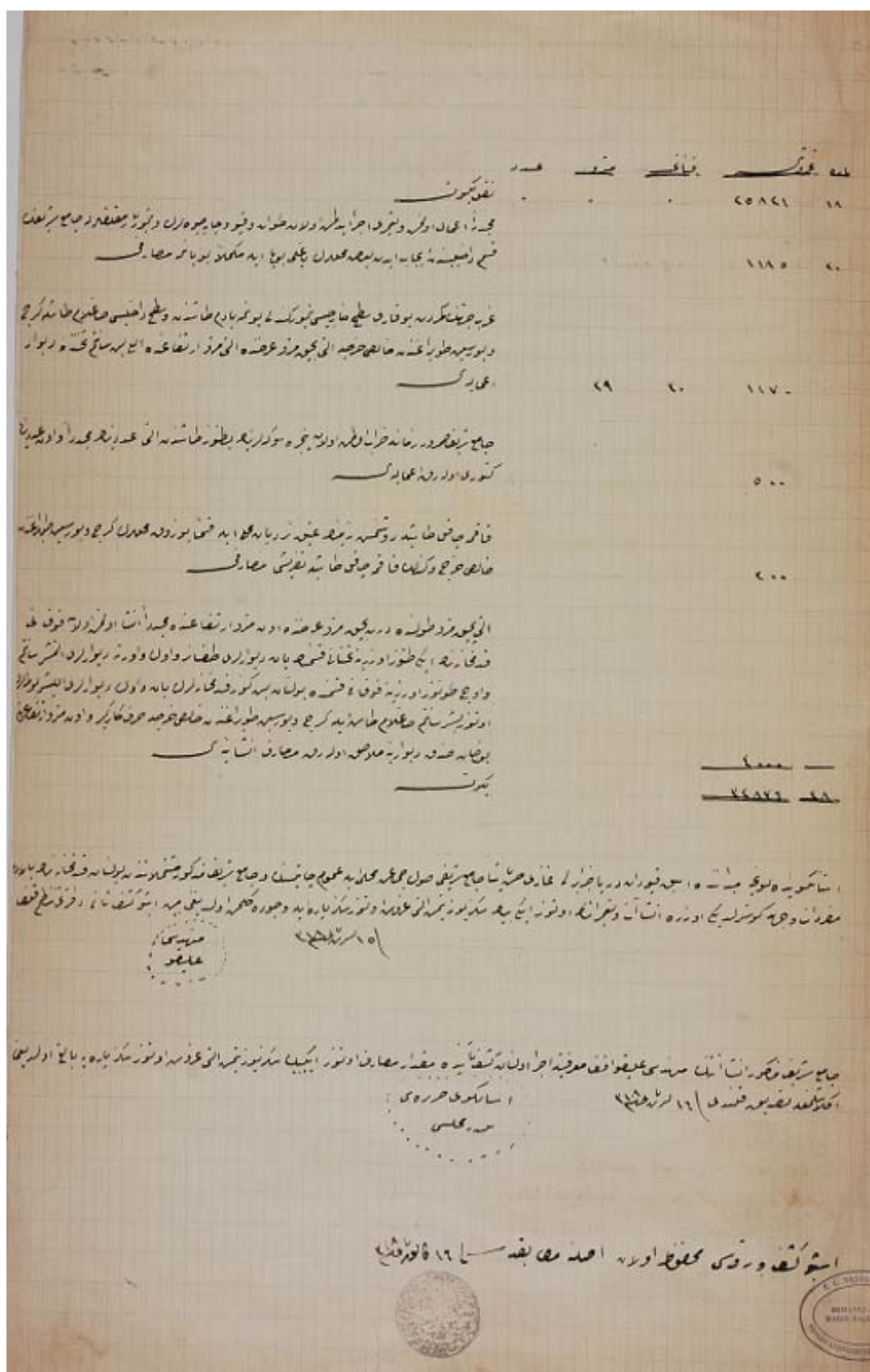

Ek 2c-

ردیف	شرح	مبلغ
۱	تعمیرات	۸۶۸۶
۲	حاجت‌آوردن کسب و کسب	۱۶
۳	موانع و غیره از دست دادن و غیره	۴۱۴
۴	معمور و سایر کسب و کسب و غیره	۴۶
۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۲۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۳۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۴۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۵۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۶۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۷۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۸۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۰	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۱	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۲	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۳	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۴	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۵	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۶	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۷	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۸	کسب و کسب	۸۶۸۶
۹۹	کسب و کسب	۸۶۸۶
۱۰۰	کسب و کسب	۸۶۸۶

Ek 2e-

Ek 3b-

Ek 4-

Tasnif: Defter No:184, Sıra No: 980 / Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Tarih: H.22.C.1280 (M. 4 Aralık 1863) ve H. 8.N.1312,(M.5 Mart 1895)

Konu: Evkaf Bakanlığı yönetiminde olan İstanköy'de Lonca Camisi imamlığına H.22C.1280 tarihinde Hafız Mehmet Efendi bin Ali atanmıştır. Hafız Mehmet'in ölümüyle yerine bu göreve H.8.N.1312 tarihinde Hafız Ahmet Efendi atanmıştır.

Atanma tarihi 8 Ramazan 1312 Hicri. M.5 mart 1895

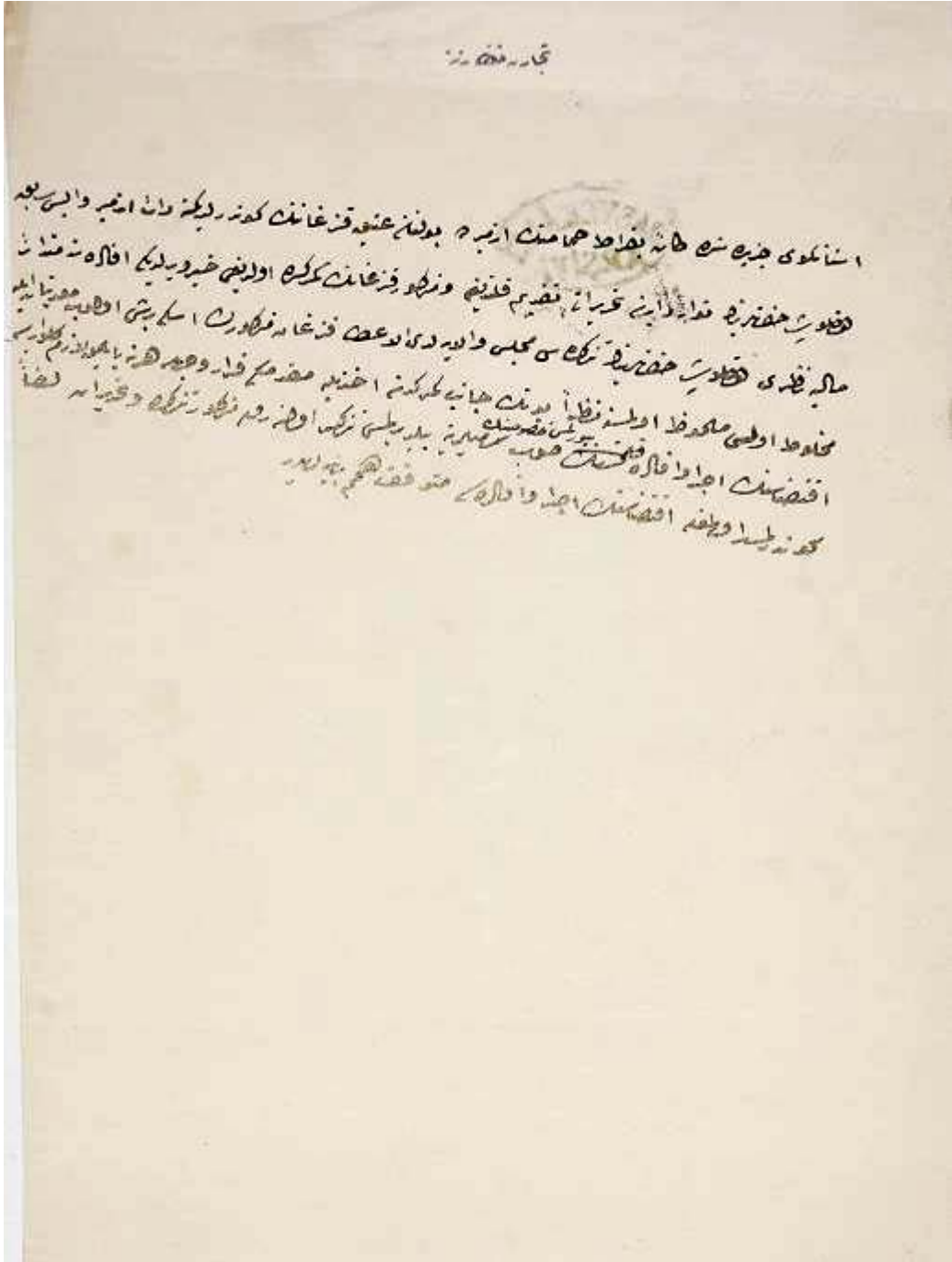
The image shows a two-page spread of a historical Ottoman defter. The pages are numbered 123 and 124 at the bottom. The entries are written in Arabic script. The left page (123) has a large section of text at the bottom, while the right page (124) has a large section of text at the top. The entries are organized in a grid-like structure with columns and rows, typical of Ottoman administrative records. The text is written in dark ink on aged, slightly discolored paper.

Ek 5-

Tasnif: A.MKT. NZD (Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrak) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H.1273.Ra.17 (M.16.12.1856), Dos. No:200, Vesika No:66

Konu: İstanköy adasında bulunan Bafrad/Bakrat Hamamına ait eski kazanın gümrükten alınıp yerine gönderilmesi hakkındadır.

Ek 6-

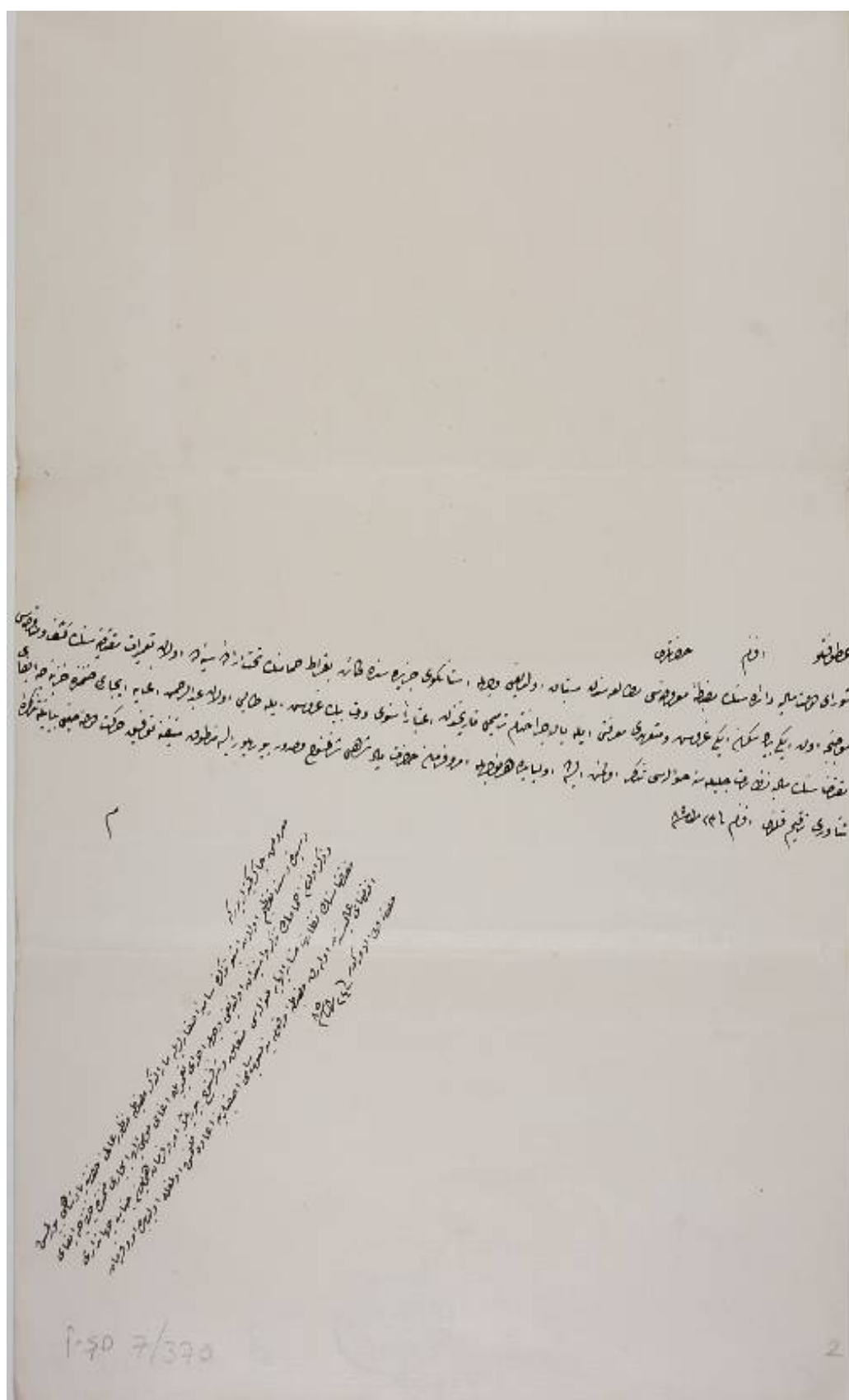
Tasnif: A.MKT. NZD (Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrak) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H.1273.B.19 (M.16.03.1857), Dos. No:217, Vesika No:25

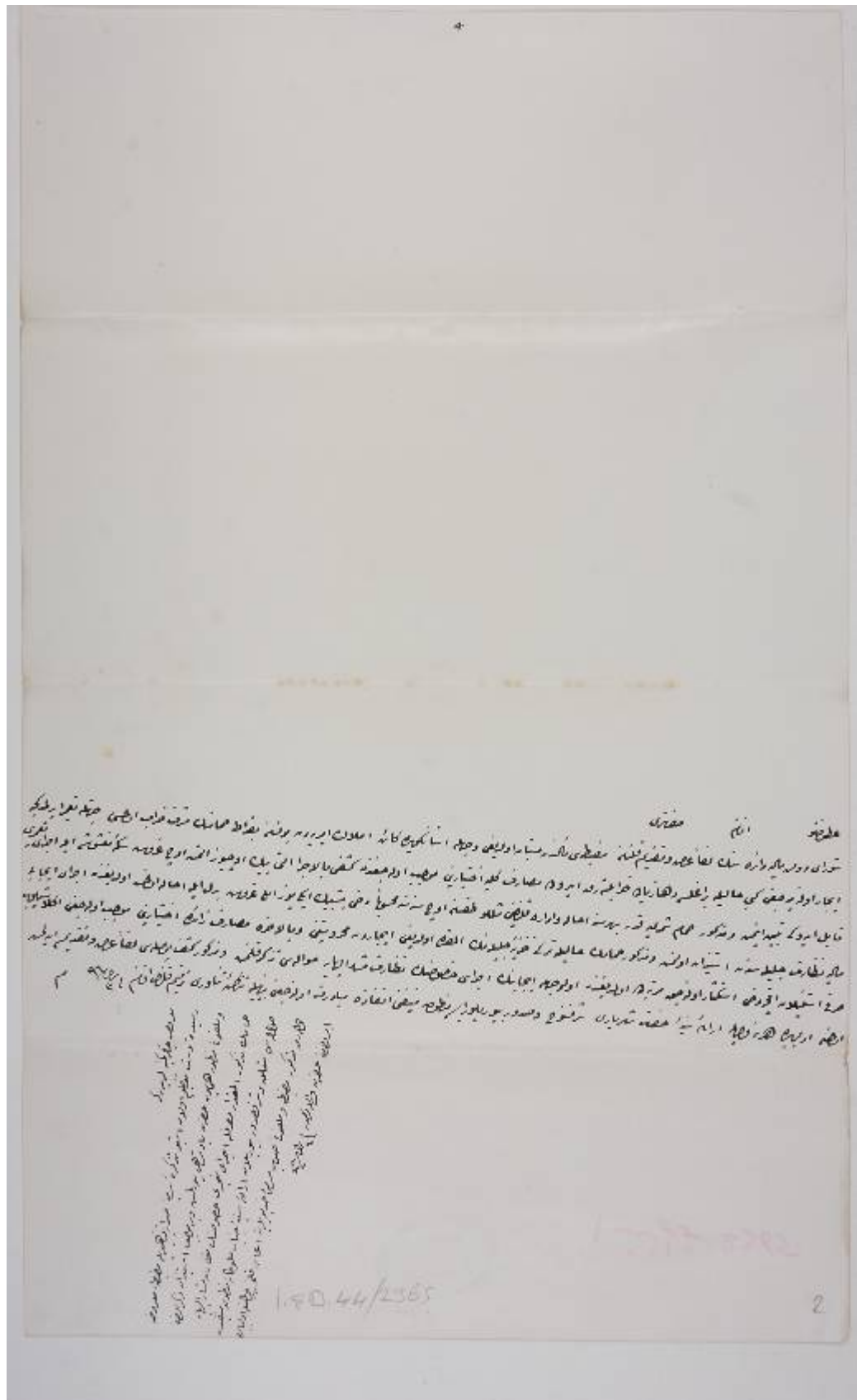
Konu: Bukrat/Bakrat Hamamının kazanının yenilenmesi eski kazanın Dersaadet'e getirilip madenin muayene edilmesi hakkındadır.

Ek 8b-

Ek 9b-

Ek 10-

Tasnif: C.MF. (Cevdet Tasnifi, Maarif) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H.1234.C.16(M. 12.4.1819), Dos. No:101, Göm. No: 5013

Konu: İstanköy'deki Yenikapı Medresesine müderris tayini (Mustafa imzasıyla)

Ek 11-

Tasnif: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi / Hurufat Kaydı

Tarih: H.22.Şevval.1148(M.6.3.1736),

Konu: İstanköy'de Cami-i Atikte imam olarak görev yapan Abdullah adlı kişinin görevinden kendi hüsnü rızasıyla feragat ettiğini ve bu göreve öz oğlu Mehmed'in getirildiğinin belirten hurufat kaydıdır.

Ek 13-

Tasnif: C.MF (Cevdet Tasnifi, Maarif) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1183.Ş.14(M.13.12.1769), Dosya No:50, Göm. No:2492

Konu: İstanköy adasında, Atik Camisi'nde müderris ve vaizlik cihetlerinin tevcihi

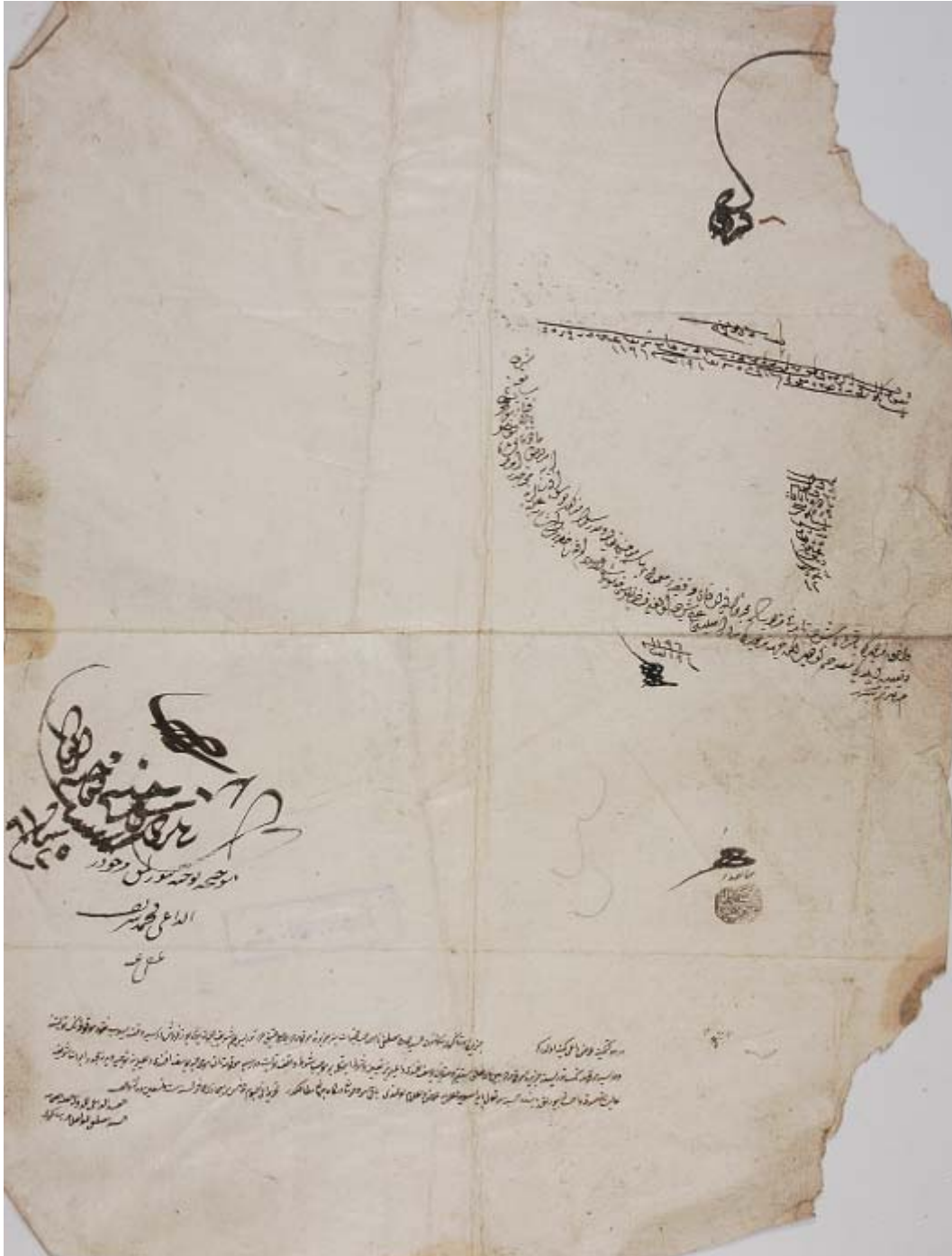

Ek 14-

Tasnif: C.MF (Cevdet Tasnifi, Maarif) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H.1191.Ş.25 (M.28.09.1777) Dosya No:139, Göm. No:6906

Konu: İstanköy adasında Eski/Atik Camisi'nde ders verilmek üzere ada ahalisinden Hacı Mustafa' nın vakfettiği para tevliyetinin Yusuf Efendiye tevcihi hakkındadır.

Ek 15-

Tasnif: Y.PRK. BŞK (Yıldız Tasnifi, Başkatibet Dairesi Maruzatı/ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1183.Ş.14(M.13.12.1769), Dosya No:26, Göm. No:40

Konu: İstanköyde inşa ve ikmal edilen 3 adet caminin imamet, müezzin ve kayyumluk vazifelerine görevli kişilerin tayinine dair, İstanbul Müftüsü Süleyman Sırrı Efendi'nin arzı

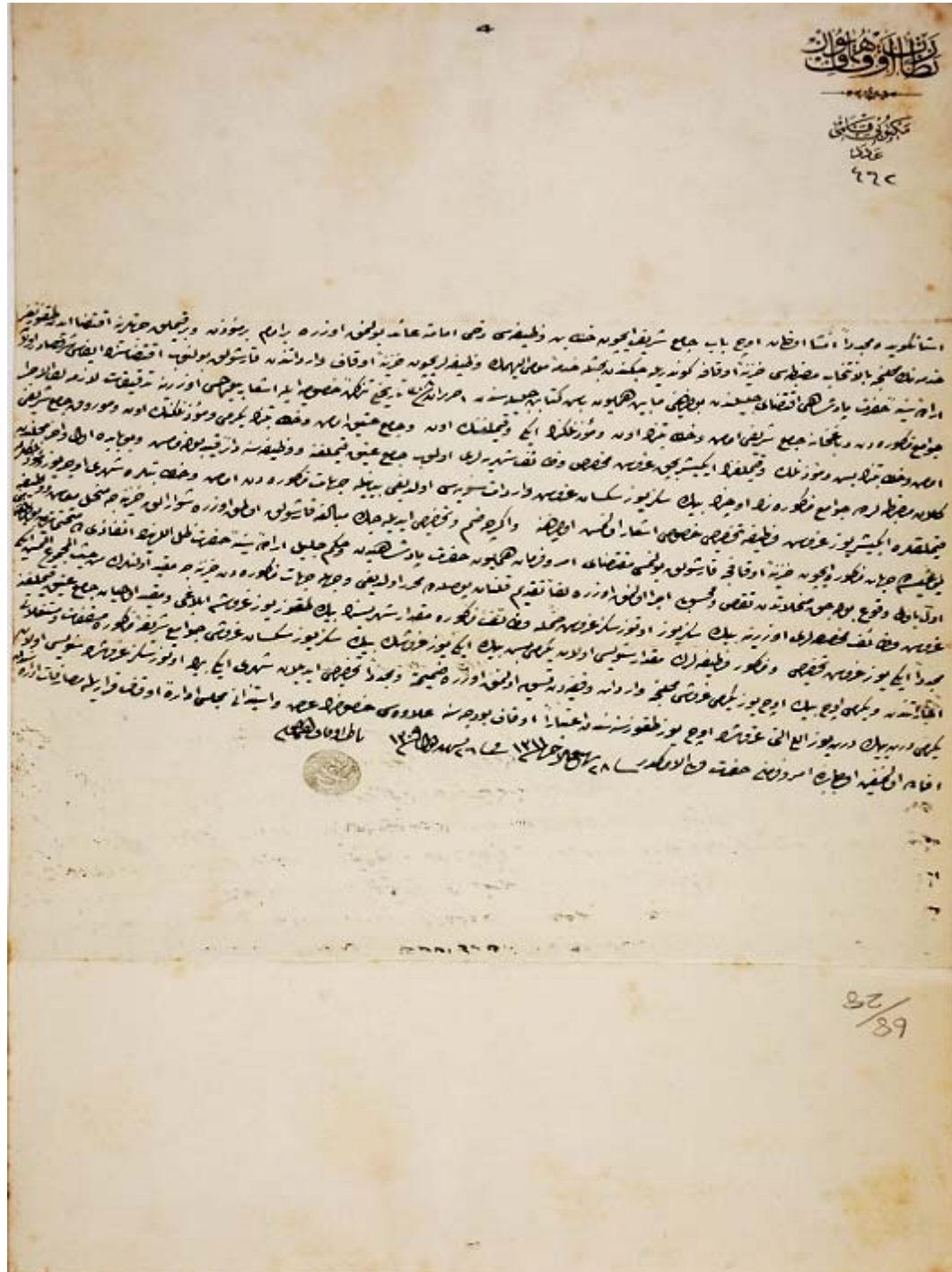

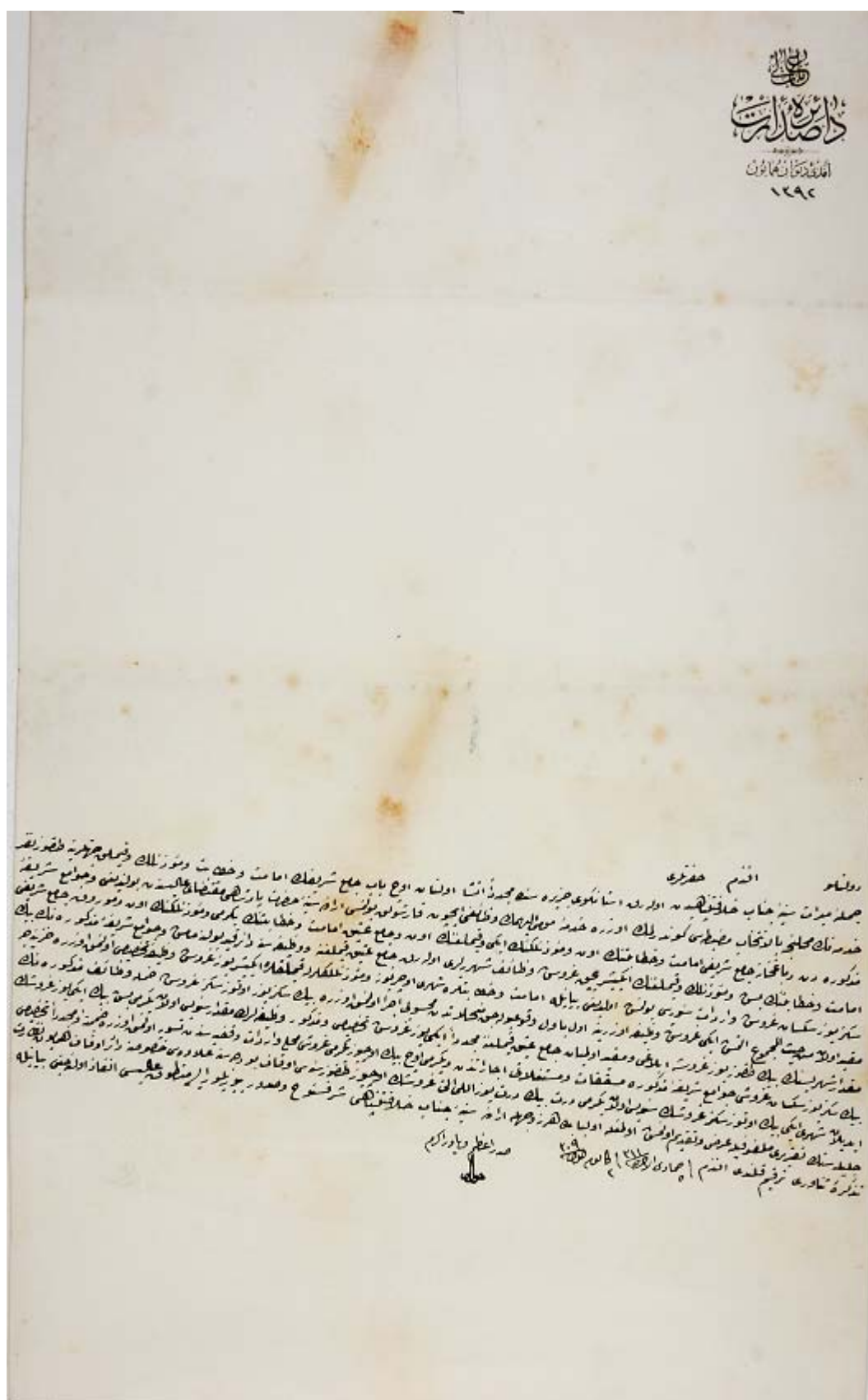
Ek 16a-

Tasnif: Y.A.RES, (Yıldız Tasnifi, Sadaret Resmi Maruzat Evrakı/ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1311.C.05(M.14.12.1893), Dosya No:68, Göm. No:28

Konu: İstanköy'de müceddeden inşa olunan üç kapılı camiye imamet ve hitabet tevcihatı hakkındadır.

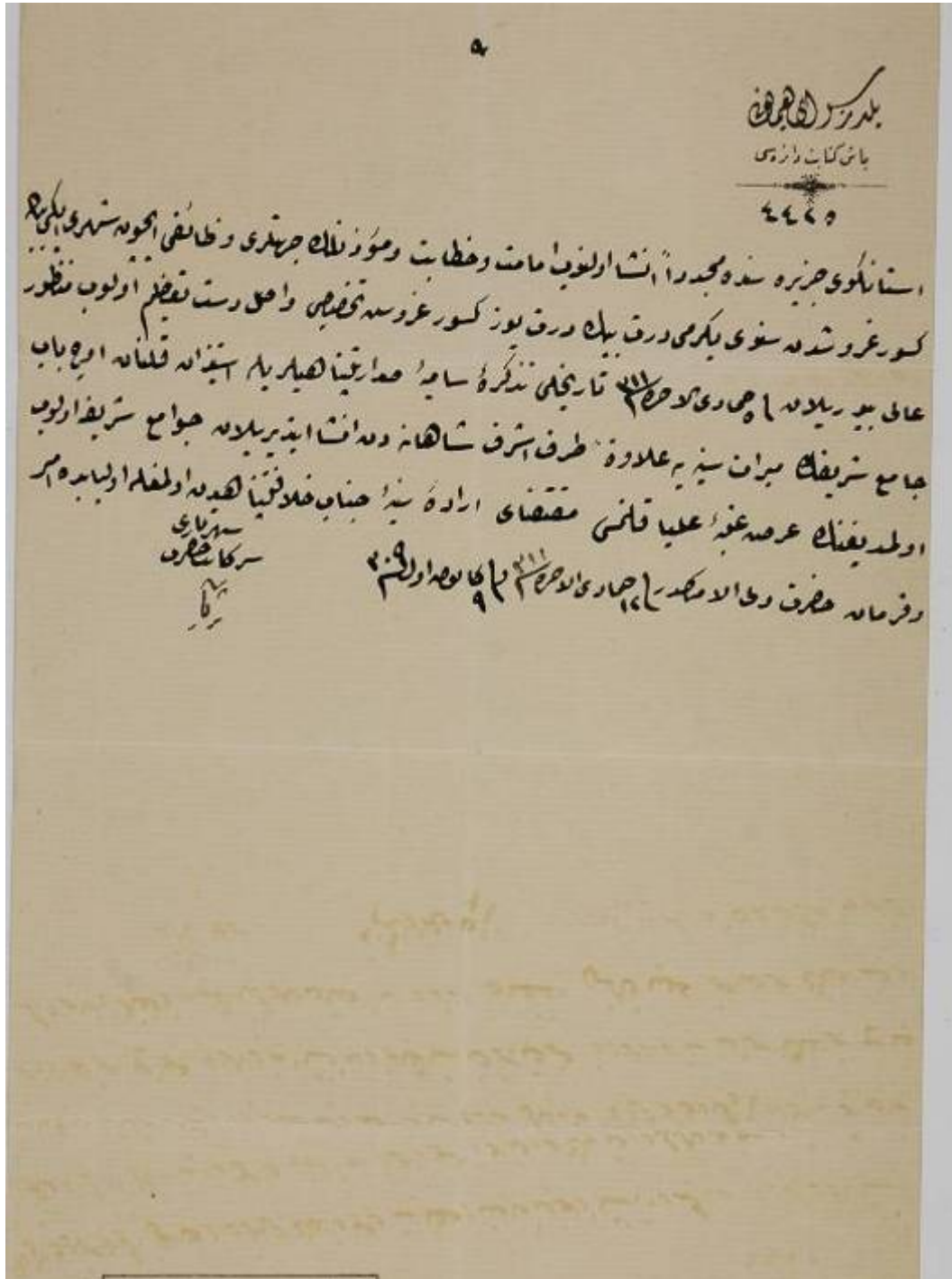

Ek 17-

Tasnif: İ.HUS / İradeler, İrade-i Hususi / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1311.C.12 , Dos. No:19

Konu: İstanköy adasında müceddeden inşa edilen ve imamat hitabet ve müezzinlik cihazları için tahsisi istenen meblada bitirilen camilerin müberrad-ı seniyyeden olup olmadıkları hakkındadır.

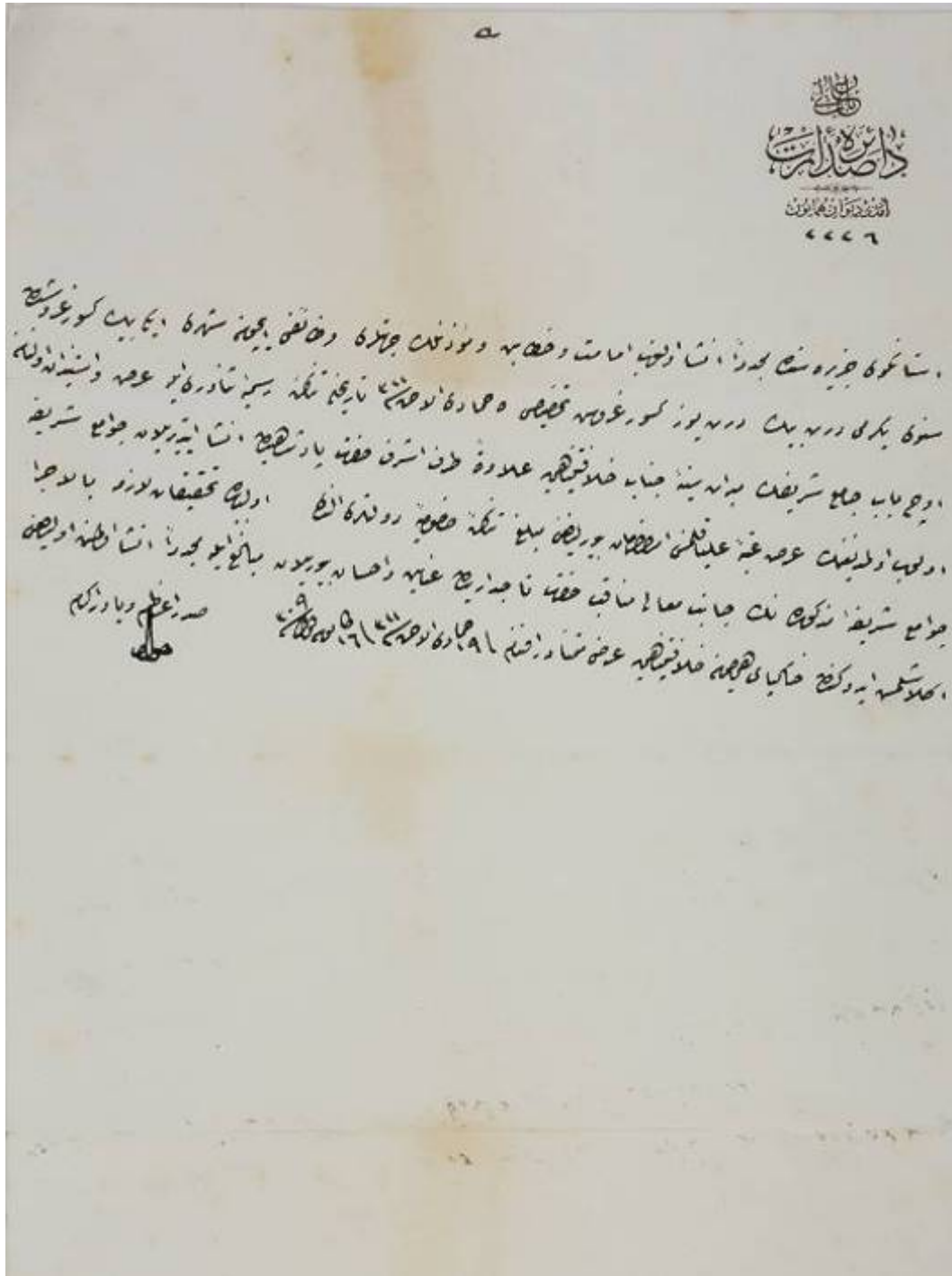

Ek 18-

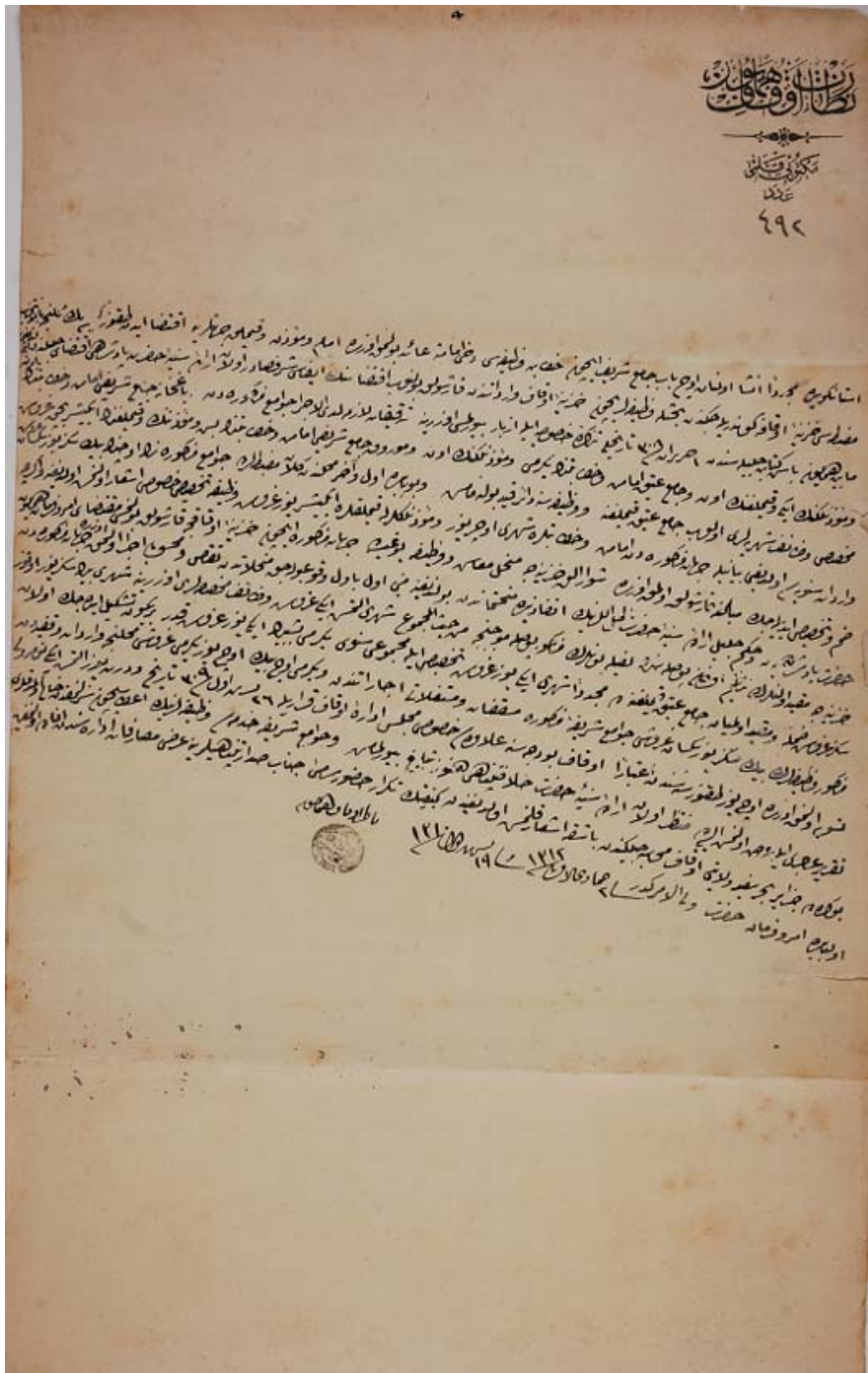
Tasnif: Y.A.HUS (Yıldız Tasnifi, Saderet Hususi Maruzat Evrakı/Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1311.C.19 , Dos. No:287, Göm. No: 50

Konu: İstanköyde müceddeden inşa edilen 3 camiinin padişah tarafından teberrü edilen paralarla yapılmış olduğu hakkındadır.

Ek 19b-

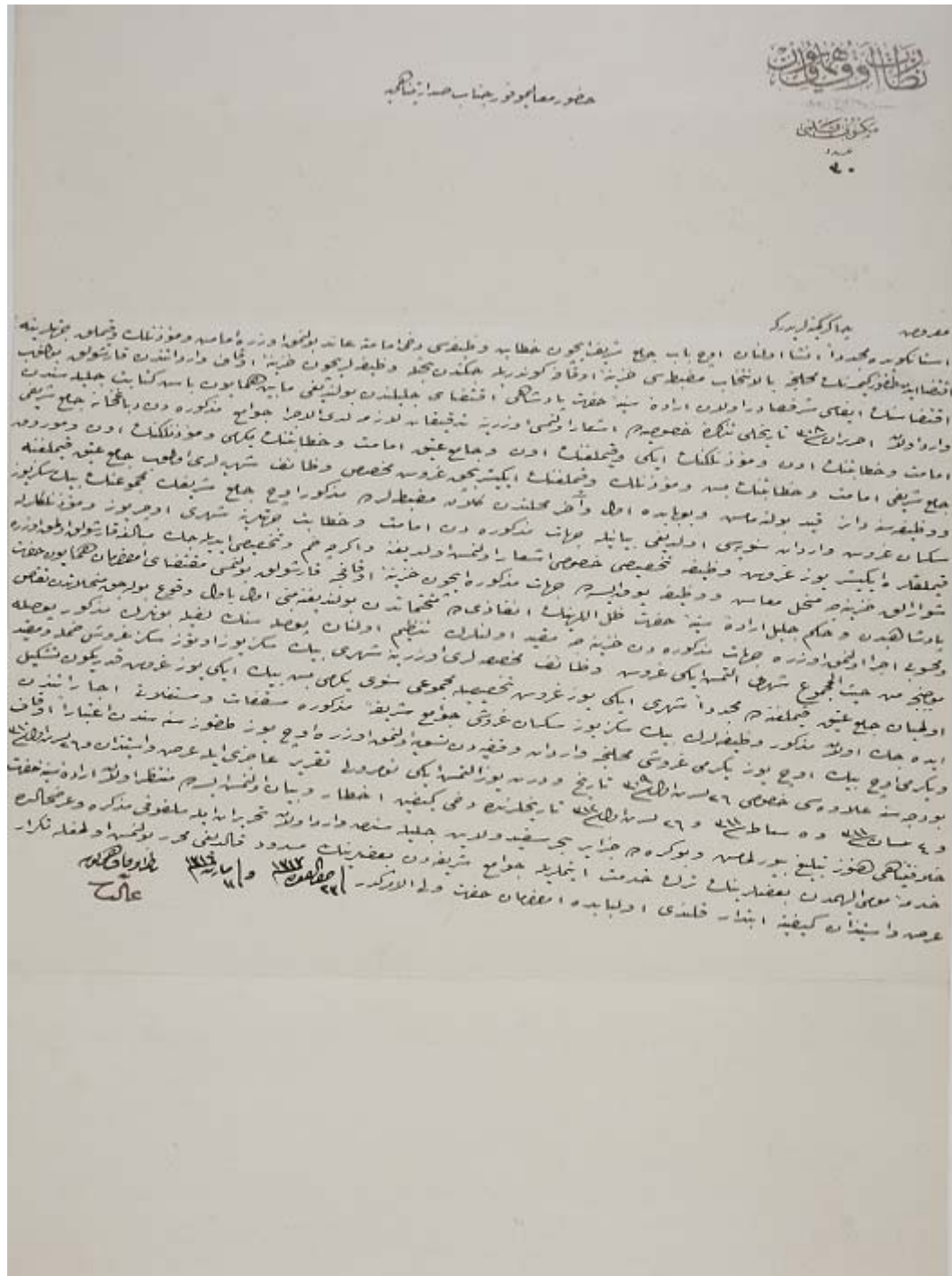

Ek 20a-

Tasnif: İ.EV (İradeler, Evkaf) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

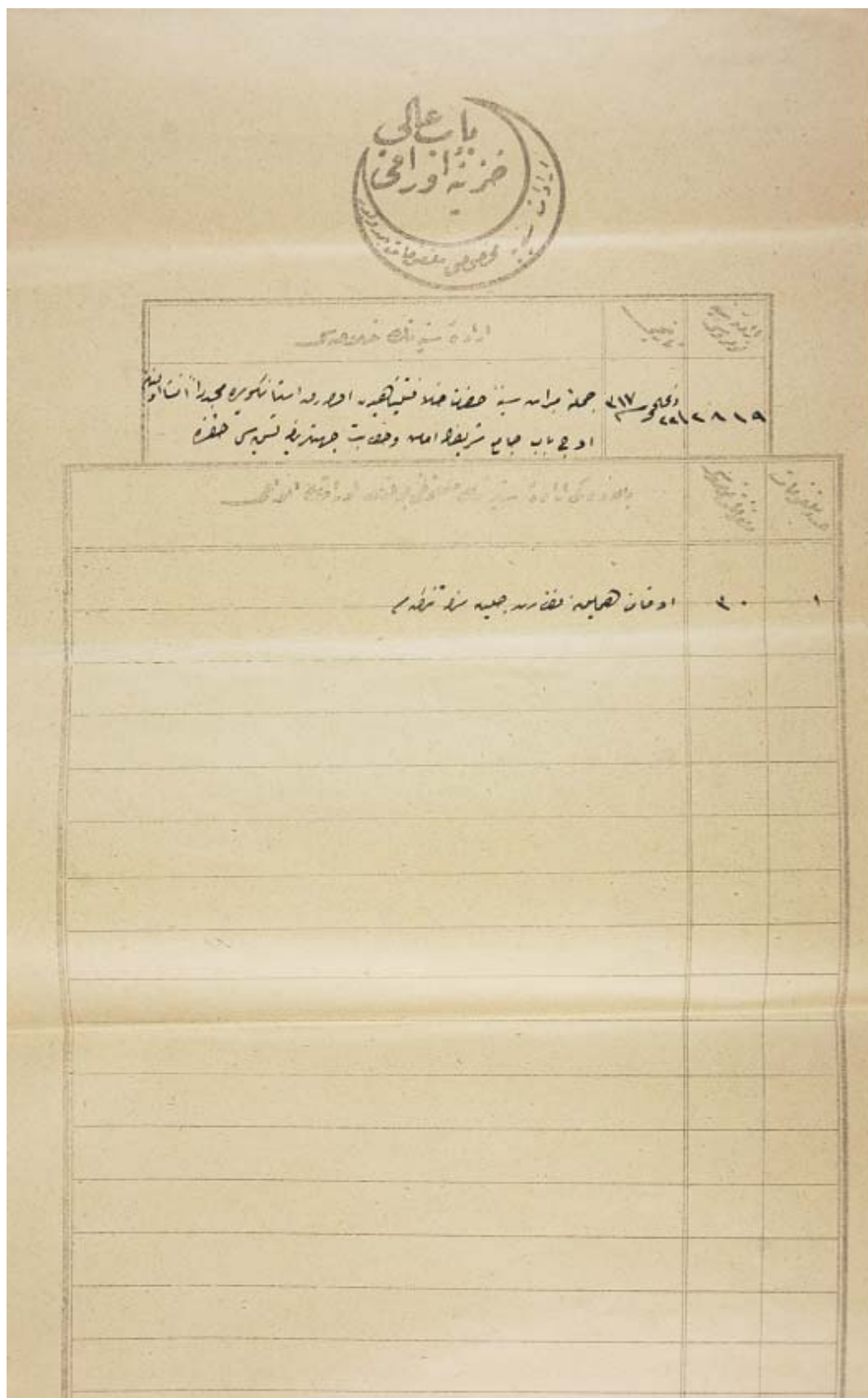
Tarih: H. 1317.Z.22 (M.23.4.1900), Dos. No:24

Konu: Padişahın hayratı olarak istanköy'de yeniden inşa edilen üç bab camisinin imamet, hitabet, müezzinlik ve kayyumluk maaşlarının evkaf bütçesinden karşılanması

Ek 20b-

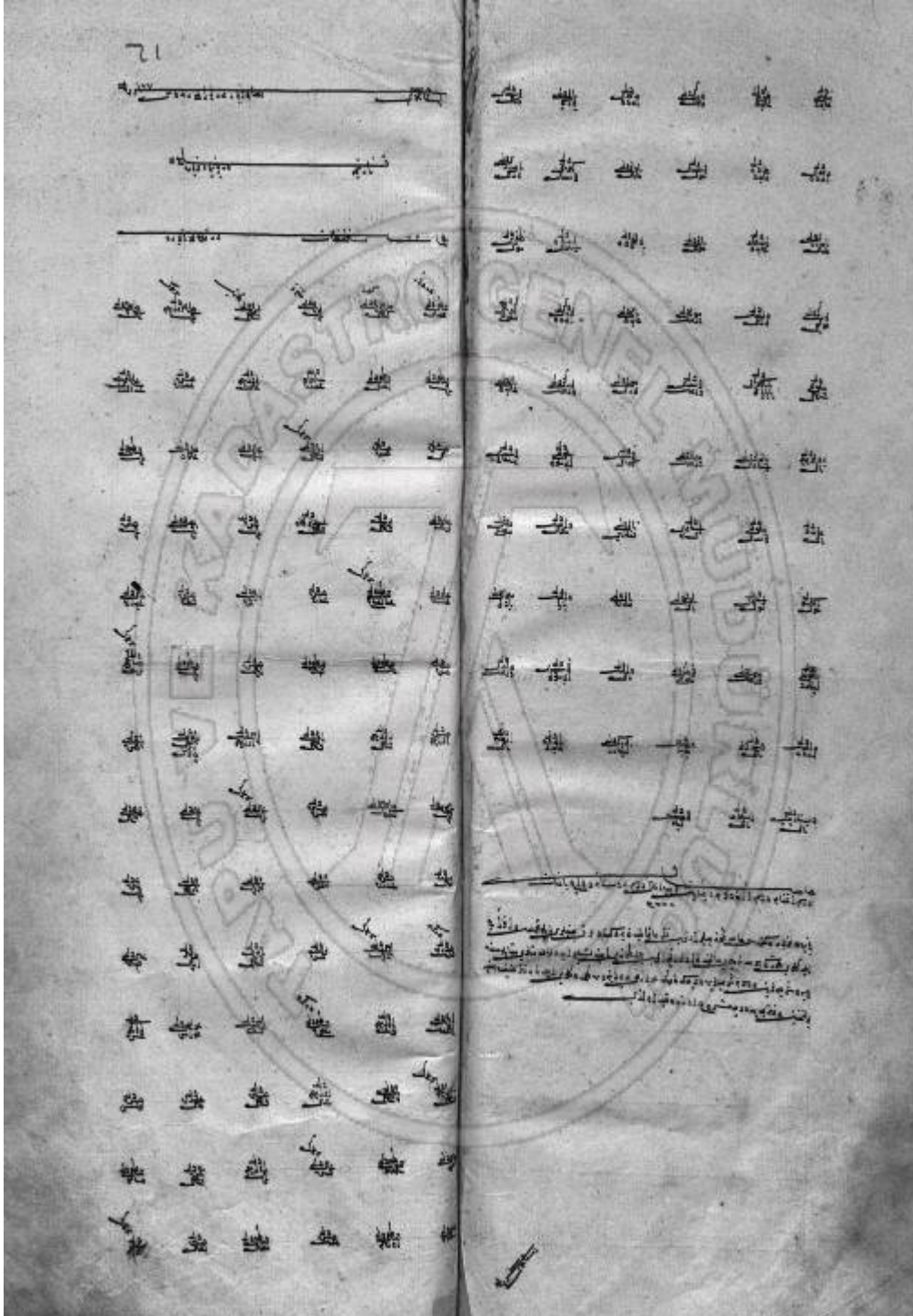
Ek 20c-

Ek 21-

Tasnif: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü/ Tapu Arşivleri Dairesi Başkanlığı/
Tapu Tahrir Defterleri / 00044-00065

Tarih:

Konu: İstanköy varoşu haricinde, Atik (Eski) Camii Mahallesi kayıdır.

Ek 22a-**Tasnif:** Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri**Tarih:** 8.8.1934, Dosya:2268, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No:191.308.7**Konu:** Deprem nedeniyle hasara uğrayan İstanköy'deki Defterdar Camisi'nin tamirini Rodos konsolosluğunun gayri resi olarak yürütmesi

T. C. BAŞVEKÂLET Kararlar Müdürlüğü Sayı:		5 865	Dosya işaretleri 22
T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ			
Evrağın	Numarası	T * Enkaf Alınan Müdürlüğüne 933 zeltelisinde hasara uğramış olan İstanköy'deki Defterdar Camisi'nin tamiri hakkındaki teklifine Karar Hakkında Vekilliklerinden yazılan 5.8.1934 tarih ve 66835 sayılı teklife ruvete takdim alınmıştır. Buna göre müktezasının ifarı rica olunur ofendi. P. R. V. N. Müsteşar	
	582		
Tarihi	5.8.1934		
Yazan memur			
Yazı tarihi	7.8.1934		
Muavin	Mustafa		
Beyaz eden			
Beyaz tarihi	7.8.		
Karşılaştıranlar			
Sadira No.	6 2516		
Merbutatı	1		
Sevk tarihi	8-8-34		
Kaydeden	H. H. H. H.		
Düşünceler			
-9-		030 10 191 308 7	

Ek 22b-

Türkiye Cumhuriyeti

Hariciye Vekâleti

V..... nci Daire Umum Müdürlüğü

Ankara : 5 - 0 1934

Hulâsa :

Sube

66855

582

Yüksek Başvekâlete

20.Nisan 1933 zelzelesinde hasara uğramiş olan İstanköydeki Defterdar Camiinin tamirine mütedair olup mütalea beyanı zımında Vekâletimize havale buyurulan,Evkaf Umum Müdürlüğü'nün 7 Temmuz 1934 tarih ve I47337/76 numaralı tezkeresi,mütalea kılındı.

Rodos Konsolosluğumuzun mezkûr camiin taminine resmen nezaret etmesi, yarın memleketimizdeki İtalyan ve diğer ecnebi Konsoloslarının kilise ve saire tamiratında aynı suretle hareketi- ni intâç edecek bir emsal teşkiline mahal verebileceğinden; böyle nahoş bir vaziyet tahaddüsüne yol verilmiş olmamak için, Konsolosumuzun göstereceği emin bir zatın mütevellî tarafından tamirata tévkil kılınmasının ve bunun hesabat ve diğer hususâtınır Konsolos tarafından gayrı resmi surette murakabe edilmesinin muva- fık olacağı, arz olunur.

Keyfiyeten mütedair evrak, aynen ve ilişik olarak takdim edilmiştir, Efendim.

Hariciye Vekili *n.*

Katib ev. v.

Karakter M. capitulatus

~~John V. Hine~~

5-8-934

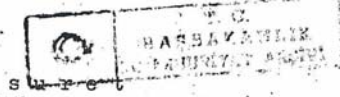
030	10			191	308	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

8974	4488	5
------	------	---

Cevabı muharrerata hangi daire ve suhe ifadesile yazıldığı ve umumi ve hususi numaralarının derci mercudur

Ek 22c-

Evkaf Umum Müdürlüğü
Mühür Müdürlüğü
Say: 147337-76

Dahiliye Vekâleti Celilesinden makamı devletlerine takdim
kılınıp havale buyurulan merbut tezkere ve merbutatı mündericatina
nazaran Defterdar Vakfı hayratından olan İstanköydeki Defterdar
camii şerifinin ^{mevzii} ^{bulunmaktadır} inhidam olduğu ve tamiri için takriben
(5 500) türk lirasına ihtiyaç bulunduğu anlaşılmaktadır. Vakfın
İstanbul Evkaf müdürlüğündeki nakit mevduu ise yalnız 108 liradan
ibarettir. Bu para ile bir şey yapmak imkanı bulunmadığı ve Adada
meskûn Türkler ~~Türkler~~ için hususî bir ehemmiyeti haiz bulunduğu
anlaşılan bu cami in idamesi de muvafık olacağı cihetle atiyen
istihsal edilecek varidatından geri alınmak üzere Defterdar hacı
İbrahim efendi vakfına reddiyat tertibinden tavi zen (5 500) Beşbin
beş yüz lira verilerek bu tamiratın mütevellî tarafından yaptırılma-
sı.

Gerçi bu cami hududu Millî haricinde isede vakfın muhase-
besi İstanbul evkaf müdürlüğünce görülmekte olduğundan mevzuatı
kanuniye dairesinde yapılması lâzımgelen mezkûr tamiratın mahallin-
deki konsolosun nezareti altında evkaf komisyonu marifetile ve
müzayede, münakasa kanununun 18 inci maddesinin (2) fıkrasına tevfiğe
kan emaneten icrası ve (5 500) beşbin beşyüz liralık döviz mübaya-
ası ile tamirat yapıldıkça bedelinin peyder pey tesviye ettirilmesi
düşünülmekte olduğundan tasvip buyurulduğu takdirde keyfiyetin
heyeti vekilei celile kararına iktiran ettirilmesi maal ihtiram
rica olunur Efendim Hazretleri.

7 Temmuz 1934

Umum Müdür
Rüştü

ASLI gibidir.

Mutalâatı rica ile
Haricî Vekâletine

7.7.34

tarih
7.7.34

Numara
4
3946

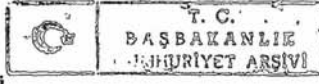
Def
4

030	10			191	308	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

3

Ek 22d-

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Hususi Kalem Müdürlüğü

26/6/934

5
230

Başvekil Paşa Hazretlerinin yüksek huzurlarına

İstanköyde Defterdar vakfı mütevellisinden aldığım mektubu leffen yüksek huzurlarına takdim ediyorum.

İstanköyde epey mühim iradı olan Defterdar camii zelzeleden harap olmuştur. Çabuk tamir edilmezse yıkılmak tehlikesi vardır. Halbuki esasen zelzeleden çok perişan olan halkın bu işi başarmaya takatı yoktur. Mahallî hükûmeti ise Adadaki Türk unsuruna tatbik ettiği siyaset icabı bir çok emsali olduğu üzere bu camiide fırsattan istifade ile yıkmak niyetindedir. Rados konsolosunun mütevelliyeye yazıp mütevellinin bende nize yolladığı ve suretini leffen takdim ettiğim mektubu da bunu teyit etmektedir. Adanın bütün vakıfları zelzeleden harap olmuştur. Bu vaziyet karşısında ana vatanın hemen yanı başında - bir avuç kalmış Türkler şimdi hiç olmazsa bu caminin ve iratlarının kurtarılaraq harap olan Türk mekteplerinin ihyasına imkân verilmesini Cumhuriyet hükûmetinden dilemektedirler. Bu hususta yardım imkânının tetkik ve temini için Evkaf Umum Müdürlüğüne emir buyurulmasını, tazimle arz ve istirham ederim efendim.

Dahiliye vekili

S. Kaya
Evkaf Umum Müdürlüğüne

27-6-34

EV UM. EVRANI	
Kayıt No.	30 HAZİRAN 1934
Kayıt No.	5589
Kayıt No.	

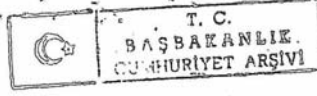
evk. um. ?
27/6/34
acile

030 10 191 3087

2-6-34	2698	2
--------	------	---

4

Ek 22e-

14-6-1984

Muhterem Şükrü Kaya Beyefendi Hazretleri,

İstanköyden ve Rodos Konsolosluğumuzdan gönderilen mektupların birer suretlerini leffen takdim ediyorum. Bu felâketzede memleketin Deftardar camisi için bir muavenette bulunup bulunamayacağımızı Evkaf Müdürü Umumisinden bilistiğare ve bu bapta fikirlerinizden hürmetle istifade eylemeği bir vecibei vicdaniye bilir ve en derin saygılarımı sunarım Efendim Hazretleri.

adres

*İstanbul Vefa Kırkolu
Kazımında 45 N. L. Cade*

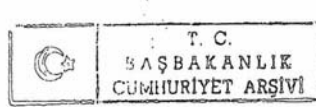
Şıkkı Evel Defterdarı Hacı
İbrahim Efendi vakfı mütevellisi
kaymakamı: Nacati

A. Nacati

030	10			191	308	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

5

Ek 22f-

S U R E T

T. C.

RODOS KONSOLOSLUĞU

Rodos 30.5.1934

Umumi: 2736
Hususi: 14

Mütevellisi bulunduğunuzu istihbar ettiğim İstanköydeki camiîşerifin yıktırılması veya başka bir şekilde ifrag edilmesi hakkında cemaati islâmiye nezdinde hükûmeti mahalliye tarafından taz-yikat yapıldığı söyleniyor.

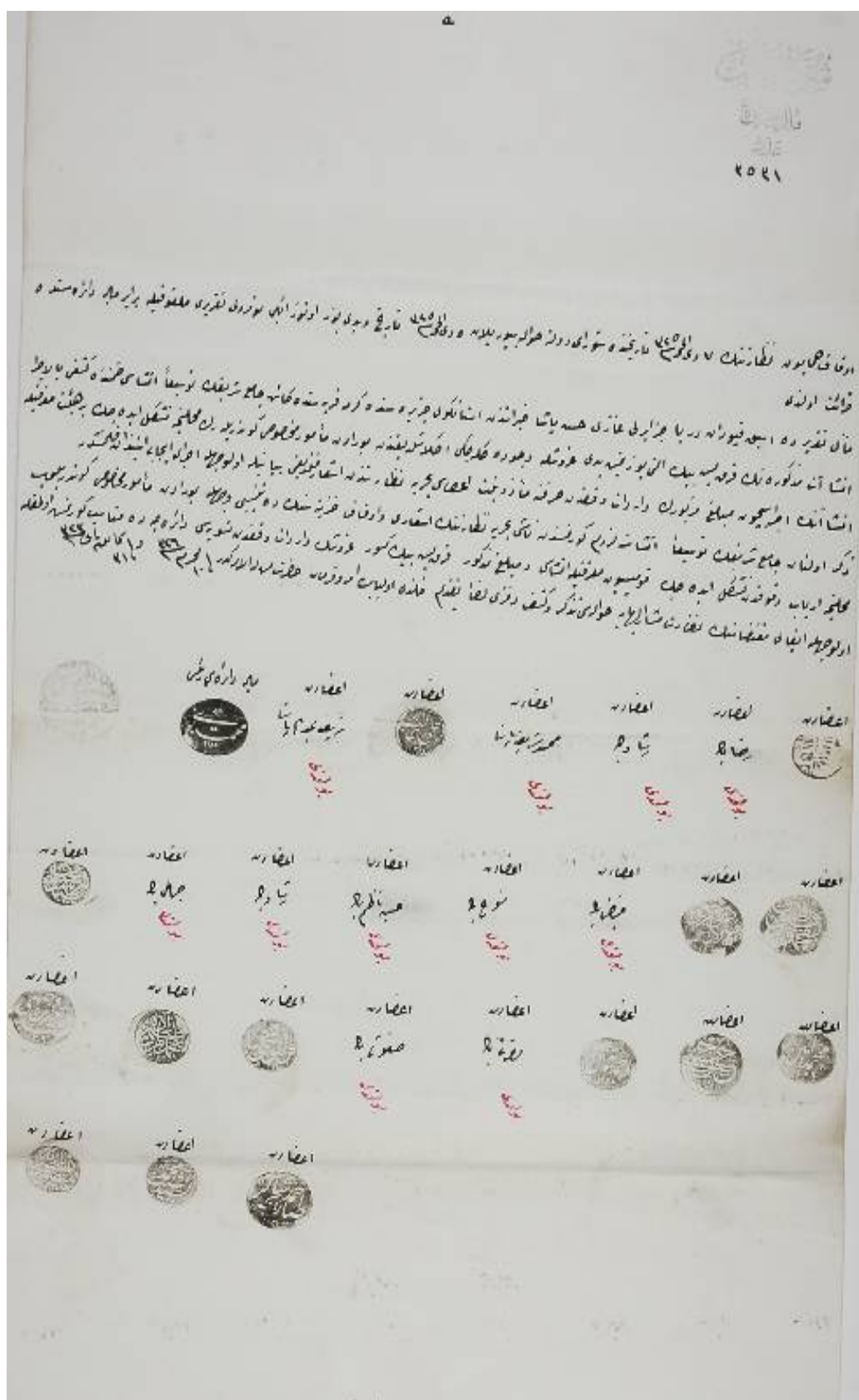
Bu camiîyi kurtarabilmek için mütevelli sıfatıyla, Cemaata ne dereceye kadar teshilatla bulunabileceğinizi ve bu bapta Konsoloslüğümüzce Ankarada Evkaf Umum Müdürlüğü nezdinde teğebbüsatta bulunulmasına lüzum görürseniz bu ciheti de bildirmenizi rica ederim Efendim.

Konsolos

(imza okunamamıştır).

030	10			191	308	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

6

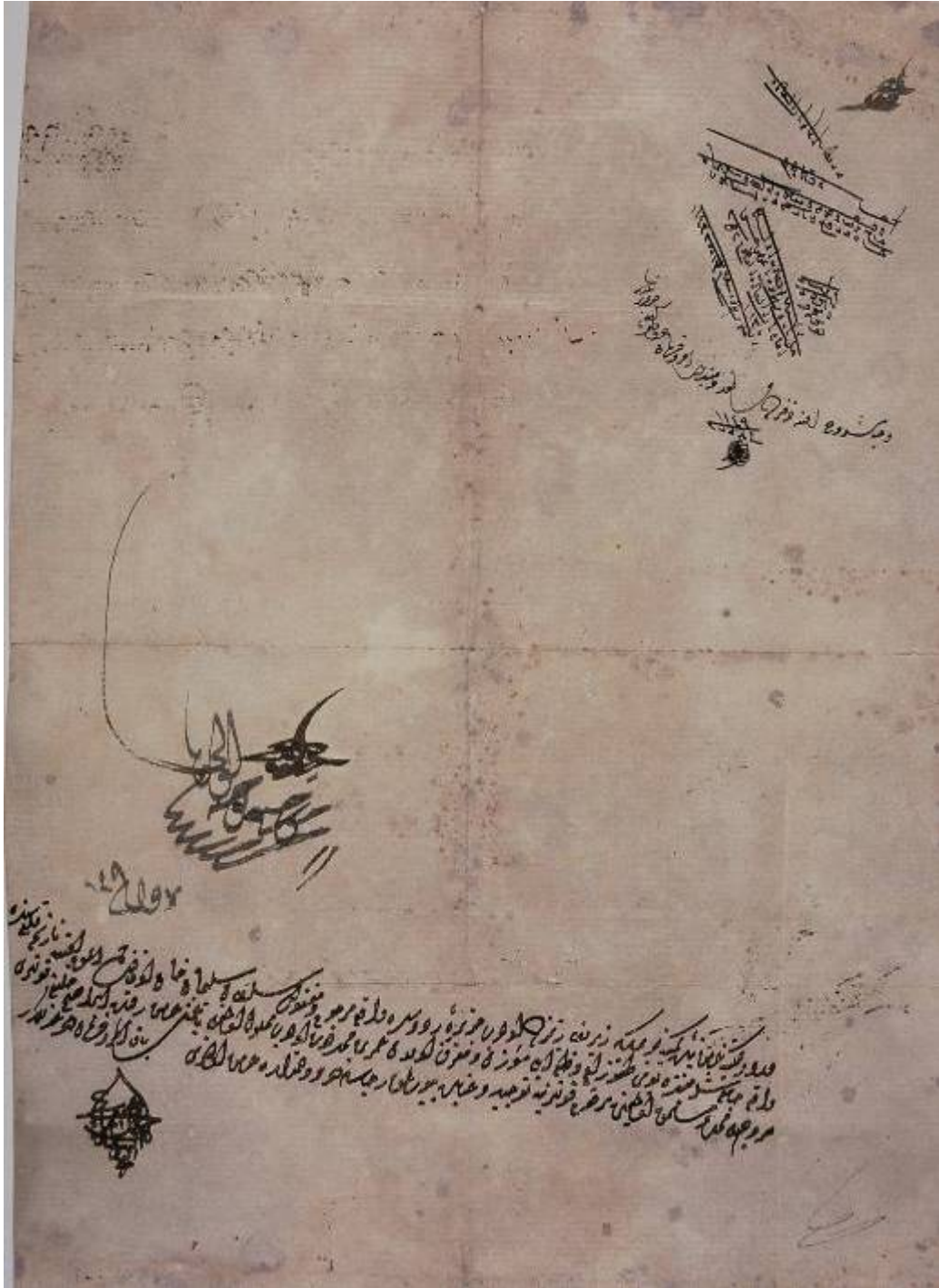

Ek 26-

Tasnif: C.EV (Cevdet Tasnifi, Evkaf) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1149.Za.29(M.31.3.1737), Dos. No:513, Göm. No: 25943

Konu: İstanköy'de Narince Kalesi'nde, Sultan Süleyman Cami Vakfından muayyen vazife ile müezzinlik cihetinin tevcihi kaydıdır. (Babussaade ağası Ahmet imzasıyla)

Ek 27-

Tasnif: C.EV (Cevdet Tasnifi, Evkaf) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1204.B.05(M. 21.03.1790), Dos. No:152, Göm. No:7592

Konu: İstanköy adasında bulunan Narince Kalesinde Sultan Süleyman imareti ve cami evkafından bir cihetin tevcihi kaydıdır.

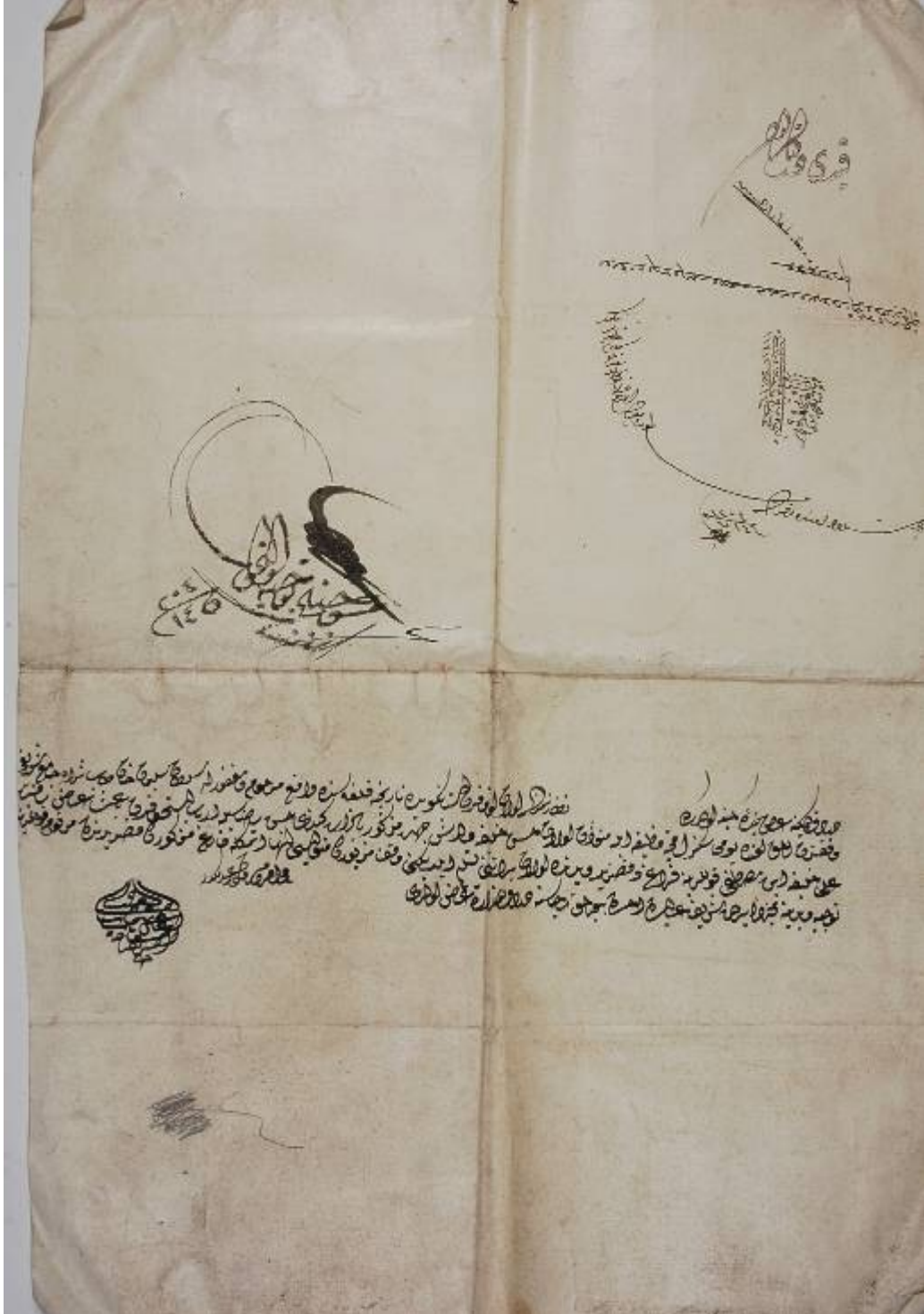

Ek 28-

Tasnif: C.EV (Cevdet Tasnifi, Evkaf) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1204.N.14(M. 28.05.1790), Dos. No: 119, Göm. No:5901

Konu: İstanköy'de Narince Kalesi'nde kâin Sultan Süleyman Cami Evkafı müezzîn ciheti kaydıdır.

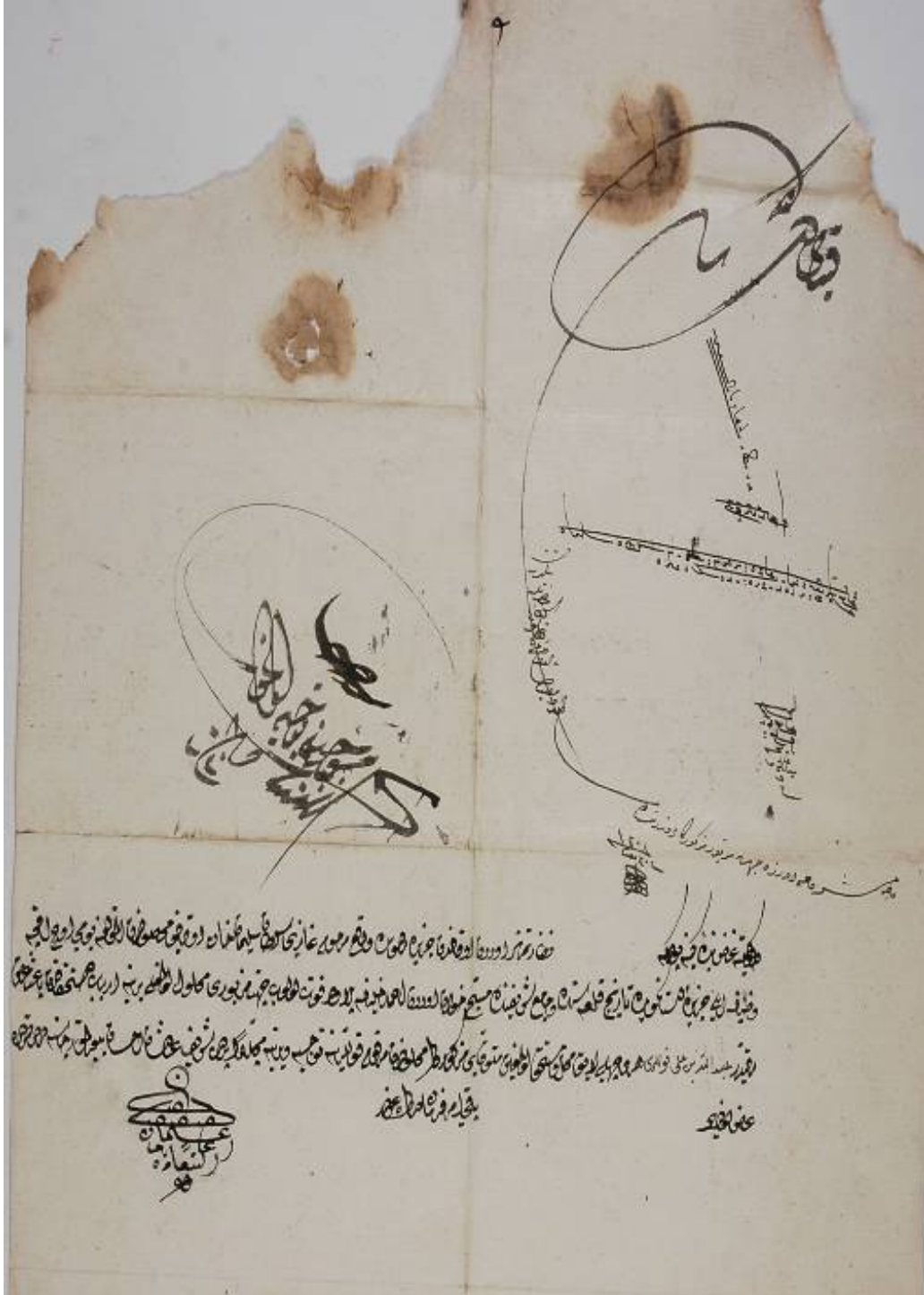

Ek 29-

Tasnif: C.EV (Cevdet Tasnifi, Evkaf) / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H.1208.B.29(M.2.3.1794), Dos. No: 264, Göm. No:13479

Konu: Sultan Süleyman evkafı mahsulünden muayyen vazife ile İstanköy'de Taring/Narince Kale Camisinde müsebbihhan cihetinin tevcihi kaydıdır.

Ek 30-

Tasnif: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi/184 Numaralı Defter, Sıra:1130

Tarih: H. 18.05.1327 (M.7.6.1909)

Konu: Rifat Efendi/Moruk Camisi Vakfı'nın varlığına ilişkin kayıttır.

Moruk Camisi Vakfı	Rifat Efendi
Moruk Camisi Vakfı	Rifat Efendi
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...

Ek 32b-

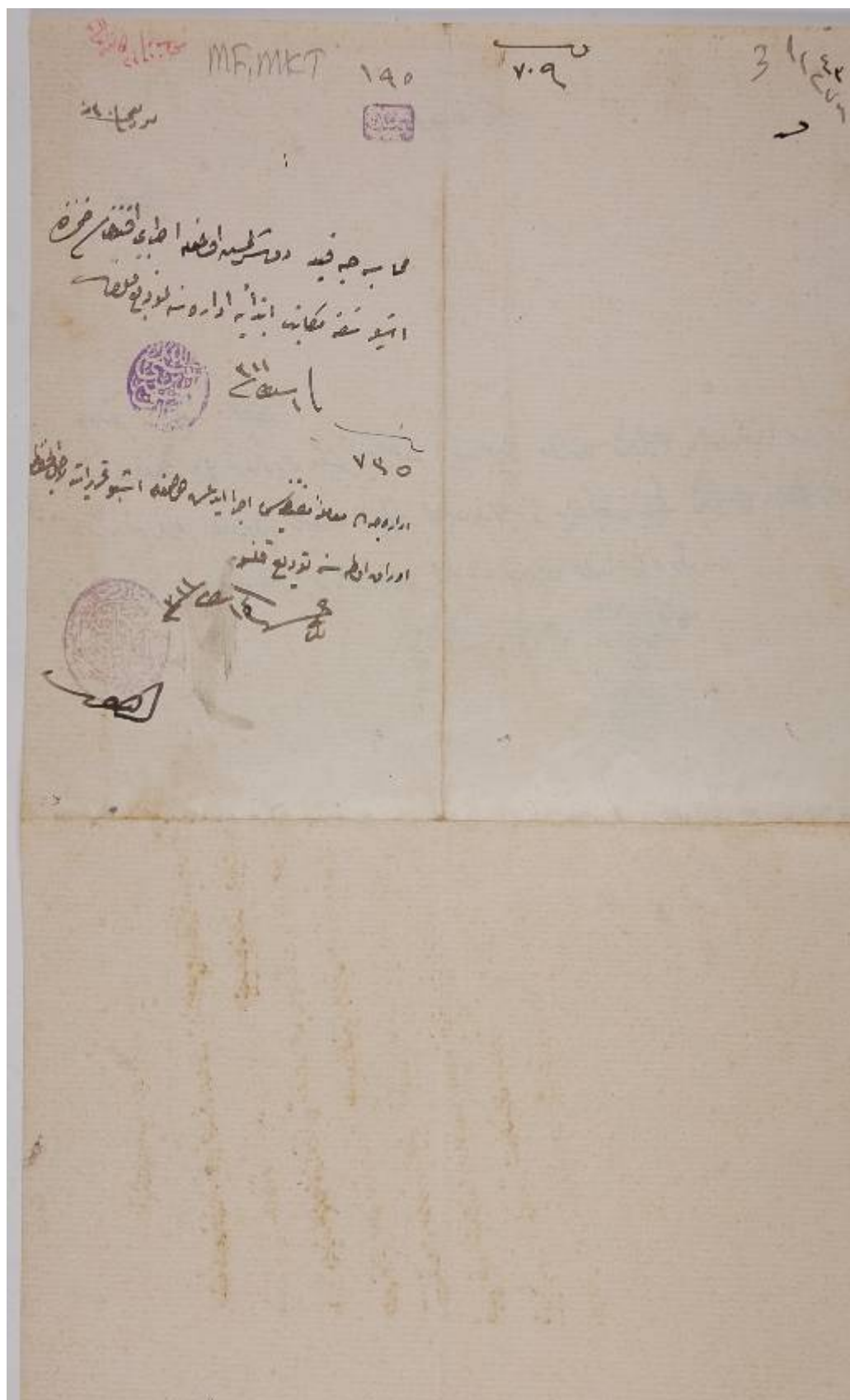
معارف عمومی نفاذیہ

۱۶۵

دو تہو ارفع حضرت علیؑ
 استخوانی قضائے نابغ کرم فرہی مکتب ابدی مکتبہ نقیبہ جوین علیؑ
 با سربہ اندر برک علیؑ مولد اربعہ اربعہ محلی معارف فرسیوہ بیانہ کیفیہ ابدیہ
 نور و نور سامی نظامیہ ہدیہ جواباً معروضہ او بابہ اردو زبان حضرت مہر نور کرم
 اجماعیہ دہلیہ

Ek 32c-

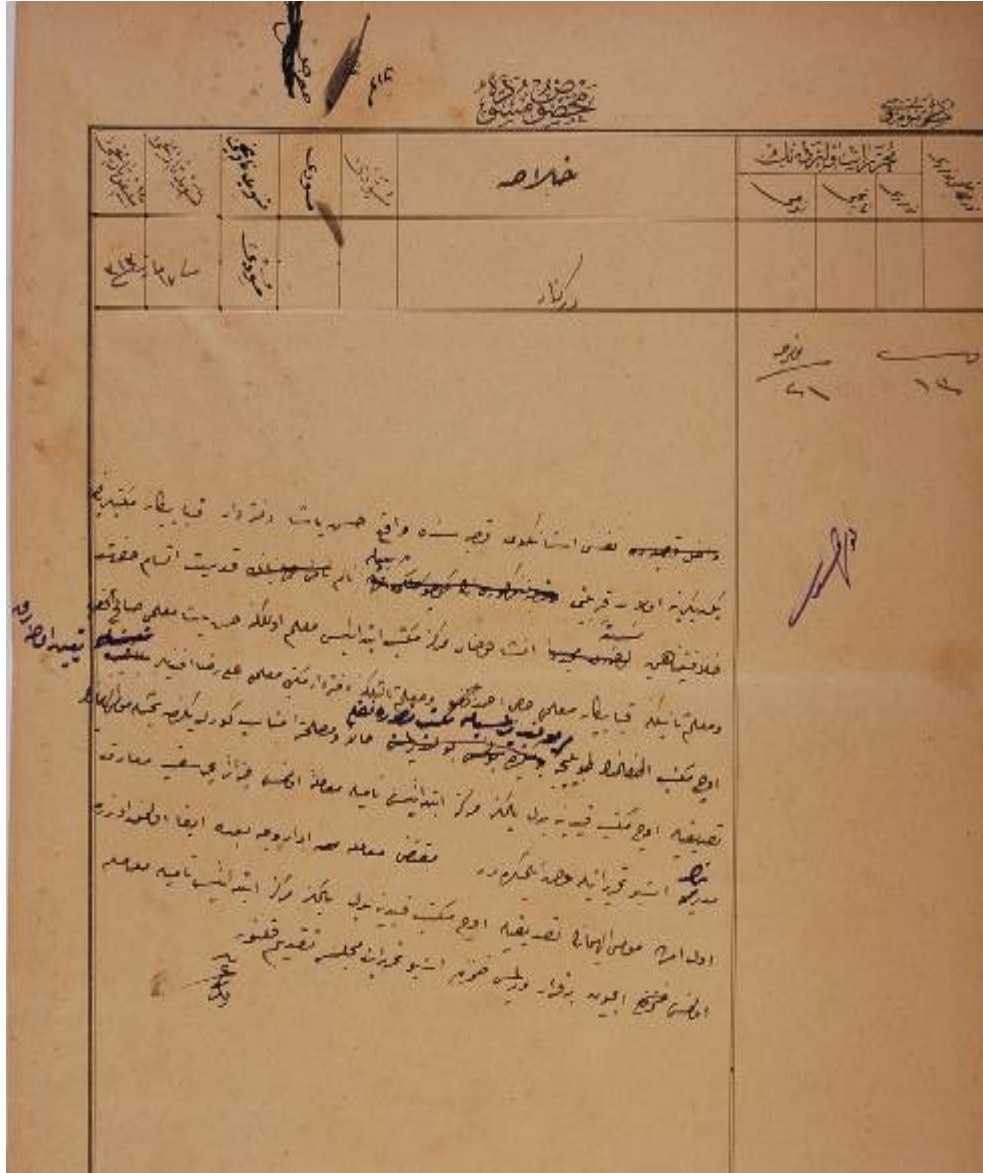

Ek 33-

Tasnif: MF. MKT (Maarif Nezareti Tasnifi, Maarif Nezareti Mektup Kalemi /
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1314L25(M.29mart 1897) Dosya No:353, Göm. No:25

Konu: İstanköy kasabasındaki Hasan Paşa, Defterdar ve Kayapınar mekteplerindeki talebelerin inşa olunan Merkez Mektebi İbtidaisi'nde birleştirilmesi ile muallim-i evvelliğine Hasan Paşa Mektebi muallimi Salih Efendi, muallim-i saniliğine Kayapınar Mektebi muallimi Hacı Ahmet Efendi muallim-i salisliğine de Defterdar Mektebi muallimi Ali Rıza Efendi'nin tayinleri hakkındadır.

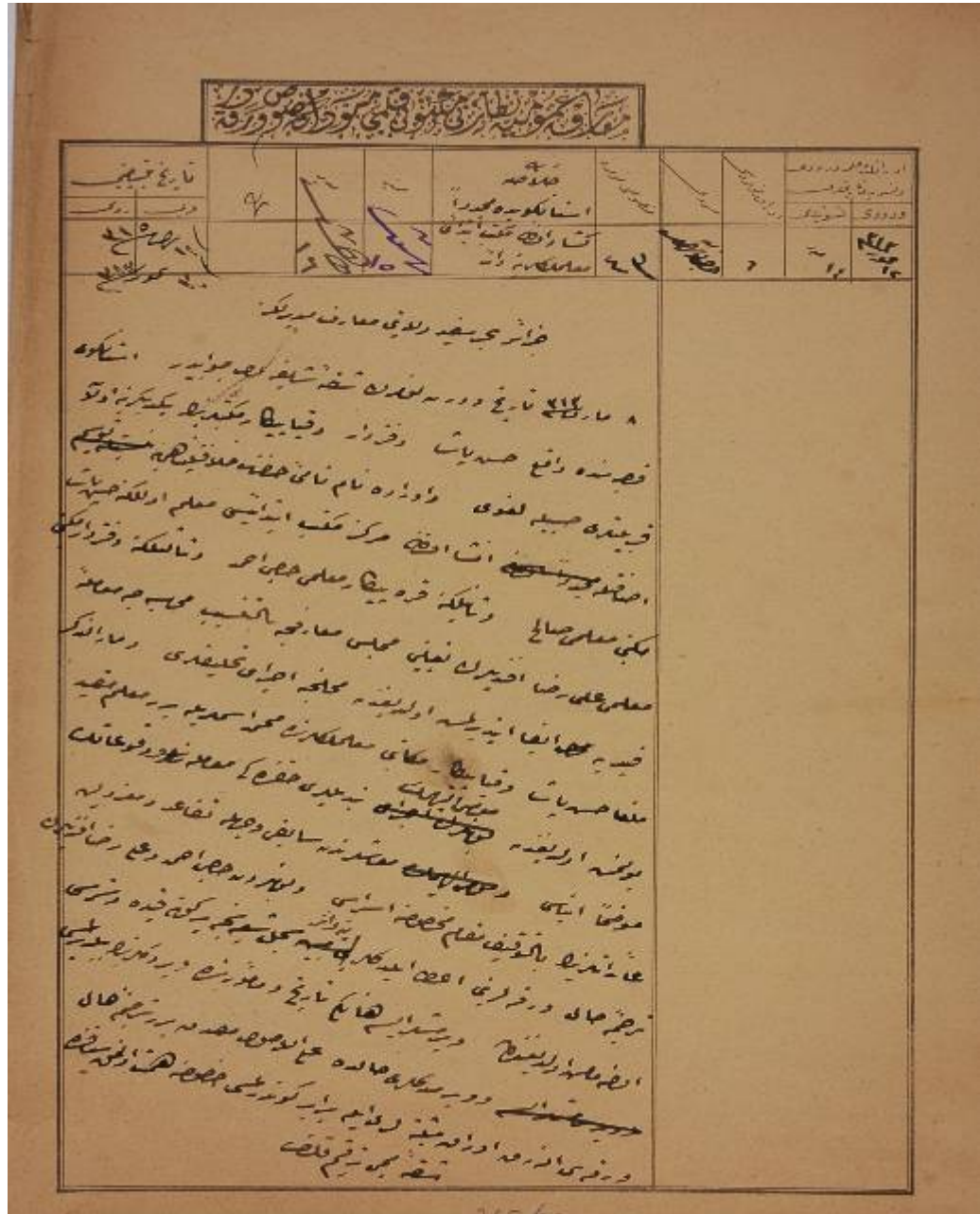

Ek 34a-

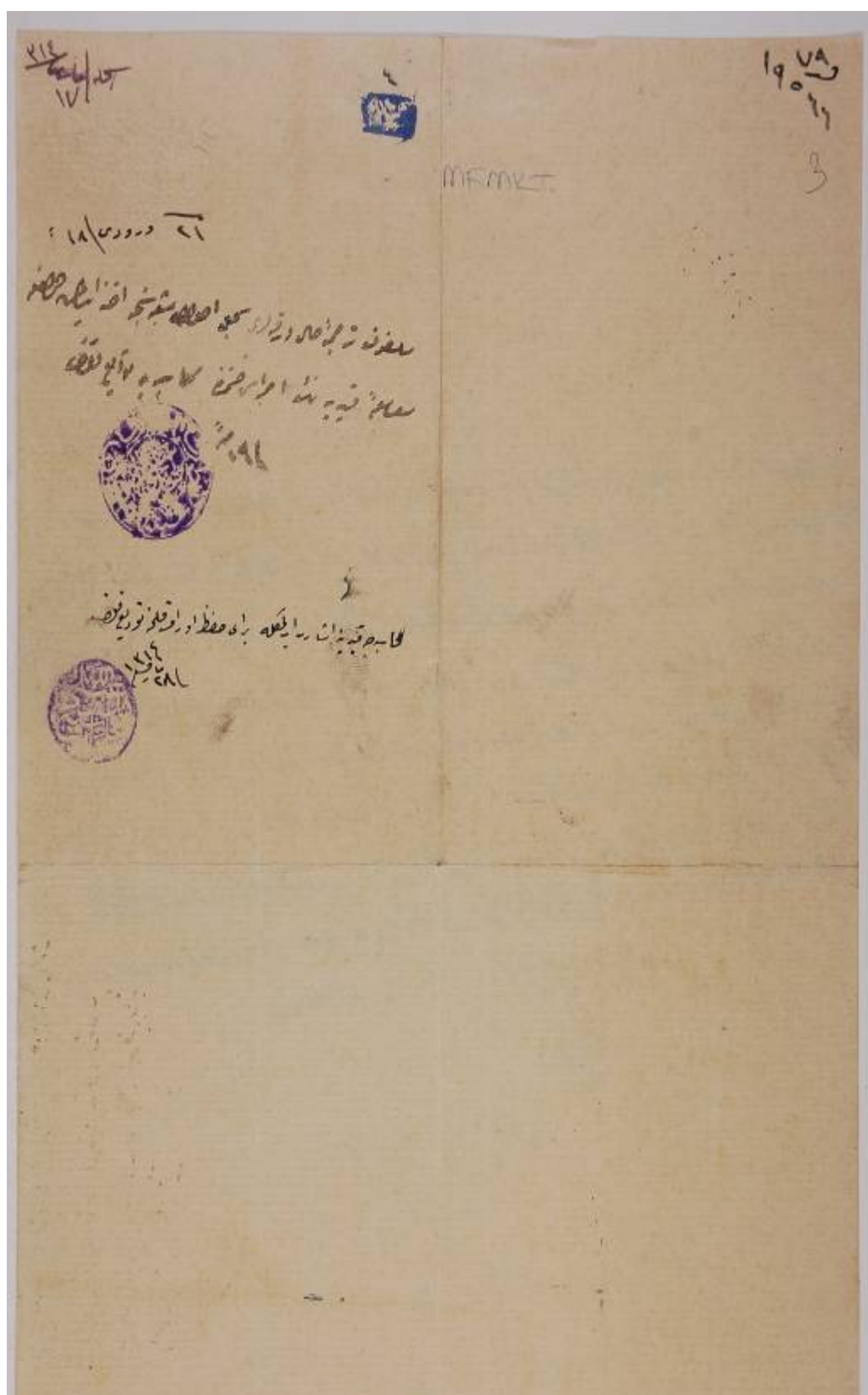
Tasnif: MF. MKT (Maarif Nezareti Tasnifi, Maarif Nezareti Mektup Kalemi /
Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tarih: H. 1315.Ra.11 (M.10.8.1897) Dosya No:365, Göm. No:33

Konu: İstanköy kasabasındaki Hasan Paşa, Defterdar ve Kayapınar İptidai mekteplerinin lağvedilip İstanköy merkezinde bir İbtidai Mektebinin açılarak lağvedilen mektebi muallimlerinin burada istihdam edilmesi ve tercume-i hal varakalarının gönderilmesi hakkındadır.

Ek 34e-

Ek 35a-

Tasnif: İ.DH. (İradeler. Dahiliye / Başbakanlık Osmanlı Arşivleri)

Tarih: H. 1289.Z.4(M.2.2.1873), Dos. No:662, Göm. No:46097

Konu: İstanköy'de inşa olunan çeşmeden dolayı ahalinin teşekkür namelerinin arzı

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

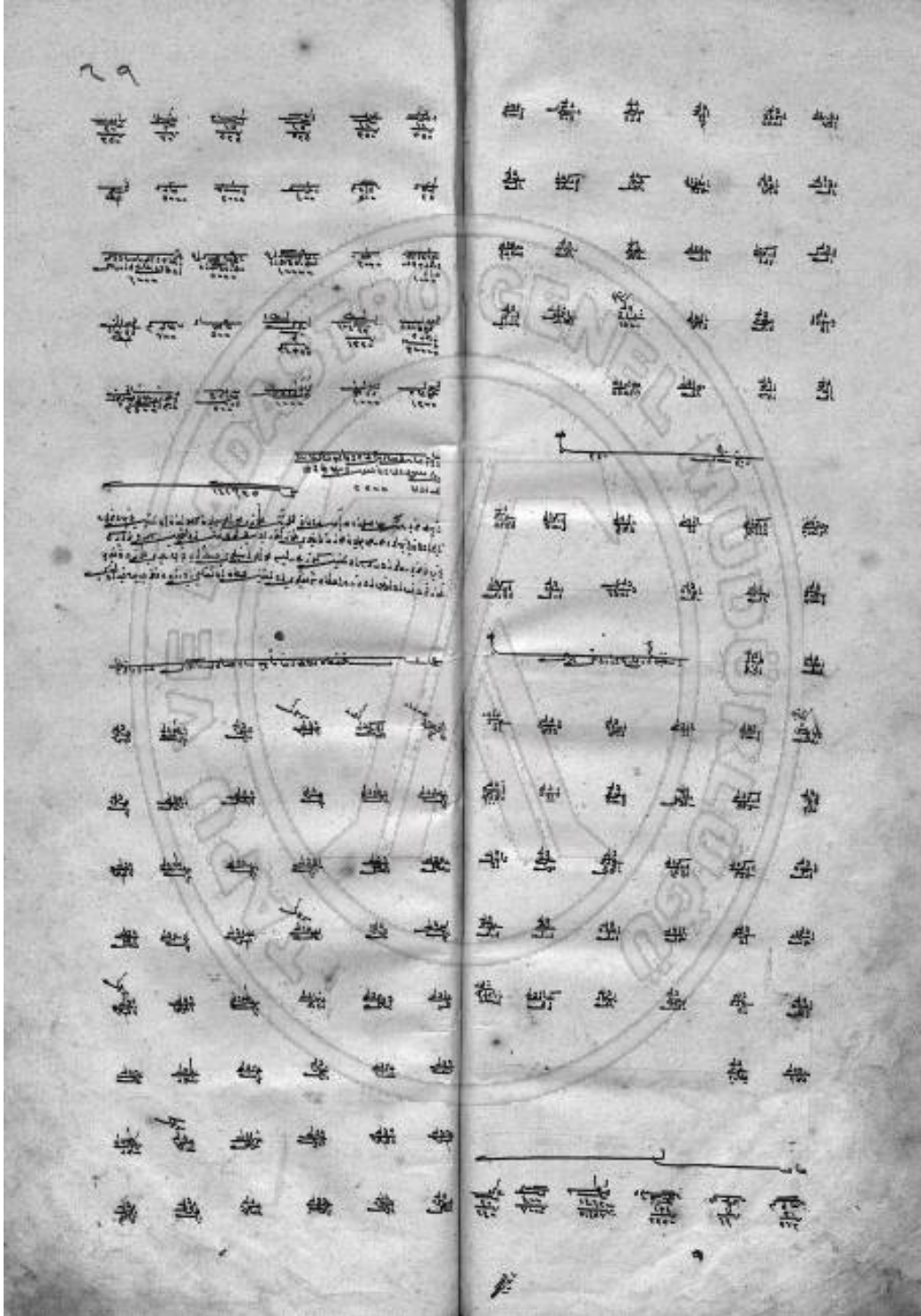
۱۱۰

Ek 38-

Tasnif: 20070721155854TKGM__TADB__TTD__00044_00073

Tarih:

Konu: Cema'at-i Mustahfizân-ı Kale-i İnamahiye tâbi-i Kaza-i İstanköy
(İstanköy'de İnahiye (Andimahya) Kalesi görevlileri).

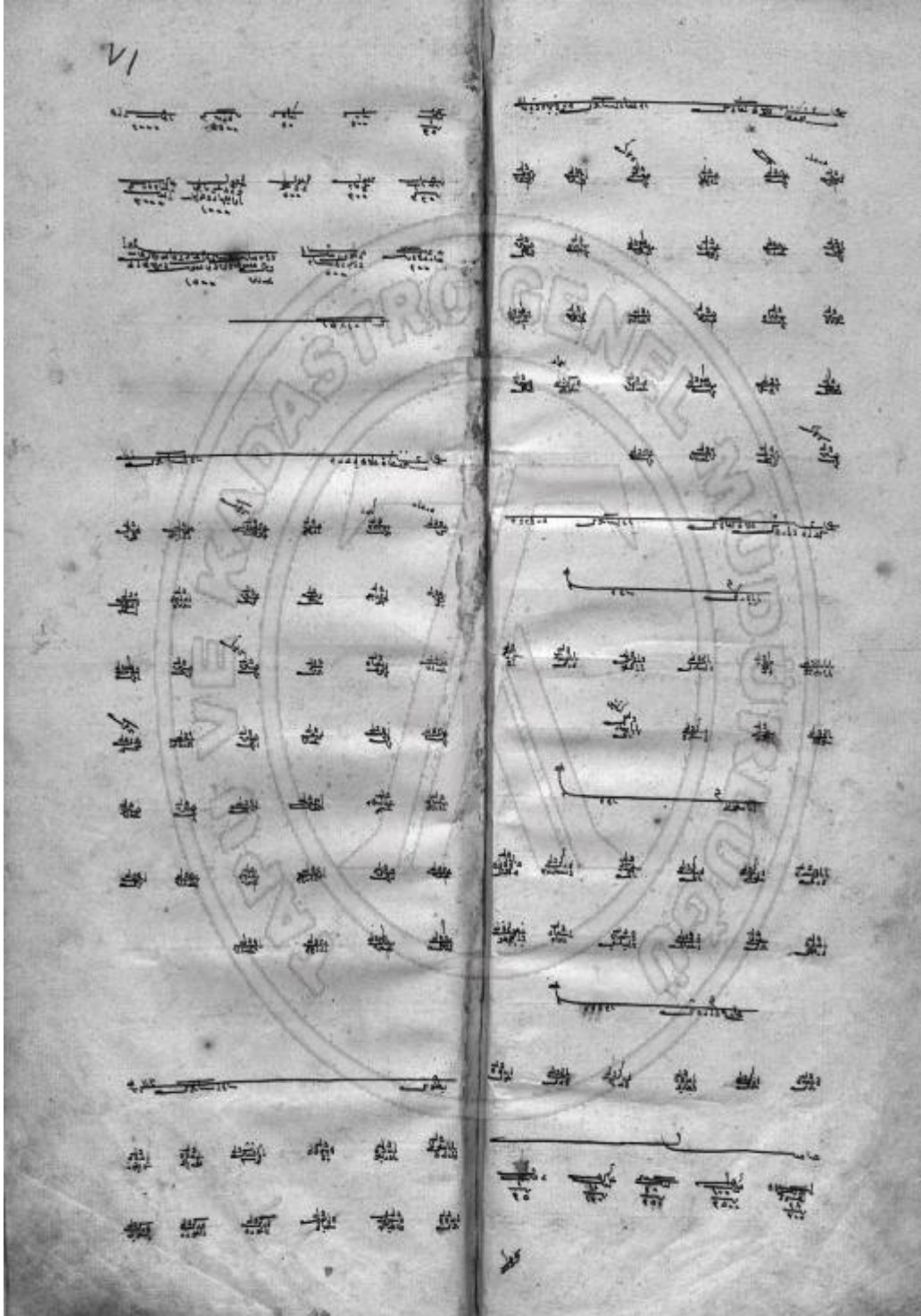

Ek 39-

Tasnif: 20070721155854TKGM__TADB__TTD__00044_00075

Tarih:

Konu: Cema'at-i Mustahfizân-ı Kale-i Kefaköy tâbi-i Kaza-i İstanköy
(İstanköy'de Kefaköy Kalesi görevlileri).

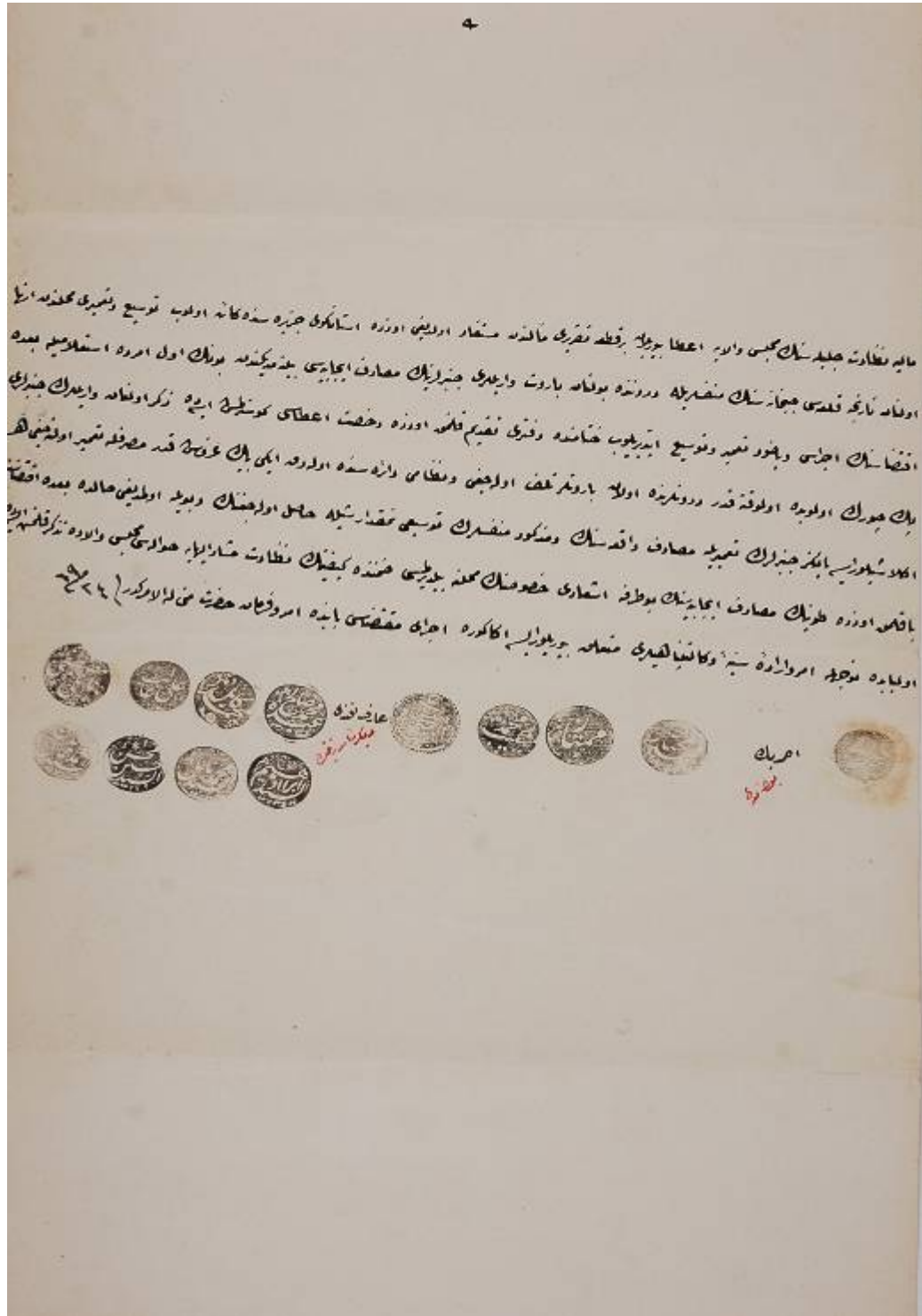

Ek 42a-

Tasnif: İ.MVL (İradeler, Dâhiliye/Başbakanlık Osmanlı Arşivleri)

Tarih: H. 1269.S.11(M.23.11.1852), Dos. No:253, Göm. No:9340

Konu: İstanköy Narence Kalesi'nin tamiri

Ek 43-

Tasnif: Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter 184 Sıra 1093

Tarih: H.1262 ve H.1327 yılları arasında Debağhane Camisi'ne atanan görevlilerin Vakıf kayıtları

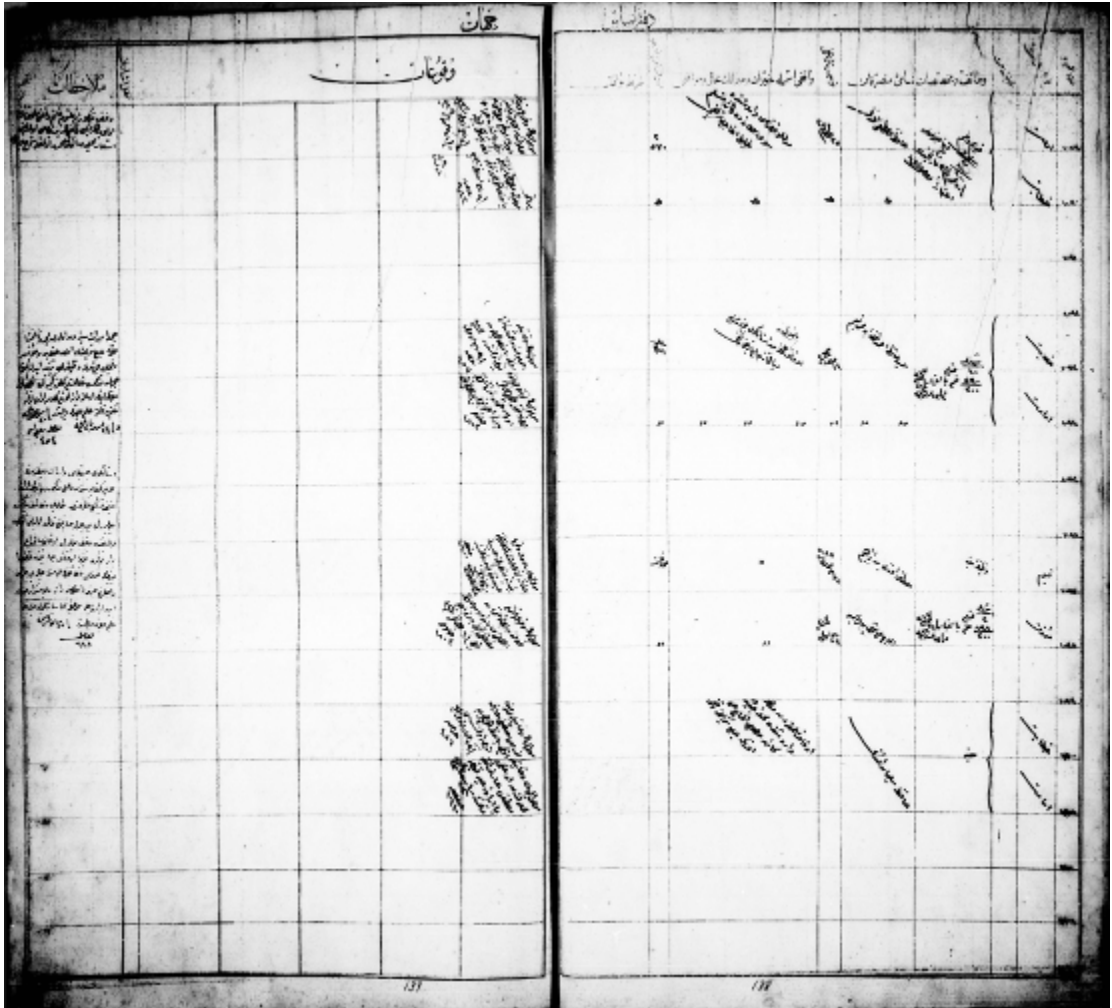
Konu: İstanköy'de Debağhane Cami Vakfı

Hatiplik görevi. Es-Seyyid Hafız Ahmet Efendi bin Mehmet Naim. Atanma tarihi H.16 Safer 1262(13 Şubat 1846).

Hafız Ahmet Efendinin ölümüyle yerine Osman Nidai Efendi atanmıştır. Atanma tarihi H.9 Rebiulahir 1327(M.30 Nisan 1909)

İmamlık görevi. Es-Seyyid Hafız Ahmet Efendi bin Mehmet Naim. Atanma tarihi H.16 Safer 1262(M. 13 Şubat 1846)

Hafız Ahmet Efendinin ölümüyle yerine Osman Nidai Efendi atanmıştır. Atanma tarihi H.9 Rebiulahir 1327

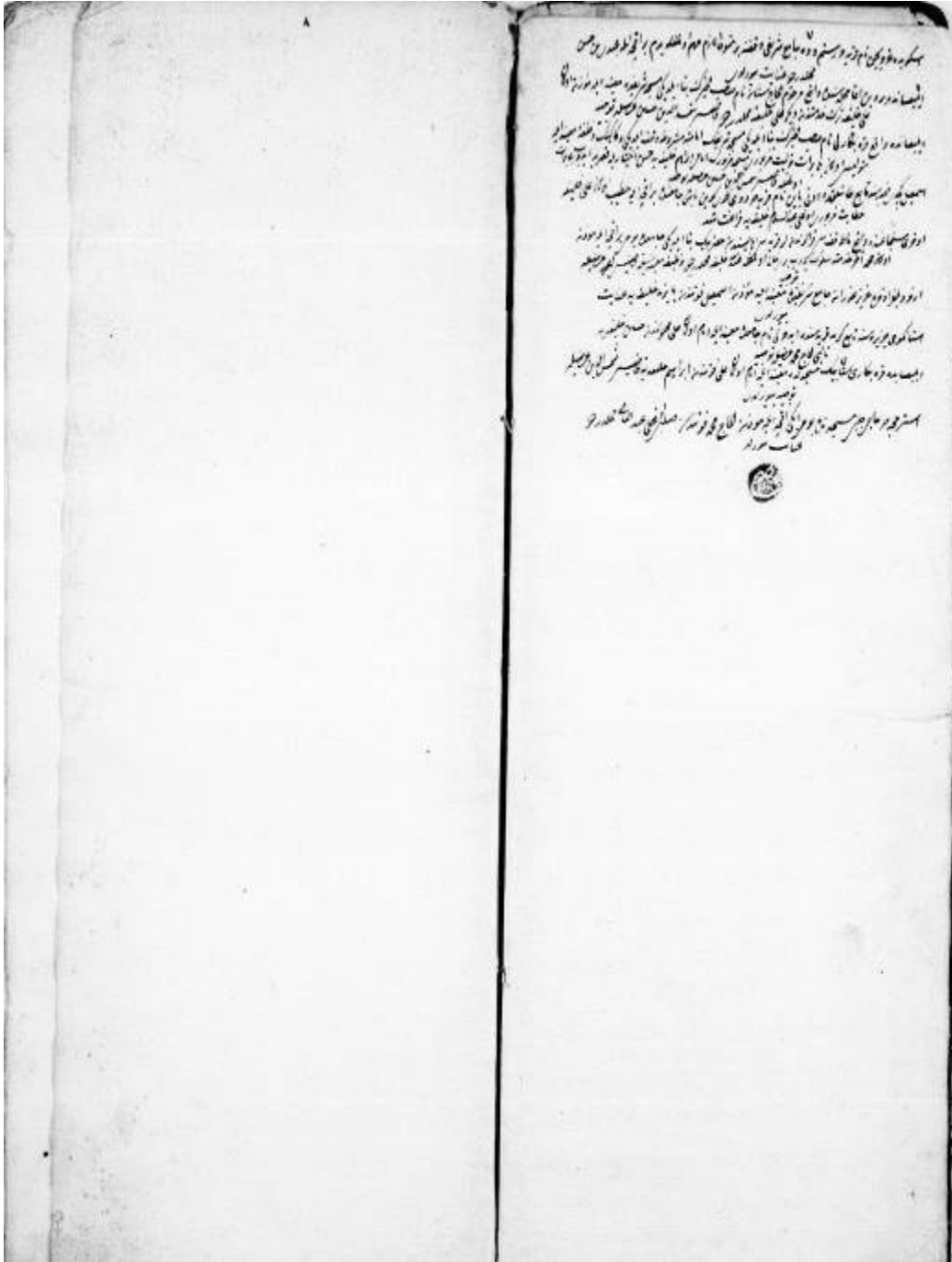

Ek 44-

Tasnif: Vakıflar Genel Müdürlüğü, VGMA VGMA , Hurufat kaydı.

Tarih: H.22 Şevval 1148 (6 Mart 1736)

Konu: İstanköy'e bağlı Germe Köyünde bulunan Abdiveli Camiinde İmam olarak görev yapan Ali'nin yerine Hüseyin Halife'nin atandığına hurufat kaydıdır.

Ek 45-

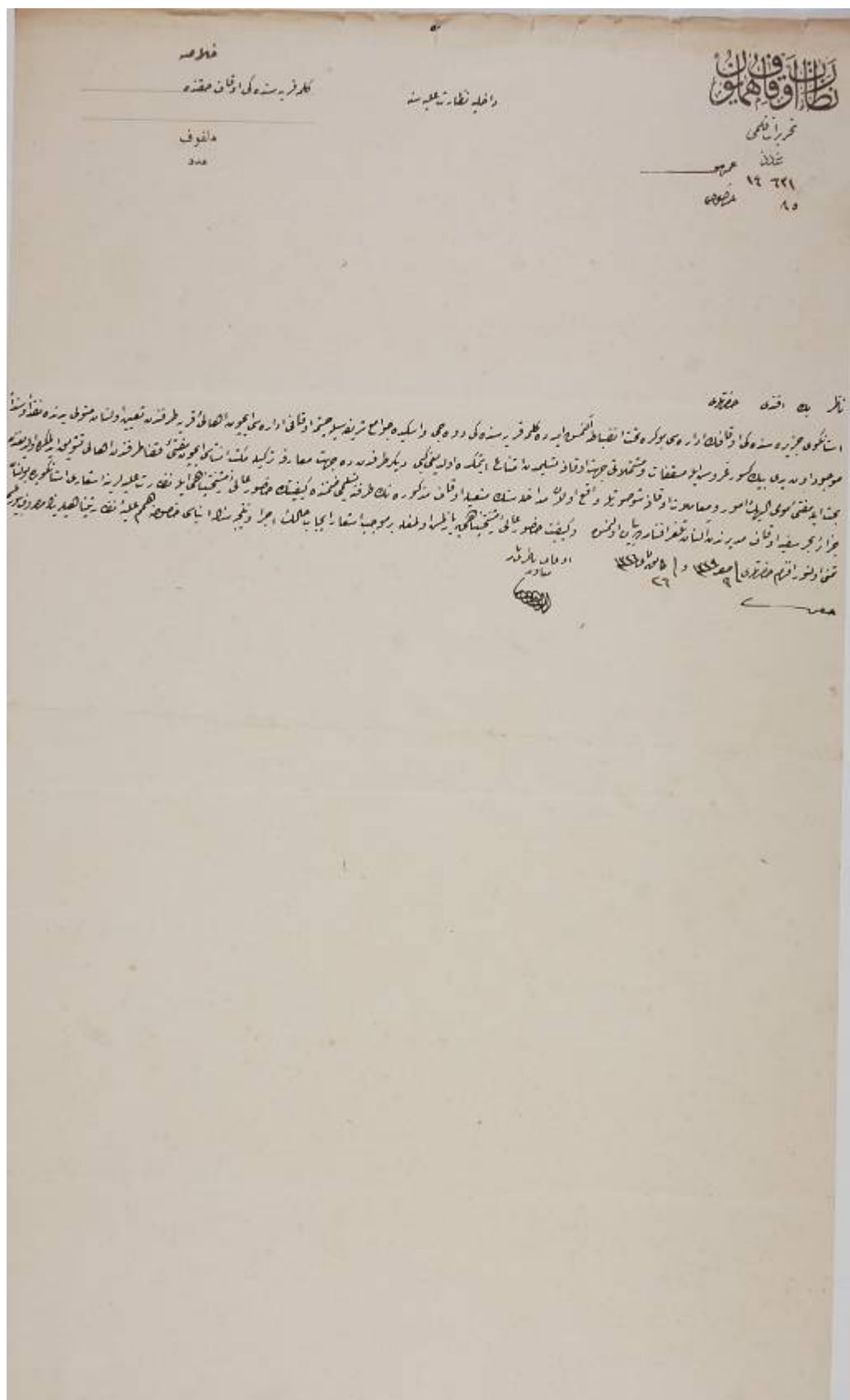
Tasnif: C.EV. (Cevdet Tasnifi, Evkaf/Başbakanlık Osmanlı Arşivleri)

Tarih: H. 1165.L.11(M.22.08.1752), Dos. No:550, Göm. No:27775

Konu: İstanköy Adasının Germe Karyesi'nde Deveci Mahallesi'nde kain mescit imameti (İstanköy Kadısı tarafından)

Ek 46b-

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1-Lonca Cami, batı cepheden genel görünüş

Fotoğraf 2-Lonca Cami, kuzeybatı köşeden görünüş

Fotoğraf 3-Lonca Cami, kuzey cephedeki son cemaat yerine çıkışı sağlayan merdiven bütünlüğü

Fotoğraf 4-Lonca Cami, son cemaat yerine çıkışı sağlayan merdivenler

Fotoğraf 5-Lonca Cami, batı cepheden görünüş

Fotoğraf 6-Lonca Cami, güney cepheden görünüş

Fotoğraf 7-Lonca Cami, güney cephede kullanılan Yunanca yazılı devşirme malzeme

Fotoğraf 8-Lonca Cami, güneydoğu köşedeki pahlanmış köşe

Fotoğraf 9-Lonca Cami, doğu cepheden görünüş

Fotoğraf 10-Lonca Cami, doğu cephedeki ahşap sundurma

Fotoğraf 11-Lonca Cami, doğu cepheye kuzeydoğudan bir bakış

Fotoğraf 12-Lonca Cami, doğu cepheden alt kattaki koridor bölümüne bakış

Fotoğraf 13-Lonca Cami, doğu cepheden alt kattaki koridor bölümü

Fotoğraf 14-Lonca Cami, batı cepheden alt kattaki koridor bölümü

Fotoğraf 15-Lonca Cami, son cemaat yerine giriş kapısı

Fotoğraf 16-Lonca Cami, son cemaat yerine giriş kapısının içerden bitkisel bezemeli alınlığı

Fotoğraf 17-Lonca Cami, kuzeybatı köşeden son cemaat yerine bakış

Fotoğraf 18-Lonca Cami, harim kapı açıklığı ve kitabesi

Fotoğraf 19-Lonca Cami, harim kapısının her iki yanındaki mahfile çıkan merdivenler ve harime genel bakış

Fotoğraf 20-Lonca Cami, mihrabı

Fotoğraf 21-Lonca Cami, minberi

Fotoğraf 22-Lonca Cami, güneyden bakışla mahfil bölümü

Fotoğraf 23-Lonca Cami, 20.yy başındaki tamiratında yapılan ahşap tavan göbeği

Fotoğraf 24-Lonca Cami Çeşmesi ve tarihi çınar ağacı

Fotoğraf 25-Lonca Cami Çeşmesi

Fotoğraf 26-Lonca Camisi'nin doğu cephesinde bulunan şadırvanı

Fotoğraf 27-Lonca Cami, şadırvan ve havuzuna güneydoğudan bakış

Fotoğraf 28-Bakrat Hamamı, restorasyon sonrası genel görünüş

Fotoğraf 29-Bakrat Hamamı, batıdaki eyvandan, sıcaklık mekânı ve doğudaki eyvana bakış

Fotoğraf 30-Bakrat Hamamı, kubbe sistemi

Fotoğraf 31-Hacı Osman Paşa'nın ve İstanköy'de kaymakamlık yapmış Mehmet Emin Bey'in Mezarları

Fotoğraf 32-Hacı Osman Paşa'nın mezar taşı kitabesi

Fotoğraf 33-İstanköy'de kaymakamlık yapmış Mehmet Emin Bey'in Mezarı

Fotoğraf 34-İstanköy'de kaymakamlık yapmış Mehmet Emin Bey'in Mezar Kitabesi'nin bir bölümü

Fotoğraf 35-İstanköy'de kaymakamlık yapmış Mehmet Emin Bey'in Mezar Kitabesi'nin alt yarısı

Fotoğraf 36-Lonca Mezarlığındaki müştemilat yapısı

Fotoğraf 37-Lonca Mezarlığındaki müştemilat yapısının içi ve kubbeye geçiş sistemi

Fotoğraf 38-Yenikapı Cami, Minare gövdesi ve yapı kalıntıları

Fotoğraf 39-Yenikapı Cami, Minaresi ve kaide bütünlüğü

Fotoğraf 40-Yenikapı Cami, Minareye girişı açıklığı ve yapı kalıntıları

Fotoğraf 41-Yenikapı Cami'sinin gövdesine yaslanmış vaziyetteki Çeşmesi

Fotoğraf 42-Yenikapı Cami Çeşmesi

Fotoğraf 43- Hacı Mustafa Bey evinin bahçesinde küçük bir hamam

Fotoğraf 44-Andimahya Kalesi'nde Sultan Süleyman Cami

Fotoğraf 45-Andimahya Kalesi'nde Sultan Süleyman Cami cephe duvarları

Fotoğraf 46-Atik Cami, güney cepheden bakışla genel görünüş

Fotoğraf 47-Atik Cami, batı cephesi

Fotoğraf 48-Atik Cami, kuzey cepheden genel görünüş

Fotoğraf 49-Atik Cami, kuzey cephedeki avlu kapısı

Fotoğraf 50-Atik Cami, kuzey cephesi

Fotoğraf 51-Atik Cami, tamirat kitabesi

Fotoğraf 52-Atik Cami, son cemaat yeri doğu tarafı

Fotoğraf 53-Atik Cami, harimden mahfile bakış

Fotoğraf 54-Atik cami, kuzeydoğudan bakışla harim mekânı

Fotoğraf 55-Defterdar cami, kuzeybatı cepheden bakışla genel görünüş

Fotoğraf 56-Deftardar Cami, batı cephesi

Fotoğraf 57-Deftardar Cami, güney cephesi genel görünüş

Fotoğraf 58-Defterdar Cami, kuzeydoğu cepheden genel görünüş

Fotoğraf 59-Defterdar Cami, arşiv'den, kuzeydoğu cepheden genel görünüş

Fotoğraf 60-Defterdar Cami, kuzey cephesi

Fotoğraf 61-Defterdar Cami, batı cephesi genel görünüş

Fotoğraf 62-Defterdar Cami, minareye çıkış kapı açıklığı

Fotoğraf 63-Defterdar Cami, kuzeydoğu köşeden son cemaat yeri

Fotoğraf 64-Deftardar Cami, harim kapısından, harime genel bakış

Fotoğraf 65-Deftardar Cami, örtü ve geçiş sistemi

Fotoğraf 66-Defterdar Cami, mihrap ve minber

Fotoğraf 67-Defterdar Cami, harimde asılı duran levhalardan bir tanesi

Fotoğraf 68-Defterdar Cami, harimde asılı duran levhalardan bir tanesi

Fotoğraf 69-Defterdar Cami, batı cephesinde yer alan şadırvanı

Fotoğraf 70-Defterdar Cami, şadırvanı

Fotoğraf. 71-Germe, Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami ve çeşmesi

Fotoğraf 72-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami batı cephesi

Fotoğraf 73-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami güney cephesi

Fotoğraf 74-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami, kuzeydoğudan mihrap ve minber

Fotoğraf 75-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami kuzeydoğu köşeden mahfil

Fotoğraf 76-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami minberi

Fotoğraf 77-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami son cemaat yeri giriş katı

Fotoğraf 78-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami, depremten sonra

Fotoğraf 79-Hilal-ı Ahmer Mescidi

<http://www.istan koy.org/documents/107.html> adresinden alınmıştır

Fotoğraf 80-Kabapınar Mescidi ve meşk evi

Fotoğraf 81-Kabapınar Mescidi

Fotoğraf 82-Kabapınar mescidi yanındaki meşk evi

Fotoğraf 83-Kurşunlu Cami, minareye çıkış merdivenleri,
<http://www.istan koy.org/documents/107.html> adresinden alınmıştır

Fotoğraf 84-Kurşunlu Cami kalıntıları

Fotoğraf 85-Kurşunlu Cami cephe duvarları kalıntıları

Fotoğraf 86-Narince Kalesi Sultan Süleyman Cami, kale duvarlarının içindeki yapıya genel bakış

Fotoğraf 87-Narince Kalesi Sultan Süleyman Cami, mihrap ve mihrabın solunda, mahzenlere inışı sağlayan giriş açıklığı

Fotoğraf 88-Narince Kalesi Sultan Süleyman Cami, kaleye giriş koridoru

Fotoğraf 89-Pili Kalesi Cami, batı cepheden görünüş

Fotoğraf 90-Pili Kale Cami, güneydoğu köşeden doğu cepheye bakış

Fotoğraf 91-Pili Kale Cami son cemaat yeri girişi

Fotoğraf 92-Pili Kalesi, harime giriş açıklığı

Fotoğraf 93-Pili Kale Cami içerisinden, güney cepheden kuzey cepheye bakış

Fotoğraf 94-Pili Kale Camisi'nin kuzeyinde yer alan yapı

Fotoğraf 95-Rıfat Efendi(Moruk) Cami, arşivden, 1900'lerin başı

Fotoğraf 96-Rıfat Efendi(Moruk) Cami, kuzeybatı köşeden genel görünüş

Fotoğraf 97-Rıfat Efendi(Moruk) Cami, kuzeydoğu köşeden genel görünüş

Fotoğraf 98-Rıfat Efendi(Moruk) Cami, caminin üst katlarına çıkışı sağlayan bahçe kapısı

Fotoğraf 99-Rıfat Efendi(Moruk) Cami, tamirat kitabesi

Fotoğraf 100-Germe Köyü, Türk Okulu

Fotoğraf 101-Germe Köyü Türk Okulu Giriş Cephesi

Fotoğraf 102-İstanköy şehir merkezindeki mektep yapısı

Fotoğraf 103-İstanköy şehir merkezindeki mektep yapısı

Fotoğraf 104-Hacı Paşa Türbesi kuzeybatıdan genel bakış

Fotoğraf 105-Hacı Paşa sandukası

(<http://www.istankoy.org/documents/80.html> adresinden alınmıştır)

Fotoğraf 106-Hacı Paşa mezarın baş kısmı

(<http://www.istan koy.org/documents/80.html> adresinden alınmıştır)

Fotoğraf 107-Germe Mezarlığı'ndaki, Şeyh Sırmalı Mehmet Efendi türbesi, giriş cephesi

Fotoğraf 108-Şeyh Sırmalı Mehmet Efendi, sandukası ve mezar taşı kitabesi

Fotoğraf 109-Ahtubutelli Hamamı, ön cephe genel görünüşü

Fotoğraf 110-Ahtubutelli Hamamı, batı cephedeki eyvan ve iki yanındaki halvetler

Fotoğraf 111-Ahtubutelli Hamamı merkez kubbesi ve kubbedeki geç dönem süslemeleri

Fotoğraf 112-Arnavut Hamamı, cephe duvarları ve su künkleri kalıntıları

Fotoğraf 113-Pili Kalesi Güzelce Ali Paşa Hamamı, genel görünüş

Fotoğraf 114-Pili Kalesi Güzelce Ali Paşa Hamamı, kubbesi küçük mekâna bakış

Fotoğraf 115-Pili Kalesi Güzelce Ali Paşa Hamamı, büyük kubbeli mekân ve bu mekânın kubbe geçişleri

Fotoğraf 116-Atik Cami Çeşmesi

Fotoğraf 117-Atik Cami Çeşme Kitabesi

Fotoğraf 118-Feyzullah Molla Gani-Zâde Çeşmesi

Fotoğraf 119-Feyzullah Molla Gani-Zâde Çeşmesi, kitabesi ve İstanköy Belediyesi tarafından yapılan tamiratına ilişkin yazı

Fotoğraf 120-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami ve Çeşme bütünlüğü

Fotoğraf 121-Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami Çeşmesi

Fotoğraf 122-Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yapılmış olan Limni bölgesindeki Keten Göl

Fotoğraf 123-Liman Çeşme <http://www.istankoy.org/documents/80.html> adresinden temin edilmiştir

Fotoğraf 124-Liman Çeşme'nin İstanköy şehir mezarlığında bulunan kitabesi

Fotoğraf 125-Narince Kalesi Sultan Süleyman Camisi'nin yakınında olduğu bilinen su yapısından günümüze ulaşmış çeşme

Fotoğraf 126-Vakıf Binası, Türbe ve Çeşme yapıları bütünlüğü

Fotoğraf 127-Vakıf Bina Çeşmesi

Fotoğraf 128-Çeşme Yapısı 1/Germe Köyü'nde, önceden Türk Okulu olan okulun bahçesindeki, adı belirlenemeyen, su hazneli çeşme yapısı

Fotoğraf 129-Çeşme Yapısı 2/Moruk Cami ile aynı sokakta yer alan adı tespit edilemeyen çeşme

Fotoğraf 130-Çeşme Yapısı 3/İstanköy'de adı tespit edilemeyen bir köşe çeşmesi

Fotoğraf 131-Çeşme Yapısı 4/İstanköy'de adı tespit edilemeyen bir çeşme

Fotoğraf 132-Çeşme Yapısı 5/İstanköy'de adı belirlenemeyen bir çeşme yapısı

Fotoğraf 133-Çeşme Yapısı 6/Germe Köyü'nde, kitabesi orijinal olan çeşme yapısı

Fotoğraf 134-Andimahya Kalesi genel görünüş

Fotoğraf 135-Andimahya Kalesi, burcu

Fotoğraf 136-Andimahya Kalesi, burcun içeriden görünüşü ve kaleye giriş kapısı

Fotoğraf 137-Kefalos Kale duvarları

Fotoğraf 138-Kefalos Kale duvarları

Fotoğraf 139-Kefalos Kalesi'nde günümüzde mevcut su deposu

Fotoğraf 140-Kefalos Kale duvarlarını aşağıya devam eden bölümleri

Fotoğraf 141-Narenç Kalesine geçişi sağlayan köprü ve kale kapısı

Fotoğraf 142-Narenc Kalesi, iç kale surları ve burçları

Fotoğraf 143-Narenc Kalesi, Osmanlı Dönemi kışla ve hapishane binaları

Fotoğraf 144-Pili Kalesi ve kalede günümüze kalabilmiş yerleşime ait izler

Fotoğraf 145-Pili Kale, kale duvarları

Fotoğraf 146-Pili Kale, kale duvarları ve kule

Fotoğraf 147-Pili Kalesi'nde doğal kaya üzerine inşa edilmişi burç

Fotoğraf 148-Debbaghane(Tabakhane) Cami, arşivden

Fotoğraf 149-Debbaghane(Tabakhane) Cami, genel görünüş

Fotoğraf 150-Germe Akdede(Abdiveli) Cami, arşiv

Fotoğraf 151-Kefalos Kalesi'nde su sarnıçlarının yerinde su deposu yapıları

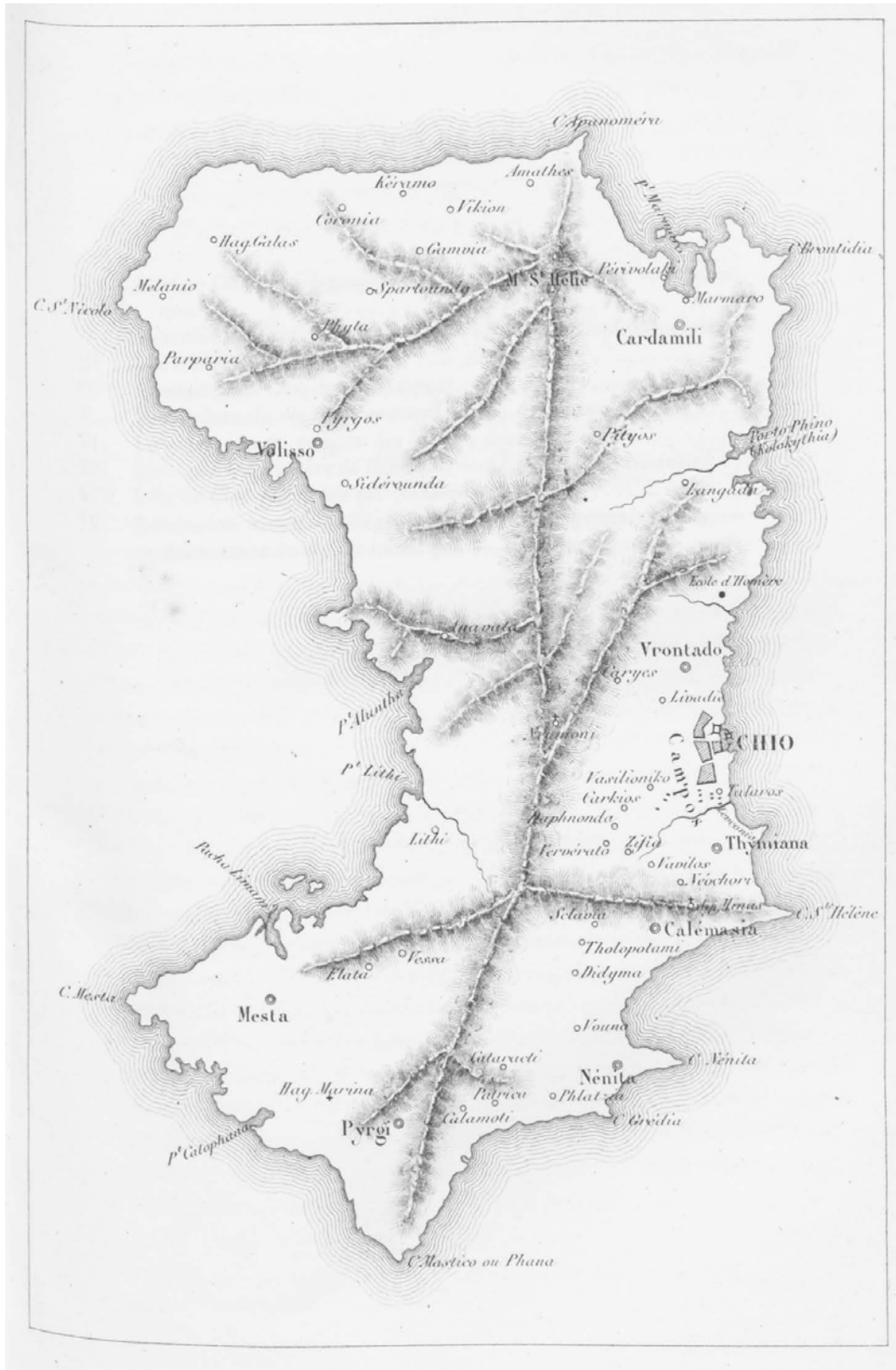
Fotoğraf. 152-Süleyman Paşa tarafından yaptırılan çeşmeye ait kitabe

Fotoğraf 152-İstanköy şehir mezarlığında adı belirlemeyen bir su yapısına ait olduğu düşünülen kitabe

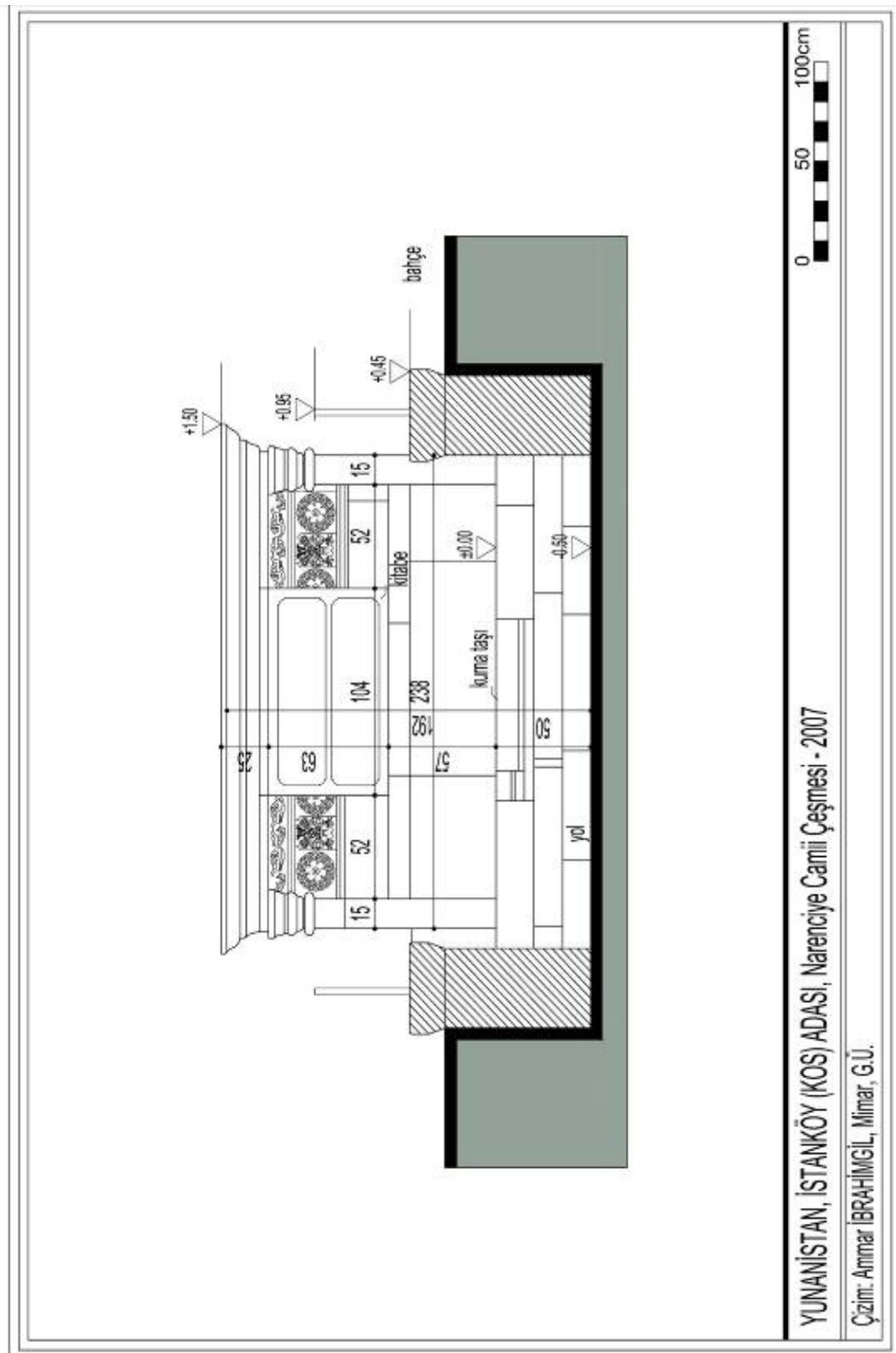
HARİTALAR VE ÇİZİMLER

Harita 1- İstanköy Adası'nın yeryüzü şekilleri

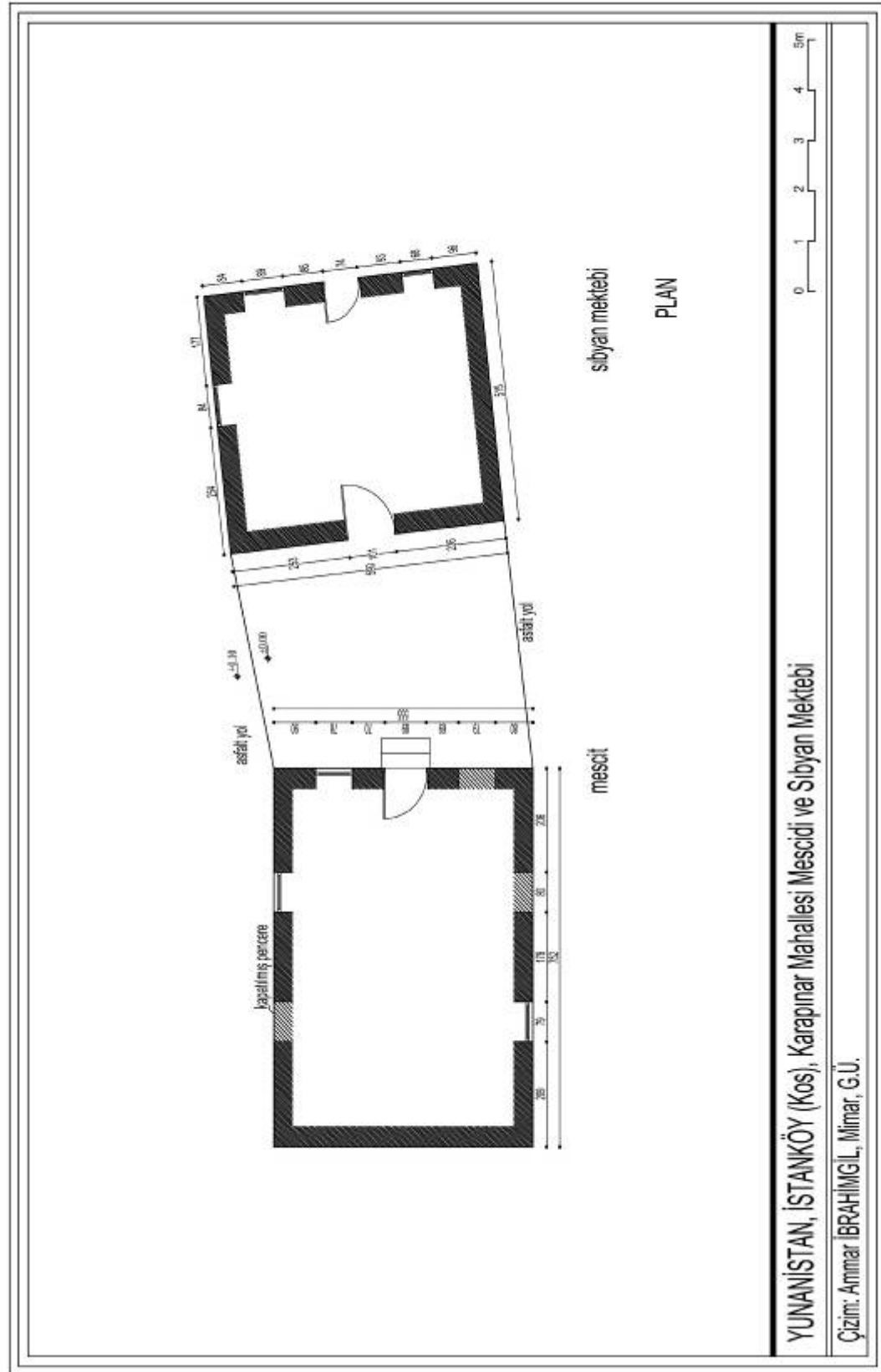

M.Fustel de Coulanges, L'île de Chio, Imprimerie Imperia, 1857, Paris

Çizim 1- Narenciye Cami(Lonca Cami) Çeşmesi Ön Cephesi

Çizim 2--Kabapınar Mahallesi Mescidi ve Mektebi

Çizim 3- Germe Cezayirli Gazi Hasan Paşa Cami Çeşmesi Ön Cephesi

